

JONAS AISTIS

VYTAUTAS ALANTAS

PULGIS ANDRIUŠIS

ALGIRDAS TITUS ANTANAITIS

BALYS AUGINAS

TREČIOJI PRADALGĖ

LITERATŪROS METRAŠTIS

Redagavo K. BARĖNAS

PETRAS BABICKAS

ALBINAS BARANAUSKAS

ALOYZAS BARONAS

LIUDAS DOVYDĖNAS

PRANAS DOMAS GIRDŽIUS

ANTANAS GUSTAITIS

ANATOLIJUS KAIRYS

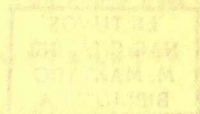
PRANAS LEMBERTAS

DONIUS REMYS

BENEDIKTAS RUTKŪNAS

STASYS SANTVARAS

TREČIOJI PRADALGĖ LITERATŪROS METRAŠTIS

TRACIOLI PRADALGE
LITERATūros METASTIS

KAINA: nariams — minkštais viršeliais 12 šil.,
arba 2.50 dol., arba 7DM.; kietais — 16 šil., arba
3.00 dol., arba 9DM.

Nenariams — 25% daugiau.

Nidos Knygų Klubo Leidinys Nr. 62, 1966.

Printed by **NIDA PRESS**,
1, Ladbroke Gardens, London, W.11. Gt. Britain.

MANO GIMINĖS GIESMĖ

III. D a i n a

*Pakyla iš pačių
Motinos žemės įsčių,
Kaip gilus
Ir ilgesingas skundas,
Kaip šventa
Ir skaudi
Pačių žemės gelmių
Aimana,
O tačiau
Laki ir giedra
Mano giminės daina:
 oi vėlų vėlų
 vėlų vakarėlių!*

*Skaisti,
Kaip vaikystė ir laimė,
Smagi,
Kaip jaunystė ir džiaugsmas,*

*Skaudi,
Kaip skriauda,
Sielvartas ir vargas,
Ir sunki,
Kaip apleista senatvė
Ir vieniša mirtis...*

*Tavy alsuoja
Amžių glūduma,
Atgyja
Nuskambėjusios kartos,
Sužaliuoja kalnai
Pavirtę į klonius,
Ir spindi spindi
Skaistūs
Jūrų marių vandenai...*

*O mano giminės daina,
Dainele,
Dainužėle, —
Tu mano džiaugsmas,
Tu mano paguoda,
Tu mano laimė visa!*

*Tu žadini
Šilo viršūnes,
Tu bėgioji
Paviršium
Ežerų veidrodinės ramybės,
Tu pamiškes
Laime apsvaigusio
Girių veveršelio
Giesme skardeni,*

*Tu linksmas
Duobelių aidais
Juokies ir kvatoji,
Tu laukų
Ir sodų širdis
Vis skardi nuolatos
Ir gyva...*

*O mano giminės daina,
Dainelė,
Dainužėlė,
Skambėk, mano
Laime,
Skambėk, mano
Džiaugsme,
Ar linksma ir džiaugsminga,
Ar skaudi ir graudi,
Tartum viso
Gyvenimo svoris ir kartis:
o kur aš, o kur aš
nukeliausiu nūnai?..
įsipyks, apsimaus
man anytos namai...*

*įsipyks, apsimaus
jos duonelė karti,
kai ji bars, priekaištaus,
kad netikus marti....*

*kai širdelė man plyš
verkdama kruvinai,
o kam aš, o kam aš
pasiguosiu tenai...*

*O mano giminės daina,
Dainele,
Dainužėle,
Būk per amžius skardi,
Ilgesinga,
Graudi,
Bet skaidri
Ir tyra,
O graži,
Tartum žemė pati,
Tartum mano plati giminė:*

*oi vėlų vėlų
vėlų vakarėlių...*

VYTAUTAS ALANTAS

ŠTAI SAULĖS, DIEVO DUKRYTĖS,

AUKSINIS VEŽIMAS!..

Ištrauka iš XIII amž. kronikos „Šventaragis“

Kiekviena pušis savo šilui ošia.

Žmonių išmintis

Ištūnoję savo sodybose per žiemą, dažnai speigų ir pusnynų atskirti net nuo savo artimiausių kaimynų, padysnėnai išsiilgo ne tik saulės, bet ir žmonių. Priartėjus Pavasario Šventei, visa Padysnio šalis pakilo ant kojų. Kaip sukrutusi pavasarį Dysna sutriuškina savo ledinius apkaustus, taip sukruto iš snaudulio visas kraštas. Keliauninkai iš tolimiausių apylinkių plušėjo į Alkaragio ramovę pėsči, raiti, važiuoti ir plaukte plaukė laiveliais Dysnos upe bei jos įtakais. Paupliai ir girios tankmės atgijo padysnėnų traškiomis kalbomis, dainomis, muzika ir žirgų nusižvengi-
mais. Ištuštėjusiose kūriavose liko tik tiek na-

miškių, kiek būtinai reikėjo gyvuliams ir namams prižiūrėti.

Keliavo visokio plauko žmonės. Jaunos poros, apsuptos tėvų ir jaunimo, keliavo Alkaragin tuoktis. Susituokusios jos turėjo parsigabenti nuo Amžinosios Ugnies aukuro žarijų savo šeimyninio židinio Gabijai įkurti. Kitos jaunos poros su mažais vaikais ir naujagimiais kilo į ramovę gauti palaiminimo savo atžaloms. Pajudėjo ligonys ir paliegėliai, nes jie tikėjosi gausią iš šventyklos žynių žoliovaisčių bei patarimų savo negalioms malšinti. Daugumas gi keliavo savo tikybinių pareigų atlikti, dievams aukų sudėti, Pavasario Šventės pramogomis pasidžiaugti, pasižmonėti.

Tą pavasarį padysnėnus traukė Alkaragin ir krašto reikalai. Mat, per visą žiemą atkakliai ir plačiai sklido apkalbos apie Kernavės valdovo Mindaugo užmačias apsiskelbti vienvaldžiu Lietuvos viešpačiu. Tūli tam pritarė ir laukė iš to naudingų Lietuvai atmainų, — ypačiai jaunimas žvalgėsi į Kernavės bokštus, — tūli gi, ypačiai senimas, jį peikė, baimindamiesi netekti įsisenėjusių teisių bei privilegijų, bet buvo ir tokių, kurie laikėsi nuošaliai, nesusigaudydami, kas ir kaip galvoti, ir nekantariai laukė Pavasario Šventės, tikėdamiesi daugiau apie tuos dalykus patirti ramovėje, o gal ir patarimų iš savo krivių išgirsti. Vėl gi sklido gandai, kad ir pats Mindaugas atkaksias į Alkaragi. Niekas negalėjo tų gandų nei patikrinti, nei paneigti, lygiai kaip niekas negalėjo

pasakyti, kur Kernavės valdovas yra, nes, pagal ano meto paprotį, jis su savo dvaru kilnojosi iš vienos pilies į kitą.

Vienintelis pastovus prieškrikščioninės Lietuvos žmonių dvasios dorotojas ir jaunimo auklėtojas buvo dvasininkų luomas. Krašto sritiniai valdovai kariavo, rinko duokles ir galavosi savitarpyje dėl valdžios bei dinastinių reikalų ir, žinoma, tam neturėjo laiko, o galop gal ir galvojo, jog ne jų pareiga rūpintis genties dvasiniais reikalais. Gal kai kurių valdų rikiai turėjo savo rankose ir dvasinę valdžią, kitaip sakant,ėjo ir vyresniojo dvasininko pareigas, bet tas pareigas jie, greičiausia, laikė tik garbės dalyku, apsiribodami pirmininkavimu ramovėse tik per didžiąsias šventes, nes pastoviai gyventi šventuose ažuolynuose jiems neleido karo žygiai ir valdymo reikalai. Sėkmingai ir veiksmingai tęsti aisčių tikėjimo tradicijas ir perteikti jaunoms kartoms prosenolių išmintį galėjo tik tam reikalui pasišventusi dvasininkija.

Ramovėse gyveno ir darbavosi įvairiausių dvasininkų: krivių, žynių, žygonių, pranašų, burtininkų ir vaidilučių. Vieni atlikinėjo tikybinės apeigas, skelbė tikėjimo tiesas ir mokė ramovių sienose nuo amžių sukauptos prosenolių išminties, kiti būrė, pranašavo ateitį, tretį gilinosi į žolininkystės išmonę ir patarinėjo ligoniams, dar kiti vaikščiojo per žmones

mokydami, o gal ir įsakinėdami laikytis savo genties papročių ir tikėjimo.

Ramovės turėjo būti ir savotiški metraščių lobynai. Kadangi senovės lietuviai savo rašto neturėjo, — bent lig šiol jis nėra surastas, — tai dvasininkija buvo pašaukta ypač puoselėti atminties išmonę. Dvasininkija rašė savo genties istoriją ne pergamentuose, bet savo atmintyse. Iš lūpų į lūpas buvo perduodami karo žygių atsiminimai, viešpatavusiųjų valdovų istorijos, sagos, legendos, padavimai. Jei kas norėjo patirti apie savo genties praeitį, turėjo ieškoti žinių ramovėje. Labai galimas dalykas, kad svarbesnių genties įvykių datos būdavo atžymimos tam tikrais ženklais medyje arba net ir akmenyje. Ramovės durys visiems buvo atviros. Smalsesnis jaunuolis, kuris norėjo giliau susipažinti su genties praeitimi bei prosenolių išmintimi, visada buvo žyinių laukiamas svečias.

Ramovės turėjo vaidinti ne paskutinį vaidmenį ir šalies politiniame gyvenime. Be abejo, politika buvo varoma valdovų pilyse, bet dvasininkijos pažiūra į vieną ar kitą viešą reikalą negalėjo būti bereikšmė, juo labiau, kad šventųjų ažuolynų įnamių autoritetas žmonių akyse buvo negincijamas. Atsiminti — ir tai, kad valdovai ir dinastijos keitėsi, o ramovių aukurai ruseno pastoviai. Tiesa, jų kurstytojai irgi mainėsi, bet mirusiųjų dvasininkų pėdosna stodavo jaunesni ir nenutrūkstamai varė toliau savo pirmtakų darbą.

tuo tarpu kai pasauliečiai valdovai savo pirm-
takų darbų nebuvo saistomi. Galop kažin ar
ramovių išminčiai, budėdami prie aukurų
šventų ažuolynų ramybėje bei susikaupime,
nenumatė toliau ir ne geriau išmanė apie ša-
lies gyvybinius reikalus, kaip kad savo nera-
miose pilyse pasauliečiai valdovai?

Ramovės turėjo būti ir žmonių meninio
skonio auklėtojos. Per didžiąsias šventes į al-
kavietes suplaukdavo minios žmonių. Gieda-
mos giesmės, šokami šokiai ir griežiama viso-
kais instrumentais muzika turėjo veikti ti-
kinčiųjų ne tik tikybinius jausmus, bet ir jų
meninę išmonę. Per šventes nugirsti garsai
paskum toli nuaidėdavo per visą šalį.

Išdidi ir garbinga Alkaragio šventovė
švietė visai Padysnio šaliai. Ji buvo ne tik
šventovė siaura to žodžio prasme, bet ir savo-
tiška mokykla, auklėjimo įstaiga, prosenelių
išminties saugotoja ir puoselėtoja bei genties
praeities įvykių telkėja, aiškintoja ir perda-
vėja jaunoms kartoms. Jos aukuro Amžinosios
Ugnies spinduliavimas prasiskverbėdavo pro
girios tankmės, pasiekdamas kiekvieną sody-
bą ir kiekvieną širdį. Ji spinduliavo įkvėpimu
ir paguoda nelaimėje, ir prie jos aukuro rink-
davosi padysnėnai pasidžiaugti savo laimėji-
mais ir pasiguosti savo vargais.

Padysnio kunigas Sugintas keliavo Alka-
ragin su visa savo šeima, tarnais ir pilėnais.

Raitelių, važiuotų ir pėsčių nutįso ilga vilkstinė. Vežimai su maistu, palapinėmis ir kitokiais reikmenimis buvo išsiųsti anksčiau su pilininku, kuris turėjo paruošti nakvynes pakeliui numatytose vietose. Namie liko tik vyriausias sūnus švarnas ir įgula. Kunigienė Eglė, kai jai nusibosdavo sėdėti žvėrenomis išklotame vežime, persėsdavo į patogius dviejų žirgų nešamus neštuvus. Šalia jos jojo jos vyras ir senasis kunigas Kunotas. Jaunimas vietoje nenurimo: kartais jis užlėkdavo vilkstinei už akių, kartais pasilikdavo užpakalyje. Visur skardėjo juokas, išdaigos, o kartais ir dainos.

Šventaragis jojo su savo artimaisiais bičiuliais: Šiliniu, Mantu ir Eikučiu. Jie jojo rinktiniais žirgais ir darė šaunų išpūdį, ypačiai Šventaragis, aukštas, laibas, geltonplaukis bernas, kreipė visų akį. Jis džiaugėsi ta švente ir kelione, bet ypačiai jo nuotaiką dilgino mintis, kad, gal būt, jis sutiksiąs Ramunę, kurios jis visą laiką dairėsi pakeliui.

— Gal ji plaukia su savo tėvu laiveliu Dysna, o gal keliauja kitais keliais, — galvojo jis.

Kai, gerokai užjoję pirmyn, jie grįžo atgal, vaikinai sutiko kitą raitelių būrelį. Priešaky jojo mergina, o kiek atsilikę ją lydėjo penki raiteliai. Vaikinams krito akysna jaunos raitelės grožis ir jos apdaro bei žirgų aprangos puošnumas. Mergina pagal to meto paprotį movėjo ant viršugalvio maža, audekline kepuraitė, išsiuvinėta žalvariniais spurgeliais ir

apjuosta pakraščiuose sidabrinėmis įvijomis. Po kepuraite ji gobėjo plona, vienlinka skarelė, kurios vienas išsikišęs kraštelis gražiai gulėjo apsiritęs aplink kaklą, o visa skepeta dengė jos pečius ir nugarą. Ant jos pečių buvo užmestas trumpas, susegtas ant dešiniojo peties didelė sidabrine saga apsiautaliukas. Ji jojo išdidžiai, nepaisydama arba dėdamasi nepaisanti ja besigėrinčių akių. Šventaragis pažinojo visas Padysnio šalies kilmingųjų šeimas ir labai stebėjosi, kad tos gražuolės niekur nebuvo matęs.

Nepažįstamoji su savo palydovais būtų prajojusi pro šalį, ir vaikinai ją būtų pamiršę, jei nebūtų išsikišęs savo kandžiu liežuviu Mantas. Jis prisiminė vieną švitrio dvieilį ir pusbalsiu uždainavo:

Kur nujosi šią naktelę,

Ir manęs palauk, mergele...

Šventaragis šyptelėjo, Eikutis nusikikėno, tik šilinis tylėjo. Mergina staiga sustabdė savo žirgą ir piktai žvilgterėjo į sustojusius šalia kelio bernus. Jos palydovai tuojuo ją apsupo iš visų pusių.

— Barai! — šūktelėjo mergina, mostelėdama ranka.

Sulig tuo žodžiu vienas iš jos palydovų čiupo iš uždiržio buožę ir sviedė į Mantą. Smūgis buvo toks netikėtas, kad Mantas net nespėjo linktelėti į šalį, ir buožė jam pataikė į šoną. Jis susvyravo ir vos neiškrito iš balno.

— Nemanau, berneli, kad sulaukčiau ta-

vęs šią naktele: pirma turėsi skubėti pas žynį šonkaulio susitvarstyti, — tyčiojosi mergina. — Nebeturėsi kvapo nė dainelių dainuoti. Mat, dainius atsirado!

— Nesijaudink, mergele, man dar užteks kvapo tavo bernagalio vambrai ištaškyti, — ir Mantas griebėsi savo kirvio.

— Stok! — suriko šventaragis, ištiesdamas ranką.

Aplink ėmė rinktis keliauninkai ir smalsiai žiūrėjo, kas čia bus. Mergina, matyt, patenkinta nubaudusi akiplėšą, smarkiai spūstelėjo pintiniais: jos žirgas metėsi pirmyn, bet šventaragis to laukė — jis čiupo jam už žąslų ir besimuistantį ristūną sulaikė. Minia aiktėlėjo iš nustebimo.

— Palauk, mergužele, aš dar ne viską pasakiau.

— Savo išmintį pasilik sau...

— Ir tau bus pravartu išgirsti. Mūsų pročiai reikalauja, kad per Pavasario šventę neturi būti jokių muštynių, kad turi būti pamiršti visi kivirčiai ir kerštavimai. Matyt, tu būsi pamiršusi.

— Geriau tu pamokyk savo nepraustą burną bendrą valdyti nešvankų liežuvį. Drausoliai atsirado užkabinėti padorias moteris, o buožės išsigando! — ji su pikta pašaipa žiūrėjo šventaragiui į akis.

— Kokie mes bailiai, tu matai, kaip aš suvaldžiau tavo kuinelį, — susirinkusieji keliauninkai ėmė juoktis.

Ītūzusi mergina tampē pavadī ir darbavosi pintināis, žirgas muistēsi ir trypē, bet iš vietos nejudējo.

— Trypk netrypusi, o josi tik tada, kai tave paleisiu, — Šventaragis kalbējo šaižiai. — Tavo bernas pasalkandiškai puolē mano bičiuļi. Nemanyk, kad mes pamiršime. Saugokis su mumis susitikti po Pavasario Šventēs: gali tada atsivesti dar didesņē gaujā, mes visiems išbarstysime iltis, kad jie nebūtų tokie kandūs. Dabar nešdinkis su savo sargais, — jis paleido žirgā.

— Gera! pasakei, viešpatie Šventaragi! — kažkas šūktelējo iš minios.

Besirengianti joti mergina, išgirdusi tā varda, staiga stabtelējo ir smalsiai bei īdēmiai apmetē Šventaragi akimis. Jos veido bruožai lyg sušvelnējo, bet, kai ji vėl prabilo, jos balss skambējo kaip skambējēs pašaiptai:

— Ak, tu būsi Šventaragis, išmītingasis, teisingasis, narsusis Šventaragis! Taip bent apie tave porina dainiai. Jei tu taip nori, mes dar susitiksime, tik kažin, ar tas susitikimas nesuniekins tavo narsybēs, — ji nusijuokē ir, paspaudusi žirgā pintināis, išnyko su savo palydovais dulkių debesyje.

— Kas ji tokia, pažīstate? — kreipēsi Šventaragis ī susirinkusius, bet visi tylējo: niekas jos nepažinojo. Žmonēs ēmē skirstytis.

— Matai, berneli, liežuvēlis tavo priēšas, — Šventaragis atsigrēžē ī Mantā. — Kartais dainelē atsiaidi akmenine buože.

— To berno aš neužmiršiu, — Mantas iškošė pro dantis.

— Teisybė, galėsi apie jį pasvajoti, turėsi laiko, kol pasveiksi. Gali sėdėti balne?

— Galiu...

— Jokime greičiau pas savuosius: mano motina duos tau žolelių nuo skausmo, o gal reikės ir šoną sutvarstyti...

Šventaragio būrelis nujojo priešinga kryptimi. Šilinis jojo atsilikęs ir giliai susimąstęs. Jis nepraleido nė vienos to įvykio smulkmenos ir negalėjo atsigėrėti ta mergina prieš savo norą.

— Ji graži ir tokia drąsi, — mąstė jis. — Tik kažin, ar ji būtų buvusi tokia drąsi, jei nebūtų turėjusi tų šunų? Ne, ji vis tiek būtų buvusi drąsi, — nusprendė jis. — Ir kaip ji išdžiai laikėsi, tikra kunigytė! Laiba, grakšti, kaip nendrė... O gal ji ir yra kunigytė iš kokios tolimos valdos? Kas būtų atsitikę, jei ne Šventaragis? Mantas tikriausiai būtų tą berną nudobęs, o tada kunigas Sugintas būtų baisiai užsirūstinęs... O kaip ji žiūrėjo į Šventaragį! — Tas prisiminimas jam aštriai bakstelėjo į paširdžius, ir jis paragino savo žirgą, nebenerdamas daugiau apie tai galvoti.

Nors kunigas Sugintas, kaip šalies valdovas, galėjo įsikurti vyresniojo krivio būstinėje, bet jis nemėgo varžyti kitų ir pats būti varžomas, todėl jis liepė įrengti stovyklą retmelė-

je ant Dysnos kranto, iš kur vėrėsi puiki padaira upės pusėn, o taipgi galėjai apmesti akimis visą šventovės* atvadą.

Atkilus į stovyklą, jaunimas išsiskirstė: tuojau kažkur dingo šilinis ir Eikutis, Mirga su Vyteniu nusileido paupin paklaidžioti, šilinis pasakė einąs aplankyti vyresniojo krivio Dieveltos, tik Dovilas ir Beržas liko padėti tėvui ir motinai įruošti stovyklą. Šventaragis irgi išėjo pasižvalgyti po šventovę. Alkaragį jis mėgo ir dažnai čia lankydavosi, praleisdamas ilgas valandas su žyniais.

Maldininkai patekdavo į Alkaragio ramovę iš šiaurės pusės pro plačius ažuolinius vartus, į kuriuos rėmėsi platus supiltas vieškelis, išvartytas per iškirstą praskiną iki pat upės. Tai buvo vienintelis įėjimas į ramovę: šiaip aplink braškėjo neižengiama giria.

Erdvi ramovės aikštė buvo atskirta nuo girios milžinišku atitvaru. Daiktais aikštės pakraščiuose riogsojo sugriuvusios vėjovartos su iškilusiomis padangėsna šaknimis, apsiraizgiusiomis vaivorynais, laukiniais apynojais ir gervuogynais. Lankytojams rodėsi, kad ant atsikišusių šaknų kabaliuoja užmesti iš žolių supinti tinklai. Tose vietose, kur miškas

*) Aš skiriu žodžius: šventovė ir šventykla. Šventovė yra šventoji vieta, kur stovi pati šventykla ir visa kita, kas jai priklauso, o žodis šventykla reiškia patį pastatą, kitaip sakant, maldyklą.

buvo retesnis, stypsojo į žemę suvaryti stapai, prižardyti žabų, akmenų ir velėnų. Vietomis gi medžiai augo taip susiglaudę daiktan, kad pro juos negalėjo prasiskverbti joks gyvas padaras. Alkaragis buvo tvirtai apsidraudęs nuo laukinių žvėrių ir priešų antpuolių. Po visą aikštę skarojo išsiblaškę ažuolai, liepos ir pušys. Įėjusiam į šventovę maldininkui skverbėsi galvon mintis, kad dievų valiai turėjo nusi-lenkti ir tūkstantametė giria, užleisdama jų sodybai erdvią iškartą. Aplink ošė tamsi giria, bet šventame atvade buvo erdviu, šviesu ir jau-ku.

Pati šventykla*, kuri turėjo ovalo pavid-

*) Istorikai ligšiol tvirtino, kad senovės lietuviai ne-turėję šventyklų, kad jie kūrė aukurus po šventais ažuolais atvirame ore. Svarbiausias ir, atrodo, vieninte-lis pagrindas tam tvirtinimui pagrįsti buvo tas, kad lig-šiol nebuvo surasta senovės šventyklų liekanų. Šiandien tas motyvas atkrinta, nes paskutiniuoju laiku, darant archeologinius kasinėjimus, tokios liekanos buvo aptik-tos. Archeologė Marija Gimbutienė savo knygoje „Balts“ (180-181 psl.) rašo, kad 1955-1957 m. rytų baltų žemėse buvę atkasti šventyklų ir didelių šventovių pėdsakai. Ji sako, kad į pietus nuo Smolensko darytieji kasinėjimai aiškiai rodą, jog kai kurie sutvirtinti piliakalniai nebuve paprastos gyvenvietės, o vietovės, skirtos kulto reika-lams. Atkastų šventovių liekanos datuojamos nuo pirmo-jo amž. prieš Kristų iki šeštojo ar septintojo amž. po Kris-taus. Viena iš geriausiai atrodančių atkastų šventovių yra mažas piliakalnis, esąs 50 km į pietus nuo Smolensko,

lą, paskendusi aplink augančių ažuolų bei žalumynų glėbyje, dunksojo ant kalniuko maždaug atvado viduryje. Atrodė, kad jos pamatai kartu su ažuolų šaknimis giliai buvo įsirausę į žemę, ir maldininkams kartais pasivaileliodavo, tartum jų maldykla būtų ištryškusi iš pat motinos žemės iščiaus. Kitame šventyklos gale iš rytų pusės kyšojo aukštas, keturkampis kuoras, pastatytas ne tiek derinantis prie pastato stiliaus, kiek atsižvelgiant į saugumo sumetimus. Kuore dieną naktį budėjo sargybiniai, žvalgydamiesi po plačias apylinkes, kad neužpultų priešas iš pasalų, kad

prie mažos Tušemlijos upės. Pastatas buvo ovalo pavidalo, 20x30m, dengtas, kaip spėjama, vienu stogu, kurį palaikė dvi eilės polių su uždėtomis ant jų skersinėmis sijomis. Šiaurinės sienos viduryje buvo į vartus panašios durys. Šiaurės rytiniame pastato gale buvo surasta 5,5 m diametro šventvietė su gilia duobe viduryje. Manoma, kad čia turėjo būti įkastas drūtas stulpas: gal tai buvo kokios dievybės paveikslas, gal ant jo buvo pakabintos gyvulių kaukolės ar galvos, neaišku. Iš oro pusės visas piliakalnis buvo apvestas smėlio pylimu. Panašių šventovių liekanų buvo surasta Smolensko, Mogiliovo ir Minsko apylinkėse.

Nuo savęs mes čia norėtume iškelti ir tokį klausimą: jei mūsų prosenoliai žiloje senovėje sugebėjo statyti pilis, sodybas ir mokėjo per klampynes išvesti paslėptus kelius-kulgrindas, tai ar jie būtų buvę tokie nepaslankūs ir apsileidę, kad nebūtų gebėję pasistatyti šventyklų savo dievams, kuriuos jie tikrai mylėjo ir garbino? Galop

antpuolio atveju rūsnės gyventojai spėtų paslėpti šventyklos lobyną ir šventosios Ugnies žarijas. Iš priešakio į šventyklos vidų kilo plātūs, akmenimis iškloti laiptai. Sunkios, ažuolinės durys buvo atviros, ir maldininkai galėjo matyti kylančius dūmus nuo aukuro kitame šventyklos gale.

atkreiptinas dėmesys ir į labai praktiškus sumetimus. Rodos, ligšiol niekam nekylo abejonių, kad mūsų prosenoliai iš tikrųjų kūreno savo aukuruose Amžinąją Ugnį. Ugnį galima kūrenti po atviru dangum, kai gražus oras, sa-kysime, vasarą, bet kaip ją išsaugosi, kad neužgestų rudens liūčių metu arba per žiemos speigus ir pūgas? Ir kaip galėjo ištvirti atvira ore per žiemos didžiuosius šalčius aukurų sergėtojos ar sergėtojai? Jei teisingas tvirtinimas, kad vaidilutės, leidusios užgesti aukurui, būdavo gyvos kasamos į žemę, tai jų gyvybei turėjo grėsti nuolatinis pavojus. Vargu ar mūsų prosenoliai galėjo būti tokie neapdairūs ir neišmintingi. Pagaliau, jei po žemai nulinkusiomis šakomis dieną naktį kūrensi ugnį, jos turės nudegti arba nudžiūti. Sunku patikėti, kad senovės lietuviai būtų turėję tokį menką estetinį skonį ir taip mažai būtų gerbę savo genties dvasios ryškiausią prasmę, Amžinąją Ugnį, kad jai būtų leidę kūrentis po aprūksniais, nudžiūvusiais ažuolo stagarais.

Taigi, pasiremiant naujaisiais archeologiniais kasi-nėjimais bei turint galvoje čia paminėtus praktiškus su-metimus, galutinėje išvadoje reikia atmesti kaip nerimtą, romantikų išgalvotą legendą, jog mūsų prosenoliai netu-rėjo savo kulto reikalams skirtų pastatų.

Šventės proga ant durų staktų kabaliavo stori ąžuolo lapų vainikai, o viršum durų baltavo iš medžio išpiaustyta didelė spinduliuojanti saulė. Nuo jos į abu šonus lėkė du iš medžio išskaptuoti žirgai. Jų buvo išdrožtos tik galvos, krūtinės, išriesti padrikais karčiais sprandai ir toli išmestos priekin kojos. Ne vienam maldininkui pasivaimėdavo akyse, kad žirgai atsiplėš nuo sunkios šventyklos masės ir nuskris padangėmis per girios viršūnes. Ant stogo, vienoje ir kitoje pusėje, plevėsavo iš baltos drobės pasiūtos vėliavėlės su išbraižytomis viena su kita susinarplijusiomis skritulių grandinėmis, turinčiomis reikšti amžiną metų atsikartojimą bei aisčių genčių brolybę.

Priešaky abipus šventyklos baltavo pamautos ant ilgų žalų žmogaus ir arklio galvų kaukolės. Lankantiems šventovę jos turėjo reikšti „anapus“ prasmenis, primeną žmonėms šio gyvenimo trapumą bei likimo permainingumą, kitaip sakant, tokius dalykus, kurių joks gyvas padaras išvengti negali. Kita vertus, kaukolės, lietuvių supratimu, buvo kaip ir apsauga bei apsidraudimas nuo ligų, maro, nederliaus, audrų ir aplamai nuo visokių negandų, nes, kaip bet kokiam gyviui, taip ir visokioms piktoms galybėms kaukolė, mirties reikšmuo, turėjo kelti pasibaisėtiną ir vengtiną siaubą. Dėl to lietuviai laikė iškėlę kaukoles ne tik šventovėse, bet ir prie savo sodybų.

Už šventyklos, pietinėje aikštės pusėje,

atskirtoje nuo šventojo ažuolyno tankių krūmų ir skersai tekančio upelio, buvo įsikūrusi ramovės įnamių sodyba. Ten krito akysna iš drūtų rąstų suręsti vyriausiojo krivio rūmai. Kitas erdvus pastatas buvo skirtas maldininkų užėigai. Atvykę šventovėn padysnėnai rudens ar žiemos metu, ten rasdavo prieglaudą. Buvo ten pastatyti gyvenamieji krivių namai, tarnų ir sargybinių būstinės, sandėliai, ir atskirai nuo kitų pastatų erdvūs namai buvo skirti vaidilutėms. Visi tie pastatai atrodė kaip nemažas kaimelis.

Šventaragis, sustojęs prie vartų, apmetė akimis visą šventovę. Ties šventykla, dešinėje pusėje, baltavo sukalta iš lentų pakilumėlė, nuo kurios Dievelta ryt sakys pamokslą, o vaidilos ir vaidilutės šoks ten apeiginius šokius. Prieš pakilumėlę buvo sustatyti mediniai suolai kilmingiesiems. Žmonės šmėšėliavo šen ir ten: tūli ėjo šventyklon, tūli šiaipjau dairėsi, matyt, pirmą kartą atkeliavę. Šventaragis nusprendė šventyklą aplankyti anksti rytą, kai nebus žmonių, ir išėjo pasižvalgyti po girią aplink šventovės atvadą, vis tikėdamasis susitikti Ramunę.

Šventadieniškai nusiteikusi margaspalvė minia plačiai pasipylė po mišką. Kadangi iškilmės tęsėsi tris dienas ir tris naktis, tai maldininkai stengėsi įsikurti, kur kam patogiau ir jaučiau. Jau buvo povakarys, ir daug kur po

medžiais kūrenosi ugniakurai. Moterys virė vakarienę, jaunos motinos maitino savo vaikus, vyrai triūsė aplink palapines ir žirgus arba, susėdę prie ugniakurų, aptarinėjo ūkio ir šalies reikalus. Vietomis susimetęs jaunimas juokavo ir dainavo, daiktais žmonės susirinkę klausėsi kanklininkų poringių, o protarpiais aidų aidais per girią nuskambėdavo pagavūs skudučių garsai. Šventaragis klaidžiojo tarp medžių, palapinių ir žmonių, įdėmiai išsižiūrėdamas į jų veidus ir galvodamas, kokia didelė Padysnio šalies šeima suplušėjo Alkaragin, savo tikybinių pareigų skatinama.

Taip beklaidžiodamas, jis staiga kaktomūša susidūrė su šiliniu, kuris kažkur skubėjo labai susijaudinęs. Jo apdaras buvo apdraskytas ir išpurvintas, plaukai sutaršyti.

— Kas gi tau, šilini? Kur taip skubi? Su kuo susipešei? — klausinėjo nustebęs Šventaragis.

— Nežinau, su kuo susipešiau... Lėčiau tavęs ieškoti...

— Net nežinai, su kuo susipešei! — ėmė juoktis Šventaragis. — Gal tave pikčiurnos laumės taip apdraskė?

— Gal ir laumės... Tu atsimeni tą merginą? Jos vardas Mėta.

— Kokią merginą?

— Kur šiandien Mantui šonkaulius sulaužė.

— Net jau ir jos vardą sužinojai, — vėl nusijuokė Šventaragis.

— Jie ją taip vadino.

— Kas tokie jie?

— Nežinau...

— Matyt, jie tave ne tik aplamdė, bet ir tavo makaulę sutrankė, kad nebegali žmoniškai papasakoti, kas, kur ir kaip ten buvo.

— Matai, aš išėjau pasižvalgyti...

— Tos merginos pamedžioti? Gaila, kad medžioklės ragą užmiršai pasiimti: būtų pasišaukęs pagalbą...

— Matai, aš suradau ją, — pasakojo šilinis, nusigreždamas į šalį. — Aš ją pamačiau šventovės aikštėje ir sekiau. Jie įsikūrė tolokai nuo čia, nuo šaliai nuo kitų, krūmais ir medžiais apaugusioje aikštelėje. Aš juos stebėjau iš krūmų ir, žinai, ką pamačiau prie ugniakuro? Mūsų raganę Žiezulą, Žiobrį su abiem savo vaikais: Ilme ir Karijotu, Mėtą ir dar vieną drūtą, plačiapetį, ruda barzda vyrą. Aplink kitą ugniakurą sėdėjo ginkluoti vyrai, jų tarpe ir tie penki bernai, kurie lydėjo Mėtą.

— Ką jie kalbėjo?

— Nežinau, negalėjau nugirsti.

— Kaip jie tave užpuolė?

— Nebūtų užpuolę, jei... — numykė sumišęs bernas.

— Jei nebūtum išispoksojęs į tą mergą, — vėl nusijuokė šventaragis. — Nuo kada tu ėmei zylioti paskui sijoną?..

— Aš truputį per vėlai išgirdau, kad kažkas per krūmus prie manęs šliaužia, — pasakojo toliau šilinis, nuleisdamas negirdomis

savo bičiulio klausimą. — Tas pasalkandis bernas vienoje rankoje laikė durtuvą. Tu žinai, nuo tokių užpuolikų aš gintis moku. Būčiau galėjęs jį vietoje prismeigti prie žemės, bet, rodos, savo peiliu jam tik žandelį paglosčiau.

— Ir pabėgai?

— Ką aš daugiau turėjau daryti? Visa jų kariauna rengėsi pulti krūmus.

— Einam!

— Kur?

— Aplankyti maldininkų, kurie ir per šventę nepalieka savo durtuvų ir buožių namie.

— Jų daug, mes tik du...

— Nieko, rasime rodą.

Bet kai šilinis nuvedė šventaragį aikštelėn, ji buvo tuščia. Net ir ugniakurai buvo užgesinti ir užlieti vandeniu.

— Tu sakai, tas vyras buvo ruda barzda? — paklausė šventaragis savo bičiulį grįžtant į stovyklą.

— Tikrai taip, ruda barzda...

— Argi jis būtų garsus plėšikas Ruda-barzdis? — susimąstęs kalbėjo šventaragis. — Bet kuo čia dėtas Žiobrys su vaikais ir mūsų raganė?

Bičiuliai grįžo į stovyklą tylėdami.

Kitą dieną, dar gerokai prieš saulės tekėjimą, į šventovės atvadą ėmė plūsti maldinin-

kai rytinėms saulės sutikimo pamaldoms, kuriomis turėjo prasidėti visos Pavasario šventės trijų dienų apeigos. Tą rytą visi padysnėnai pakilo labai anksti, visi prausėsi, rėdėsi ir puošėsi, kaip kas išmanydamas, nes kiekvienas norėjo pasitikti saulę kaip galima iškilmingiau. Ta birželio 24-ji buvo ypatinga diena, nes tą parą naktis ir diena susilygina, tartum saulė būtų pasiekusi kryžkelę, nuo kurios jai reikia pasukti atgal.

Žmonių priplūdo sklidas atvadas, lyg pavasarį išsiliejęs iš krantų ežeras — daug kam teko likti už šventovės ribų. Paprastai miniai įprasta nerimauti ir murmėti, bet tą rytą visoje didžiulėje šventovės aikštėje viešpatavo įtempta, lūkesio persunkta tyla.

Į padarytą priešais šventyklą pakilumą išėjo jaunas, vienplaukis krivis, vilkįs akinančiai baltu ilgu apdaru ir susijuosęs auksu išsiuvinėta juosta su sunkiais kutais galuose. Ir apdaro rankogaliai buvo išsiuvinėti auksinės spalvos apvadais, ir toks pat apvadas jam buvo apvestas aplink kaklą. Dešinėje rankoje jis laikė aukštą, žalčio pavidalu užriesta viršūnė krivulę.

Krivis sustojo ir laukė nusigręžęs į rytus. Ligi tik pasirodė saulės skritulio kraštelis, iš šventyklos kuoro pasigirdo trimito garsas, aidų aidais nuskardėjęs per girią. Trimitui nutilus, krivis pradėjo savo sveikinamąjį žodį, o kartu ir maldą saulei. Jo jauno, skardaus bal-

so skandavimas ryto tyloje ir ramybėje skli-
do tartum varpo dūžiai, atsimušdami kiekvie-
no maldininko širdyje pakilios rimties giliais
atbalsiais:

Štai Saulės, Dievo Dukrytės, auksinis vežimas,
Devyniais žirgais veržliais pakinkytas,
Jau skrieja per dangišką skliautą mūsų šalelėn.
Žiezirbos trykšta žvaigždėm, kur jie tvieskia kanopom,
O jos ratai mirguliuoja stipiniais gintariniais.
Ir rieda vežimas nuo kalno sidabro ant kalno sidabro.
O Dievo Dukrytė, apjuosusi galvą raudonų paparčių žie-
/dų vainiku,

Grazna amžinąja spinduliuot spinduliuoja.
Iššokus iš savo sparnuoto vežimo,
Ji lengvai šokinėja ant debesėlių padraikų
Ir vaiko nuo skliauto botagėliu šilkinu juodus debesėlius,
Kad javas derėtų, kad mergelė sau kraitį sukrautų,
Kad piemenėliai nevargtų ir našlaičiai neskurstų
Nuo vėjų šaltų ir žvarbių.

Mes sveikinam mūsų Motiną Saulę, Dievo Dukrytę,
Kad ji vėl grįžta pas mus su dosniom dovanom!
Ir kad dėl mūsų gerovės savo didžią skriaudą pamiršus
Vėl rieda padangėj skaisti ir linksma.

Ši ankstų pavasarį dievaitis Mėnulis ją vedė.
Bet, kėlus iš dieviško guolio anksti rytelį,
Pamatė, kad jos mylimasis, nuo jos atsiskyres,
Klajoja padangėmis vienas ir žvalgos į gražuolę Aušrinę.
Tuomet teisusis tėvas Perkūnas, padangių valdovas,
Rūstybe didžia užsidegęs, tvieskė žaibais į klastingą jau-
/nikį,

Perskeldams perpus jo dievišką veidą

Ir šaukdams griausmingai per visą padangę:
 — Kam Saulės Dukrytės viešpatnų guolį tu palikai?
 Kam klaidžioji vienas ir kam pamylėjai gražuolę Aušri-
 /nę? —
 Taip tarė Perkūnas, ir toks atpildas laukia visus,
 Kas savo širdin įsileidžia meilę klatingą.
 Tad sveikinkim Motiną Saule, kad, užmiršusi savo ne-
 /gandą,
 Ji vėl grįžta pas mus, budindama gyvį kiekvieną iš žie-
 /miško miego
 Ir ragindama džiaugtis josios palaima.
 Ji skatina žemdirbį berti grūdą išpurenton dirvon,
 Ji kviečia gręžti skylę berže,
 Kad gausiai išteketų jo saldžioji sula,
 Ir akina žvejį statyti žeberklus upės tėkmėj.
 Ji kibirkščiuoja gyvybės verpetais kraujo laše,
 Ji žeri namų Gabijos tyliuos židinius
 Ir plazda Ugnies Amžinosios šventuos aukuruos.
 Tad žvelkit į Motinos Saulės auksinį vežimą,
 Pažvelkit į aukuro liepsną ir Gabiją savųjų namų,
 Ir savo širdysna pažvelkit, visur jūs matysit Motinos
 /Saulės
 Palaimintą ranką, beriančią dosniai mūsų šalelei
 Gėrybes, džiaugsmą ir palaimą šventą!

Tai buvo malda Saulės dievybei, tai buvo
 jos galybės ir grožybės išaukštinimas, tai buvo
 saga apie dievybės nelaimingą meilę, galop tai
 buvo priminimas ir pagrasinimas būti ištiki-
 miems šeimos reikaluose. Ir kai baigė Motinai
 Saulei žodį krivis, kiekvienas savo meilę die-
 vybei reiškė pagal savo būdą ir tikėjimo gilumą.
 Daugumas šaukė mosuodami iškeltomis

rankomis, kiti susitelkę žiūrėjo į kylantį saulės skritulį, bet buvo ir tokių, — ypačiai kas nebetilpo atvade ir saulės patekėjimą pasitiko girioje, — kurie Motiną Saulę sveikino parpuolę ant kelių po medžiais. Krivio žodis visus jungė į vieną bendrą maldingą polėkį, kursydamas širdyse karštos meilės sąmyšį pergalingai skriejančiai per padangę didžiajai Gyvatos nešėjai, Motinai Saulei.

Po trumpos pertraukos iš šventyklos pavermu ėmė eiti vaidilutės ir stojo eilėn ant pakyls. Jos rengėsi apeiginiam Motinos Saulės grįžimo šokiui. Visos jos vilkėjo baltomis, plonos medžiagos iki žemės be rankovių apdangomis ir juosėjo poplačiomis, auksu at-austomis juostomis. Jų palaidi plaukai per kaktas buvo parišti Padysnio nagingiausių audėjų išaustomis juostelėmis, o jų galvas puošė nedideli prisagstyti ažuolo lapų vainikėliai. Visos jos buvo basos. Vaidilutės stovėjo eilėje, nuleidusios akis, ir laukė.

Maždaug eilės viduryje stovėjo vaidilutė Vyga. Šventaragis, kuris sėdėjo su savo tėvais ir broliais pirmoje, tik šalies valdovui kunigui Sugintui skirtoje suolų eilėje, atkreipė į ją savo akį, nes jis žinojo ją esant jo bičiulio šilinio seserį. Lankydamasis ramovėje, jis ne kartą buvo ją sutikęs.

Ryte rijo ją savo akimis ir šalia sėdįs jo brolis Švitrys. Mergina buvo vidutinio ūgio, grakštaus ir kartu tvirto stoto, kaip ir dera žemdirbio dukrai. Vešlūs, geltoni plaukai ban-

gomis krito ant jos dailių, poplačių pečių. Nuo saulės skaisčiai rausvai paraudęs Vygos veidas buvo bejausmis, tartum sustingęs. Ji stovėjo nė nekrustelėdama, nuleidusi akis. Ji kažkaip nenorėjo skirtis iš kitų ir skyrėsi, ji lyg norėjo pasislėpti ne tik savo palaido apdarų klostėse, bet ir kietame vaidilutės apžadų kevale, bet vis dėlto jos grožis, sveikata, jos nerami jaunystė ir aitri moteriška šilima spinduliuote spinduliavo iš jos asmenybės prieš jos valią. Švitrys, kuris tarėsi moteris pažįstas ir iš tikrųjų jas pažino, nes turėjo šiuose dalykuose plačią patirtį, šypsodamasis galvojo, kad ta, ten ant pakylės suakmenėjusi mergužėlė panaši į spindinčią ledinę būtybę, kuriai kažkas į krūtinę įžėrė žarijų saują. Reikia tik, kad kas į tas žarijas pūstelėtų, ir ta pilna dorybių skrynia staiga užsiliepsnos! Švitrys slankiojo akimis per visą jos kūną, stengdamasis atspėti, kaip jis atrodo ir po jos plačiu apdaru. Paskum jis peržvelgė visas Amžinosios Ugnies sergėtojas: ten buvo gražių ir ne tokių gražių, ir jo akys vėl grįžo prie Vygos, kaip grįžtama prie gražiausios ir kvapniausios gėlės puokštėje.

Šventaragis pagavo savo brolio žvilgsnį ir sunerimęs pagalvojo, kad negerai, kai vilkas atsėlina prie avidės...

Alkaragio muzikantai, įsikūrę ant šventyklos laiptų, pradėjo groti. Iš pradžios traški ir pagavi melodija laipsniškai perėjo į ramią ir sravią, ir tada prasidėjo vaidilučių apeiginis

saulės grįžimo šokis. Tiesą sakant, gal tai šokiu ir nebūtų buvę galima pavadinti, tai greičiau buvo pantomima, vaizduojanti saulės grumtynes su žiema ir jos nugalėjimą. Pradžioje šokėjos, susiglaudusios ir nuleidusios galvas, sukosi ratu iš lėto, tartum jas būtų sukaustęs nematomas geležinis lankas. Baltas vaidilučių ratilas vos judėjo, lyg kovodamas su kažkokia jėga, ir žiūrovams buvo aišku, kad tas ratilas tai prasmuo saulės, kurios nykų veidą jie kartais mato ankstyvą pavasarį pro debesų properšas. Bet palaipsniui ratelis plėtėsi ir sukėsi vis greityn, kol visai išsiplėtė, ir šokėjos, persirikiavusios į spindulius, atmetusios galvas ir susikabinusios rankomis už pečių, ėmė suktis nepaprastu greičiu. Prie lumzdelių, réknių, birbynių ir švilpų dabar prisijungė skudučiai, ožio ragai ir paukai, ir maldininkų galvomis per girią skardėjo džiaugsmo ir pergalės garsai. Žiūrovai savo vaizduotėje matė spinduliuojančią, per padangę pergalingai skriejančią Motiną Saulę. O kai muzikos garsai vėl ėmė silpnėti, spinduliuoto šokėjų ratelio skridimas irgi ėjo lėty, kol pagaliau visai sustojo. Šokėjos tačiau ratelio spindulių neardė, o stovėdamos vietoje sraviai plasnojo ištiestomis rankomis. Žiūrovams buvo aišku, kad Motina Saulė, nugalėjusi visas kliūtis, ramiai spinduliuodama rieda per dangaus mėlynę.

Antrą šventės dieną, anksti rytą, kai dar visi tebemiegojo, šventaragis atsikėlė, paskubomis apsirengė išeiginiu apdaru ir išsmuko iš stovyklos. Rytas buvo dieviškai gražus. Giris tankynai ir padysniai skardėjo nuo anks-tyvų paukščių giesmių, ramovės atvade rasota žolė tvaskėjo, kaip deimantais nužertas patiesalas, o pro šventyklos aukštinį ant stogo nuo aukuro kilo dangop sidabrinių dūmų padraikėlės. Šventaragis giliai įkvėpė kvapnų, vėsų ryto orą ir, tartum gindamasis nuo pagundos pasinerti į ryto grožybės apžavus, ryžtingai peržingsniavo per atvadą ir laiptais tekinas užbėgo šventyklon.

Ji buvo visai tuščia, tik baltais rūbais apsirengusios ir ilgais nuometais apsigaubusios dvi vaidilutės, kaip akmeninės statulos, budėjo abipus aukuro. Maldykloje viešpatavo gili ramybė, tik protarpiais sudrumsčiama sausų ažuolinių malkų spragsėjimo ant aukuro ir laukinių karvelių burkavimo kažkur pastogėse. Šventaragis atsirėmė į koloną ir iš tolo žiūrėjo į sniego baltumo vaidilučių pavidalus, tartum atkilusias iš kito pasaulio būtybes. Jų nejudrumas sudarė ryškią priešybę amžinai plazdančiai ir skubančiai aukštybėsna liepsnai, skubančiai ir išnykstančiai nežinomybėje, gal Amžinybėje... Juk gentis ir vadiną ją Amžinąja Ugnimi! Šventasis ugniakuras šventaragį visuomet nuteikdavo iškilmingai ir mąstingai. Jis samprotaudavo, kad Amžinoji Ugnis yra tokia pat sena, kaip jo gentis, kad ji

jam be galo artima, sava ir brangi, kad ji tartum liepsnoja jo paties širdyje...

Apvestas dailiais stačiukais šešiakampis aptvaras, už kurio dunksojo didelis iš akmenų sukrautas aukuras, vadinosi aukurine. Aukuras buvo užklotas geležiniais grotais, o žarijos ir pelenai byrėjo apačioje iškaston duobėn. Už atitvaro žmonėms nebuvo leidžiama užeiti. Šventyklos lubose ties aukurine švytėjo iškirstas aukštinis dūmams išeiti. Lietui lyjant arba žiemos metu aukštinis būdavo užstumiamas užsklanda, ir tada dūmai drikdavosi palubiais ir išeidavo laukan pro tam tyčia padarytas angas pastogėje. Visi palubiai buvo pajudiję nuo dūmų. Tamsiame šventyklos kampe baltavo sukrautos ažuolinių malkų šusnelės. Už aukurinės buvo matyti kitos mažos durys šventyklos tarnautojams. Asla nuo sienų iki sienų buvo lygiai išplūkta moliu.

Abiejose aukuro pusėse stovėjo balti suolai vaidilutėms atsisėsti, bet ten dažnai rymodavo ir žyniai mąstytojai, ieškodami Šventosios Ugnies plevenime atsakymų į žmogaus buities bei Amžinybės klausimus, ten dūmodavo pranašai, galuodamiesi įspėti genties ateities paslaptis, aukurinėje kartais iki vidunakčių išrymodavo vyresnysis krivis Dievelta, rengdamasis skelbti dievų valią per didžiąsias šventes.

Šventaragis apsidairė, ir jo žvilgsnis nuo aukuro nuslydo iš storų sijų suręstomis aukštomis šventyklos sienomis, apkabinėtomis iš

karo žygių pargabentais laimikiais: priešų vėliavėlėmis, skydais, ietimis, kardais, trimitais, ragais ir kitokiais ginklais. Jo bičiulis, šventyklos užvaizdas krivis Ramintas, jam plačiai papasakojo visų tų laimikių istorijas. Padysnio ir kitų kaimyninių valdų didžiūnai ne tik grįžę iš karo žygių, o ir šiaip įvairiomis progomis nešykstėdavo dovanų Alkaragiui. Rikių dovanos daugiausia buvo sukabinėtos ant drūtų stapų-kolonų, kurios lygiagrečiai su išorine siena rikiavosi aplink šventyklą ir rėmė savo viršūnėmis lubas.

Vėl gi Kernavės valdovų: mirusio Mindaugo tėvo Rimgaudo, jo vyresniojo brolio Daugsprungo, živibunto ir paties Mindaugo dovanos užėmė atskirą vietą. Ypačiai visiems padysnėnams krito akysna viename maldyklos pasienyje stovinti ant tam tyčia padarytos pakylės apvalaus liemens molinis indas - amfora. Ant jos šonų, šalia visokių kitokių įmantrių puošmenų, vienoje pusėje žibėjo dailiai išpaišyta auksinė penkiakampė žvaigždė. Apie tą didelį išdailintą ašotį sklido visokių kalbų. Tūli kalbėjo, kad Mindaugui tą indą parvežęs nuo Juodųjų Jūrų, o gal net iš pačios Bizantijos, jo patarėjas prekiąs Parnus, kiti vėl aiškino, kad Kernavės valdovas jį gavęs iš vieno maskolių kunigaikščio kaip duoklę, o netrūko ir tokių žinovų, kurie guldyste guldė galvas, jog tas nuostabus indas esąs nužiestas Mindaugo žiestuvėse Kernavėje ar Naugarduke. Ir pats šventyklos užvaizdas ne-

mokėjo Šventaragiui paaiškinti, iš kur tas indas kilimo. Amfora stovėjo šventykloje kaip papuošalas, bet švenčių metu ji turėjo ir kitą paskirtį: maldininkai metė į ją savo aukas — sidabrą, gintarą, moterys brangius papuošalus ir t.t.

Pasieniais buvo pristatyta panašių į aruodėlius skrynių, į kurias padysnėnai pylė savo aukas javais: rugiais, miežiais, kviečiais, avižomis ir kitokiais grūdais. Vėl gi į dideles iš karnų nupintas pintines maldininkai klojo žvėrių kailiukus, drobių rietimėlius, linų ryšulius, rankšluosčius ir kitokią apdarą. Abipus šventyklos tarp kolonų ir pasienio stovėjo ilgi skobniai maisto aukoms: džiovintiems sūriams, rūkytoms dešroms ir kumpiams, skilandžiams, riešutams, džiovintiems grybams, medaus ašotėliams, midaus statinaitėms, rūkytai žuviai ir t.t. Daug kas aukojo gyvus paukščius ir net gyvulius. Niekas nekelejo į Alkaragį tuščiomis rankomis: kiekvienas aukojo pagal savo išgales. Visiems buvo svarbu išmaldauti iš dievų gero oro, našaus derliaus, geros sveikatos, ramybės ir taikos. Žmonių antplūdžio metu abipus šventyklos pasienyje stovėjo po krivį ne dėl to, kad būtų buvęs reikalas saugoti nuo šventvagiškos rankos, — niekas nebūtų drįsęs savintis aukų nuo „dievų skobnio“, — bet jie stovėjo tam, lyg kad būtų priiminėję aukas dievų vardu...

Maisto ir apdaro padysnėnai per Pavasario ir Rudens šventes suaukodavo savo švento-

vei daug, bet jo daug ir reikėjo. Alkaragyje lankėsi kitų šventovių dvasininkai, keliaujantieji kriviai, vadinami žygoniais, tolesnių ir artesnių valdų kilmingieji, kuriuos pagal lietuvių paprotį reikėjo gražiai priimti ir pavaišinti. Reikėjo priglausti ir sušelpiti neturtinguosius maldininkus, paliegėlius bei senelius. Ypačiai žiemos metu Alkaragio užieigos namai visada būdavo perpildyti pastogės ir maisto stokojančių žmonių. Vyresnysis krivis Dievelta pats laikėsi ir savo valdiniams liepė laikytis senojo lietuvių vaišingumo papročio ir gailėstingumo, ir todėl niekas, reikalingas pagalbos, nuo Alkaragio šventovės vartų nebuvo atstumiamas. Be suaukoto per šventes maisto, šventovės įnamiai dar turėjo jo prasimanyti vasaros metu medžiodami, uogaudami, riešutaudami, grybaudami ir žuvaudami Dysnoje.

Ar Alkaragio kriviai buvo turtingesni net ir už patį Padysnio šalies valdovą kunigą Sugintą, kaip kad tūlas tvirtino, žinoma, niekas galvos nebūtų guldęs, bet kad jų lobynas buvo didelis, niekas neabejojo. Įsibrovus priešui, Alkaragio šventovė nukentėdavo, kaip ir visas kraštas — kartais ji būdavo sugriauinama ir sudeginama, — tačiau jos lobynas toli gražu ne visada būdavo išplėšiamas: kriviai išgabėdavo ją į saugias, priešui neprieinamas slėptuves.

Tuos šventaragio apmąstymus nutraukė pasigirde žingsniai ant laiptų. Jis žvilgterėjo,

ir jo širdis bemaž nustojo plakusi: laiptais į šventyklą iš lėto kopė Ramunė. Jis jos nebuvo matęs nuo pernai vasaros, ir ji jam pasirodė gerokai ūgtelėjusi. Ji vilkėjo dailaus rašto plačiu, spalvingu sijonu, balta plonos medžiagos trumpike, o ant jos viršugalvio blizgėjo auksinės spalvos plona apgalvėlė. Bet labiausiai šventaragiui krito akysna ant jos kairės rankos apsiritusi stora, emalio didelėmis akimis nusagstyta sidabrinė apyrankė. Taip galėjo būti apsirengusi ir pasidabinusi tik kilmingos šeimos dukra. Šventaragis stebėjosi, iš kur ji tas brangenybes gavo, bet paskum prisiminė, kad jos galėjo būti jos tėvo iš karo žygių parsigabentas grobis, o gal tai buvo ir Padysnio pilies sidabrininko Velžos rankų darbas?

Užsiglaudęs už kolonos, šventaragis gėrėjosi jos išlakiu liemeniu ir žaismiai sau vienas šypsojosi, sekdamas jos nedrąsius, grakščius judesius, kai ji artinosi prie aukurinės. Jis savo žvilgsniu glostė ant merginos nugaros pūpsančias dvi storas gintarinės spalvos beveik juosmenį siekiančias kasas. Ramunė sustojo prie aptvaro ir susitelkusi, lyg melsdamasi, ilgai žiūrėjo į Amžinosios Ugnies liepsnas. Šventaragiui keletą kartų dingtelėjo galvon prie jos pritykinti, bet jis nedrįso nutraukti jos maldos, o, kita vertus, lyg ir baiminosi, kad jam pakrutėjus tas gražus regėjimas gali išnykti. Ką ji mąstė? Ar ji dar atsimena jį? Kodėl ji taip anksti atėjo šventyk-

lon? Tie klausimai blykčiojo jo galvoje, ir akimirkomis jie jam atrodė labai svarbūs, bet kitą akimirką jis juos pamiršdavo: svarbiausia, kad ji buvo čia, kad jis ją mato, kad, jai iškėlus koją šventyklon, aukuras nušvito nauja šviesa ir šilima, ir ne tik aukuras, bet ir visa šventykla, ir visa giria, ir visas pasaulis...

Pagaliau ji tartum per jėgą pakirdo iš savo apmąstymų ir prisiartino prie Mindaugo amforos. Labai lėtai ji nusisegė nuo riešo savo apyrankę, ilgai į ją žiūrėjo, vartaliodama rankose, lyg gailėdamasi su ja atsiskirti, pasukum ją pabučiavo ir įmetė indan. Šventaragis suprato: ji atėjo šventyklon anksti rytą, kai nėra žmonių, viena pabūti savo mintyse su dievais, kažko iš jų maldauti ir jiems paaukoti brangią dovaną...

Tyliai, nuleidusi galvą, ji artinosi prie durų ir staiga stabtelėjo išsigandusi: tarpduryje ant slenksčio jai pastojo kelią šventaragis. Ji žengtelėjo keletą žingsnių atatupsta, vis nenuleisdama savo akių nuo jo veido. Jis jai pasirodė toks neįmanomai didelis, jo kunigiški rūbai jai pasivaideliojo tokie puikūs ir iškilmingi, ir galop jo geltonos garbanos taip spindėte spindėjo, kaip auksinės mėlyname dangaus skliaute, kad ji bijojo patikėti savo akimis ir ėmė svyruoti, ar tik jai nebus pastojęs kelią pats dievaitis Mėnulis...

— Ar tai tu, viešpatie? — pagaliau ji prašnibždėjo.

— Žinoma, aš, kas gi kitas? — jis tyliai nusijuokė.

— Tavo balsas, dabar aš atsimenu! — ji sušuko, ir jos skaisčiai baltą veidą nutvieskė neišpasakytas džiaugsmas.

— Einam, Ramune, aš noriu su tavim pasikalbėti...

— Ne, ne, viešpatie, tu neik su manimi, aš viena, — jos spindinčios akys staiga užgeso, ir ji baimingai apsidairė.

— Bet kodėl, Ramune?

Užuot atsakius, ji žengė pirmyn ir mėgino prasprukti pro šalį, bet jis ją pagavo už rankos ir potekomis nusileido su ja kartu laiptais. Ir per šventovės aikštę ji vis bėgo potekomis, dairydamosi į šalis. Tik kai jie nusileido paupin, ji sulėtino žingsnius. Jis nepaleido jos rankos, kad mergina kaip stirna nenuliuoksėtų į girios tankynus. Jos ranka buvo šiurkštoka nuo darbo, bet kažkodėl ji jam buvo mielesnė už išlepintą didžiūnės rankutę. Jo širdyje virpėjo toks didelis ir neatlaidus džiaugsmas, kad, tur būt, jis atsimušė ir jo veide. Ramunė staiga sustojo, ištraukė savo ranką iš jo ir, atsidėjusi žiūrėdama jam į veidą, pasakė:

— Štai, viešpatie, tu ir juokiesi iš vargšės mergaitės...

Tuomet šventaragis iš tikrųjų ėmė juoktis.

— Ne aš juokiuos, mano širdis juokiasi, — jis vėl paėmė jos ranką. — Žmonės tikrai juokiasi tik tada, kai jų širdis juokiasi iš laimės, supranti, Ramune?

Bet ji nesijuokė, ji net nesišypsojo, ji buvo labai rimta, ir jos balsas skambėjo įtariai, nors ir švelniai, kai ji paklausė:

— Kodėl tu toks laimingas, viešpatie?

— Kodėl? Todėl, kad aš vėl tave pamaciau, kad aš laikau, štai, tavo rankutę, kad aš žiūriu į tavo didžiąsias mėlynas akis ir matau jose pats save, savo ateitį, savo likimą, savo laimę ir visą savo gyvenimą. Aš nežinau, kaip tau visa tai išaiškinti. Sutikęs tave, man rodos, kad aš suradau pats save, kad aš peržengiau kažkokią ribą, už kurios viešpatauja nebe žmonės, o dievai, ir kad jie man pašnibžda ausin didžiąją gyvenimo paslaptį ir kad tos paslapties raktą tu laikai savo rankoje. Aš nežinau, ar tau aišku, ką aš sakau, nes aš pats esu paklydęs begalinėje, kvepiančiais žiedais apaugusioje girios ertmėje, kur čiulba auksiniai paukščiai, bet aš galiu užuosti gėlių kvapą ir išgirsti paukščių čiulbesį tik tada, kai tu būni su manimi, Ramune...

— Ak, viešpatie, ar tai tiesa, sakyk, ar tai tiesa, ką sako tavo lūpos? — ji įsispyrė jam į veidą didelėmis savo akimis, kuriose kaitaliojosi džiaugsmas, lūkesys ir baimė išgirsti iš jo lūpų žodį, nuo kurio, atrodė, priklausys jos gyvybė ar mirtis.

Jis matė jos akyse tą sklidiną lūkesio sąmyšį ir staiga suprato, koks jis jai brangus. Jam kliūstelėjo krūtinėn nauja didelio džiaugsmo banga, ir jį apėmė neišpasakytas noras tą keistą mergaitę apkabinti ir priglaus-

ti prie krūtinės, bet jis susilaikė ir rimtai pasakė:

— Aš noriu, kad tu tikėtum manimi, Ramune, aš noriu, kad tavo veido nedrumstų joks nepasitikėjimo ir baimės šešėlis, aš noriu, kad atstumai tarp tavo tėvo sodybos ir mano tėvo pilies išnyktų.

— Bet ar jie išnyks? — ji baimingai pažiūrėjo jam į akis ir nusigrėžė į šalį.

— Ne, jie niekad neišnyks, — atsakė ryžtingai šventaragis. — Ten, ant Dysnos kranto, išdidžiai kyšo mano tėvo pilies kuorai, o ten, ant Akivaro kranto, kukliai kiūto tavo tėvo sodyba. Padysnio pilis ir tavo tėvo sodybarymo ant giliai nugrimzdusių į žemę pamatų ir negali judėti, bet mes esame gyvi žmonės ir galime susitikti, kur, kaip ir kada norime. Kai aš sau vienas galvoju apie tave, kai aš dabar žiūriu į tave, aš negalvoju, kad esu kunigas, o tu bitininko duktė, aš galvoju, kad, štai, kaip dabar mes stovime vienas prieš kitą, taip stovėti mums buvo lemta pačių dievų, kad mūsų susitikimas buvo nulemtas likimo Didžiosios Išminties ir kad todėl mes turime pereiti per gyvenimo lieptą tvirtai susikabinę rankomis, nes aš jaučiu ir žinau, kad, jei taip neįvyks, mes paniekinsime dievų valią, kad man kažko trūks, lyg aš būčiau raišas, kad mano buitį bus šalta, nyki ir vieniša, kad aš gal tik sapnuosiu laimę, bet niekad nesišildysiu prie jos židinio.

Ramunė sužavėta klausėsi jo žodžių, ir,

kai jis nutilo, ji tyliai, lyg kad įsiklausydama į kažkokį jos krūtinėje aidintį balsą, pasakė:

— Šiąnakt aš girdėjau Dysnos brastoje undinių dainelę. Ji buvo labai graži, bet tavo žodžiai dar gražesni, viešpatie. Aš žinojau... aš žinojau tave susitiksianti šventykloje, — ji beveik šnibždėjo, žiūrėdama į ją sklidinomis džiaugsmo akimis.

— Iš kur tu žinojai? — Šventaragis šypsosi.

— Nežinau, bet aš žinojau... Gal man geroji laumė pasakė, gal undinės Dysnos brastoje išdainavo, gal girios čiulbonėliai iščiulbėjo? Aš paaukojau dievams savo motinos apyrankę, ir jie mano maldą išklausė.

— Ko tu bėgai nuo manęs?

— Aš ne nuo tavęs bėgau, — kas bėga nuo savo laimės? — aš bėgau nuo žmonių akių, aš bėgau nuo savo tėvo, — ji nuleido akis. — Tu žinai, ką žmonės kalbės, jei pamatys, kad kunigo Suginto menkiausio, neverčiausio pavaldinio, bitininko dukrytė susitikinėja su visagalia kunigo atžala Šventaragiu? Tėvas man visai grasino ir pikčiausiu žodžiu uždraudė su tavimi susitikinėti. Jis sako... — ji žiūrėjo, nudūrusi akis į žemę.

— Ką jis sako?

— Jis sako: nebūk kvaisha mergelė ir nesapnuok, — ji kalbėjo ryžtingai, tyčia pa-brėždama savo tėvo šiurkščius žodžius: — Jie viešpačiai, mes vargšai. Kas negirdėjo apie jo brolių švitri, mergų palakstūną? Ir kas guldys

galvą, kad jo brolis šventaragis nepaseks jo pėdomis? Obuoliai netoli krinta vienas nuo kito. Žinok savo vietą, kad nenukvailiotum, kaip muselė į išrūgas. Išmesk iš savo kvailos galvutės sapnus: niekas tavęs į pilį neišsileis, ir tu niekad nebūsi Eglės Sugintienės marti, o tik gėdą gali ant mano žilos galvos užtraukti ir savo jaunystėlę pražudyti...

Ji turėjo jam visą teisybę pasakyti ir dabar tylėjo, nedrįsdama pakelti akių nuo žemės. Ji žinojo, kad viskas baigta, kad ji turi tučtuojau pabėgti ir daugiau niekad su juo nebesusitikti, bet ji negalėjo pajudėti, tartum jos kojos būtų suakmenėjusios ir nugrimzdusios į žemę. Ir jai pasirodė keista, kad jis tyli, kad nesisvaido čaižiais žodžiais ant jos tėvo, nes ji laukė, kad jis ims trankytis perkūnais. Ji tyčia savo tėvo žodžių nešvelnino, ji norėjo sukelti to kilmingo berno rūstybę, kad viskas būtų baigta, nes ji neišpasakytai prisikankino, nuolat be jokios vilties apie jį galvodama, galuodamasi, bet nepajėgdama jo užmiršti ir nuolatos turėdama klausytis begalinių tėvo priekaištų, išpėjimų bei grasinimų. Ypačiai prieš iškeliaujant Alkaragin jos tėvas pasidarė baisus pakramta. Bet kodėl jis tyli? Ir staiga jai per širdį nusmelkė baisi mintis: jei jis tyli, gal tėvas teisybę sako, gal jis iš tikrųjų jovaidas, pabalda ir klastūnas, nors ji niekad niekad tuo netikėjo, ji negalėjo tikėti, nes Akivaro ežero undinių murmėjimas mėnesienoje, ir meldų šlamėjimas pakrantėje, ir bičių dūz-

gimas tėvo aviliuose jai kitką sakė ir tvirtino. Bet kodėl jis tyli, kodėl jis nešaukia, kad jos tėvas klysta? Juk jam reikia pasakyti tik vieną žodelį, ir ji nebetikės tėvo žodžiais, jai nebebus baisios žmonių apkalbos, ir ji nė kiek nebebijos, kad ją gali ištikti kažkoks baisus likimas. Ji gi žino, kad jis negali meluoti, negali apgaudinėti ir negali jos nuskriausti... Ir tada ji pakėlė akis ir žvilgterėjo į jį.

Šventaragis žiūrėjo į ją ir šypsojosi tokia draugiška, šilta ir gera šypsena, kad ir be žodžių visos jos abejonės staiga dingo, ir ji vos sulaikė džiaugsmo ašaras, nes ji nenorėjo pasirodyti esanti išvapa jo akivaizdoje, bet vis dėlto jos krūtinę užliejo nejėga, ir ji palinko į jį. Viena ranka jis švelniai apkabino jos ploną liemenį, o kita pakėlė už smakro prieš jos valią apsiašarojusį veidą ir savo lūpomis palietė jos pilnas, truputį prasivėrusias lūpas. Ji sunkiai alsavo pablyškusi ir užsimerkusi jo glėbyje, ir kai ji atsimerkė ir pamatė arti jo akis, ji glusniai prisiglaudė prie jo visu savo virpančiu kūnu, tvirtai apsikabindama jam aplink kaklą, ir pirmasis jų jaunystės pasibūčiavimas užtruko visą saulėtą amžinybę ir labiau juos sujungė, kaip visi žodžiai, mąstymai bei svajonės...

Ramunė tadaėjo tryliktuosius, šventaragis septynioliktuosius metus.

Dar gerokai prieš vidudienį prasidėjo iškilmės Alkaragio šventovėje. Kai nutilo pasakutinioji vaidilučių ir vaidilų bei muzikos instrumentų sutartinė giesmė, aidų aidais nubangavusi per girią, tuomet atsikėlė nuo saulutėmis, mėnuliukais ir slaptingais paukščių pavidalais išpuošto bei ažuolo lapais apkaišyto savo sosto vyresnysis krivis Dievelta ir, priėjęs pasiramsčiuodamas aukšta, užriesta viršūne krivule prie pakylos krašto, taip prabilo pakeltu balsu į Padysnio šalies maldininkus, ir jo žodžiai, kaip ir giesmės garsai, lakiai aidėjo per girią, pasiekdami net ir tuos, kurie liko už šventovės ribų, nebegalėdami tilpti pačiame atvade:

— Pažvelkite į Motiną Saulę, pažvelkite į mūsų aukurų Amžinąją Ugnį ir pažvelkite į savųjų židinių Gabiją: visur jūsų akį ir kūną švelniai paglostys mūsų Motinos Saulės spindulys ir grožis. Mes džiaugiamės, kad Motina Saulė grįžo pas mus, nes kai ji paslepia savo skaistų veidą po tamsiu rudens debesų šydu, tada tauras nustoja laigęs girioje, upelio čiurlenimas užsnūsta po baltomis sniego duknomis, Dysna susikausto storais šarvais, ir paukštelis nustoja čiulbėjęs, pakišęs snapelį po sparneliu. O jei Motina Saulė užsirūstinusi pas mus nebegrižtų pavasari, mūsų žydinti tėvynė virstų žiauriojo Pikulo karalyste.

Dievelta nutilo ir, rymodamas ant savo krivulės, apmetė akimis visą erdvųjį, pilną žmonių šventovės atvadą, tokį pilną, kad dau-

gelis pavėlavusiųjų turėjo ieškoti vietos aikštės pakraščiuose tarp griaumenų. Jam stoji džiugu, kad jo broliai tokie ištikimi savo dievams ir papročiams, ir jis tęsė toliau savo pamokslą dar su didesne pagava:

— Saulė valdovė, Saulė motina, Saulė didžioji gyvybės davėja ir gyvenimo versmė! Mes visi esame Motinos Saulės vaikai. Ji gimdo mūsų gentį, daugina girios žvėrį ir vandenių žuvį, ji savo švelniais, spindinčiais pirštais iškarpo rožės žiedą nežemiško grožio pavidalais, įkvepia taurui į ragus stiprybę ir įžiebia išminties žiburį žmogaus galvoje. Motinos Saulės galybė yra beribė, visur ir visada buvusi, visur ir visada esanti ir visur ir visada būsianti. Jos globojama, puoselėjama ir palaikoma Gyvata nugali Mirtį ir paverčia niekais jos užmačias visą gyvį nušluoti nuo žemės paviršiaus. Motinos Saulės mūsų aukuruose užkurta Amžinoji Ugnis yra mūsų genties Gyvatos ir amžinybės prasmuo, šventoji Ugnis yra mūsų dievų ženklas ant žemės!

Dievelta vėl stabtelėjo, lyg ir norėdamas duoti klausytojams progą, kad jie giliau įsidėtų galvosna jo žodžius. Paskum jis kalbėjo toliau:

— Motina Saulė gamtos iščiuose pradeda naują gyvybę ir savo užburta galia išvilioja iš drėgnos dirvos gležną pasėlį ir glamonėja jį savo spinduliais tol, kol jis subręsta ir nunoksta brandžiu grūdu, pripildytu Saulės spindulių slėpiningos, mūsų gyvybę palaikan-

čios jėgos; ji motiniškai globoja mažą ėriuką, kol užauga jo vilna, dengianti jo ir mūsų kūną; ji, kaip gera motina, rūpinasi nuogu, iš kiaušinio išriedėjusiu paukšteliu, apželdydama jį pūkais ir plunksnomis, kad jis nesusaltų per žiemos speigus.

Baigdamas pamokslininkas pasveikino padysnėnus, taip gausingai sukeliavusius į Pavasario šventę, palinkėjo jiems geros sveikatos, derlingų metų ir ramybės ir užbaigė savo pamokslą šiais žodžiais:

— Tenegalvoja niekas iš jūsų, kad tik mes vieni, kriviai, kurstome Amžinosios Ugnies aukurus: savo aukurus mes privalome kurstyti visi, nes kas gi yra Šventosios Ugnies kuras? Mūsų darbai, mūsų žygiai ir mūsų kraujas. Kai sidabrininkas nukala auskarą, jis deda kurą ant Amžinosios Ugnies aukuro; kai dainius sudeda dainą, jis savo įkvėptu žodžiu pakursto dievų aukurą; kai karžygys pralieja savo kraują mūšio lauke, nuo jo didžiosios aukos skaisčiau suliepsnoja mūsų aukurai; kai motina skausmuose pagimdo naują gyvybę, ji sudeda didžiausią auką ant Amžinosios Ugnies aukuro, nes gi tik per motiną mūsų gentis lieka amžina. Visi mes esame didžiosios Gyvatos padariniai, visi mes esame Amžinąją Ugnį bekurstą žyniai, ir tie aukurai turi skaisčiai liepsnoti ne tik šventyklose, bet ir mūsų Gabijos židiniuose ir pirmon galvon mūsų širdyse.

Dievelta ištiesė dešinę ranką, lyg žmones

laimindamas, lyg atsisveikindamas, ir, pasiramsčiuodamas savo krivule, nusileido nuo pakylės. Jauni kriviai paskui jį išnešė jo kėdę.

Tuo metu prie ramovės didžiųjų vartų kilo sąmyšis. Žmonės ėmė žvalgytis ton pusėn, ir per minios galvas, kaip liepsna per išdžiuvusį viksvyną, ėmė sklisti gandas: Mindaugas atkeliavo! Ar iš pagarbos Kernavės valdovui, ar iš smalsumo visi ėmė stotis ir stąpstyti per kitų galvas, norėdami pamatyti tą vyrą, kurio vardas aidėjo per visą Lietuvą ir toli už jos ribų.

Šventaragis, pasišokėjęs ant suolo, stengėsi neišleisti iš akių nė vieno Mindaugo jude-sio. Žmonės paskubomis prieš jį skyrėsi, duodami jam kelią, o jis žingsniavo ramus, nesi-dairydamas, nesisveikindamas ir truputį nu-leidęs galvą, lyg ką mąstydamas. Visa ta di-džiulė minia, atrodė, jam buvus nebuvus. Ir, nežiūrint jo santūrumo, Šventaragis jautė, kad iš to vyro sklinda kažkokia užkrečianti ir pavergianti galia. Jis jį ryte rijo akimis, ir jam dingojos, lyg jo paties dvasios prieblandoje būtų tvykstelėjusi nauja švieselė, lyg ten bū-tų staiga patekėjęs kažkoks naujas šviesuolis. Visa Mindaugo povyza jam kėlė pagarbą, at-siduodančią baime. Šventaragiui dingtelėjo galvon, kad jo ramaus, bet kieto žingsnio nie-kas nesustabdys. Jis stebėjosi, kad Kernavės valdovas visai ne toks, kokį jam vaizdavo se-

nasis kunigas Kunotas. Ligi tik išeidavo kalba apie Mindaugą, staiga senolio veide raukšlės dar labiau pagilėdavo, lūpas iškreipdavo panieka ir neapykanta, ir jis prapliupdavo baisiausiais keiksmazodžiais, kokius tik jis įmąnydavo išgalvoti.

— Kokiam griovai dar neaišku, — baigdavo senasis kunigas, — ko jis nori? Jis nori apžioti ir savo aštriais ėdmenimis sugromuliuoti visą Lietuvą! Bepigu režti iš svetimos odos...

Šventaragiui toli gražu neatrodė, kad jis būtų panašus į atkištomis iltimis vilką. Priešingai, Mindaugas buvo vidutinio ūgio, stumeningas, plačiapetis, taisyklingų ir kilnių veido bruožų vyras. Jis galėjo turėti gal kiek daugiau kaip 30 metų. Vilkėjo jis ilgą, bet kelių nesiekiančiu tamsiu švarku ir juosėjo poplačiu, didele sidabrine sagtimi susegtu diržu, ant kurio vienoje pusėje kabojo medžioklinis, auksu apkaustytas ragas, o kitoje — brangiais akmenimis nusagstytomis kriaunomis mažas durtuvėlis. Jo kepurės kairėje pusėje kyšojo kažkokio nežinomo paukščio didelė plunksna. Iš Mindaugo ir jo palydovų apdaro atrodė, kad jie atkako į Alkaragį tiesiai iš medžioklės.

Pridurmais Mindaugo žingsniavo stambaus stoto, barzdotas, vidutinio amžiaus turtینگai apsirengęs vyras.

— Kas tas vyras? — paklausė Šventaragis savo tėvą.

— Parnus, artimiausias Mindaugo patarėjas, — atsakė kunigas Sugintas.

Kai Mindaugas su savo palydovais priartino prie pakynos, iš kažkur atsirado Dievelta su keliais kriviais. Šventaragis matė iš tolo, kaip jis pasisveikino su svečiu ir užkopė su juo ant pakynos, o jo palydovai liko apačioje. Dievelta vėl atsisėdo į krivių atgabentą savo kėdę, o Mindaugas atsigręžė į žmones, plačiai apmesdamas akimis visą atvadą. Šventaragiui pasivaideliojo, kad tos didelės minios jis lyg ir nemato, kad Kernavės viešpats stovi išdidus ir vienišas, pakilęs viršum visos tos galvų jūros, kad jis mato tai, ko nemato jis, Šventaragis, ir visa ta minia, žodžiu, kad jis kaip aitvaras skrajoja tik jam vienam tepasieliamose aukštybėse. Tačiau kai jis prabilo, kalbėjo paprasta visiems suprantama kalba, lyg būtų kalbėjęs valsčiaus sueigoje. Jis nepataikavo, nesistengė įsiteikti, bet gi jo paprasti žodžiai, dažnai atremti į žmonių išmintį, vis dėlto skambėjo valdoviškai.

— Jūs susirinkote į savo seną ir garbingą šventovę Pavasario Šventės atšvęsti, dievams aukų sudėti, kad jie siųstų gražią vasarą ir duotų gerą derlių, — kalbėjo jis aiškiai, kapojamu balsu. — Ir aš norėjau pabūti su jumis, ir aš norėjau sudėti aukas dievams ant Amžinosios Ugnies aukuro, kad jie būtų dosnūs ne tik brandindami javą, bet kad jie būtų maloningi ir teikdami mūsų visai šaliai taiką ir ramybę. Jodamas per jūsų gražią girią, aš

klausiausi jos ošimo ir galvojau apie mūsų žmonių išmintį, kuri sako, kad kiekviena pušis savo šilui ošia. Ar jūs rasite nors vieną pušį, kuri oštų tik sau vienai, o ne visam šilui?

Kalbėtojas nutilo, lyg laukdamas atsakymo, lyg duodamas laiko klausytojams pagalvoti ir suprasti tos išminties gilesnę prasmę. Luktelėjęs jis jiems pasakė tokią pasakėčią:

— Kartą girioje kilo gaisras. Skrisdamas padangėmis, sakalas garsiai ragino visus girios gyventojus griebtis kibirų, kastuvų ir kirvių gaisrui gesinti, bet niekas jo raginimų neklausė. Tauras atsiliepdamas sumaurojo, kad jis dar pasnausiąs savo minkštame guolyje girios tankyne, nes gaisras esąs dar toli, o gal jis ir visai nepasieksiąs jo lindynės? — ir vėl užsnūdo. Tada sukriuksėdamas atsiliepė šernas, kad kol kas, kol ką, jis dar pasivartyсіąs šiltame raisto purvyne, o jei gaisras ir atšvokšiąs, tai argi jis užkursiąs šlapias pelkes? — jis kriuksėdamas nusijuokė ir vėl užsnūdo. Tada atsiliepė lapė, kad jos vaikai esą maži, kad ji neturinti laiko, nes reikią jiems medžioti maisto, ir kad jei gaisras ateisiąs, tai ji su savo šeima išsikelsianti į saugesnę vietą. Tada sabalas išoko į pušies viršūnę ir apsidairęs garsiai suriko, kad sakalas meluoja, kad niekur jokio gaisro nematyti. Bet staiga pakilęs vėjas plačiai išnešiojo kibirkštis, ir ugnis užklupo girios gyventojus iš pasalų. Visi gudragalviai palydėjo savo kailius liepsnų jūroje. Ką moko ta pasakėčia? Ji moko, kad kas

aukščiau skraido, tas toliau mato, o kas toliau mato, to balsas negali būti paniekintas.

— Kas į padangę kyla, tam tėvas Perkūnas liepia grįžti į žemę, — kumštelėjo į pašoną šventaragiui šalia sėdįs kunigas Kunotas kinkendamas. — Šventaragis šyptelėjo, bet nieko neatsakė.

— Jei kiekviena pušis savo šilui ošia, — kalbėjo toliau Mindaugas, — tai ir kiekvienas girios įnamis turi sutartinai gintis kilus pavojui. Ir jei vieno kunigo valdas užpuola atsi-
bastęs stipresnis priešas ir jei jo kaimynas, užuot skubėjęs jam pagalbon, atsako, kad jam reikia joti medžioklėn, tai koks likimas laukia jų abiejų? Ir ne tik jų abiejų, bet ir visos Lietuvos, nes gi jei priešas išrėš iš jos nugaros vieną rėžį, ar neskaudės mums visiems?

— O jis pats ar nerėžia iš svetimų nugarų? — vėl neiškentęs sumurmėjo Kunotas.

Baigdamas Mindaugas ypačiai pabrėžė, kad sutarimas kalnus verčiąs, kad vienybė — galybė ir kad būsime tik tada galingi, kai gebėsime pūsti vienon dūdon. Jis atsisveikino rankos mostelėjimu ir kartu su Dievelta, kiviais ir savo palydovais suėjo į šventyklą.

Žmonės klausėsi Kernavės valdovo kalbos nei jam pritardami, nei prieštaraudami. Tų žmonių daugumas buvo žemdirbiai, bet gi nemaža jų tarpe buvo ir amatininkų, medžiotojų, bitininkų, žvejų, dervininkų, odininkų, pagaliau ir paprastų darbininkų. Ne visi vieno-
dai suprato ir žiūrėjo į viešuosius reikalus. Gal

daug ką ir viliojo Mindaugo vienvaldystės užmačios, nes gi kiekvienam buvo aiški jo kalbos paslėptoji prasmė, bet mokesčių ir duoklių mokėtojai per daug vienybe žavėtis negalėjo, nes iš kitų prie Mindaugo žemių prijungtų valdų žinojo, kad tuo atveju mokesčius ir duokles tenka mokėti nebe tik vietiniams kunigams bei rikiams, bet ir Mindaugo išdui. Be to, iš patyrimo jau buvo žinoma ir tai, kad prijungtose prie Mindaugo žemių srityse Kernavės valdžia ima kištis ne tik į vietinių valdovų, bet ir į valsčių reikalus, apkarpydama jų laisves. Taigi daug kas galvojo, kad didelėje, vieno valdovo valdomoje valstybėje gal ir būtų saugiau gyventi, bet kad už tą saugumą reikėtų mokėti nemenką kainą. Galop gal daugumo padysnėnų galvose dingsėjo ir ta mintis, kad kaip didžiūnai norės, taip ir padarys.

Vienas iš Mindaugo palydovų priėjo prie Suginto ir jam pranešė, kad jo viešpats prašęs jį ir visus Padysnio šalies kilminguosius susirinkti šventyklon, kur būsiąs aukojamas Mindaugo tauras ir kur paskum pranašausiąs žynys Tvirbutas.

Tūli didžiūnai tuojau paklausė Mindaugo kviečiami ir su savo šeimomis nuėjo į šventyklą, tūli delėsė svyruodami, bet kadangi pats kunigas Sugintas ketino eiti pasiklausyti Tvirbuto pranašysčių ir kadangi Mindaugas

prašė, o ne reikalavo susirinkti, tai pagaliau visi neskubėdami ėmė kopti laiptais vidun. Pasiliko tik kunigas Kunotas ir šventaragis. Kunotui labai nepatiko tas Mindaugo netikėtas apsilankymas, jo kalba ir aplamai visas tas Kernavės valdovo maldininkuose sukeltas dėmesys ir sąmyšis.

— Kai lapė pradeda sakyti pamokslus, apsidairyk apie savo vištas, — jis murmėjo paniuręs. — Atsibastė čia, kaip raganius ant juodo gaidžio...

— Mūsų vištos saugios Padysnio pilyje, senoli, — nusijuokė šventaragis.

— Jo ilgos rankos, nesišaipek: jos net ir Smolenską pasiekia.

— Bet jei tu nueisi šventyklon, jo rankos labiau nepailgės. O galop atsarga gėdos nedaro: reikia žinoti, kaip ir koks vagis taikstosi į tavo vištyną.

— Regis, jis ir tau užvarvino ant liežuvio medaus: vis jo giesmelę giedi, — dėbtelejo iš paniurų į savo vaikaitį senasis kunigas. Pasakum jis žvilgterėjo šventyklos link ir mostelėjo ranka: — Einam, iš nugaros jis mums režio neišrėš, bent šiandien, o rytoj pamatysime...

Šventykloje susirinko visa Padysnio diduomenė ir Kernavės svečiai. Mindaugas, jo patarėjas Parnus ir kernaviškiai potyliai šnekučiavosi su padysnėnais. Moterys — kunigienė Eglė, rikių žmonos ir dukterys — susimetusios būrelin stovėjo nuošaliai ir ne tiek kalbė-

josi, kiek žvilgčiojo į Mindaugą ir jo palydovus. Ypačiai jaunos merginos blaškėsi smalsiais žvilgsniais į svečius. Arčiau prie aukuro stovėjo vyresnysis krivis Dievelta su savo šventikais.

Plačiapetis, augalotas, gražus vyras Rimgaila iš Karkluojos, visa galva aukštesnis už kitus, tartum didžiuodamasis savo stotu, dar aukščiau kėlė savo žilą galvą, klausydamasis nedidelio, apvalaus Derveliškių rikio Jokilos, kuris, gyvai mostekuodamas rankomis, jį įtikinėjo, kad tas visas sambūris jam nepatinkas, kad dabar nesąs metas gaišinti laiko kažkokioms kernaviškio valdovo užmačioms, o pirmon galvon reikią rūpintis šienapiūte. Čia pat stovįs Vaidvalakio rikis Kantas, viena ausimi klausydamasis Jokilos tarškos kalbos, nenuleido savo rūstaus žvilgsnio nuo Mindaugo, besikalbančio su Sugintu ir Parnu. Pagarbiame atstume jų pokalbio klausėsi kiti vyrai, jų tarpe ir Olakalnio rikis Vaidotas. Šmaikštus, prakaulaus veido džiūsna Pareigėlių šeimininkas Knysteika bastėsi nuo vieno būrelio prie kito, galuodamasis įterpti ir savo žodį, bet niekas jo neklausė, nes jis valdė tik nedidelę sritį. Gluosnakalnio rikis Miniotas, jo kaimynas Traniškių pilies valdovas Norutis ir jų bičiulis Pakriaušių rikis Ramotas laikėsi nuošaliai ir tylėdami sekė visą tą sambūrį.

Prie aukuro sėdėjo kaip visada dvi nejudrios vaidilutės. Jų akys buvo nukreiptos į aukurą, ir atrodė, kad jos nieko nemato ir ne-

girdi, kas dedasi šventykloje. Kitoje aukuro pusėje ant kryžio kū gulėjo ką tik papiautas milžiniškas tauras, Mindaugo auka dievams. Iš žaizdos žvėries kakle dar tebetekėjo kraujas į stovintį čia pat indą. Vienas krivis mirkė į jį iš linų supintą krapylą ir protarpiais šlakstė juo šventąją Ugnį. Viskas buvo paruošta pranašystei, ir visi laukė paties pranašo, išminčiaus Tvirbuto.

Mindaugas, pastebėjęs įėjusius Kunotą ir šventaragį, nutraukė pašneką su Sugintu ir priėjo prie jų, tuojau kreipdamasis į Kunotą, lyg būtų sutikęs seniai nematytą bičiulį:

— Kunigas Kunotas, seniai bemaitytas! Užsikasei tuose Padysniuose, kaip šernas raiste, net ir ausų nebeiškiši! Daug man pasakojo apie tave mano tėvas kunigas Rimgaudas: juk tu su juo ne vieną gudų ir lenkų sritį išmaknojai, ir ne vieną sagą mūsų dainiai apie tave sudėjo. Negreit pamirš tave maskoliai. Atjotum į Kernavę, patartum man, kaip kraštą valdyti, o gal padėtum man naują pilį pastatyti? Man reikia naujos pilies šiaurėje prieš kryžėivius. Metų tu turi daug, o žiūrėk, tavo kraujas tikriausiai dar tebekunkuliuoja, kaip šaltinėlis po velėna. Rastum tu mano pilyje ir moteriško: netrūksta ten mums gražuolių lenkių, gudžių ir totorių, — jis mirktelėjo, atsigręždamas į šventaragį. — To vyro man dar neteko matyti, — jis vėl pažiūrėjo į Kunotą.

— Jis mano vaikaitis šventaragis, Sugin-

tų jaunylis, — murmtelėjo senasis kunigas.

Mindaugas įdėmiai pažvelgė į vaikina, kuris žiūrėjo į jį ramiai, rimtomis tiriančiomis akimis, nė kiek nesuglumęs. Ir pats Kernavės valdovas staiga surimtėjo, nes jam dingtelėjo galvon, kad tas jaunuolis lyg ir kėsinaisi išbrauti į jo mintis. Jam tai nepatiko: jis be niekur nieko nutraukė pokalbį ir, priminęs Kunotui, kad jo laukias Kernavėje, grįžo pas kitus vyrus. Šventaragis palydėjo jį savo žvilgsniu susimąstęs ir nebeišleido iš akių per visą jo buvimą šventykloje.

Pranašas Tvirbutas buvo aklas ir labai senas. Jo amžiaus medinėje lentelėje buvo įbrėžti 99 brūkšneliai, kitaip sakant, jis turėjo 99 metus. Į šventyklą jį atvedė du jauni kriviai už parankių. Pasodinę žynį prie aukuro, jie pasitraukė į šalį. Šventykloje stojosi visiška tylą. Tvirbuto krūtinę dengė ilga, baltutėlė barzda, o po vešliais pražilusiais antakiais giliai slypėjo negyvos atviros akys, kuriose kaip deimantuose atsispindėjo aukuro atšvaistės. Šventaragis per šalį sekė Mindaugą, kuris stovėjo visų priešakyje ir ramiai, lyg nuobodžiaudamas žiūrėjo į besirengiantį pranašauti žynį. Jaunam vyrui dingtelėjo galvon klausimas: — Ar tas valdovas tiki pranašystėmis ir ar jam jos reikalingos?..

Tvirbutas valandėlę sėdėjo susimąstęs, neatitraukdamas akių nuo aukuro liepsnų, paskum jis pamažu atsikėlė ir ėmė kalbėti virpančiu, dusliu balsu:

— Genties Gyvatos Dvasia, plazdanti šio aukuro Amžinosios Ugnies pavidalu ir slypinti Saulės Motinos spindulyje, ir apsireiškianti tėvo Perkūno tamsas perveriančio žaibo blyksnelėjimuose, ir bylojanti žalčio išmintimi teprakalba mano lūpomis, kad ateities tiesa būtų atskleista prieš visų akis.

Išminčius nutilo, įbedęs savo aklas akis į aukurą, tartum galuodamasis išskaityti misingą raštą, slypintį Šventosios Ugnies liepsnų raibuliavime, ir kai jis vėl prabilo iškėlęs rankas, visiems pasivaideliojo, kad žynys surado raktą į ateities paslaptis:

— Visos lietuvių gentys: prūsai, jotvingiai, žemaičiai, aukštaičiai, sėliai, latviai ir mūsų galingieji dievai, o kartu ir kryžiaus Dievas, o kartu ir Minsko, Smolensko ir Polocko žemės žvalgosi į Kernavės bokštus ir laukia, kurlink tu pasuksi. Mūsų didžioji gentis iš išibėgėjimo tebėra panūdusi eiti didžiojo, sagose apdainuotojo karžygio Algimanto ir tavo tėvo Rimgaudo pėdomis, o tu žaboji Baltąjį Žirgą ir tampai pavadžius, kad jo kanopos iškeltų ugnį nežinomybėje. Ar nebus tas pakvaišėlis, kurs kėsinsis iš genties širdies išplėsti prose-nolių dieviškąją lobį, kurs išdavikiška ranka ims lieti vandenį ant Amžinosios Ugnies aukurų, kurs iš Baltojo Raitelio kumščio išmuš kardą ir jo vieton įbruks kryžių? Tas drąsuolis iš meilės savo genčiai taps jos priešu, ir gentis paniekins jį. Lietuvos priešai apjuos jo galvą aukso vainiku, vienon jo rankon išpraus

galybės lazda, o kiton — obuolį su įbestu kryželiu jo viršūnėje, jis taps viešpačiu tarp žmonių, kaip tauras girioje tarp žvėrių, jo žodis gaus kaip griausmas nuo šiaurės iki rytų, kaip gaudžia tauro maurojimas nuo vieno girios krašto iki kito, ir nuo jo kardo žvangėjimo drebės Lietuvos priešai, bet jis pats taps savo valdžiotroškų gentainių ir svetimkalbių priešų gobšybės auka, jis užsimos savo kardu prieš juos, bet jo gentainiai sukils prieš jį, ir tėvas Perkūnas jiems padės ir bloks ant jo pilies bokštų saują žaibų, kaip gyvačių knypavą, o ir amžinųjų dievų rykštė nusileis ant jo namų ir jo giminę išraus su šaknimis. Ir aš matau viešpaties karūnuotą galvą padėtą prie jo kojų! Gentis raudos per jo pakasynas ir palaidos jį kartu su kryžiumi, o Amžinoji Ugnis vėl skaisčiai suliepsnos genties aukuruose, ir tebūna ji palaiminta ir gyva per amžius!

Sunkiai alsuodamas, pranašas vėl atsisėdo, ir jo galva nusviro ant krūtinės. Tie patys kriviai, kurie jį atvedė, pakėlė išminčių už pažastų ir išvedė jį iš šventyklos.

Tvirbuto pranašystės visiems padarė gilų įspūdį. Niekas neabejojo, kad išminčius kalbėjo apie Mindaugo ateitį ir kad jis jam pranašavo žiaurią pabaigą, bet kadangi kalbaėjo apie būsimą gadinę, tai kiekvienas galėjo pranašo žodžiais tikėti ar netikėti, juo labiau, kad ta gadinė buvo tolima ir neapibrėžta. Daug giliau krito susirinkusiųjų galvosna pranašo žodžiai apie aukso vainiką. Šis rei-

kalas visus šalies didžiūnus lietė betarpiškai, ir, atsimenant Mindaugo kėslus, Lietuvos vienvaldžio valdovo grėsmė jiems visiems kabėjo ant galvų. Vyrai įtariai žvalgėsi į Mindaugą, lyg ir galuodamiesi įspėti, ar jis jau galutinai apsisprendė tiesti grobuoniškus nagus į Padysnio šalį. Niekas neabejojo, kad jo apsilankymas čia nėra atsitiktinis. Bet gi iš Mindaugo veido išraiškos niekas nieko negalėjo spręsti, nes jis buvo meistras slėpti savo mintis. Kaip prieš pranašystę, taip ir po jos jis liko ramus, juokavo su vyrais, o paskum, juos palikęs, nuėjo pasikalbėti su moterimis ir ilgai kalbėjosi su kunigiene Egle.

— Mūsų tėvas krivis Dievelta prašo Kernavės viešpatį, kunigą Sugintą ir visus Padysnio rikius apsilankyti jo pastogėje, — pasakė priėjęs prie Mindaugo ir jam nusilenkdamas šventyklos užvaizdas Ramintas.

— Dieveltos vaišingumo garsas net ir Kernavę pasiekia, — nusišypsojo Mindaugas. — Einam, vyrai, — ir jis su savo palydovais išėjo pro mažąsias duris.

— Klausyk, Egle, — priėjęs prie savo žmonos kalbėjo Sugintas, — eik tu į stovyklą su savo moterimis, vaišink kuo turi ir lauk mūsų: aš grįšiu iš Dieveltos su visais savo vyrais, ir mes turėsime sueigą. Reikės pasitarti. Pažiūrėsime, ką mūsų svečias pagiedos pas Dieveltą. Vilkas apie avidę be reikalo nesisukinėja, supranti? Tiesa, pasakyk užvaizdui, kad iškeptų šerną. Ką Mindaugas tau taip

meiliai šnekėjo? — Sugintas įtariai pažiūrėjo į savo žmoną.

— Ką jis, pusgalvis, — nusijuokė Eglė. — Jis man pasakė, kad tokiai gražiai moteriai, kaip aš, ne vieta Padysnio užkampyje pelyti, kad aš turinti atvažiuoti į Kernavę ir kad aš, kaip graži gėlė, papuošianti jo dvarą. Ar ne juokdarys?

— Tas bobišius ir senom bobom moka galvas apsukti, — nusijuokė ir Sugintas. — Einu, laukite mūsų, — jis mostelėjo ranka ir išėjo.

— Pažiūrėsime, ar aš jau tokia sena boba, — gudriai šyptelėjo Eglė, palydėdama žvilgsniu savo išeinantį vyrą.

— Klastuolis tas bernas, aš tau sakau, — kalbėjo senasis kunigas Kunotas, grįždamas iš šventyklos su šventaragiu. — Ir gudrus kaip žaltys. Jis žino, kad aš jam nepakeliui, nori prisijaukinti. Atjok pas mane į Kernavę, pilį man pastatysi, patarsis kaip šalį valdyti! — išmykė jis pamėgdžiodamas Mindaugą. — Lyg jis ten stokatų dailidžių ir patarėjų! Ir tos pranašystės: papylė tam seniui sidabro maišą, o jis ir iškvarksėjo kaip senas varnas.

— Kam Tvirbutui sidabras? — pertraukė šventaragis savo senolį. — Juk jis nesusižers jo į duobę, kai numirs: jam jau bemaž šimtas metų. O galop jis nieko gera jam ir neišpranašavo, ir vėl gi tos pranašystės neaiškios.

— Tu nesupranti, — senis nekantriai atsimojo, — pranašystės niekad nebūna aiškios, tam ir pranašystės, o žiūrėk, iš tų krankšėjimų vienas kitas žodis ir įstringa žmonių galvosna, o žodelis, matai, kaip sparnuotas paukštelis ir liežuvių pagražintas labai greit lakioja... Ar Tvirbutas neminėjo kažkokio aukso vainiko? Aukso vainikus vakaruose valdovai užsimauna sau ant galvų, ir jie tada apsisaukia karaliais. Atseit, anot Tvirbuto, ir Mindaugas tokį vainikėlį ant galvos užsimausiąs, ir jam būsią lemta apsisaukti karaliumi, atseit, Lietuvos kunigų kunigu! Ar manai, kad žmonėms ta pranašystė neištrigs galvosna? Sakau, tas bernas pats meta, pats audžia, o gal šikart jam kiti ataus? O galų gale ką gali pamatyti ateityje tas aklys žynys?

— Tu turi geras akis, o ar gali pamatyti, kas bus ateityje? — nusijuokė Šventaragis. — Nesvarbu turėti geras akis, reikia turėti dievų dovaną...

— Žinau, žinau, — vėl nekantriai atsimojo Kunotas.

Matydamas, kad kalba jį erzina, Šventaragis pakreipė kiturlink. Patylėjęs jis lyg tarp kitko pastebėjo:

— Ar šiaip, ar taip, o tu, senoli, į Kernavę joti negalėsi.

— Kodėl? — jis piktai per šalį pažiūrėjo į savo sūnėną.

— Tu gi visą laiką koneveiki Mindaugą...

— O kas man uždraus jį koneveikti nu-

jojus į Kernavę? Pasodinęs mane į savo tarybą ar pakišęs man kokią bobšę, jis galvoja man burną užčiaupsias! Aš ne toks kledaras, kaip jis mano. Padysnyje manęs niekas neklauso, o kai aš ten prasižiosiu...

— Jis tau auksą siūlo, o tu užantyje akmenį gniaužai, — pertraukė jį Šventaragis. — Tik pagalvok, senoli, ar tai būtų išmintinga ir atsargu? Tu pats man ne kartą sakei, kad Mindaugas savo priešų neglosto. Tu gali purkštauti čia, Padysnyje, bet jei tu imsi purkštauti Kernavėje, gali jo didelę rūstybę užsitraukti ant savo žilos galvos.

— Tai ką, kiaušinis ims vištą mokyti! — rūščiai tarė Kunotas ir užsikirtęs nutilo.

Šventaragis irgi nieko nebesakė. Jie nusileido paupin ir kurį laiką žingsniavo takeliu tylėdami. Abu upės krantai buvo tirštai apgarmėję medžiais ir krūmais. Saulė leidosi vakarop. Nuo vandens dvelkė gaivi vėsa. Kitapus upės, girios glūdumoje, protarpiais suklykdavo kažkoks paukštis, kartais ataidėdavo tolimas tauro maurojimas, o čia pat, pakrantėmis, šiulveno srauni upės tėkmė. Besiartinančio vakaro šešėliuose daiktais upės paviršius atrodė juodas ir blizgėjo kaip užlietas dervos.

Jiems pastojo kelią nuo pakriūtės nuslinkusi milžiniška drebulė ir kaip ilga išsitiesusi skersai tėkmės. Tik prie kairiosios pakrantės buvo likęs mažas tarpelis laiveliams praplaukti. Sustoję jie žiūrėjo į skarotą vėjovartą, kurios dar lapotos šakos, tartum skenduolio ran-

kos, tebekilo į padangę, o apačioje nugrimzdusios į vandenį, o gal ir į upės dugno maurą įstrigusios, jau buvo nuogos, srovės nulaižytos.

Tada šventaragis vėl prabilo:

— Aš nenoriu tavęs mokyti, senoli: tu ilgiau už mane gyvenai, daugiau matei ir patyrei, o aš dar jaunas ir daug ko nepermanau, aš tik norėjau tau priminti, kas gali tau nutikti, jei tu stosi Mindaugui skersai kelio. O jei tu manai, kad man būtų nė motais, kas tau nutiks, tai labai klysti. Tu esi mano senolis, mūsų gyslomis teka tas pats Sugintų kraujas, mes maknojome po tą patį padysnio molį ir gėrėme iš tų pačių paversmių. Jei tu užsitarnautum Mindaugo rūstybę, aš turėčiau tave gelbėti ir, tur būt, pats žūčiau: kitokios išeities man nebūtų. Šiandien aš pamačiau Kernavės viešpatį pirmąkart, ir aš nenoriu tau šunuodegiuoti: man pasirodė, kad jis nori Lietuvai gera, kad jis vertas būti, kaip tu sakai, kunigų kunigu, tik vėl gi jei man reikėtų stoti už tave ar už jį, aš nesvyruodamas stočiau už tave.

Senasis kunigas nusisuko į šalį ir tylėdamas atsisėdo ant vėjavartos. Šventaragis liko stovėti ir kalbėjo toliau:

— Tu niekini Tvirbuto pranašystes, o aš jų neniekinu. Ar pranašas tarp kitų dalykų neištarė ir šių žodžių: „Tas drąsuolis iš meilės savo genčiai taps jos priešu, ir gentis paniekins jį“?

— Tu atsimeni? — labai nustebo Kunotas.

— Jei nori, aš galiu tau visą pranašystę pakartoti nuo pradžios iki galo, — nusišypsojo šventaragis ir, nelaukdamas paraginamas, pradėjo: „Genties Gyvatos Dvasia, plazdanti šio aukuro Amžinosios Ugnies pavidalu“...

— Palauk, palauk, — jį pertraukė Kunotas, — kaip tu gali taip viską atsiminti?

— Nežinau, ką aš išgirstu, tai ir susidedu viską į savo galvą, kaip į dėžę.

— Nuostabu, nuostabu, — žiūrėjo į savo sūnėną Kunotas, lyg pirmąkart jį matydamas.

— Jei, anot Tvirbuto, Mindaugas nori apsiskelbti vienvaldžiu Lietuvos valdovu iš meilės savo genčiai, jam daug kas atleistina...

— Iš meilės savo genčiai! — piktai nusi juokė Kunotas. — Tas garbėtroška, valdžio troška, užsispyręs savimyla taikstosi viską pasiglemžti ir savo širdyje tik juokiasi iš tokių jo liaupsintojų, kaip tu ir Tvirbutas.

Šventaragio paširdžiuose ėmė tvinksėti įpykis prieš senolio užsispyrimą, neatlaidumą ir, kaip jis sau vienas galvojo, siauraprotystę, ir jis atsakė jam kiek pakeltu balsu:

— Ne tik aš ir Tvirbutas, bet ir daug kas šiandien taip galvoja. Pažiūrėk, senoli, į tą drebulę, ant kurios tu sėdi. Ji virto skersai upės, bet ar Dysna nustojo tekėjusi? Ne, ji teka ir toliau, ir niekas negali jos užtvenkti. Dabar ta epušė dar guli, o ateis pavasaris, le-

dų luitai ją sutriuškins, srovė nuneš jos atplėšas, ir ji dings kaip nebuvusi. Ar ne taip nūn atsitinka su tūlais rikiais, kurie spyriuojasi su Mindaugu? Aš dar jaunas ir nepatyręs, aš nežinau nei kaip, nei kas, tik aš jaučiu, kad mūsų šalyje gimsta kažkas nauja, kad brėkšta nauja aušra. Tavo plaštakos didelės ir rankos tvirtos, bet ar tu, senoli, gali savo plaštakomis uždengti brėkstančią aušrą?

Kunotas žiūrėjo į kalbantį savo sūnėną ir prieš savo norą gėrėjosi tuo išlakiu, petingu jaunuoliu. Jam paširdžius užliejo pasididžiavimas, kad ta atžala ištryško iš seno Sugintų kamieno. Sunku jam buvo sutikti su jo samprotavimais, ir tas jo paskutinis klausimas praskambėjo jo ausiai juokingai — kas gi gali plaštaka uždengti brėkstančią aušrą? Jis sakosi esąs dar jaunas ir nepatyręs, o kalba kaip šventyklos išminčius. Juk jis ten nuolat ir landžioja... Jam skundėsi Sugintas ir Eglė, kad jie nesuprantą savo jaunylį, bet kas jį supranta? Kai pažiūri į jo dideles, mėlynas, šaltas akis, tai, rodos, pažiūri į tankyną: kokios laumės žino, kas ten slypi?

— Tas perkūno išpera iš Kernavės višiams snarglaižoms makaulės sumaišė, — pratarė Kunotas nebe pikta. — Jei nežinočiau, kad tu mano sūnaus ir Eglės vaikas, imčiau galvoti, kad tu nulipdytas iš to paties molio, kaip ir tavo Mindaugas. O gal tu toks ir esi, koks čia Perkūnas supaisios? Ne, aš negaliu skųsti, — pridūrė jis patylėjęs, — visi kiti Su-

ginto vaikai eina kas sau, o tu kažkodėl manęs nesišalini. Senam ir vienišam šernui, kaip aš, anot Mindaugo, tai nemenka paguoda.

— Aš mėgstu senus ąžuolus, senoli, — nusisypsojo Šventaragis ir paskum paklausė: — Jei tu josi Kernavėn, ar mane pasiimsi?

— Kaip gi, kaip gi, jei Mindaugas apžios mano galvą, kas mane ištrauks iš jo nasrų? — nusikvatojo senas kunigas. — Juk man reikės ten patarėjo ir sargo! Tu visus vedžioji už nosies, aš nesakau, kad tu nori vedžioti, bet vis tiek vedžioji. Ir kartais tu įvarai mane į didelį pasiutimą, o žinai kodėl? O gi todėl, kad tu, kaip geras šaulys, vis savo liežuviu pataikai į taikinį, — jis pažiūrėjo į savo sūnėną su tėviška meile. — Grįžkime į stovyklą, — jis atsisistojo, — gal tavo tėvas grįžo iš Dieveltos. Pasiklauskime, ką jis ten girdėjo.

Viskas buvo paruošta sueigai. Vienas ugniakuras kūrenosi retmelės pakraštyje, ir po visą stovyklą skleidėsi gomurį erzinas, skanus ant iešmų kepamos šernienos kvapas; aplink kitą didelį ugniakurą jau buvo sustatyti suolai ir kėdės svečiams. Kunigienė Eglė, Mirga bei rikių pačios su dukterimis darbavosi maisto palapinėje, dėliodamos ant medinių padėklų šaltus užkandžius, jei kas norės. Midaus ir alaus statinaitės, kaip nusipenėję apvalūs paršiukai, jau drybsojo paguldyti ant kryžokų čia pat prie laužo.

Grižę stovyklon, Kunotas ir Šventaragis persiskyrė. Senasis kunigas nuėjo prie statinaičių, o Šventaragis prisijungė prie Manto ir šilinio, kurie sėdėjo prie ugniakuro. Eikutis čia pat atsisėdęs drožė plonus, smailius iešmus šernienai pasmeigti.

— Kaip tavo šonas, Mantai? — pasiteiravo Šventaragis.

— Kol sėdžiu, nieko, bet kai pajudu, tai duria, kaip Eikučio iešmai, — šyptelėjo jis Eikučio link. — Tas prakeiktas bernas man visą šventę sugadino. Turiu čia dabar su bobom trintis.

— Juk tu mėgsti sijono draugystę, — neįskentė nevamptelėjęs šilinis.

— O ko pats lakstai liežuvį laguodamas paskui tą mergą? — atkirto Mantas. — Tik ir tau ne kaip sekasi: ko gera, būtum peiliu gavęs į pašonę. Tos mergos bendrams, matyt, žmogaus gyvybė nė pašvilpt.

— Tu jos daugiau nebematei? — Šventaragis paklausė šilini.

— Ne, jis grįžo iš medžioklės, kaip nusivaręs nuo kojų šuo, bet jokių jos pėdsakų nebeužuodė, — atsakė Mantas už jį.

— Būčiau tėvui Perkūnui gaidį paaukojęs, jei tas bernas būtų tau buože ėdmenis išmales: dabar sėdėtum apmuturiuotas ir nekvaksėtum, — šilinis pažiūrėjo į savo draugą iš padilbų.

— Vyrai, nesivaidykite, — taikiai pasakė Šventaragis. — Kas čia tokio, jei graži merga

krity šiliniui akin? Galop ir tu, Mantai, tik per jos gražumėlį vos savo šonkaulių nepalydėjai: juk bet kokios griovos nebūtum užkabinęs. Bet pakalbėkime rimtai. Ta smarkuolė Mėta ketino mums keršyti. Labai gerai padarė šilinis, kad ją surado: dabar mes maždaug žinome, kas jos bendrai ir kiek jų, nors, tikriausia, jie ten toli gražu buvo ne visi.

— Ar ten tikrai buvo Rudabarzdis? — paklausė Mantas.

— Kas žino? Galvos guldėti negali.

— Ko gera, per šilinį mes susigiminiuosime su garsiuoju plėšikų vadu, — pasakė Mantas, dėdamasis labai susirūpinęs.

Šilinis griebė po ranka pasipainiojusį sausą, aštriomis šaknimis pasišiaušusį kelmūkštį ir tikriausiai būtų sviedęs juo į Mantą, jei jo nebūtų sulaikęs šventaragis.

— Vyrai, nebūkite kabeikos! — jis šūktelėjo popykčiai. — O tu, Mantai, nesuosk, matai, kad šilinis juokų nemėgsta. — Paskum jis vėl kalbėjo ramiai: — Mes esame keturiese, prieš didelę ginkluotą gaują mes neatsispirsime, o skūstis tėvui, kunigui Sugintui, aš nenoriu, nes, sužinojęs tiesą, jis, greičiausia, mūsų nepagirtų, galop mes nežinome nei kur, nei kada jie mus užpuls ir dar kažin ar aplamai užpuls. Gal Mėta bus visą reikalą pamiršusi...

— Ne, ji nepamirš tavo įžaidimo: juk tu ją apjuokinai visų akyse, viešpatie, — pertrau-

kė jį Mantas. — O galop jei ji pamirštų, tai aš jos nepamiršiu...

— Pirma pasveik, o paskum galvok apie kerštą, — tarė šaltai Šventaragis. — Ir atsimink, nuo ko viskas prasidėjo. Aš žinau, kad tą dainelę tu padainavai juokais, bet iš kur tu žinai, kad tavo juokas kitam nebus įžeidus? Būtum tylėjęs, nieko nebūtų ir buvę. Aš tave užstojau ir, jei reikės, vėl užstosiu, bet nemanyk, kad tu čia vienas teisus, o visi kiti kalti. Mes padarysime štai kaip: grįždami namo mes nuo kunigo Suginto vilkstinės nesiskirsime, nes Mėta su savo bendrais gali mus tykoti kur pakeliui. Be to, ir tu, Mantai, savo žodžio šiuomet išlaikyti negali ir tam bernui vambros neišmaišysi, nes, greičiausia, ir tave patį mums teks gabenti namo neštuvais.

— Kaip gi, mes jį apkamšysime samanėlėmis, kad šonkauliukai negirgždėtų, o kunigienė Eglė jį girdys kvapsnių žolelių viraliuku, — kalbėjo Šilinis Šventaragiui, lyg Manto ten visai nebūtų buvę. — O būtų ne pro šalį, kad ir jis pats nukrapaliuotų iki žolininko Kulvos sodybėlės ir paprašytų žolelių kelionei: kunigienė Eglė gali pritrūkti...

Eikutis nusikvatojo atsiverstinai, Mantas gniaužė kumščius, dairydamasis pagalio, bet Šilinis pabėgo juokdamasis.

Tuo tarpu prie laužo ėmė rinktis daugiau jaunimo: rikių vaikai ir Sugintaičiai. Čia šeiminkavo Mirga. Ji piaustė šernienos gabalus, smaigstė juos iešmais ir dalino savo sve-

čiams. Jos broliai, Dovilas ir Beržas, nešė ašočiais saldieneį iš maisto palapinės ir pilstė į puodukus. Merginos užpuolė švitrią ką nors padainuoti. Žodžiu, prasidėjo jaunimo pasilinksminimas prie laužo.

Prie kito ugniakuro rinkosi vyrai, grįžę iš Dieveltos. Moterys juos pasitiko smalsiais žvilgsniais, bet kalbėti jie nebuvo linkę. Rikiai susėdo aplink laužą tylūs ir paniurę. Bet gi kunigienė Eglė žinojo, kaip jiems burnas praverti. Ji tuojuo liepė tarnams nešti nuo kito laužo jau susmaigstyta ant iešmų šernieną, o vynininką paragino paleisti per rankas visiems Padysnio didžiūnams gerai pažįstamą, sidabru apkaustytą briedžio ragą, į kurį pilsytojas sunkė midų tiesiai iš statinaitės. Pasakui jį pridurmais sekė ašotėlis su putojančiu alumi iš kitos statinaitės. Kvepianti, riebi šerniena ir stiprūs, seni gėralai bežiūrint padarė tai, ko šeimnininkė norėjo: svečių burnos atsivėrė, ir visi ėmė kalbėti kartu.

Pareigėlių pilaitės rikis Knysteika, tvirtai suėmęs abiem rankom mėsingą šerno kaulą, kando aštriais dantimis didelius kąšnius ir kramtė užsimerkdamas su dideliu pasimagėjimu, nepraleisdamas progos išlenkti midaus ragą ar alaus ašotėlį, kai ateidavo jo eilė. Jo liesas, prakaulus veidas bemaž iki ausų buvo taukuotas, o jo poretėje, apyžilėje barzdoje blizgėjo įstrigę riebalų lašai.

— Tai bent valgis, tai bent užgėrimas! — negalėjo atsiskonėti Knysteika, išlenkęs mi-

daus ragą ir brūkštelėdamas atvirkščia ranka per barzdą. — O ką mes gavome pas Dievėlį? Gaidžio kulšelę ir vėjų išpūkštyto raugaliuko, kuris gal kada ir rūgo šalia midaus statinaitės.

— Užtat Mindaugas ir negėrė to skystalo, — nusijuokė šalia sėdįs Derveliškių rikis Jokila, nedidelis, apvalus vyras, irgi mėgstas gerai pavalgyti ir išgerti.

— Mindaugas nė tos gaidžio kulšėlės nesuvalgė, — juokėsi Knysteika. — Ir kam jam čia terliotis su tais niekais, jei jis savo pilyje turi geresnės ėdros pasmaližauti? Kas gi nežino, kad savo rūsiuose jis turi atbrozdintų avies kailiuose vynų nuo Juodųjų Jūrų ir prisūdytų pilnas geldas meškų letenų ir briedžių nugarėlių?

— Užtat bežlembdamas tas meškų letenas jis ir tokius aštirus ir kabių nagus užsiugino, kad kiekvienam graibsto už pakinklių, — kaip kirviu atkapojo rūstaus veido, paniuręs Vaidvalakio valdovas Kantas, priklausęs prie turtingiausių ir įtakingiausių Padysnio šalies rikių, neslepiančių savo neapykantos Mindaugui ir pasiryžusių jam visaip priešintis. — Kodėl ir kam visos tos jo peršamos naujovės? — jis tęsė toliau. — O gi tam, kad tas gobšius galėtų papildyti savo aruodus svetimu geru ir dar labiau išpamptų savo galybėje. Kiekviena pušis savo šilui ošia! — pamėgdžiodamas Mindaugą, Kantas pakartojo jo žodžius. — Atseit, ir jūs, visi Lietuvos kunigai ir rikiai,

oškite jam sutartinę, o jis vienas medžios po šilą! Anot jo, dėk grūdą prie grūdo, pripilsu aruodą, gerai, o kas iš jo sems? Kas gi, jei ne Kernavės viešpats? Kam patinka, teraišioja jam autuvo apyvarus, bet aš nesu vergas, o laisvas rikis, ir aš noriu medžioti po šilą, ir aš nepilsiu į tokį aruodą, iš kurio man neleista semtis.

Išliejęs savo tūžmą ant Mindaugo, Kantas kreipėsi į Sugintą:

— Tu Padysnio šalies valdovas, tu mūsų kunigas, ar tu leisi tam atsibastėliui mindžioti mūsų teises ir laisves? Mes iš savo tėvų tėvų paveldėjome savo tėvonijas ir ar leisimės dabar apiplėšiami ir pažeminami? Tu tylėjai pas Dieveltą, bet dabar nebegali tylėti: tu turi tarti savo žodį, kuris nuaidėtų per Padysnio šalį, kaip liepsna, uždeganti viksvynus. Teisybė turi būti!

Kantas nutilo ir peržvelgė visus rikius, laukdamas jų pritarimo, bet jie visi tylėjo, subėdę akis į laužą, ir iš jų veidų negalėjai spręsti, kokį išpūdį jiems padarė kalbėtojo kurstymai. Pagaliau visi laukė Suginto žodžio.

Sugintas suprato, kad savo žodį turi tarti, bet koks tas žodis turėtų būti, jis pats dar aiškiai nenuvokė, tik gerai žinojo, kad ant jo pečių guli didelė atsakomybė ir kad nuo jo žodžio pareis jo paties, jo šeimos, Padysnio šalies, o gal dalinai ir visos Lietuvos likimas.

Visi pažinojo Kantą ne tik kaip drąsų ir atkaklų vyrą, bet ir kaip amžiną, irzlų prieš-

giną. Nė su vienu savo kaimynu jis geruoju nesugyveno. Sugintas kartais pagalvodavo, kad Kantas tyčia ieško erzelynių: ne iš reikalo, o iš pomėgio. Vaidvalakio rikis mėgdavo kartoti, kad „teisybė turi būti“, bet jam būdavo teisinga tik tai, kas naudinga jam pačiam. Kadangi niekas jo nemėgo ir nė vienas rikis jam nepritardavo, tai Sugintui nebuvo sunku su juo susitvarkyti. Kantas galėdavo siautėti savo Vaidvalakiuose kiek įmanydamas, bet tie siautėjimai visai šaliai žalos nedarė, jei bent tik žmonėms sudarydavo progą liežuviais pamalti.

Bet šįkart Sugintas rimtai susirūpino. Išsimušęs iš pusiausvyros, Kantas galėjo daug eibių pridaryti ir net brožudišką vidaus karą sukelti. Tiek pats Sugintas, tiek jo rikiai bent dalinai galvojo panašiai kaip Kantas: niekas negeidė naujo viešpaties ant savo galvos, niekam nebuvo malonus valdžios susiaurinimas, žodžiu, niekam nebuvo pakeliui Mindaugo peršamos naujovės, bet gi, kita vertus, sveikai galvojant, buvo aišku, kad spyriuotis su Mindaugo galybe būtų tikra savižudybė. Iš visų Mindaugo kalbų Sugintui susidarė labai aiškus išpūdis, kad Padysnio šalį jis nori prijungti prie savo žemių, bet kad jis tų savo kėslų vykdyti neskuba, taip sakant, nelipa ant kulnų. Tačiau jei Kantas, jo rikis, kaip nors išsišoktų, tuomet Mindaugui būtų gera proga įsikišti su ginkluota jėga, ir tuo atveju Padysnio šalis ir jis pats, jos valdovas, galėtų susi-

laukti kur kas sunkesnės Kernavės valdovo letenos, kaip kad jis pats buvo ketinęs.

Ir tai dar buvo ne viskas. Pikčiausia buvo tai, kad jo tėvas, senasis kunigas Kunotas, taip pat nekenčia Mindaugo, kaip ir Kantas. Kilus ginkluotam susirėmimui, jis gali įsivelti šalia Kanto su ginklu rankoje prieš Mindaugą. Kaip tuo atveju turėtų pasielgti jis, Kunoto sūnus? Jei jis paremtų savo tėvą, tai turėtų kovoti prieš Mindaugą, o jei paremtų Mindaugą, turėtų kovoti prieš savo tėvą. Jei jis imtų maištauti prieš Mindaugą, šis, be abejo, nusiaubtų Padysnį ir jį patį su visa šeima, greičiausia, sunaikintų. Sugintas iš pavyzdžių žinojo, kad Mindaugas maištininkų nemėgsta ir su pasipriešinusiais jam gaivalais ilgai rankų nesiterlioja. Vėl gi kaip jis drįstų pakelti ranką prieš savo tėvą?..

— Mes galime pasirinkti vieną kelią iš trijų, — pagaliau po ilgo tylėjimo prabilo Sugintas. — Mes galime pasakyti Mindaugui — ne! Tada brolių karas. Mes galime pasakyti — taip! Tuomet mes pasiduodame, kaip avinai, guldomi ant aukuro. Galop mes galime uždelsti ir su Mindaugu derėtis. Niekas mums padų nesvilina, mes galime palaukti. Tik reikia turėti kantrybės. Geruoju mes galime daugiau laimėti, kaip kad piktuoju. Brolių kraujo praliejimo nenorime mes, nenori ir Mindaugas.

— Palaukit!—nekantriai mostelėjo Kantas. — Ko gi mes sulauksime? Kol jis dar didesnius ragus užsiaugins?

Tuomet atsiliepė vidutinio amžiaus Gluosnakalnio rikis Miniotas, turįs rimtą balsą sueigose gal ne tiek dėl savo turto, kiek dėl sveikos nuovokos.

— Kas užaugino Mindaugui nagus, mes nežinome, — dėstė jis ramiai. — Gal jo tėvas Rimgaudas, gal jo brolis Daugsprungas, o gal jie abu, nes Mindaugas paveldėjo iš jų didelius turtus, plačias valdas ir didelę galią, atseit, pasidarė galingiausias visoje Lietuvoje. Priešintis jam mes negalime, o galop ar verta? Žinoma, kam neberimsta galva ant pečių, tas tesispyriuoja su juo, tik aš nepavadinčiau to drąsuolio dideliu išminčiumi.

— Ir aš nepavadinčiau dideliu gudragalviu to, kurs pats kiša galvą į Mindaugo kilpą, — atkirto Kantas. — Nuo kada tu pasidarei toks aršus Mindaugo pakalikas? Pirma toks nebuvai.

— Aš joks Mindaugo pakalikas, — išdžiai atsakė Miniotas, — aš Padysnio šalies rikis, kunigo Suginto pavaldinys. O jei nori žinoti, nuo kada aš pasidariau Mindaugo šalininkas, tai tau pasakysiu, kad nuo šiandien, kai išgirdau jo žodį šventovės atvade ir ypačiai kai pasiklausiau jo kalbos pas Dieveltą. Jo žodžiai man giliai įstrigo galvon.

— Tai ko dar lauki? Pulk jam į glėbį ir atiduok savo valdas: juk tu jo artimiausias kaimynas, — piktai nusijuokė Kantas.

— Mes visi esame prisiekę ištikimybę kunigui Sugintui, ir aš vienas jos nelaužysiu, o

darysiu taip, kaip visi nutarsime arba kaip nutars mūsų viešpats Sugintas, — atsakė Miniotas su dideliu savigarbos pajautimu. — Tau, Kunotai, nėra ko širsti, nes gi pats gerai žinai, kaip išmanus vyras, kad skersvėjų nuo Kernavės savo dumplėmis neatpūsi: per silpnas esi...

— Žinoma, žinoma, sunku atpūsti, juoba kad tie skersvėjai neša ir sidabrinčius pinigėlius, — Kantas pašaipiai pažiūrėjo į Miniotą.

Staiga aplink ugniakurą stojosi tyla. Miniotas iš lengvėlio atsistojo ir, prisiartinęs prie Kanto, valdydamasis tarė:

— Ar tu tvirtini, kad Mindaugas papirko mane savo sidabru?

— Girdėjau žmones kalbant, jog jis papykęs sidabro Tvirbutui, kad jis gerai jam pranašautų...

— Aš nekalbu apie Tvirbutą, aš kalbu apie save: atsakyk ko klausiamas.

— Ko čia dabar prisikabinai, kaip pirtyje vantos lapas prie užpakalio...

— Atsakyk, ko klausia Miniotas, — atsiliepė kitoje ugniakuro pusėje sėdintis kunigas Sugintas.

— Aš sakau, ką girdėjau iš žmonių, ko jūs norite iš manęs? — irzliai atsimojo Kantas išsisukinėdamas, bet gi Sugintas nepriklausė prie tų vyrų, kuriuos būtų galima lengvai išmušti iš vėžių. Jis paklausė kietai ir valdingai:

— Paskutinį kartą klausiu: ar tu tvirtini,

kad Miniotas už sidabrą susimokė su Mindaugu prieš mus?

Iš gėdos niekas nedrįso pakelti akių į Kantą, nes visiems buvo labai gerai žinomos Minioto pilietinės dorybės ir sąžiningumas. Visi rikiai laukė Kanto atsakymo, susmeigę akis į ugniakurą. Priremtas prie sienos, jis nekantriai irzėjo savo vietoje ir po ilgo tylėjimo pramurmėjo:

— Netvirtinu...

— Ir atšauksi savo šmeižtą prieš Miniotą? — vėl paklausė Sugintas.

— Atšauksiu, jei taip nori...

Įtampa atslūgo, ir Miniotas vėl atsisėdo į savo vietą, bet kalbėti niekas nekalbėjo. Tuomet Kantas atsistojo, peržvelgė visus su panieka ir išėjo iš sueigos, iššaukiančiai iškėlęs galvą. Jį išlydėjo kunigas Kunotas, kuris, sėdėdamas nuošaliai ant griaumedžio, atsidėjęs iš tolo sekė, kas dėjosį prie ugniakuro.

Paskui Kantą išsekė ir jo žmona, abu sūnūs — Arvydas ir Tauras — ir duktė Rasa. Nežymiai paskui juos iš stovyklos išslinko ir šventaragis.

Baigdamas sueigą, Sugintas liepė savo rikiams šventei pasibaigus tučtuojau keliauti namo ir būti pasirengusiems visam kam, kitaip sakant, ginkluotas pajėgas laikyti parengtyje. Jis ir pats ketino kitą dieną nedeldamas iškelti.

Kai Sugintas vėlai naktį grįžo į savo palapinę, Eglė jau buvo atsigulusi, bet dar nemiegojo. Palapinė buvo erdvi. Viename kampe vietoje lovos buvo priklotas aukšta žvėrenų krūva. Ant aukšto trikojo degė ikištas dervinis deglas. Eglė palaukė, kol vyras nusirengs, ir kai jis atsigulė šalia jos, paklausė:

— Ką tau pasakė Mindaugas?

— Jis man pasakė taip: kelkis į Kernavę, aš tave paskirsiu į savo Valstybės Tarybą, ir, be to, tu būsi mano lobyno vyriausias tvarkovas: man reikia rimtų ir sąžiningų žmonių.

— Tu būtum didelis viešpats ten, — nusišypsojo ji.

— Tik tas viešpats ant savo galvos turėtų dar didesnę viešpatį, — nusijuokė ir Sugintas.

— Ką tu jam atsakei?

— Nieko, kol kas nieko, jis manęs nespyrė: sako, pagalvok.

— Jei mes išsikeltume į Kernavę, kas liktų tavo vietoje Padysnyje? — pamąsčiusi paklausė Eglė.

— Kas liktų? Tur būt, švarnas, kas gi daugiau?

— Ar Mindaugas sutiks, kad švarnas liktų? Gal jis norės Padysnyje pasodinti savo parinktą vietininką? Ir kažin, ar švarnas norės valdyti Mindaugo vardu? Gal jis norės kraustyti su mumis į Kernavę ir stoti į Mindaugo kariauną?

— Iš kur aš žinau, kas ko norės ir ko ne-

norės? — vėl nusijuokė Sugintas. — Tik man neaišku, kodėl Mindaugas nenorėtų pavesti švarnui valdyti Padysnį, jei mūsų žemes prisiungtų prie savųjų taikiu būdu? O vėl gi, vienaip ar kitaip viskas apsivers, įpėdinių Padysniui netrūks: jei nenorės švarnas, bus Dovilas, jei nenorės Dovilas, bus Beržas. Viskas galėtų pakrypti į negerą pusę, jei mes su Mindaugu susipyktume, bet aš kivirčytis su juo nesirengiu.

— O kodėl Kantas išėjo iš sueigos? — pažiūrėjo Eglė į savo vyrą įtariai.

— Ar tu nepažįsti Kanto? Jis su visais vaidijasi. O jei jis ir susipeštų su Mindaugu, tai tik savo kietą sprandą nusiųktų, — atsakė ramiai Sugintas, nusprendęs nekvaršinti jai galvos savo spėliojimais, kurie dar gali ir nepasitvirtinti. — Geriau tu man pasakyk, ko tu pati norėtum? — paklausė jis. — Ką tu galvoji apie Mindaugo kėslus?

— Ko aš norėčiau? Pirmiausia aš noriu būti ten, kur tu būsi, — paėmė ji vyro ranką ir priglaudė sau prie veido. — Visoje Lietuvoje dabar daug kas verčiasi aukštyn kojom, ir Padysnio šalis tų pasikeitimų išvengti negali, ar ne tiesa? — tęsė ji patylėjusi. — Man būtų gaila palikti Padysnį: čia gražiausi mūsų metai prabėgo, bet jei reikės, ką padarysi? Lig šiol mes buvome viešpačiai, o dabar... Kaip tu nuspręsi, taip bus gerai, tik kad viskas apsiverstų be kraujo praliejimo.

Sugintas meiliai žiūrėjo į savo žmonos dar

nepasenėjusi, gražų veidą ir į jos padrikusius ant pagalvio geltonus, dar nė kiek nepražilusius plaukus ir galvojo, kad Padysnio gal ji taip labai ir nepasigestų, kad gal moteriškas smalsumas pagyventi didelio valdovo dvare perviršytų jos jaunystės atsiminimus...

— Tu klausi, ko aš pati norėčiau? — vėl tarė patylėjusi Eglė. — Tu žinai, kiekviena motina pirmon galvon nori, kad jos vaikai gerai pasiklotų. Mūsų vyriausias Švarnas — kardo vyras: daugiau jam niekas nerūpi. Būtų gerai, kad jis atsisėstų tavo kėdėn Padysnyje, o jei ir neatsisės, tai nepražus: savo kardu jis sau kelią gyvenime prasiskins. Dovilas ir Beržas vėl gi savarankūs vyrai: vienas žemdirbys, kitas medžioklis: jie gebės sau duoną pelnytis. Kaip versis švitrys, nežinau: jokio darbo jis nenusitveria...

— Tas padauža! Visas nusidavęs į mano tėvą, senąjį Kunotą: anas visą savo jaunystę iššvaistė begainiodamas sijoną, — piktai suirzgėjo Sugintas.

— Ne visai taip, — šyptelėjo Eglė, žvilgterėdama į vyrą, — tavo tėvas mėgo karą, o švitrys nemėgsta, be to, švitrys dainius ir kanklininkas, o tavo tėvas nemoka kanklių nė į rankas paimti.

— Bet sijoną abu mėgsta... Įspėjau, mokiau, kalbėjau, neklauso: bastosi po visą šalį ir žioplus linksmina. Ar tai kunigo amatas? Tesižino, tas bastūnas man dabar nė motais:

kaip pasiklos, taip išmiegos, — mostelėjo kunigas Sugintas.

Nors iš paviršiaus Eglė savo vyrui pritarė, bet gi savo širdies gilumoje jautė kaip tik priešingai. Švitrys jai buvo brangus, kaip ir kiti jos vaikai, ir keisčiausia ir nesuprantamiausia jai pačiai buvo tai, kad tas, anot vyro, padauža ir bastūnas jos moteriškai širdžiai gal net buvo artimesnis už kitus jos rimtuosius vaikus. Tuo savo sūnumi palaidūnu ji sau viena, slapta, didžiavosi ir gal net truputį jam pavydėjo. Ji jau buvo pasiekusi tokio amžiaus, kada ima aiškėti labai paprasta, bet ir kartu labai didelė gyvenimo tiesa: kuo gali pasidžiaugti jaunystėje, džiaukis, jei pražiopsoji, tuo daugiau niekad nebepasidžiaugsi! Per savo netrumpą gyvenimą ji pastebėjo, kad moterys, gal būt, daugiausia nukenčia nuo vyrų patrakėlių, tik ji niekad nebuvo girdėjusi, kad jos tuos nutrūktagalvius labai smerktų...

Eglė nuvijo tas mintis ir ėmė kalbėti apie kitą savo sūnų:

— Aš džiaugiuos, kad mūsų šaltinis ima susiprasti.

— Tiesa, kur jis dingo? Stovykloje aš jo nematau, — pasiteiravo Sugintas.

— Kur? — nusišypsojo Eglė. — Jis visą laiką praleidžia šventykloje su kriviais.

— Su kriviais! — nustebo Sugintas.

— Nesistebėk, vieną sūnų turėsi dvasininką.

— Stebėtis nesistebiu, o vis dėlto nei šis, nei tas, kai didžiūno vaikas užsivelka krivio marškonu. Ar tikrai jis taps šventeiva?

— Nežinau, tik aišku, kad aukurą jis mėgsta.

— Tebūna ir krivis, jei taip nori, — mostelėjo Sugintas. — Krivio pašaukimas kilmingos šeimos vardo nežemina.

— Mirga rudeniop ištekęs už Vytenio Vaidotaičio.

— Tiesa, kaip jos reikalai klostosi? Tu manai, kad ji bus laiminga su juo?

— Aišku, bus laiminga, — atsakė Eglė. — Vytenis raitys savo ilgas kojas pagal Mirgos švilpynę.

— Vargšas, — nusijuokė Sugintas.

— Taigi, matai, visų mūsų vaikų ateitis lyg ir eina aiškyn, — kalbėjo toliau Eglė. — Ar mes iš Padysnio išsikelsime, ar ne, gyvenimas mūsų vaikams riedės gal ir be didesnių sutrikimų. Mes padarėme, ką galėjome, o toliau tegul jiems dievai padeda. Tik mūsų mįslė, mūsų didžioji mįslė — šventaragis. Nežinau, nei ką apie jį galvoti, nei ką sakyti. Jis nepanašus nė į vieną mūsų vaiką, teisybę pasakius, aš nežinau, į ką jis panašus. Man pačiai keista: kartais man pasivaimėja, kad jis lyg būtų mano, lyg ne mano vaikas...

— Kaip tat lyg ne tavo? — pažiūrėjo nustebejęs Sugintas į savo žmoną.

— Nežinau, kaip tau pasakius... Tu atsimeni baisią audrą tą naktį, kai jis gimė?

Atsimeni, koki keistą sapną aš tą naktį sapnavau? Lyg tą mūsų vaiką lydėtų kažkokios nežemiškos galybės...

— Niekai, — burbtelėjo Sugintas, — būna audrų, ir būna visokių sapnų.

Jokiais burtais ir sapnais jis netikėjo, bet vis dėlto negalėjo nusikratyti nejaukiu jausmu išėjus kalbai apie jo jaunylį ir juo labiau, kad jis niekad negalėjo atspėti mįslės, kodėl jam toks jausmas kyla. Jis suprato Eglę, kai ji pasakė, kad šventaragis lyg jos, lyg ne jos vaikas. Ir jam pačiam jis buvo lyg „nesavas“. Tas vaikas viskuo domėjosi ir viską darė savaip. Jis visada domiai išklausydavo tėvo pamokomas, bet jis, tėvas, niekad nežinojo, kaip sūnus pasielgs.

— Tik tu pažiūrėk, kas jo draugai, — beveik rūščiai kalbėjo Sugintas, — Eikutis — maskolio belaisvio vaikas, Mantas — amatininko vaikas, Šilinis — žemdirbio vaikas, né vieno iš kilmingos šeimos.

— Tu užmiršai Sėlį.

— Tiesa, dar tas belaisvis vokietis.

— Ir dar ne viskas, — pasakė Eglė, nusi-grėždama į šalį.

— Dar ne viskas? Kas gi dar?

— Šventaragis susibičiuliavo su bitinin-ku Liepa ir, svarbiausia, su jo dukra Ramune.

— Ramune! — pašoko Sugintas, pasiremdamas alkūne ant pagalvio ir išmeigdamas akis savo žmonai į veidą.

— Širyt anksti jis susitiko su ja šventykoje, o paskum vaikštinėjo paupiu.

— Tikrai? Iš kur tu žinai?

— Ar tu laikytum mane gera žmona, jei aš nežinočiau, ką daro mūsų vaikai?

— Padysnio šalies kunigo sūnus ir gritelninko dukra! Negirdėta!

— Ji labai rimta ir graži, — pasakė Eglė lyg tarp kitko, nei smerkdama, nei teisindama.

— Rimta ir graži! — karščiovosi Sugintas. — Ar tik skurdeivų bitininkų dukros rimtos ir gražios, ar nėra rikių dukrų rimtų ir gražių? Jis žemina mūsų senos ir kilnios giminės vardą ir ne tik žemina, o tiesiog spiaudyte spiaudo. Tam turi būti padarytas galas!

— Kaip tu tą galą padarysi? — su švelnia pašaipa paklausė Eglė.

— Aš tą Liepą išvysiu į tokį pasaulio atkraštį, iš kur jis niekad nebesuras kelio atgal.

— Kuo čia dėtas tėvas, jei tavo sūneliui patinka jo dukra? — labai nustebusi Eglė pažiūrėjo į savo vyrą. — Ar ne teisingiau padarytum, jei savo sūnų išsiųstum į kokį pasaulio atkraštį, iš kur jis nebesurastų kelio pas savo merguželę? Tiesą sakant, tu to ir negalėtum padaryti, nes jei jis užsimes, kelią visada susiras. O kita vertus, iš kur tu žinai, kad Liepa labai džiaugiasi, jei tavo sūnelis ima minti taką į jo dukrelės kamaraite? Liepa protingas vyras ir gerai žino, kad iš tų pelų grūdų būti negali.

— Aš galiu jį išvartyti iš namų, galiu nuturtinti mirdamas, galiu jo išsižadėti...

Eglė staiga atsigręžė į savo vyrą ir pervėrė jį aštriu žvilgsniu:

— Tu galėtum išsižadėti savo sūnaus tik dėl to, kad jis pasirinko merginą tavęs nepaklausęs?

— Kodėl ne? Tai labai rimta priežastis.

— Tuomet turėtum ir manęs išsižadėti, — pasakė ji kietai. — Ir aš nepritariu jo pasirinkimui, bet mes negalime užkarti jam ant kaklo merginos, kurios jis nenori.

— Tai kas daryti? Leisti tam snarglaižiui teršti mūsų lizdą?

— Mes nieko negalime padaryti šventaragiui. Tu gali jį išvartyti iš namų, gali nuturtinti ir net išsižadėti, bet jei jis galvos darąs teisingai, niekas jo nesustabdys. O galop gal mes čia be reikalo jaudinamės: jie abu dar labai jauni — gal jų meilė perdegės kaip šiaudas ir užges? — Pasakė ji raminausiai, nors pati savo žodžiais netikėjo...

Kitą dieną kunigas Sugintas su savo pilėnais iškeliavo namo, bet jų tarpe nebuvo senojo kunigo Kunoto, švitrio ir šventaragio.

IŠ VIENOS KIŠENĖS Į KITA

Aš dar mažas būdamas mylėjau visuomeninį veikimą. Mokyklos suole besėdint mano visuomeninė veikla jau buvo šakota: daugiau akmenimis savo miestelio sinagogos langus per baisiąją naktį, vogiau agurkus iš sklypininkų daržų ir turgaus dienomis piausčiau arkliams uodegas.

Tad nenuostabu, kad ir tremtyje visuomeninio darbo neužmečiau į kampa. Šokau su galva ir kojom į bendruomeninį verpetą.

Pradžiai teišrinko mane trečiuoju kandidatą į valdybą. Normaliais laikais tai būtų miręs ir palaidotas reikalas, bet dabar, kai jau po kelių posėdžių išrinktieji nariai griebia viens kitą už krūtų ir čia pat atsistatydina, tai ir tolimiausiam kandidatui viltys patekti valdybon labai palankios, reikia tik trupučio kantrybės.

Ši sykį net kantrybės nereikėjo. Jau per pareigų pasiskirstymo posėdį naujai išrinktosios valdybos narių tarpe atsirado nuomonių

skirtumų tiek, kad didesnė pusė pareigūnų įteikė atsistatydinimo raštus, o mus visus tris kandidatus nakties metu telefonu pažadino iš lovų ir pašaukė užimti vakuojančių vietų, ir dar mūsų trijų neužteko, man pačiam davė net du portfelius: sekretoriaus ir išdininko.

Taip ir pradėjau valdyti savo apylinkę: vienoj kišenėj raščiukai, kitoje — pinigai. Kai raščiukai nebesutinka su pinigais, tai parašau naują raščiuką; ir vėl viskas išsilygina.

Nors įplaukos nedidelės, bet kartą nuo karto, žiūrėk, kokia organizacija ar moterų globa, susigraudenus dėl lietuviybės išlaikymo, ir atpalaiduoja kietai suspaustą saują. Vieną sykį tautietis arklių lenktynėse išlošė porą šimtinių ir, nuo persigėrimo suminkštėjus smegenų luobai, įgrūdo man net penkiasdešimt rudukų, girdi, sušelpsi kokią nusigyvenusią organizaciją, kur mano neprapuola! Nemanykit, kad jau galutinai užgeso mūsų tautinė sąmonė, ji tik prigeso, lyg spalių krūva, bet pakrapščius pagaliu dar skaisčiai pliūpteri.

Pirmininkas ir vicepirmininkas pasitaikė taikingi, ramūs žmonės, valdybos narių nevargina posėdžiais, Vasario 16-sios ir Rugsėjo 8-sios minėjimus su visom prakalbom ir kitais gegužiukais primetė jaunimui, lyg iš dangaus nukritus jaunimo metams, viskas eina nė kiek neblogiau kaip kad su senimu. Chorai ir šokių ansambliai patys savaime veikia, kaip užsukti laikrodžio ratukai, moterų globa pati iš anks-

to išpėja, kada valdybai reikės paruošti užkandas, o degtinę, galima sakyti, pristato telefonu. Kad daugiau būtų tokių jaunimo metų!

O aš, kaip sekretorius ir išdininkas viename asmenyje, vis iš vienos kišenės praimu pinigų krūvelę, o į kitą — dedu naujus pateisinamus raščiukus. Jeigu žmogus veiki, tai turi gi ką nors užveikti!

Taip kad į metų galą, po visų didžiųjų minėjimų, žiūriu — viena kišenė plėstinai išpampo, o antra — visiškai ištuštėjo, net neradau prakeikto cento degtukams nusipirkti. Prieš Kalėdas tautiečiai nemėgsta aukotis tėvynės labui, šoka per šventoriaus tvorą sekmadienį, pamatę besiartinantį valdybos išdininką. Po dešimties riebių mėnesių atėjo liešiejį. Bet jie neilgai truko.

Užklupo mane revizijos komisija ir klausia:

— O kur pinigai, a?

Aš jiems ant stalo iškračiau iš kišenės raščiukus ir sakau:

— Štai pateisinamieji dokumentai, ko daugiau norit?

Broliukas, jie norėjo daugiau!

Nesakysiu čia viešai, kas toliau sekė, pasitenkinsiu tik rezultatais: išmetė mane iš valdybos (stingant naujų kandidatų, vicepirmininkas dar pasiėmė sekretoriaus ir išdininko pareigas iki naujų rinkimų, ne gi gaudys po krūmus išsilaksčiusius tautiečius atostogų

metu). O man kas? Nepasikeitė niekas, ką visus metus dariau, tą darau ir dabar: iš vienos kišenės imu pinigų, o į kitą dedu raščiukus. Kaip matot, lazda ta pati, tik dabar atsigręžę kitu galu.

ALGIRDAS TITUS ANTANAITIS

PERIODINĖS SPAUDOS ĮNAŠAS

LITERATŪRON

Po garsiojo daug vėjų sukėlusio manifesto praėjo jau aštuonetas metų...

Kalbu, žinoma, apie šešiasdešimties intelektualų, mokslininkų, rašytojų, dailininkų bei muzikų 1958 metais spaudoje paskelbtąjį atsisaukimą, apeliavusį į spaudą ir reikalavusį rimtesnio kūrybos traktavimo. Tačiau šituo sakiniu straipsnį pradėjau ne dėl to, kad jame norėčiau apžvelgti manifesto padarytąją įtaką, nors tos įtakos, manau, vienur kitur buvo. Įvykį pasirinkau kaip chronologinę tašką, ieškodamas šiai apžvalgai kalendorinių rėmų, taigi siaurindamas gana plačią temą. Kalbant apie siaurinimą, turėčiau prisipažinti, jog apžvelgsiu tik JAV išeinančius lietuviškus laikraščius, nes kitur leidžiamuosius ne visada turėjau progos pasekti.

Paskutinis egzilėje leistas grynai literatūrai skirtasis žurnalas **Literatūros lankai**,

apie save sutelkęs gražų pajėgių jaunesnės kartos literatūros kūrėjų būrį, daug davęs, o dar daugiau žadėjęs, su septintuoju numeriu mirė 1958 metais, treji metai po penktojo ir paskutinio literatūros žurnalo **Gabija** numerio pasirodymo. Maždaug apie tą laiką vienas po kito sustojo ėję ir politinio atspalvio kultūros žurnalai, kaip **Santarvė** ar **Darbas**, bendrame kultūros kontekste skyrę literatūrai daug nuoširdaus dėmesio. Kiek anksčiau užgeso **Atspindžiai**, kiek vėliau išnyko **Užuolanka**. Vienu metu net atrodė, kad šalia bendrojo pobūdžio dienraščių ar savaitraščių literatūros globėjos, auklės ir tarnaitės uždavinys atiteks vien **Aidams**. Šitoksai padėties susiklostymas nedžiugino skaitytojo, o juo labiau kūrėjo, kuriam **Aidų** arena nebuvo patogi ar prieinama jau vien dėl savo ryškaus pasaulėžiūrinio užsiangažavimo, konservatyvesnių pažiūrų, nekalbant jau apie tai, kad varžybos yra būtina sąlyga bet kokiam tobulėjimui ir jų nebuvimas labiausiai grėsė pačiai literatūrai. Neperiodinio jaunosios kartos kultūros žurnalo **Metmenys** pasirodymas (1959) ir **Margučio** persiorientavimas iš populiaraus įvairenybių laikraštuko į rimtą kultūrinį žurnalą (1961) gerokai praskaidrino literatūros mylėtojo akiratį.

Dienraščių, savaitraščių ir kitokių bendrojo pobūdžio laikraščių pagrindinis tikslas yra informacija. Jie skaitytojui pristato faktus, kartais juos plačiau ar siauriau analizuo-

ja ir daro atitinkamas išvadas. Faktus atrinkdamas ar juos analizuodamas, laikraštis ribojasi tais, kurie šiandien, dabar, skaitytojų masę labiausiai domina ar jų gyvenimą labiausiai įtakoja. Tiesa, ir knygos pasirodymas yra faktas, tačiau, jo aktualumą ar svarbumą apsvarsčius bendrosios spaudos kriterijų šviesoje, jam dažniausiai teskiriama antraeilė ar net trečiaeilė reikšmė. Jo paskelbimui, o juo labiau analizei ne visada beatsiranda vietos. Dar mažiau tos vietos atsiranda literatūriniam kūriniiui, kurio turinys kaip tik yra fikcija, taigi priešingybė faktui.

Specialioji (profesinė, auklėjamoji, pasaulėžiūrinė) spauda tąja prasme turi dar griežtesnius, dar siauresnius kriterijus. Taigi ir ji, kaip ir bendroji, kad ir geriausiu atveju, literatūrai tegali būti pamotė, o ne motina.

Tiesa, gal būt, dėl savo europietiškos tradicijos, bendroji ir specialioji lietuviškoji spauda literatūrai niekada nebuvo žiauri pamotė. Juo labiau tokia ji negali būti čia, egzilėje, kada jos uždavinys pasidarė į viską žiūrėti dar pro sustiprintus lietuviybės išlaikymo akinius, pro kuriuos žiūrint kiekvienas lietuviškas pasireiškimas įgauna žymiai daugiau reikšmės jau vien dėl to, kad jis lietuviškas. Nenuostabu, kad lietuviški laikraščiai egzilėje ne tik skaitytojus informuoja apie įvykius literatūriniame pasaulyje, ne tik juos pagal savo sugebėjimus analizuoja, bet taipgi juos provokuoja. Geriausi šitokio provokavimo pa-

vyzdžiai yra daugelio laikraščių prieglobstyje susikūrusios knygų leidyklos, o taipgi ir jų skelbiamieji literatūrinių kūrinių konkursai.

Abu didieji Amerikos lietuvių dienraščiai, išeiną Čikagoje, po savo sparnais priglaustose leidyklose (**Draugo** — Lietuviškos knygos klubas ir **Naujienų** — Čikagos lietuvių literatūros draugija) yra išleidusios nemaža vertingų grožinės literatūros veikalų. Panašios leidyklos egzistuoja **Dirvos** (Viltis) ir **Darbininko** prieglobstyje. **Lietuvių dienų** leidyklos leidinių sąrašas siekia bent tuzino vienetų. Retkarčiais vieną kitą knygelę išleidžia ir **Ateitis**. Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas yra artimas **Metmenų** žurnalo giminaitis.

Laikraščių globojamąsias leidyklas leisti-
nomis knygomis didelė dalimi aprūpina jų pačių rengiami literatūriniai konkursai. Tokių konkursų organizavime pats aktyviausias, be abejonės, yra čikagiškis **Draugas**. Jo nuo 1951 m. organizuojamiems romano konkursams kasmet prisiunčiama nuo keleto iki keliolikos veikalų. Šių metų laureatas Pranas Naujokaitis bus jau šešioliktasis šio konkurso laimėtojas. Iki šiol **Draugo** premijas yra laimėję: Jurgis Gliuda (Namai ant smėlio, Orą pro nobis, Šikšnosparnių sostas, Delfino ženkle), Algirdas Landsbergis (Kelionė), Alė Rūta (Trumpa diena), Birutė Pūkelevičiūtė (Aštuoni lapai), Paulius Jurkus (Smilgaičių akvarelė), Juozas Švaistas (Jo sužadėtinė), Jeronimas Ignatonis (Ir nevesk į pagundą),

Juozas Kralikauskas (Titnago ugnis, Mindaugo nužudymas), Aloyzas Baronas (Lieptai ir bedugnės), Vacys Kavaliūnas (Kalnų giesmė), Albinas Baranauskas (Karklupėnuose) ir Pranas Naujokaitis (Žydinčios dienos). Atrodo, keista ar net sunkiai beįtikėtina, kad tokie šiandien tvirtai mūsų raštijoje išpilietine rašytojai, kaip Jurgis Gliuda, Algirdas Landsbergis ar Birutė Pūkelevičiūtė, savo pirmąsias individualias prozinės kūrybos knygas išleido **Draugo** konkurso pasėkoje. Tačiau konkurso iškeltų naujų vardų mūsiškėje prozoje sąrašas nesiriboja vien laimėjusiais, kaip J. Ignatonis, V. Kavaliūnas ar P. Naujokaitis. Jį reikėtų papildyti Liudu Zeikumi, Vytautu Volertu, Kaziu Almenu, kurių romanai spausdinti dienraščio atkarpoje ir vėliau išleisti atskiromis knygomis, be abejonės, buvo rašyti konkursui. Tuo pačiu keliu išleistų knygų sąrašas būtų dar žymiai ilgesnis, nes jį būtų galima papildyti eile tų pačių laureatų ar kitų gerai žinomų rašytojų parašytais veikalais. Jų dalyvavimą konkurse veik visada sugebėdavo išduoti komisijų pirmininkai ar nariai savo pasikalbėjimuose su **Draugo** korespondentais. Jie pasistengdavo taip tiksliai atpasakoti konkursams prisiųstųjų romanų turinius, stilius, ydas ar dorybes, kad veikalams vėliau bet kur ir bet kada pasirodžius nebegalėjo kilti abejonės, apie ką buvo kalbėta. Dėl to konkurso poveikyje gimusių veikalų sąrašas galėtų būti ir dar papildytas vienu ar net keliais

V. Alanto, P. Andriušio, A. Barono, J. Ignatino, J. Gliaudos, N. Mazalaitės, A. Rūtos ir kitų romanais.

Griežtesnio paslapties išlaikymo nepaisymas yra viena priežasčių, kuri eilę rašytojų atbaido nuo dalyvavimo konkursuose. Tačiau ir ne vienas dalyvaujančių pasakytų tai darąs (žinomos dainelės žodžiais kalbant) „ne dėl turto, ne dėl garbės“, o vien dėl to, kad, leidykloms drastiškai sumažėjus, konkursai belieka paprasčiausia ar net patikimiausia galimybė veikalui išvysti dienos šviesą. Žinoma, konkursų pasėkoje buvo išleista knygų, be kurių lietuvių literatūra būtų lengvai išsivertusi, tačiau taip pat buvo parašyta veikalų, kad ir konkurso nelaimėjusių, vėliau išleistų atskira knyga, susilaukusių dar aukštesnio įvertinimo ar pripažinimo. Turiu galvoje tokius veikalus, kaip Pulgio Andriušio apysaką „Rojaus vartai“ ar Kazio Almeno romaną „Upė į rytus, upė į šiaurę“, vėliau laimėjusius Lietuvių Rašytojų Draugijos premijas. Tačiau čia tenorėjau pabrėžti, kad konkursai vis dėlto kūrybą skatina, o svarbiausia — iškelia ir naujų vardų arba bent pagreitina jų žingsnį literatūron.

Draugo organizuotų poezijos konkursų laimėtojai — Kotryna Grigaitytė už „Rudens sapnus“ 1963 m. ir Kazys Bradūnas už „Sidabrinės kamanas“ 1964 m. — skaitytojams nuostabos nesukėlė, nes jų vardai mūsų literatūroje per daug gerai žinomi. Bet gi dėmesio ver-

tas yra tas faktas, kad pirmajam poezijos konkursui buvo prisiūsta net šešiolika rinkinių (antrojo konkurso dalyvių skaičius bent premijavimo akte nėra skelbiamas), kas liudytų, kad ir poetai nemažiau laukia impulso ar paskatos, kad ir poezijos prirašoma žymiai daugiau negu jos paskelbiama.

Dirvos romano konkursas mūsų egzilinę literatūrą praturtino brandžiu Alės Rūtos romanu „Kelias į kairę“, neįprasta forma giliau užgriebiančiu bent kelių lietuviškos emigracijos kartų gyvenimą. Bet gi ir vienkartinis, sakytum, proginis (konkurso laimėtojas išrinktas 1962 — Maironio metais, o knyga išleista 1964 — Kristijono Donelaičio metais) konkursas sutraukė bent dešimtį veikalų. Pastovumo ar tradicijos įgauna metiniai **Dirvos** novelės konkursai, kurių laimėtojais iki šiol buvo Jurgis Gliuda, Andrius Mironas (2 kartus) ir Vytautas Alantas. Prieš keletą metų neperiodiškai panašius trumpesnio metražo kūrinių konkursus kelis kartus skelbė ir **Draugas**, o bent vieną kartą ir **Naujienos**. Prieš keliolika metų **Draugo** novelės konkurse pirmąją premiją laimėjo tada niekam negirdėta Nijolė Jankutė, šiandien gambiai besireiškianti prozoj, poezijoje ir išleidusi porą apysakaičių vaikams.

Darbininko dramos konkursui (1956), kuriame pirmąją premiją laimėjo Antano Škėmos „Žvakidė“, buvo prisiūsta net 22 scenos veikalų rankraščiai!

20113 Tėvų Jėzuitų leidžiamą religinės ir tautinės kultūros mėnesinio žurnalo **Laiškai Lietuviams** skelbiamieji konkursai irgi darosi metinė tradicija. Tiesa, jie nereikalauja beletristinės formos, o vien tik leidžia ja naudotis, o, be to, dalyvius suvaržo griežta tematika („apie kurią nors asmenybę ugdančią savybę“, „kokį noriu matyti kunigą“, „santykiai tarp tėvų ir bręstančio jaunimo“), tačiau itin girtinos šio žurnalo pastangos apeliuoti į jaunimą ir jį prie plunksnos patraukti. Juk ne visi šiandien gerai žinomi poetai ar rašytojai iš karto novelėmis ar romanais pradėjo. Laimėtojų tarpe ir čia, šalia įprastinių vardų (A. Baronas, N. Jankutė), iškyla naujų, kartais rodančių ir neabejotino talento žymių (Sesuo Jurgita).

Žinoma, naujų talentų ieškojime už tikresnį pinigą reikėtų priimti paties jaunimo leidžiamųjų ar jam skiriamųjų laikraščių organizuojamuosius konkursus ar jų rezultatus. Tokią Jaunimo literatūros konkurso tradiciją buvo pradėjęs puoselėti dvimėnesinis skautiškosios minties žurnalas **Mūsų Vytis**, leidžiamas Akademinio Skautų sąjūdžio. Šie konkursai buvo charakteringi dar ir tuo, kad dalyviams buvo nustatyta amžiaus riba (ne vyresni kaip 30 m.). Vieno šių konkursų laimėjimas (už novelę „Vartai balto sidabro“) kaip tik ir buvo pirmoji pakopa literatūron neabejotino talento jaunam beletristui Kaziui Almenui, per trumpą laiką šiandien spėjusiam

susikrauti trijų stambių knygų kraitį ir spėjusiam laimėti Lietuvių Rašytojų draugijos premiją. Belieka laukti, kad ir kiti šio konkurso laimėtojai (Bernardas Prapuolenis ir Dalia Kolbaitė poezijoje ir Liuda Širmulytė- Germanienė prozoje) panašiai praskaidrins literatūrinius horizontus.

Lietuvių katalikiško jaunimo žurnalo **Ateitis** 1962 m. suorganizuotu konkursu sustiprino keletą jau minėtų vardų pozicijas ir iškėlė bent porą naujų ar mažiau tegirdėtų: Dalia Kolbaitė ir Sesuo Jurgita (Saulaitytė) poezijoje, Margis Matulionis, Danutė Brazytė-Bindokienė ir Romas Sakadolskis prozoje, Teresė Pautieniūtė, Kęstutis Skrupskelis ir Lilė Tumosaitė kritikoje. Jų kūrybą vertinti ne tik kad dar per anksti, bet ir ne šios apžvalgos tikslas. Norisi tik dar kartą pažymėti, kad naujų talentų ieškant, juos iškeliant konkursai pasirodė kaip gana efektinga priemonė. Gal reiktų daugiau pastangų juos nukreipiant į jauniems labiau prieinamas arenas? Konkursuose iškilę jauni kūrėjai įgyja didesnę savimi pasitikėjimą, išsipareigoja, pajunta norą ir net reikalą kurti.

Kalbant apie literatūrinius konkursus, reikėtų paminėti ir kultūros žurnalo **Aidai** kas antri metai skiriamąsias premijas. Konkursus čia primena ta aplinkybė, kad, šalia jau knygomis išleistų darbų, autoriai gali prisiųsti ir rankraščius. Per kelerius paskutiniuosius metus **Aidų** premijas yra laimėję: Alfonsas Nyka

-Niliūnas, Bernardas Brazdžionis, Albinas Baranauskas ir Nelė Mazalaitė. **Aidų** premija, nors ir perpus mažesnė už **Draugo** (500 dol.), prestižo atžvilgiu laikoma žymiai svarbesne. Bent iš dalies šitąjį prestižą teikia daug skrupulingiau atrenkamos vertinimo komisijos ir ne mažiau skrupulingai išlaikomas slaptumas.

Iki šiol paviršutiniškai tebuvo paliestos tik svarbesnės išviršinės periodinės spaudos naudojamos priemonės literatūrai, dar konkrečiau šnekant — knygai skatinti. Tačiau tai dar nėra tikrasis periodinės spaudos uždavinys. Daug svarbiau yra tai, kokį įnašą literatūrai duoda, kokį literatūros vaizdą formuoja ji pati savo vidumi, savo puslapiuose.

Nepriklausomoje Lietuvoje turinčiam, sakytum, literatūrinį pašaukimą iškilti į poetus, rašytojus ar kritikus laikraščiai ir žurnalai sudarė tartum natūralias pakopas: tų laikraščių ir žurnalų buvo įvairių, pritaikytų kaip skaitančiojo, taip ir rašančiojo amžiui, išsilavinimui, interesams ir t.t. Ir rašyti trokštąs ar literatūra besidomįs galėjo palaipsniui kopti per **Saulę, Žvaigždutę, Šaltinėli, Vyturį, Žiburėlį** į **Ateities spindulius, Mokslo dienas, Jaunąją Lietuvą, Ateitį**, o toliau į **Studentų dienas** ir pagaliau į **Naująją Romuvą, Kultūrą, Židinį, Dienovidį**, nekalbant apie plačiajai (organizuotai ir neorganizuotai) visuomenei ar akademikams - profesionalams skiriamą spaudą. Kiekvienas laikraštis ar žurnalas li-

teratūrą statė gana aukštoje vietoje, rūpinosi talentų ugdymu, knygų populiarinimu etc. Žinoma, ir sąlygos buvo kitokios bent ta prasme, kad lietuviškoji visuomenė lietuviškai spaudai irgi skyrė savo nepadalytą dėmesį.

Kalbant apie panašias „pakopas“ egzilinėje mūsų periodikoje, ypač apie žemesniąsias, reikia pripažinti, kad jos niekada nėra buvusios nei pakankamai plačios, nei tvirtos, tolydžio siaurėjo ir... silpnėjo. Paskutiniu laiku JAV (o ir visame laisvajame pasaulyje) te-turime tik vieną vaikų laikraštuką — **Eglutę**; mokykliniam jaunimui beatstovauja nebent **Ateitis** ir **Skautų aidas**.

Eglutė vegetuoja jau šešiolika metų. Sakydamas „vegetuoja“, anaiptol nenoriu mažinti nei leidėjų (Liet. kultūros institutas), nei redaktorių (Nekalto Prasidėjimo Marijos seserys) vargo ar pastangų. Tenoriu tik konstatuoti aiškiai pastebimą literatūrinio lygio menkėjimą ir talentų išsekimą. Dar nepriklausomoje Lietuvoje vaikų literatūroje pasižymėjusių poetų (Vytė Nemunėlis, Leonardas Žitkevičius, Alė Rūta) ar beletristų (V. Tamulaitis, J. Jankus, A. Giedrius) kūryba vis retėja, nespėjant spragų užpildyti egzilėje subrendusiems ir sėkmingai šioje srityje pasireiškusiems talentams (Aloyzas Baronas, Danutė Brazytė, Nijolė Jankutė, Jonas Minelga, R. Spalis). Atsiranda tuštumų, kurias užpildyti pasišauna be didesnio ar jokio talento „mamytės“ ar „tėytės“. Nenuostabu, kad ša-

lia įvairiausių slapyvardžių **Eglutėje** vis daugiau debiutuoja ar net išpilietina įvairios „-ienės“, vis daugiau nyksta „-ytės“ ar „-utės“. Jų tiekiamoji kūryba yra dirbtinai „vaikiška“, įkyriai moralizuojanti, nuobodi, stokojanti aktualijos, gyvumo, vaikų pasaulio supratimo bei pažinimo. Reikalo neišgelbsti antraeiliai bei trečiaeiliai proginiai laikraščių literatai, vedami gerų intencijų ar net pasišventimo.

Yra žinoma, kad daugelis lituanistinių mokyklų turi savo lokalinius vaikų laikraštėlius. Gal būt, jų redaktoriai ar leidėjai privalėtų su **Eglute** palaikyti nuolatinį ryšį ir visais būdais pagelbėti jai naujų talentų medžioti.

Katalikiškojo jaunimo mėnesinis žurnalas **Ateitis**, nepriklausomoje Lietuvoje ir ankstyvojoje išeivijoje taikęsis prie vyresniųjų klasių moksleivijos, Amerikoje palaipsniui virto jaunesniųjų studentų žurnalu. Literatūrinė tradicija, išugdyta per 40 šito žurnalo gyvavimo metų (įsteigtas 1911), jam atsigavus Amerikoje, sėkmingiausiai buvo tęsiama maždaug 1950-60 metų laikotarpiu. Per tą laiką žurnale reiškėsi apie pora šimtų vardų, kurių didesnę dalį sudarė nauji, šiame žurnale ar net šiame krašte žengę pirmuosius kūrybinius žingsnius. Gaila tik, kad vien maža jų dalis pastoviau teįsitvirtino mūsų literatūroje, t.y. išleido bent vieną knygą ar aktyviau bendradarbiauja bendrojoje spaudoje. Eilėraščių

rinkinius išleido: Vitalija Bogutaitė (Veidrodis jūrų dugne), Romualdas Kisielius (Pirmoji sėja), Nerima Narutė (Relikvijos) ir Danguolė Sadūnaitė (Vasaros medžiuose ir Kai tu arti manęs). Daiva Nauragytė, viena iš „daučiau žadėjusių“, po keletos metų tylos neseniai **Drauge** ir **Aiduose** išspausdino keletą pluoštelių gana brandžios poezijos. Kasmet vieną kitą eilėraštį (**Aiduose**, **Drauge**, **I laisvę**) kyšteli Jonas Šoliūnas. Aušra Bendoriūtė, vos 1951 m. dar „Redakcijos laiškuose“ draugiškai ir atlaidžiai „tapšnota per petį“ („Pradžia neblogo... talentą turi. Taigi pirmyn!“), po poros metų padariusi šuolį su vienkartiniais švystelėjimais rimtame **Gabijos** almanache ir reikliuose **Literatūros** lankuose, staiga dingo iš literatūrinių horizontų. Lygiai taip nutilo visa eilė jos kolegijų poezių, už **Ateities** ribų beveik nė neprasimušusių: Aldona Baužinskaitė, Genutė Buračaitė, Elena Buračaitė, Birutė Dabušytė, Vilmantė Karečkaitė, Dalia Prackockytė, Danutė Vebeliūnaitė... Nutilo ir tikrai rimtų vilčių kėlę „Kreivų šypsenų“ satyriškai Čiukas Delis (Antanas Sužiedėlis) ir Untė Šalapinis (A. Sabaliauskas).

Iš jaunųjų **Ateities** prozaikų kūrybinę gyvybę šiandien berodo vien tik Danutė Brazytė-Bindokienė (apysakaitės vaikams: **Keturkojis** ugniagesys ir Baltosios pelytės kelionė į mėnulį, novelės bei recenzijos **Drauge**) ir Kęstutis Keblys (novelės ir straipsniai **Aiduose**, **Drauge**, **Literatūros** lankuose). O kur dingo

Birutė Empakerytė, Elona Marijošiūtė, Irena Banaitytė, Ona Ališytė ir dar kitos ir kiti kiek mažiau, bet su nemažesniu entuziazmu tada rašę **Ateityje**?

Šiame, sakytumėm, literatūriniame **Ateities** laikotarpyje žymiai didesnis dėmesys buvo skiriamas ir knygai, nors vertinimuose daugiau reiškėsi seni vardai. Ypač daug recenzijų rašė Pr. Naujokaitis. Iš jaunųjų paminėti nusipelno nebent J. Baužys, D. Karaliūtė ir Viktorija Skrupskelytė.

Naujoji, paskutiniųjų kelerių metų **Ateitis** pirmenybę atidavė pasaulėžiūrinėms analizėms bei aktualijų svarstymams. Literatūrai pats svarbiausias įvykis, iškėlęs keletą naujų vardų, ir buvo jau minėtasis 1962 metų konkursas. Kai kurie to konkurso laimėtojai (Lilė Tumosaitė, Sesuo Jurgita, Dalia Kolbaitė, Margis Matulionis) su eilėraščiais ar straipsniais bent retkarčiais pasirodo ir **Drauge**. Be šių, iš ankstyvesnių ar daugiau žadančių minėtini: Mirga Pakalniškytė, Elena Bradūnaitė, Jonas Račkauskas ir Audra Gerbenytė.

Mūsų Vytis, siauresnės apimties ir žymiai rečiau išeinantis jaunimo žurnalas, daugiau visada pasižymėjo literatūriniais vertinimais, negu originaliąja kūryba. Išsamių ir taiklių apybraižų, referatų, recenzijų per paskutiniuosius kelerius metus čia yra davę: Rimvydas Šilbajoris, Liūtas Mockūnas, Kęstutis Keblys, Ilona Gražytė, Dalia Koklytė, D. Bulgarskaitė. Be jau minėtų premijuotųjų po-

ezijos, Mūsų Vytyje rašė: A. V. Dundzila, Virginija Kiaunytė, Danguolė Šeputaitė, Nijolė Jankutė, Violeta Mitkutė ir keletas kitų.

Literatūriniam prieaugliui ugdyti šiandien gana svarbų vaidmenį vaidina aukštesniųjų lituanistikos mokyklų ar studentų organizacijų leidžiamieji laikraščiai bei metraščiai. Iš man geriau žinomų pavyzdžių iškeltas Čikagos Aukšt. Lituanistikos mokyklos jau kelinti metai iš eilės išleidžiamasis metraštis. Pernykštis L. Studentų sąjungos metraštis (redaktorius Mykolas Drunga) išsispausdino pluoštą jaunųjų poezijos. Kad ir nesigilinant į jų kokybę, į akis nejučiomis krinta nė tariamai moderniškomis formomis neįmanomas užtušuoti labai siauras ir paviršutiniškas lietuvių kalbos ar jos literatūrinių tradicijų žinojimas, naivumas, tematikos ir formos dirbtinumas, nenuoširdumas. Jauniausioji karta lietuvių literatūrai rodo neslepiamą apatiją ar net pasibodėjimą. Jaunimo periodikoje šitai negali neatsispindėti.

1959 metais Santaros-Šviesos Federacijos pastangomis pasirodęs jaunosios kartos kultūros žurnalas *Metmenys* iš tikrųjų „jaunimo“ epitetą naudoja gana liberaliai. Žurnalo bendradarbių daugumą sudaro pokario metais Vokietijoje ir Amerikoje stipriau pradėję reikštis kultūrininkai ir literatai. Turiniu žurnalas įdomiausias liberaliau nusiteikusiems akademikams bei akademiniam jaunimui.

Žurnalo literatūrinė stiprybė kaupiasi poezijoje ir kritikoje.

Šalia **Metmenyse** dažniau ar rečiau su poezija pasirodančių vyresniosios kartos autorių, arba bent savo kūrybinį veidą susikūrusių gerokai prieš žurnalo pasirodymą (J. Blekaitis, K. Bradūnas, Ant. Gustaitis, H. Nagys, H. Radauskas, V. Šlaitas, J. Švabaitė, L. Švedas), **Metmenų** prieglobstyje pilnai išsiskleidė bent keletas neabejotino talento kūrėjų, kad ir ne šiame žurnale žengusių pirmuosius žingsnius. Pagrindine trijule, savo poezija įrėžusia pačius ryškiausius **Metmenų** literatūrinio charakterio ir dvasinio veido bruožus, laikyčiau: Algimantą Mackų (prieš dvejis metus tragiškai žuvusį automobilio katastrofoje), Joną Meką ir Liūnę Sutemą. Jaunesniųjų (nebūtinai amžiumi) poetų kartai atstovauja Jurgis Janavičius, Danguolė Marcinkutė ir Rimas Vėžys. Charakteringos poezijos pavyzdžių žurnale yra skelbė ir kituose žanruose geriau žinomi rašytojai, kaip Marius Katiliškis ar Antanas Škėma.

Stambiausią įnašą literatūros kritikoje **Metmenyse**, be abejonės, davė Rimvydas Šilbajoris, beveik kiekviename žurnalo numeryje davęs išsamią vieno ar kito rašytojo kūrybos analizę. Jo studijos visada pasižymėjo įžvalgumu, gilumu ir stilingumu. Jį vertingais straipsniais papildė J. Blekaitis, A. Landsbergis, K. Ostrauskas, J. Vėlaikis ir keletas kitų.

Apžvalginėje dalyje literatūros vertini-

mams **Metmenys** irgi skiria išimtinai daug vietos. Be jau minėtų, čia dažniau rašo: Ilona Gražytė, Algirdas J. Greimas, Vytautas A. Jonynas, Julius Kaupas, Zina Katiliškienė, Liūtas Mockūnas, Kęstas Reikalas.

Metmenys daugiau kelia šiuolaikinę kūrybą, vengia sukaktuviškai propagandinių, seną medžiagą pergromuluojančių, proginių straipsnių, skatina eksperimentavimą kūryboje, mėgsta išsistarti drąsiai, kad ir ne konformistiškai. Per septynetą metų sukrautasis įnašas literatūron niekieno nebegali būti ignoruojamas. Net ir tų, kuriems savo laiku šio žurnalo pasirodymas kėlė abejones, skepticizmą ar net pyktį.

Savo įnašą į kultūrinį gyvenimą, o taipgi ir į literatūrą atidavė ir 1964 metų gale sustojęs eiti **Margutis**. Iki 1961 m. šis muziko Antano Vanagaičio įkurtasis populiarius įvairenybių ir aktualijų žurnalas, perėmus jį redaguoti jaunam poetui Algimantui Mackui, virto rimtu kultūros ir meno veidrodžiu. **Margučio** bendradarbių kadrus literatūrinėje srityje paskutiniaisiais jo gyvavimo metais daugiausia sudarė **Metmenims** artimi rašytojai: J. Blekaitis, V. Bogutaitė, K. Almenas, M. Katiliškis, H. Radauskas, L. Sutema, A. Landsbergis, R. Vėžys, K. Reikalas, L. Mockūnas ir kt. Be jų originalios kūrybos yra davę: K. Barėnas, A.N. Dičpetris, B. Rutkūnas, S. Pilka, S. Santvaras.

Anketiniai ar „interview“ formos pašne-

kesiai su kūrėjais **Margutyje**, kaip ir **Metmenyse**, ne kartą lieté ir kėlė literatūrai svarbius klausimus ar problemas.

Svarbiausiais atsinaujinusio **Margučio** bruožais reikėtų laikyti troškimą ir pastangas nuolatos tobulėti (tiek išorinės išvaizdos, tiek turinio atžvilgiu), vengimą senų trafaretų, drąsą ir atvirumą vis pilnėjančiose meninio gyvenimo apžvalgose. **Margučio** sustojimas, tragiškai žuvus redaktoriui ir leidėjai (Lilijai Vanagaitienei), mūsų literatūros judėjime atvėrė neužpildomą spragą.

Iš iki šiol išsilaikiusių seniausias ir pastoviausias, geriausiai ekonomiškai įsitvirtinęs ir plačiausiai skaitomas, be abejonės, yra Tėvų Pranciškonų leidžiamasis, dr. J. Girniaus redaguojamasis mėnesinis kultūros žurnalas **Aidai**. Laikydamasis pakankamai konservatyvių dešiniųjų pažiūrų, žurnalas atitinka platesnės intelektualų, o taipgi ir visuomenės masės skonį bei nusistatymą.

Kad ir neskirdami literatūrai pirmenybės, **Aidai**, atrodo, ja nuoširdžiai rūpinasi ir skiria nemažą vietos. Laikas nuo laiko žurnalas paskelbia įdomių akademinių mūsų raštiją liečiančių studijų ar net sugeba suorganizuoti ištisus sąsiuvinius paskirų mūsų rašytojų kūrybai ar jų gyvenamajai epochai nagrinėti. **Aidų** numeriai, skirti Maironiui ar Kristijonui Donelaičiui, buvo gal reikšmingiausi darbai šių mūsų klasikų sukaktuviniams metams atžymėti. Literatūros istorijai reikšmin-

gesnių straipsnių ne viena proga **Aidams** yra davę: J. Brazaitis, dr. J. Grinius, V. Maciūnas, K. Ostrauskas, S. Santvaras, A. Vaičiulaitis ir eilė kitų.

Originalioje kūryboje **Aidai** (ypač iki 1963 metų, taigi rašytojui Antanui Vaičiulaičiui redaguojant) visada daugiau propagavo „pripažintus“ autorius, negu ieškojo naujųjų talentų, nors tasai pripažinimas ir būtų įgytas „įsisenėjimo teisėmis“, o ne kūrybiniais atsiekimais. Taip, sakykim, poezijoje, teminint daugiau negu porą kartų pasirodžiusius, skale svyruoja nuo L. Andriekaus, J. Aisčio, K. Bradūno, F. Kiršos, H. Radausko, V. Šlaito iki K. Grigaitytės, J. Augustaitytės - Vaičiūnienės, M. Vaitkaus, iki O. B. Audronės, J. Mikuckio, net Z. Bolvočienės ar D. Kučėnienės. Tiesa, silpnėsniųjų kūryba kartais panaudojama lyg ir „plyšiams užkaišioti“, tačiau vis dėlto ji panaudojama. O vargu ar **Aidų** prestižo žurnalas galėtų sau šitokius „eksperimentus“ leisti niekuo nerizikuodamas.

Iš jaunesniosios kartos poetų **Aiduose** daugiausia rašo Česlovas Obcarskas ir Danguolė Sadūnaitė - Sealey. Iš viso per keleris paskutiniuosius metus **Aiduose** su poezija pasireiškė apie penkiasdešimt autorių.

Patys aktyviausi **Aidų** beletristai yra Aloyzas Baronas ir Nelė Mazalaitė. Šiedu apžvelgiamuoju laikotarpiu yra parašę žurnalui maždaug tiek pat kūrinių, kiek visi kiti (jų susidarytų ne daugiau kaip tuzinas) sudėjus

krūvon. Nauji vardai prozoje ir **Aiduose** yra daugiau negu retenybė. Į tokią, sakytum, „debiutantų“ prozininkų grupę galėtum skirti nebent Kęstutį Keblį ir Praną Domą Girdžių, kurių pastarasis jau senokai pusšimtį perko-
pęs.

Aidai yra sutelkę gana gausų (maždaug dvidešimties) recenzentų būrį, taigi beveik kiekviena iškilesnė knyga susilaukia vienokio ar kitokio paminėjimo. Dažnesni recenzentai: Titas Alga, dr. J. Grinius, Pr. Naujokaitis, Aug. Raginis (A. Vaičiulaitis) ir A. Šešplaukis - Tyruolis. Svetimos literatūros temomis daugiausia rašė: Birutė Cipliauskaitė (ispanų, vokiečių), Povilas Gaučys (Pietų Amerikos, ispanų), J. Tininis (prancūzų), A. Šešplaukis (vokiečių, anglų).

Aidai beveik visada bent keliomis eilutėmis, o kartais ir išsamesniais straipsniais atžymi didesnius pasaulinės literatūros įvykius, k.a.: didžiųjų rašytojų sukaktis, didžiųjų pasaulinių premijų laimėjimus etc. Tokiais atvejais yra duodami ir iliustruojantys kūrybos pavyzdžiai vertimuose (o vis dėlto atrodo, kad šitoje srityje **Aidai** yra pakankamai pajėgūs būti sistematiškesni ir duoti žymiai pilnesnį pasaulinės literatūros vaizdą).

Daug prielankumo literatūrai rodo poeto Bernardo Brazdžionio redaguojamosios **Lietuvių dienos**, mėnesinis gausiai iliustruotas žurnalas, vienintelis šitokio pobūdžio mūsų egzilinėje periodikoje. Tas prielankumas ta-

čiau, koks nuoširdus jis bebūtų paskirų rašytojų ar rašančiųjų atžvilgiu, nėra toks pačiai literatūrai, dėl savo paviršutiniškumo, per didelio šeimyniškumo ar vienapusiškumo. Skirtingos pasaulėžiūros kūrėjų knygos yra dažniausiai ignoruojamos. O jeigu pasitaiko apie juos vienu kitu sakiniu užsiminti, jie dažniausiai „nurašomi į nuostolius“, kada favorizuojamiesiems, ypač paties žurnalo surastiems „naujiems talentams“, nesigailima kartais ir visiškai nepelnytų superliatyvų. O naujų talentų medžioklę **Lietuvių dienos** mėgsta ir ne kartą jų (kad ir gerokai per pusšimtį perkopusių) vis „atkasa“.

Per penketą metų **Lietuvių dienose** rašė irgi daugiau negu pusė šimto autorių, kurių didesnė dalis skaitytojams žinomi: B. Auginas, K. Grigaitytė, J. A. Jūragis, V. Šlaitas, D. Sadūnaitė (poezijoje), A. Baronas, Č. Grincevičius, J. Švaistas, J. Tininis (prozoje), B. Babrauskas, E. Tumienė ir tas pats J. Tininis (kuris kartu yra ir literatūrinio skyriaus redaktorius) ir keletas slapyvardininkų yra dažniau užtinkami knygų vertintojai.

Moterų žurnalas **Moteris** (išeinąs Kana-doje) literatūrą irgi, matyt, laiko reikalinga ar net būtina žurnalo dalimi. Jame bendradarbiauja, kaip ir derėtų, daugiausia moterys. Poezijoje dažniau užtinkamos I. Motiekaitienė, N. Narutė, J. Narūnė, A. Prižgintaitė, B. Pūkelevičiūtė, J. Vaičiūnienė; prozoje — D. Brazytė - Bindokienė, V. Frankienė, A.

Rūta; literatūrinius straipsnius rašo E. Krikščiūnienė, G. Krivickienė, P. Orintaitė ir kt.

Moteris 1964 m. buvo paskelbusi novelės konkursą (laisva tema, tik „turinys turi būti nepriešingas katalikybės ir moralės nuostatoms“), kurį laimėjo Rūta Kleva Vidžiūnienė.

Pavienių eilėraščių, o kartais ir trumpesnių jų ciklų galima rasti ir Tėvų Jėzuitų leidžiamame itin estetiškos išvaizdos žurnaliuke **Laiškai lietuviams**. Dažnai yra ir recenzijų skyrius, kurį beveik viena pati užpildo Alė Rūta.

Lietuvių Fronto Bičiulių organas **I Laisvę** okupuoto krašto gyvenimo apžvalgose bent keliais sakiniais pamini ir literatūrinės naujienas. Specialios paskirties žurnalai (**Karys**, **Skautų aidas**), o taipgi ir religinė periodika (**Laivas**, **Žvaigždė**) irgi ne kartą išspausdina vieną kitą savo tikslams artimesnį eilėraštį ar beletristinį kūrinių, bent keliais sakiniais pamini savo uždaviniams artimesnes knygas.

Abu didieji Amerikos lietuvių dienraščiai šeštadieniais išleidžia kultūrinius priedus. Prieš keletą metų **Naujienų** priedas net ir vadinosi **Literatūra**, lyg pabrėžiant dėmesį šiai kultūros sričiai, nors iš tikrųjų dėmesiu literatūrai visada pirmavo **Draugo** kultūrinis priedas. Ypač jis suaktyvėjo, sustiprėjo ir suaktualėjo nuo 1962 metų, redagavimą perėmus poetui Kaziui Bradūnui.

Kiek kultūrinių, tiek ir literatūrinių įvykių traktavime išsamumu bei sistematiškumu

Draugo priedas toli pralenkia visą kitą mūsų egzilės periodiką. Jeigu ne atskiru straipsniu, tai keliais taikliais sakiniais „Kertinės paraštės“, „Kultūrinės kronikos“ ar „Naujų leidinių“ skyriuose **Draugo** priedas analizuoja, vertina, atžymi kiekvieną dėmesio vertesnę literatūrinio gyvenimo momentą, pradedant sukaktimis, premijomis ar knygomis, baigiant minėjimais ir literatūros vakarais.

Draugo priedas išsiskiria iš kitų laikraščių ir kultūringa straipsnio ar kūrinio perdavimo forma: švari spauda, geras laužymas, iliustracijos kalba už pagarbą kūrėjui ir literatūrai. Rašantieji, be abejonės, to negali nepajusti, todėl nenuostabu, jog ir bendradarbių skaičiumi **Draugo** priedas gali prieš kitus pasididžiuoti.

Per paskutinius penkeris metus iš pusšimčio **Draugo** priede rašusių poetų daugiau paskirų „išėjimų“ davė: J. Aistis, O. B. Audronė, A. Baranauskas (beletristas, kaip tik **Drauge** užsirekomendavęs dėmesio vertu poetu), A. Baronas, V. Bogutaitė, K. Bradūnas, D. Sadūnaitė, V. Šlaitas, J. Švabaitė. Prie jų reikėtų pridėti ir priedo skyriuje „Moterų gyvenimas“ dažniau pasireiškiančias poetes: M. Aukštaitę, E. Buračaitę, D. Lipčiūtę ar Iz. Motekaitienę. Keletas naujų vardų atsirastų ir jaunimo skyriuje „Akademinės prošvaistės“. Humoro skyriuje, šalia paties redaktoriaus dr. S. Aliūno (Aloyzas Baronas), reiškiasi Jonis Aluona (J. Minelga), Mikas Mužikas ir Balys

Pavabalys (L. Žitkevičius). Iš jaunųjų poetų, kurių **Draugo** priede pasirodo dažniau negu kituose laikraščiuose, ryškesniais bruožais išsiskiria: Kristupas Anis, Sesuo Antanina, Sesuo Jurgita, Donius Remys, Lilė Tumosaitė ir Povilas Vaišvila. Iš prozininkų, kurių sąrašas iš viso vargu prašoktų dvidešimtį, produktingesnieji yra: Kazys Almenas, Albinas Baranauskas, Aloyzas Baronas, Danutė Brazytė, Nijolė Jankutė ir J. Savasis.

Kaip jau minėjau, **Draugo** priedas duoda plačiausią lietuvių kultūrinio gyvenimo vaizdą. Literatūrinių publicistų, kritikų ir recenzentų sąrašas siekia netoli šimto. Anaip tol nesiekdamas menkinti retesniųjų įnašo reikšmės, išvardysiu tik keletą dažnesniųjų: J. Aistis, T. Alga, V. Alseika, A. Baronas (L. Augščio, L. Galinio ir kitomis slapyvardėmis), B. Babrauskas, D. Bindokienė, K. Bradūnas, J. Gliuda, dr. J. Grinius, N. Jankutė, V. A. Jonynas, V. Kavaliūnas, K. Keblys, S. Meringis (Stasys Pilka), R. Šilbajoris, S. Yla.

Draugo priedas kartais skiria vietas ir svetimųjų literatūrų apžvalgoms ar vertimam iš kitų kalbų. Be visų **Aidus** aptariant sumintų vertėjų, **Draugo** priede aktyviau bendradarbiauja: S. Meringis (anglų k.), P. Vaišvila (graikų, italų), A. Baltinis (latvių), J. Dainauskas (rusų).

Įvairumo ir gyvumo įneša pasikalbėjimai su rašytojais, kurių kasmet atspausdinama po keletą. Kalbamasi dažniausiai su laureatais,

kurie ne visada turi ką nors įdomaus ar vertingo pasakyti ir kartais šitokiais pašnekesiais pastatomi gana keblion padėtin.

Draugo įnašą literatūron praturtina ir atkarpoje nuolatos spausdinamieji romanai, kurių, kaip jau minėjau, apsčiai parūpina metiniai konkursai.

Naujienu antroji dalis (taip dabar vadinamas šeštadieninis priedas) yra pusiau mažesnio formato ir apimties. Paskutiniu metu jis literatūroje berodo mažai gyvumo. Originaliosios beletristikos, kuria prieš kelerius metus **Naujienas** gausiai aprūpindavo A. Norimas, A. Markevičius, J. Švaistas, J. Vaičiūnas, šiandien reta beužtikti. 1963 metais Čikagos lietuvių literatūros draugijai išleidus jo poezijos rinkinį (Būk palaimintas!), nutilo ir pastoviausias **Naujienu** poetas Adomas P. Jasas. Daug rečiau bepasirodo ir literatūriniai straipsniai ar knygų recenzijos, kurių vienu metu gana nemaža būdavo spausdinama (T. Guopis, I. Trakelytė, M. Žičkutė). Literatūrinė dalis vis dažniau užpildoma smulkesniais vertimais ar persispausdinimais iš sovietinėje Lietuvoje išleistų knygų. Pats ištikimiausias **Naujienu** bendradarbis liko Jeronimas Cicėnas, savo „Dienų skeveldrų“ skiltyje retkarčiais pažeriaš literatūrinių aktualijų. Jų rastum ir rečiau spausdinamose Jurgio Jaišinsko „Spaudos pabirose“.

Laikas nuo laiko **Naujienu** atkarpose ar priede užtinkami įdomūs ir stilingi Albino

Švetelos (M. Katiliškis) kelionių aprašymai. Savotišką staigmeną literatūros mėgėjams prieš kuri laiką Naujienose padarė jau senokai niekur nebegirdimas rašytojas Liudas Dovydėnas, atspausdindamas ilgoką novelę. Knut Hamsuno gerbėjai neseniai mėgavosi taip pat atkarpoje spausdintu jo romanu „Augustas keliautojas“ (vertė Stasys Vainoras). Naujienų priede kartą į mėnesį pasirodęs Santaros - šviesos skyrius „Mūsų žingsniai“ retkarčiais pamini kai kurias, daugiausia jų pačių išleistas knygas.

Pačiu didžiausiu tris kartus į savaitę Clevelande išeinančios **Dirvos** įnašu literatūron laikyčiau Bronio Railos „Akimirkas“. Didelė šitų dažnų reportažų dalis yra skiriama rašytojų portretams ir jų kūrybos analizei. Kitų autorių parašytieji knygų vertinimai **Dirvoje** tėra atsitiktiniai ir reti. Originaliosios kūrybos didumą sudaro metinius novelių konkursus laimėjusių (ir jų nelaimėjusių) autorių kūriniai. Atkarpoje taipgi dažnai spausdinami svetimųjų rašytojų kūrybos vertimai.

Iš likusių kelių Amerikos lietuvių laikraščių kiek daugiau rūpesčio literatūra rodo du kartus į savaitę išeinąs **Darbininkas**, retkarčiais per savo atkarpą perleisdamas kokį romaną ar novelę ir apžvelgdamas vieną kitą knygą. Ir tai natūralu, nes bent du **Darbininko** redaktoriai yra žinomi literatai (literatūros kritikas J. Brazaitis ir rašytojas Paulius

Jurkus). Recenzijų neretai pasirodo ir brooklyniskėje Vienybėje, paskutiniuoju metu daugiau besirūpinančioje sovietinio gyvenimo vertinimu. Bostoniškiame Keleivyje vietos literatūrai skiriama kiek mažiau. Čikagiškė Santara per daug paskendusį įvairenybėse ir šeimyniškose aktualijose. Joje spausdinami eilėraščiai dažniausiai paimti jau iš parašytų knygų. Laisvoji Lietuva yra nuolatinėje kovoje su mūsų gretose įsifiltravusiais priešais, kurių ji su kiekvienu numeriu vis gausiau įstengia susirasti. Literatūrai, žinoma, tokiomis aplinkybėmis vietos kaip ir nebelieka...

Mano suminėtuose laikraščiuose ir žurnaluose aprašomuoju laikotarpiu poeziją rašė maždaug pusantro šimto, straipsnius ir recenzijas koksai šimtas ir prozą apie 60-70 autorių. Bet gi didžiausią dalį literatūrai skirtosios vietos užpildė maždaug ketvirtadalis kiekvienoje aptartoje srityje rašiusiųjų. Veik visi produktyvieji bendradarbiauja daugiau negu viename laikraštyje. Šitai apytikrei „statistikai“ nenoriu skirti daug reikšmės, nes literatūroje, kaip ir kiekviename mene, operuoti statistikomis yra rizikingas dalykas. Man ji teparodo, kad laikraščiuose ir žurnaluose, kurių vis dėlto turime nemažai, rašančiųjų turėtų būti žymiai daugiau.

Šios apžvalgos tikslas buvo iškelti ar pabrėžti kai kuriuos taškus, o ne duoti tikslią statistinę visumą. Dėmesį sąmoningai norė-

jau atkreipti į naujuosius talentus, kaip į būtiną ilgesnio išsilaikymo sąlygą.

Bevartant mūsų periodinę spaudą, šiandien ypač krinta į akis mažėjantis dėmesys knygai. Kada grožinės literatūros per metus tepasirodo vos keliolika vienetų, kiekvienas toks pasirodymas yra reikšmingas įvykis. O vis dėlto, išskyrus **Draugo** kultūrinį priedą, **Metmenis** ir **Aidus**, šitie svarbūs įvykiai vis rečiau beminimi. Nenoriu pasakyti, kad kiekviena knyga turėtų būti vienodai plačiai ir palankiai recenzuojama kiekviename laikraštyje, bet gi didesnė jų dalis vienokio ar kitokio paminėjimo vis tiek yra vertos. Ir tai neatsižvelgiant, ar jų autorius stovėtų labiau į kairę, ar į dešinę pusę nuo laikraščio atstovaujamos linijos.

Per mažas dėmesys skiriamas knygai, išleistai okupuotame krašte. Politinio pobūdžio lakoniški komentarai, ieškant vien tik silpnybių, išplaukiančių iš politinės situacijos, nėra pakankami. Juk vis dėlto krašte literatūra yra kuriama, ji auga, tobulėja, nežiūrint sąlygų, ir tuo tereikėtų džiaugtis. Mes neiname varžytis su tais, kurie liko krašte; mes esame čia tam, kad juos suprastumėm ir jiems padėtumėm. Ir kaip tik todėl toji literatūra užsistarnauja objektyvaus vertinimo; ji negali būti palikta vien politinių komentatorių malonei. Jeigu šiandien didžiulė dalis egzilės inteligentų (įskaitant ir rašytojus) dar tebegalvoja, kad anapus uždangos lietuvių literatūra

pasibaigė su Petru Cvirka ar Salomėja Nėrim, situacija yra daugiau negu liūdna, ir periodinė spauda už tai privalo pasiimti didžiausią dalį kaltės.

Ryškiai pastebimas ir per mažas periodinės spaudos dėmesys pasaulinei literatūrai, prileidžiant, kad visa tai skaitytojas gali sužinoti iš gyvenamojo krašto spaudos. Šiandien turime pakankamai lietuvių beveik kiekviename pasaulio krašte. Dalis jų yra susipažinę su to krašto gyvenimu, baigusi mokslus ar net studijavusi to krašto literatūrą. Kodėl negalime apsišviesti betarpiškai? Turime, manau, laikraščių ir žurnalų, kurie, jei tik dėtų pastangų, lengviau negu bet kada galėtų ir privalėtų sistemingai kasmet bent apžvelgti ne tik amerikiečių, bet ir anglų, vokiečių, prancūzų, ispanų, italų, graikų, švedų literatūras. Taip, kad sąžiningas lietuvis literatūros mylėtojas nepasijustų nuolatiniame menkavertystės komplekse po kiekvieno, sakykim, kad ir Nobelio premijos paskyrimo ir nesidairytų į visas puses klausiančiu žvilgsniu: kas jis toks? iš kur? kodėl? už ką?

Apie savo kaimynų, o ypač broliškųjų latvių ir estų literatūrą (krašto ir egzilinę) geriausiu atveju retkarčiais teišgirstame vieną kitą sakinį jų nepriklausomybės švenčių progomis. Ar tai pateisinama? Vakar kaimynystėje buvo mūsų tautos, o šiandien mes patys esame to paties miesto, gatvės, bloko, universiteto ar įmonės kaimynai, to paties likimo

broļiai. Labiau suartēti turime daudz daugiau, kad ir neoficiāli, ne iš viršaus skatinamų progų.

Žinoma, kiekviena lazda turi du galus, kaip vaizdžiai nusakē šioje apžvalgoje jau minētas jaunas ir gabus satyrikas Čiukas Delis Ateities žurnalo 1955 m. Nr. 2:

Kritikavo boba ožką:

pieno stoka.

Kritikavo ožka bobą:

melžt nemoka.

Taigi ir rašant apie visuomenės pareigas savajai spaudai, būtų galima labai daug ko pageidautino atrasti. Bet tai jau kita tema.

UOLA

IŠSIMAUDŽIAU

Vidudienio drungnam vandenį

Ir vieniša laukiu nakties

Tamsiaveidžių odaliskų —

Jos mano pečius užklos

Saulėlydžio skraistėm —

Suakmenėjusius mano sąnarius

Apima ramus miegūstumas,

Ir giliausiam susimąstyme —

(Lyg marių gelmėn grimzdama) —

Jaučiu, kaip nuogą mano kūną

Apkabinusi laiko

Nuodėminga žemė —

— Ak, vieną kartą... (svajoju) —

Mane įkvėps kruvina

Saulėtekio mistika

Pakilt pašelmenėn

*Liepsnojančių padangių —
Tada pamatysite
Neramią mano sielą
Raudonu žirgu skrendančią
Rūkų šilkinuos mezginius — — —*

AUŠRŲ VYTURIAI

*Poetai miršta jauni,
Kaip vyčiai,
Iškritę iš lizdo —
Nuo jų sparnų ošimo
Skamba žemė,
Ir jų giesmė —
Naujų aušrų sruvenimas — — —*

SELVARTO VINIS

*DEDANT antvožą karsto
Ant jaunų užsnūdusių akių,
Mane ledinis šiurpas varsto
Nuo šermenų giesmių nykių —
Skausmo ir gailesčio dūžiai trankos
Ir lenkia mano liemenį —
Esu silpna ir virpanti,
Kaip šios kaimo karstadirbio rankos,
Kalančios sielvartą
Į sūnaus nepabundančią širdį — —*

*Ak, palydove aš netinku
Žmogaus paskutinėn kelionėn —
Jis iškeliavo atšlaitėm ir pašilionėm,
O aš — po dangum pilku*

*Sąšlavyne kuprota guliu
Ir kartu su skiedrom
Verkiu
Nepažįstamo, giedro
Išvykusio veido
Ir akių —
Melsvų nužvarbusių gėlių — — —*

JAUNYSTĖ

*Kiekvieną pavasarį
Matau magnolijos medį,
Nuogą, —
Be lapų apsiausto,
Smilkantį saulės žiedus
Žemei — —*

*Kiekvienas žmonijos medis
Lapoja gyvybės daigais
Ir geria pavasario ugnį — —*

*O, jaunyste —
Tavo šaknys
Išdygę danguj,
Tu idealų žiedais
Džiugini žilstančią žemę —*

*Kaip magnolijos
Smilkstančio medžio
Liepsnų pintinė! — —*

PRAEITIES SLĖNIS

*Guli jis suakmenėjęs —
Amžiai smilko jam smilkalus,
Mirusieji gyvena granito kapuos,
O gyvieji paliko jį vienišą mirti,
Pasiėmę visas jo dienas su savim — — —*

*Tačiau kiekvieno pabėgusio
Tebežydi paliktos dienos,
Laistomos anuo plūstančiu
Praeities šaltinių vandeniu — —*

*Ir gyvieji sugrįžta ten atgalios —
Jų atmintyje gyvena Slėnis,
Žalias, saulėtas, gyvas —
Kaip ir jų jaunystė — — —*

SIETYNAI ŽYDI

*Samanos kuštasi vėjuje,
Sietyno akys blyksi —
Gegužy ar rugsėjyje
Jas tebežydinčias
Paliksi —*

*Ir pėdos molyje
(Dienų gėlėtam paviljone)
Dulkėmis išdžius —*

*Samanotam guolyje
Trūnys nuvytusi svajonė,
O amžinybė sups medžius — — —*

IŠSIGELBEJIMAS

*Auksinio kalno pakriaušėj
Pasistatėm iš aukso pilis
Ir laukėm,
Kada nostalgijos kriaušė
Auksinis lietutis aplis —*

*Uolų palinkusių griūtį
Vynuogyno nusagstėm lazdom —
Kad užuomaršties kekės mūs būtį
Apsvaigintų saldžiom
Nebūties valandom — —*

*Ir aukso kalnai ėmė griūti
Ant auksinių svajonių pilių —
Tik uolynų grėsmingąją griūtį
Sulaikė
Nostalgijos kriaušė
Mažu grūdeliu — — —*

PAMINKLAS

*Aš dainavau — — —
Liedinau širdgėlą žodin:
Svajonei ir kančiai —
(Savo širdies dvynėms) —
Daviau dainos drabužį,
Išleidau klajoti pasaulin
Pasakų Pelenėm — —*

*Dienų akmenėliai
Nurieda pakalnėn,
Delčia sudyla į dulkes,
Jau greit parudenys —
Dainų paklyduolių
Nė pėdsako,
Nė aido — — —*

*Metų kupetom
Pūsteli vėjai,
Gervuogynai jau nukrečia uogas — —
Lyg apsunkusi gervuogė
Aš nukritau
Nepabundančiam snūdy — — —*

*Tūlas klajūnas
Mano kaulus prikėlė
Su mano mirusia lyra
Ir pažįstamos giesmės
Gaida — — —*

*O, Dainos —
Širdies paklydę dukros —
Jūs mano žemiškas
Paminklas:
Kaip nuostabiai
Jūs giedate
Mano svajonių
N e m a r u m a !*

PAKLYDUSI KULKA

Mūsų kuopoj buvo toksai vyras Norkus Jonas, bet kažkodėl kareiviai jį vis šaukdavo Anupru. Tasai Anupras per aną karą buvo netekęs kairės rankos, kurią jam nukirto kaizerio husaras. Tai nekliudė jam būti tikru meisteriu, o atkeltas į mūsų kuopą buvo paskirtas virėju.

Pareigos, kaip matome, atsakingos, ypač fronte. Mokėjo Anupras ne tik valdišką normą, nuostabių būdų padidinęs, perteikti kuopai, bet ir iš šalies šis tas per jį mums į katilą nukrisdavo: vasarą — kibiras kitas pieno, rudenį nupenėta žąsis ar ėriukas, o žiemą, tiesą kalbant, atsitiko tai tik kartą, — visas bekono kilmės meitėlis.

Niekas jau mūsų kuopoj nebesistebėdavo, kad Anupras „karališkus“ pietus parengia, tik dažnai klausdavo jį, kokiais būtais jis visa tai gauna; nes gi privežimas maisto prie pirmųjų kautynių linijų, ypač partizanams

siaučiant, nebūdavo lengvas... Anupras klausiamas tik šypsodavos į savo juodus, trumpai pakirptus ūsus, ir jo skaisčiose akyse sužėrėdavo klastingi žiburiukai: „Egi, vaikeliai, aitvaras man padeda, aitvaras...“

„Vaikeliai“ jam buvo visi, net kapitoną, mūsų kuopos vadą, jis taip vadindavo. Žinoma, ir vadas ir kareiviai — niekas už tai nepykdavo, jei bent tik tie, kurie jo nepažinojo. Vienas tokių, kavą pusryčiams gavęs, pamėgino išsižeisti: „Koks aš tau vaikelis, šimts gyvačių, kad pats vaikų turiu, tu, seneli“, — atkirto virėjui vakar atvykęs ilganosis kareivis, buvęs kažkurio miestelio batsiuovys. Bet pikto žodžio iš Anupro nesulaukė. O kai pietų metu draugai grįžo į apkasą, parnešę mums davinį, tai mes visi sužiurom į batsiuovį: jo katiliuke gintarine šviesa žėrėjo pusė viščiuko... „Anupras siunčia tavąjį duotą iškepti vištos vaiką“, — paaiškino eilinis visai suglumusiam ilganosiui, kuris tačiau labai greit Anupro dovaną sudorojo.

Po pietų jis slampinėjo prie virtuvės, tarytum priluptas vaikas, ir kai sutiko Anuprą, einantį vandens, pravelbeno: „Tu, dėde, nepyk už mano durnas kalbas... Pirmą tokį žmogų, kaip tamsta, savo gyvenime matau...“

— Netamstuok manęs, vaikeli, — romiai atsiliepė Anupras, — tikiu, kad nematei, nes aš esu labai netikęs... Taigi, mat, nenoriu nors prieš mirtį anei su vienu pyktis...

Ir virėjas, tėviškai paglostęs rankos stram-

pu batsiuvio petį, nudūlino prie šulinio, liūdnai šypsodamasis. Čia ilganosis, žinoma, čiupt semti vandens ir vis žiūri į Anuprą kaip pakerėtas.

Tiesa, nepasakiau, kad Anupras buvo vyras gražus, sveikas, raumeningas. Jo tamsių plaukų kuokštėje dar nebuvo nė vieno sidabrinio siūlo. O juk baigė vyras jau penktą dešimtį... Šeimos jis neturėjo. Kartą puse lūpų man buvo prasitaręs, kad jo žmonelė, kurią labai mylėjęs, mirusi džiova. Iš širdgėlos jis daugiau vestuvėmis jau nebesidomėjęs, nors moterys juo grožėjos ir šiuo metu, visai nepaisydamos, kad jis vienrankis.

Taigi, dar tą patį vakarą ateina pas mane batsiuovys ir sako: „Turiu, šimts gyvačių, tokią pusbonkę... Norėčiau pavaišinti Anuprą. Žmogus jis, šimts... geras...“

Reikia pasakyti, kad Anupras, nors daugeliu dorybių buvo vainikuotas, bet, ot, nemo-kėjo rašyti. Paskaityti maldaknygę ar laikraštį — pusė bėdos, o rašyti, tai jau ne. Tai aš jam, nors tik mėnesį kuopoj tegyvenau, padėdavau virtuvės užrašus tvarkyti. Kartą vos neįkliuvau ir vos vos — kitų neįkliudžiau. Mat, mūsų dalinį lankė majoras iš Kauno ar iš kitur. Paskum vyrai man paaiškino, kad tai mūsų bataliono vadas buvęs... Atvažiavo jis pas mus pervargęs, suprakaitavęs, supykęs... Jo šoferis man paskum paaiškino, kad miške-ly juos raudonieji partizanai smarkiai apšau-

dė, net forduko lange skylutė liko... Neduodu galvos, ar taip buvo, ar ne, svarbu, kad svečiui, matyt, kažkas pas mus nepatiko. Ar mūsų vyrai pasirodė lepšiai, mat, gulėjo pusnuogiai pievelėj pilvus išvertę ir kaitinosi saulutėj, ar šiaip kas. Tik raukėsi majoras ir tiek. Atburzgė jis nelauktai. Mūsų kuopos vadas tuo metu buvo išjojęs fronto lankyti. Priėmė svečią leitenantas Stabaitis. Pusamžis vyras, rimtas, nemėgštąs apie viršininkus šokinėti, pataikauti. Pats savo ausimis girdėjau, kaip į majoro pastabą: „Kaip gali voliotis vyrai pliki, kai bolševikai čia pat panosėj?“, Stabaitis aiškino: „Čia mūsų bare tokia mada. Kareiviai žino, kad kiekvieną naktį apsirengusiems ir ligi dantų ginkluotiems teks būti“. Gal ir tie statūs žodžiai nepatiko, tik kai majoras įėjo į neseniai pabūdavotą virtuvę, jis suraukė nosį ir sumurmėjo: „Čia tvanku“. Tiesa, virtuvės barakas buvo, aišku, ne rūmai: kiek skylėtas, ir pušimis sienos gerokai kvepėjo. Gal gi pušų ir kiaulienos kvapas nelabai derinas, nežinau, bet tai pusė bėdos. Reikėjo gi Anuprui į tuos svečio žodžius atsiliepti: „Bet užtai čia sotu“. Majoras skersomis dėbtelėjo į virėją, bet nieko nepasakė. Staiga šmurkštelėjo pelytė ir kaip tyčia pro majoro kojas. „Čia pelių yra, — susiraukė svečias. — Išnaikinti jas“, — įsako piktai. O Stabaitis Anuprui ramių ramiausiai:

— Tuč tuojau gauk katiną...

— To maža, — aiškiai pyksta svečias.

— Gauk du katinu, — įsako Stabaitis.

Čia aš netyčia prunkštelėjau, labai jau graudu ir juokinga buvo.

— Dvi paras daboklės šitam...

— Eilinis Kariauba, tamsta majore, — atsiliepiu aš nei gyvas, nei miręs.

Leitenantas Stabaitis pažvelgė į mane perveriamai, nors ir lišk gyvas į žemę.

Ot, aš ir atsisėdau... Majoras po pietų išvažiavo. Išvyko jis patenkintas, Anupro gerai pavaišintas, bet bausmės man nedovanojo, nors leitenantas ir buvo prašęs. „Tegu, sako, bus pamoka kitiems“. Nepadėjo nė grįžusio kuopos vado aiškinimai, kad, girdi, nors vyrai ir laisviau prie viršininkų elgias, bet pliekia priešą kaip liūtai.

Kaip buvę, kaip nebuvę, o mane uždarė į sandėliuką, — nes daboklės iš viso pas mus nebuvo, — kur turėjau daug laiko pagalvoti apie mažytę pelytę ir didelį svečią... Galvojau ir apie kuopos vadą, kuris mūsų niekuomet nebausdavo, o visi jo bijojo, kaip ugnies. Bijojau ir mylėjo, kaip tėvą. Galvojau apie Ne-niškį, jaunutį kareivėlį, tokį sulysusį, plokščiakrūtinį, kregžduotą, o kuris vis dėlto mokėjo dvylika kalbų, net gruziniškai su mūsų belaisviais kartą susikalbėjo... Galvojau apie Rimgailą, gražėivą, dėl kurio žvilgsnio alpo visos pafrontės gudaitės, o jis, žinoma, kiek galėdamas jas gaivindavo. Gaivino tol, kol vieną gražią dienele, teisingiau naktele, prie tamsaus svirnelio mažytis švino gabalėlis di-

deliai jį pažeidė. Ėjo gandas, kad tai buvę pasalai kitos mergelės...

Po to Rimgaila didžiai pasikeitė, pasidarė ramus, kaip avinėlis... Daug per tą laiką aš pergalvojau. Bet daugiausia suko man galvą Anupro žodžiai, kai mane aplankė paskutinį kartą: „Vaikeli, — virėjo balsas buvo ypač graudus, — visi iš Dievo rankos esame, visi pas Jį grįšime... Nieko nenuskriausk, nedaryk kitam blogo, o tik gera. Vėl gi, nepyk ir nesiusk, kaip aš kad kartą padariau...“

— Ir tu mokėjai pykti!.. Nepanašu.

— O, vaikeli... Aš gi vos savo draugo nenugalbijau... Per plauką — nenušoviau... Vėl gi buvo už ką... Žmonele mano pasiglemžti norėjo. Lindo, kaip katinas prie lašinių... Žinai, nebesusivaldžiau, kai kraujas tik užvirė... Mat, labai jaunas ir ūmus buvau.

Ilgai patylėjęs ir atsidusęs, Anupras pakilo nuo suolo ir pažvelgė tiesiai man į veidą: „Atsiminsi mano šią pasaką, kai aš nuo kulkos mirsiu“.

— Tai ką! Manai, kad jis tau keršys?

— Jis? O, ne! Susitaikiau, gydžiau, daktarui mokėjau, kaip su broliu sugyvenome... Bet gi yra kam mūsų nuodėmėmis rūpintis, oi, yra...

Aš tik nusijuokiau išklausęs Anupro pamokslą. Niekad jis taip anksčiau nekalbėdavo... Tačiau vėliau gailėjaus, oi, gailėjaus...

Tą patį vakarą, kada buvo sutarta gerti batsiuvio pusbonkę, mane turėjo išleisti iš da-

boklės. Kvepėjo šimtametė liepa sode, paauksinta besileidžiančios saulės spindulių. Buvo tylu, nelyginant prieš audrą. Jei ne draugų kariški drabužiai, galėjai manyti esąs tėviškėje, o ne fronte, išniokotoje žemėje, kuri kadaise, tiesa, buvo valdoma mūsų kunigaikščių... Po pušies medžiu mūsų vaisėms parengtame stale Neniškis kažką rašė. Aš vėl pagalvojau: „Tas jaunuolis rašo, rašo, o ką rašo, niekas nežino. Visai sudžius vaikas prie popierių“. Dairaus pro langelį nekantraudamas. Matau, prieina batsiuvys ir pastato litrą ant stalo. Štai ir Anupras bogina kažką uždengęs laikraščiu. Jis pažvelgia į mano „kalėjimą“ ir linksmi šaukia: „Eikš čia, vaikeli!“ „Dar penkios minutės!“ — atsiliepiu, nors matau, kad iš raštinės viršila jau išėjo su raktu manęs išleisti. Neniškis, susirinkęs glėbį savo popieriaus lapų, keliiasi iš užu stalo, batsiuvys mėgina atkimšti butelį, o virėjas, paprašęs Neniškio lapą popieriaus, sėdasi į jo vietą ir, iškilmingai tardamas žodžius, ima rašyti: „Pakvietimas šviesiausiam ponui Kariaubai į draugišką puotą...“ — Greičiau! — šaukia man jis, juokingai mojuodamas nukirstos rankos strampu, ir staiga nuslysta nuo stalo.

„Nezgrabaila, argi bus pasigėręs? — pagalvoju ir girdžiu: pokšteli šūvis. Neniškis ir batsiuvys šoka už pušies, krenta ant žemės. Viršila ištraukia pistoletą ir šauna: kartą, kitą, trečią... Ir vėl tylu, net spengia ausyse. Vyrai, kas ką sugriebę, išbėga iš palapinių... „Na-

gi, kas gi čia dabar dedasi“, — nebesusigaudau, o širdyje taip neramu, neramu...

Neatsimenu, kaip išlaužiau duris ir pribėgau prie Anupro. Jis jau miręs. Matau batsiuvi prie jo kojų, dar tebelaukiantį degtinės butelį, kurį staiga jis trenkia žemėn ir kumščiu ima šluostyti akis...

Viršila, kietai suspaudęs lūpas, valandėlę žiūri į Anuprą, atsidūsta ir, pažvelgęs į rytus, tarytum mums taria: „Paklydo bandito kulka“.

Neniškio rankose virpa popieriai: „Juk šita kulka buvo skirta man, skirta man...“ šnabžda jis, ir taip jo veidas išbalęs, kad net lūpos mėlynos.

Negaliu atitraukti akių nuo stingstančio Anupro veido. Kraujo srovelė vos sunkiasi iš jo smilkinio... Tą kraują jau godžiai siurbia musės.

„Argi ta kulka paklydo?“ Ne! Anupras geriau žinojo, kam toji kulka buvo skirta“.

* * *

Kai mieląjį Anuprą palaidojom, turėjau „sėdėti“ dar tris paras... už pabėgimą iš daboklės.

ALBINAS BARANAUSKAS

ŠIMTAS NERIMUOTŲ EILUČIŲ APIE IVAIRIUS DALYKUS

I

*Šuo pro automobilio langą nedrąsiai: „Pavasaris...“
Jam rodos, kad daugiau niekad neužkauks baltosios
[naktys.*

*O mum atilsis jau neatneša vaisiaus, už viską turim
[mokėti grynais.*

*Kažin kur, kažin kur vienodai lojo iki pat ryto
Ir varnos, prieš užtekant, viena kitai apie mano ne-
[migą.*

*Bet patvoriais, ačiū Dievui, vis dėlto pabudimas.
Jų žali megztinukai, ir veidai visų apvalūs, kaip pi-
[nigas.*

*Vėjas įsibėgėjęs metė dulkes į First National stiklą,
Paskui iš nučirusių medžių, neužtarnautai, dar kar-
[tą viltis,*

*Tokios apimties ir tokio greičio, kaip vasarą per
[lietų.*

*Į žalią tamsą pailsėdami lašai nuo stogo;
Pro tvoras, kaip Visų Šventės naktį, pračeža šnekė-
[dami raiteliai.*

*Tamsiaplaukis joja greta tavęs, aštuoniolikinės.
Kam, kuriam tikslui, iš kokios malonės Apvaizda
Į tavo liesą glėbį šitiek nenupelnytų dovanų?
Kokie tau tada buvo ilgi vieškeliai, kokios tamsios
[upės,*

*Koks plonas vėjas nuganytuose kloniuose,
Koks spaustuvės kvapas iš dar neišpiaustytų knygų!
Viskas, žinoma, nuėjo niekais. Bet vakar mes, jau
[visi pražilę,
Per vakarienę dar sykį apie tave nušnekom su ato-
[dūšiais.*

*Smėlyje kietos medžio šaknys, akiratis labai pa-
[smilkęs,*

*Kartus debesis kaupė savyje pavojingiausia esmę.
Dingtelėjo man, kokios į viena kitą nepanašios jūsų
[dienos,*

*Liesi revolverio asketai (Vincas sykį kilstelėjo
[skverną,*

*Žiūrėk, girdi, kas šičia už diržo). Sakytumei, nei
[paukščių,*

*Nei lietaus, nei nakčia už kanapių rūko,
Tik amžinas saulėleidis ties Ožkabalių stogais.*

Šitokia poezija jauniem stačiai užima kvapą.

Nei jus, nei mane nepamokė jokia filosofija,

*Bet, nors maža dalimi, tą rudenį ir aš šiek tiek su-
[pratau.*

*Dabartės, va, kiti siluetai pro pašvaistę.
 Panašūs į anuos, bet esat grynas laukas
 Be medžio ir be žiburių, į kuriuos nors iš tolo
 Žingsniuojate su šypsena, kaip nusižeminęs vaikas,
 Per nenuslūgstančius bangavimus, plasnojimus ir
 [tylą.
 Yra tam tikros paslaptys ir neva dėsniai, matymas ir
 [net žinojimas,
 Bet jum užginta apie tai kam nors prasižioti.
 Taip mėgdavau, kai vakare pavieniui jūs per kalną
 Ir kaip ties sulinkusiais pečiais toksai saulėleidis.
 Bet neatsigrįždavot, palikę mane vieną pakalnėj.*

*Kokia tai buvo idėja, nūn jau taip seniai užmiršta?
 Per jomarkus važiuodavo nesibaigianti procesija,
 O vakare tiktai žiema, tiktai dangus pro gluosnius.
 Siauros gatvės temstant kaip brolio tylėjimas,
 Šviesios vasarinės suknelės, žiburiai, žiburys, kny-
 [gos,
 Kepsnio kvapas pro lūšnelės duris sekmadienio po-
 [pietę.
 Tiek nereikalingų pergyvenimų ir tiek tuščių metų.
 Skirstau rankom žoles, ieškau samanotos idėjos,
 Išlytos ir surūdijusios, kaip pamestas peiliukas,
 Kuri dar sykį sušvis su mano paskutiniu atsikvė-
 [pimu.*

Kai saulėtekiu juoduodavo tenai, kur medžiai,
 Dangus panašus į už kluono kūdrą,
 Man rodydavosi, kad tu būsi ilgas rytmetis
 Laukimo ir nepasikeitimo, ir taip iki galo.
 Tačiau dabar jau tave pažinau: esi vidudienis.
 Užtai tada traukinys sustodavo tuščiame priemiesty,
 Kur saulė kaitina cementuotas lygumas.
 Įdieniojai man bežiūrint. Tik sykais, iš nemigo,
 Klausydamas po egle pasibaigiančio miražo,
 Galvoju apie nepagrįstus jauno žmogaus įsivaizda-
 [vimus.

Už Pomfret įkalnėj stati javai po sodietiška obelia.
 Varpos išplaukę, ir ant šakų jau mezga. Vėjas
 Apsireiškia iš nebūties, tačiau dramatiškumas
 Turi dar ir kitų pavidalų — sakysime, pro langą,
 Per laukus (rudeni ar anksti pavasari), pro
 Aplūžusias tvoras sutemstant, arba kai telefonas
 Nežinia, kieno rankose, drebančiose iš nenorėjimo
 [tikėti.
 Net dvasios pagavime jie neparodys į patį tikrąjį,
 Tačiau daiktas taipogi neprabils, nesulaukęs rody-
 [tojo.
 Užtai tie javai ir ta obelis šitaip nekantrauja.

9

141

Kai kuriems dar liko ilgas kelio galas.
Kartais, visai netikėtai, pro vėjuotą pašvaistę,
Kelelis kalnan po skroblais, Navicko trobos,
Neišneštos galutinai į grabą.
Kitiems lietus po tamsiai linguojančiais medžiais.
Artinasi penkta valanda ir švelnios ilgesio rankos.
Šitokiu būdu yra užverčiami istorijos puslapiai.
Iš numestos mažytės sėklos į dvokiančias melancho-
[lijos trąšas

Vidurnaktį nedrąsus šlamesys.
Aukštybėse dėl to, sako, kartais susimąstoma.

ALOYZAS BARONAS

SRAIGĖS KIAUTAS SUSKILO

Chemijos inžinierius Balys Misiūnas buvo komandiruotas iš Kalifornijos į Illinois chemikų suvažiavimą. Šalia tarnybinių rūpesčių, jį džiugino apmokama kelionė ir tai, kad susitiks senus mokslo draugus.

— Tik, žiūrėk, nelakstyk su kokiom bobom, — sakė pusiau rimtai žmona. — Skaitau laikraščiuose, kaip į visas konvencijas sukviečia merginų.

— Nepradėk raudoti, — pyktelėjo Misiūnas. — Ten vieną vakarą praleisiu su architektu Liudu ir kunigu Tomu Jukna. Pirmojo nemačiau šešiolika, antrojo dvidešimt šešeri metai. Steiką suvalgyti ir alaus stiklą išgerti kokiame lokale ne tik ne nusikaltimas, bet pareiga.

— Aš gi nieko nesakau, — nusiramino žmona, — bet vaikus ir vyrus išpėti reikia.

— Jei nereikėtų rūpintis vaikais, galėtume kartu skristi.

— Ką aš ten veikčiau viena, vis tiek tu būsi užimtas.

— Žinoma, — tarė Misiūnas, lėtai rinkdamas kelionei reikalingus daiktus ir mesdamas į lagaminą.

Išskrido anksti rytmetį. Rugsėjo diena buvo tokia skaidri, kad Misiūnas jos nemainytų į jokią nuzulintą gegužį.

Didžiulis lėktuvas plaukė paprastai, beveik nuobodžiai, lygiai. Misiūnas galvojo, kad prie to lėktuvo kuro tobulinimo yra ir jis prisidėjęs, ir tai jam suteikė malonumo. Dabar jis su kitu chemiku darys pranešimą, ir tai teikė vidinio pasitenkinimo ir džiaugsmo. Pas-kui, kai jau bus po visko, susitiks jauną sen-bernią architektą Liudą, o pas šį užsuks kuni-gas Tomas. Net keista, nes jis iš Lietuvos išvy-ko dar prieš karą, vos baigęs gimnaziją. O juk vaikščiojo tada Laisvės alėja, dairydamiės į gimnazistes, saldžias kaip pyragėliai, nors į burną dėk, gražias lyg gėlytes, nors į atlapą sekis. Išvyko tada Tomas į Ameriką, ir dabar pats su suknele. Sako, tetos į seminariją išva-riusios. Pagaliau tai nereikšminga, svarbu, kad neblogas kunigas. O kas tada galvojo, kad toks bus! Dabar visa tai toli, tačiau Misiūnas nepasakytų, kad jis labai pasiilgtų anų dienų. Norėtų aplankyti tėvynę, tačiau dabar jis čia jau buvo įpratęs ir gerai įsikūręs, ir jam net beveik gėda to pasitenkinimo. Jis dabar pui-kiai suprato, ko anksčiau negalėjo, tai yra kaip galima iš tėvynės bėgti ir kitur gyventi.

Ir jam labai atrodė tada juokingas Tomo išvykimas, kai tuo metu jis į jokias Amerikas tėvynės nebūtų mainęs.

Visą dieną Misiūnas vargo konvencijų salėj. Paskaitos skaitymas nebuvo toks sunkus, bet kai reikėjo atsakinėti į klausimus, daugiau turėjo kalbėti jo bendradarbis. Kitą dieną išklausė poros pranešimų ir pavakary jau sėdėjo architekto Liudo bute. Buvo diena gražiai rudenėjanti. Gatvėj lakstė vaikai, ant slenksčių sėdėjo moterys ir džiaugėsi pramoga. Apie kiekvieną praeinantį jos žinojo viską. Didelio miesto priemiestis yra lyg kaimas, čia kiekvieno kišenė ir veidas žinoma, lyg kasdien skaitomo laikraščio pavadinimas.

Abu draugai kalbėjosi apie tuos laikus, kada saulė buvo lengva rankomis pasiekti ir į Marsą nuskristi buvo paprasčiau negu užsidegti pypkę.

— Gal galėtume kur nors išvykti? — padarina su ištirpusiais ledais skotiškos degtinės stiklą Balys.

— Nenoriu čia tavęs žudyti uždaryto, bet lūkterėkim Tomo. Vikarauja netoli, beveik dar lietuviškoj parapijoj.

— Įdomu, kaip dabar atrodo? Net keista, bet gal geriau, kad tada išvyko, bent pro tuos purvinus karus švarus pralindo, nei galvos, nei sąžinės nepadžioves. Kaip šiandien prisimenu jo sausą veidą ir, kai pykdavo, traškan-

čius žandikaulius. O ar vis dar tebėra šykštus kaip titnagas? — kalbėjo Balys.

— Tuoį ateis, bet taupus tebėra toks, koks buvo. Klebonui irgi labai patinka. Pedantas ligi paskutinio kraujo lašo. Šiaip jau padorus žmogus ir geras kunigas, jei ne tas taupumas, virstas šykštumu. Tai nėra dorybė, nes šykštuolis buvo Judas. Tomas labai džiaugsis tave sutikęs. Šiaip jis ir stiklą moderuotai išgeria, bet jau viską noriai spaudžia į klebono kasą. Taupo kiekviena proga ir labdarybei tenumeta tik kur nors tam reikalui gautus centus. Ateina kas nors aukų, mūsų Tomas ir sako: „Reikia taupyti. Kiekvienas turi taupyti, nes pinigų dalinimas gadina žmogų. Neduodi, tai žmogus stengiasi. Duodi, tai tinginiu verti. Žmogus įpranta imti. Dievas prisakė dirbti“. Renka Tomas bažnyčioj pinigus ir nesišypso. Kas įmeta dolerį — gerai, o už centus mūsų Tomas žandikauliais tratindamas sako: „Kodėl meti tik centus? Jei neturi ar nenori, tai tik šiaip po krepšį ranka pamaišyk, kad kitų nepiktintum“. Eina kartą Tomas į šv. Vardo draugijos susirinkimą ir žiūri, kad senelė apsilpusi ant šaligatvio sėdi. Vienas bando ją pakelti, o berniukas priėjęs prašo Tomą, kad pašauktų taksį ar atvažiuotų savo mašina, bet Tomas aiškina: „Susirinkime laukia pusantro šimto vyrų. Draugija parapijai reikalinga, privalo būti drausmė, ir aš negaliu vėluotis. Pašauks kas nors“. Žodžiu, Tomas

laikosi raidės, bet šiaip jau nei girtuokliauja, nei flirtuoja ir pamaldas labai susikaupęs laiko. Jei ne šykštumas — būtų pavyzdys.

— Žinoma, jo plaukai visada būdavo kaip išprosyti ir batai blizgėjo, bet vis tiek aš jį mėgau ir dabar su malonumu sutikti noriu.

Abu vyrai vėl mąsto apie praeitį. Gatve praverkia vaikas, praūžia automobilių eilė. Grįžta pora iš jungtelių, viena kitai į nelaisvę pasidavusi, ir automobiliai rėkia kaip piaušiniai.

Po valandos į kambarį įeina aukštas, trumpais kunigiškais drabužiais apsirengęs Tomas ir valandėlę žiūri Baliui į veidą. Paslui, plodamas per petį, šaukia:

— Tiek metų nesimatėm. Bet nepastorėjai ir nenuplikai.

— Ir nepraturtėjau, nors vedžiau, — sako Balys, — o tu vis toks pat sausas ir vis truputį pliktelėjęs.

Visi atrodo, lyg tik vakar nebuvo susitikę. Taip, atrodo, viskas buvo neseniai, ir tas metų tarpas, pilnas kraujo ir žudynių, atrodo kažkaip neberealus, lyg jo visai nebūtų buvę, tik ilga eilė mirusiųjų ir dingusiųjų vardų rodo, kad laikas buvo realus ir daug pareikalavęs.

Trys vyrai klajoja po praeitį, vienas kitam net ligi skaudėjimo duodami per pečius ar krūtines. Jie džiaugiasi susitikimu, jie vėl klajojo Kauno gatvėmis, ginčijoši su mokytojais, bėgo nuo pamokų, lošė kortomis ir čiuožė, garsiakalbiui grojant sentimentalią plokš-

telę. Jie ėjo per okupacijas, šaudė į lėktuvus, buvo patys apšaudomi, kentė alkį ir kūrėsi gerai Amerikoje, užmiršdami viską.

— Tomai, nusimesk šį savo drabužį, aš nepasipiktinsiu, nereikės tau rankos kirstis. Būk čia vienmarškinis kaip mes, — sako Balys ir plėšia juodą Tomo švarką žemyn. — Išgerk stiklą, juk ne kasdien sutinki draugus, nematytus ketvirtį šimtmečio.

Tomas purtėsi, kėlė stiklą, šilo, žiūrėjo į veidus ir laikrodį. Šis sukėsi, laikas reliatyvėjo, už lango kažkas pradainavo, gyslomis bėgo vanduo, maišytas su vynu, kambary sukėsi dūmai.

— Liudai, ačiū, kad pakviete, — išilęs kalbėjo Tomas. — Bet vėlu, ir aš jau turiu eiti. Nebe anie laikai. Aš visada tvarkingai klebonijon grįžtu.

— Pabūk, tik devynios, — kalbėjo Liudas ir pylė Tomui į gerklę stiklą, lašėjo degtinė ant baltinių, į kaklą ir už kaklo. Tomas jautė šilumą, visi buvo pradėję nustoti laiko nuovokos, buvo grįžę į ankstyvą jaunystę.

— Man jau čia nusibodo, — taria Balys. — Tai tas pats, lyg aš būčiau namie. Juk aš iš kito miesto neatvažiavau mirti tarp tų keturių sienų. Važiuojam į kokį užmiesčio klubą.

Liudas klausiamai žiūrėjo į Tomą. Šis purtė galvą, blizgėjo jo sausam veide abejingos akys ir traškėjo žandikauliai. Jis pyko ant kažko, kovojo su savimi, norėdamas likti ir eiti.

— E, niekai, — mosavo pypke Balys. — Aš žinau, negalima, bet čia nieko bloga. Juk tu nieko nedarai blogo, bet, kad nepapiktintum kitų, užsivilk Liudo švarką. Mano asmeniškais matavimais štai kas yra esminis įstatymas: mylėk Dievą ir žmogų, bet nemylėk mamonos. Jei myli merginą, pareis, jei myli Dievą, jį gal pamesi ir vėl susigražinsi, bet jei myli pinigą — tai prarasi save ir savo draugą, tada prarasi Dievą ir žmogų. Ar ne taip žydam atsitiko, kaip rašo Senajame Įstatyme? Mes visi tikime Dievą, bet nedaug. Mes labiau tikime doleriu. Motina sakydavo, o ir mes patys sakom: Dievas davė dantis, duos ir duonos, bet mes stveriam ir laikom dolerį, nes žinom, kad jis tai tikrai duos. Tomai, Dievo tarne ir mano drauge, jei tu garbini kokią merginą, negali be jos gyventi, man nepikta — tu myli Dievo panašumą, myli sielą, pasikankinsi nekuri laiką, paskui užmirši, ir bus viskas kaip nebūta. Bet jei tu myli pinigą — tu myli daiktą, kurį ne Dievas sutvėrė, bet tu pats. Važiuojam, — Balys keliiasi nuo stalo.

Liudas apvelka savo švarku tylintį, susimąsciusį, nepajėgiantį pasipriešinti Tomą ir išeina į gatvę.

Gatvėj užia šeštadienio vakaras. Danguj dega elegantiški žiburėliai. Vienoj karčiamoj lietuviškai dainuoja. Skardžiai numuša dešimtį į tamsą isirėmusios bažnyčios bokšto laikrodį.

Visi trys sulipa į Liudo didelę mašiną. Baliai kalbant apie taupymą ir žmogų ir Tomui beviltiškai bandant priešintis, jie sustoja laukuose.

Klubas švarus ir erdvus. Prie stalų tvarkingi ir šeštadieniški žmonės. Margos staltiesės ir gražios padavėjos. Vyrų užsako vakarienę ir skotiškos degtinės. Prie gretimo stalo sėdi pora nebejaunų, gražiai išsilaikiusių merginų. Jos rūko cigaretes, lėtai geria cinzaną ir žiūri į tuos tris linksmus vyrus. Balys pasikelia nuo stalo ir priėjęs prie merginų taria:

— Kviečiu prie mūsų stalo.

— Ačiū, — šios mieliai keliai, pasiima pustuščius stiklus, ir visi trys prieina prie pasilikusių.

— Būkite pažįstami, — kalba Balys, merginos ištisia rankas, linksmi pasisveikina Liudas, spausdamas žandikaulius, lengvai paliečia Tomas iškvėpintus plonus pirštus, ir kažkoks drebulys jį nupurto.

— Kvailys, — jis pasako sau tyliai, — Dieve mano, koks, — bet kadangi neturi drąsos ir ryžto pasikelti, jis lieka. Jie visi juokauja, tačiau Tomas tyli, ir viena mergina perbraukia ranka jo galvą:

— Berne, nebūk nusiminęs, — prieš Tomo akis švysteli gili dekolė ir apvaliai nutekinti pečiai. Jis prisimerkdamas traukiasi atbulas, mergina pasilenkia ir pabučiuoja jį į skruostą. Tas veiksmas atneša kažką iš praei-

ties, Tomas sunerimsta ir, susijaudinimui užslėpti, nugeria ilgą gurkšnį.

Visiems linksma. Du draugai užmiršo trečio draugo pareigas. Laikrodys kur nors mušė dvvyliktą. Tomą dar kartą pabučiuoja mergina, ir jis staiga išbąla. Prie gretimo stalo sėdi pora jo parapijiečių ir atidžiai žiūri. Tomas atsimena, kaip ši ponia kažko buvo atėjusi į kleboniją, ir jis kankinasi neatsimindamas ko. Paskui atsimena, kad užprašė už savo pamotę mišias. Tomas džiaugiasi, kad prie jų stalo tik dvi moterys, tai jį ramina. Jis galvoja, ar bėgti, ar likti, lyg niekur nieko.

— Kas tau? — paklausia antroji mergina.

— Nieko, nepratęs gerti.

— Parvešiu, nebijok, — guodžia Liudas.

Parapijiečiai išgeria po stiklą džino ir išeina. Tomas palenkia galvą. „Gal nepažino, o jei ir pažintų, juk nieko blogo“. Bet kai po kelių minučių atsistoja, jo akys pilkos, ir jis traškina žandikauliais.

— Susitiksit tas merginas rytoj. Aš vyksiu. Jei neveši, einu pėsčias, — Tomas kalba truputį palinkęs, rusva Liudo eilutė gražiai guli, viena merginų atsistoja, paima už rankos ir vėl sodina. Tomas palieka minutei. Už lango suurzgia išvažiuojančių parapijiečių mašina.

— Aš einu, — Tomas nukelia nuo savo pečių merginos ranką ir staiga išeina. Vėsoje jis atsikvepia. Prie mašinos stovi valandėlę, kol išeina Liudas.

— Tuoju mes vykstame. Balys susitars susitikti rytoj. Sakom, kad tau reikia į stotį. Sukvelniai tas mergšes, jei rytoj neatvyksim, irgi nieko neatsitiks.

Po penkiolikos minučių abu vyrai išeina.

— Tomai, kas atsitiko? — vėl klausia Balys. — Aš tau dar noriu pridėti prie to, ką sakiau pirma. Nenusimink, tuoj būsi lovoj. Žinai, kad pasileidusios tos merginos, bet vis tiek apygražis Dievo paveikslas. O tai vis mažesnė nuodėmė, negu į banko knygutę įrašyti šimtinę, tuo pačiu spiaunant į posakį, kad nereikia žemėje krauti turtų, arba į sakinį apie lauko lelijas, kurios nekrauna į kluonus, o gražiau apsirengę už karalių Saliamoną.

Kitą rytą sunerimęs Tomas atlikinėjo bažnyčioje pareigas. Rausdamas ir dar kietesni veidą darydamas rinko bažnyčioj pinigus. Jam atrodė, kad jau visi žino ir rodo pirštais, šaukdami: štai, žiūrėkite, veidmainys ir begėdis.

Po poros dienų jau trečdalis parapijos žinojo geriau, negu kad patys lokale buvę jo draugai. Vieni nekreipė dėmesio, kiti Tomo gailėjo, o tretieji niekino.

— Pasakyk, Liudai, Tomui, kad tegu nesijaudina, — tarė išvažiuodamas Balys, — nieko neatsitiko. Svarbu, kad sąžinė švari. Aš pasilieku prie tos pačios nuomonės: geriau dievinti merginą, kaip pinigus. Atsiprašyk ją už mane, kad taip sugundžiau, bet juk visiems buvo malonus pabendravimo vakaras.

Po poros savaitių, baigiantis rugsėjui, kuris buvo turtingas ir gražus, kaip Abdul Chanas, Balys gavo iš Liudo laišką, kuriame rašė: „Nieko naujo pas mus, Baly, išskyrus tai, kad Tomas labai graužiasi, bet jis dabar kitas. Jis dosniau aukoja, lanko neturtingesnius parapijiečius, jis pasidarė gyvas, o nebe raidė. Ir kada aš jam pasakiau, kad prašei nepykti, jis atsakė: 'Taip, kaip sako parapijiečiai, aš kritau. Bet aš miegojau ir nubudau krisdamas. Geriau vieną kartą apsidaužyti ir nubust, negu visą laiką miegot!'“ Taigi sraigės kiautas suskilo, ir viskas neblogai, kol žmogus graužiasi. Kaip bus paskui, pamatysim. Gal vėl turėsi atvažiuoti“.

Balys, perskaitęs laišką, pažiūrėjo pro langą. Lauke jau prieblandėjo, pagalvojo apie ateitį, darbą ir laiką, suglamžė laišką ir, mesdamas į šiukšlinę, murmtelėjo iš salono į virtuvę ateinančiai žmonai:

— Gerai, kad kartais žmonėms suskau-
da, antraip jie visą gyvenimą nenubustų.

LIUDAS DOVYDĖNAS

PUSBALSIU KALBANT

Tai ne atsiminimai. Taip pat ne visu balsu, beveik pašnabždomis. Šitai rašyti, ką rašau, labai nelengva. Gal net neįmanoma. Dėl daugelio kliuvinių: negalima minėti kai kurių pavardžių, datų, kol priešas tebėra tenai, kur jo letena užgožia ir dienos šviesą, ir žodį raki-na, ir sapnuose prakaitą sunkia košmaru.

Tai vaikščiojimas viela. Kai kurių, itin žymėtinų, likimas nežinomas, spėtinas. Tai daugiausia liečia likusius anapus — maskvianiam aptvėrime. Ištrūkusiųjų vardus minėti neturiu sutikimo. Atsiklausti — nepakeliamas uždavinys.

Dvidešimt penkerių metų Lietuvos okupacijos — laukinio ir civilizuoto žmogaus kelyje nematyto absurdo — sukaktį pravartu minėti. Ta dingstimi ir rašau šiuos priešokių laiku nugriebtus užrašus.

Bus ir kaip nebūta, bus ir kaip žinai

Įgulos jau buvo atvykusios. Spėliojimais mitome: atvyks daugiau, ar savo laiku iškeliaus kaip atvykę? Ar tai pradžia galo, o gal verta tikėti skelbimu: tai mūsų ir rusų noras išlaikyti taiką.

Po Žmogaus Globos draugijos susirinkimo ėjom iš Molėtų gatvės per Vileišio aikštę. Tai buvo penktadienis, vidurys lapkričio.

Pasiūlė pasivaikščioti pirmininkas, atsargos pulkininkas, standžiais retais ūsais uždengęs sučiauptas lūpas. Ne taip jau kariškai atrodė: apvalūs, žemyn krintą pečiai, moteriškai atsargi eiseną. Žodžiai reti, parinkti. Tau kalbą baigus, jis kiek palaukia, lyg bijodamas nutraukti.

Tai Liudvikas Butkevičius, atsargos pulkininkas. Buvęs mokytojas, už lietuvišką veiklą caro kalintas. Rašęs savo laiku guvia ranka feljetonus. Gilus mūsų ir rusų literatūros istorijos žinovas. Meilė tėvų žemei, žmogui Butkevičių išskirtinai pašaukė ir 1941 m. karo metu vadovauti partizanams. Jis, pagal patikimas žinias, mirė partizano mirtimi, priešindamasis raudonajam carizmui.

„Įgulų mes galėjom neįsileisti. Aš bent taip manau. Mūsų politikai — tik politikai. Sakykim, mes per ilgus metus neradom draugystės su kaimynais latviais, estais. Gal net ir suomius galėjom pašonėje jausti, jeigu mes, trys Baltijos tautos, būtum suglaudę pečius,

— kalbėjo pulkininkas, brendant Vileišio aikštės smėliu. Aš prieš tai buvau jam pasakęs P. Cvirkos išsitarimą.

Tai buvo tuojuo po Molotovo-Ribentropo susitarimo. Cvirka buvo karštas vokiečių priešas. Po pasirašymo Cvirkai prikišau: „Mat, kurion peklon pateko Kremlius, susidėdamas su nacių imperializmu“. Cvirka buvo sumišęs. Jis šoko aiškinti, kad tai taikos labui, kad tai toli pramatanti Stalino politika. Čia pat jis griebėsi už Moločkovo skverno, Sovietų atstovybės kultūrinio atašės Lietuvoje: „Moločkovas užtikrino, kad ir Lietuvos taika ir gerovė bendru sutarimu su vokiečiais yra geram kelyje“.

Pulkininkas Butkevičius, ilgokai tylėjęs, pritarė mano minčiai: tarp nacių ir sovietų turįs būti susitarimas, kaip ir kada mums užnerti virvę.

„Ir pats ne kartą būsi čia dalyvavęs paradede. O būtų buvę tikslu paradus rengti Rygoje, Taline, Kaune pamečiui“, kalbėjo Butkevičius.

Kai atsisėdom Petrausko gatvės „Rūtos“ restorane, pulkininkas atdūsiu ištarė: „Dabar jau vėlu rengtis Baltijos paradiui“.

Pulkininką kalbinau prisidėti į Tėvynės Sąjungą, kurioje man teko sekretoriauti. Pirmininkavo dr. A. Juška, iš Vilniui Vaduoti sąjungos įgijęs paveldėjimą. Tėvynės Sąjunga — gana platus, tuo pačiu gana miglotas vardas. Joje buvo susispietę visa eilė kultūrinin-

kų, politikų, visuomenininkų. Keli prie progos: K. Binkis, doc. P. Slavėnas, agr. Andrašius, A. Miškinis, prof. S. Kolupaila.

Steigėjų eilėse Tėvynės Sąjungoj man teko būti su K. Binkiu, Slavėnu, Valiukėnu. Dr. A. Jušką prisišaukėm kiek vėliau. Jis, kaip buvęs vienas Vilniui Vaduoti sąjungos vadovų, po lenkų ultimatumo tą sąjungą uždarius, ėmėsi jos narius telkti į Tėvynės Sąjungą.

Plk. Butkevičiui aiškinau Tėvynės Sąjungos tikslą: telkti visų partijų, tikėjimų žmones būsимiesiems tamsiems įvykiams sutikti. Mūsų giliu įsitikinimu, lietuviams teks anksčiau ar vėliau patekti rusų ar vokiečių sukurin. Partijos, šūkiai, maldos gal nebus pajėgūs kuo nors padėti. Liks pavienis žmogus — lietuvis. Valia, sutarimas lems išlikimą. Gal net pasirinkimą būti ar nebūti.

Plk. Butkevičius kantriai klausėsi. Jis papasakojo keletą vaizdingų nuotykių iš Rusijos pirmojo karo metu. Revoliucijos skerdynių, bado metu Rusijoje tautos išdygo po tamsios nakties. Lietuvis ieškojo lietuvio, lenkas lenko, čekas čeko. Partijos, šūkiai plėšė garsais gatves ir miegamuosius, bet tomis lemiamomis valandomis, kai Rusijos žmogus virto viskuo, tik ne žmogumi, — liko pasitikėjimas, artimumas savųjų — tautiečių.

Bet plk. Butkevičius tvirtai laikėsi savo: nesidėti į jokias partijas, sąjungas. Tai kaip tik būtų atkreipimas prieš o akių. Jis apgailėstavo jau prabėgusius metus, kai mes talmu-

disto atkaklumu laikėmės partijų etikečių, dėl kelnų dryžių skirstėmės į skiautus ir skiautelius.

Apie „Rūtos“ restoranėlį buvo dainuojama:

„Tu ateik į Rūtą, ateik būtinai,
Bus ir kaip nebūta, bus ir kaip žinai“.

Tuos posmus kartojo ir Butkevičius. Ir pridūrė: „Tikrai, bus ir kaip nebūta, bus ir kaip žinai...“ Aš buvau karuose, Rusiją išmačiau, pažįstu rusą. Vokiečius mažiau, nors buvau ir Vokietijoje. Pats manai, kad viskas keičiasi, bet tai vargiai pritaikoma Rusijai. Kaip sako patys rusai: Volgos dugne akmuo pasausėja, o ruskis vis ruskis. Dievas ruskį seniai išmetė per tvorą, o velniui ant kupros sėdėdamas pečius sulenkė.

Iki vėlyvos nakties vaikščiojom. Butkevičius pasakojo. Jam nujautimas kalbą slapčia, kad mūsų laukia sunkios, kruvinos dienos. Nuo rusų tankų su igulomis pasirodymo jis neabejojęs ateitimi, — Rusijos imperializmas, prisidengęs komunizmo migla, užgriūsiąs mus nematytai. Jam net sapnuose atgijęs rusų žiaurumas, anarchija, sena tinginių - plėšikų profesija: planuoti, miglas pūsti, meluoti šikibus parazitų į pavergtuosius.

Per porą metų, plk. Butkevičiui būnant Žmogaus Globos pirmininku, man teko beveik kasdieną jį sutikti. Jeigu tie žodžiai ką nors apibūdina, plk. Butkevičius buvo kristalinio

taurumo žmogus, karys. Palyginti, nesenas išėjęs į pensiją, jis daug skaitė, rašė. Man rodo, jis turėjo lietuvių ūkininko ramų sveiką charakterį ir erudito išteklių. Kartą, jau rusams užplūdus, jis man ramiausiai pasakė: „Žmogus turi žinoti, kada gyventi, kada mirti. Mes turim žinoti, kada panaudoti jėgas, kada tausoti. Dabar dar neatėjo valanda mestis mums ant ginklo, savižudiško ginklo. Gali būti, kad rusai ar vokiečiai gali mus išprovokuoti savižudybei. Šitai neužtenka žinoti, bet reik mokėti atskirti provokaciją“.

Su plk. Butkevičium pirmiausia tariausi, kai iš ryto laikraštyje radau žinią — mano kandidatūrą į Liaudies Seimą. Sutikęs jį su-tartoje vietoje, Donelaičio gatvėje, išgirdau greitą atsakymą: „Tu turi sutikti! Mums reik išlaukti. Vokietis su rusiu susikibs. Gal jie abu sprandą nasisuks. Dabar, va, dabar tik pavienis žmogus turi pasirodyti“.

„Čia ne politika. Mums neria kilpą ant kaklo, o mes turim kilpą atstumti“, Butkevičius atrėmė mano aiškinimą-nenorą veltis į purviną politiką. „Veliasi Krėvė, veliasi Galvanauskas. Tai ir yra viltis. Gal jūs nepakeisite Kremliaus samoderžavijos, bet žmogui - lietuviui padėti reikės. Šit kur šių dienų politika, jeigu tankų ir enkavedistų užplūdimas paliko kiek vietos politikai“.

Antrasis buvo pulkininkas Z. Talevičius, giminė (Sibire miręs, 1956 m. išvežtas): „Kas nors turi būti ir Seime. Gal jūs nieko gero ne-

padarysite, bet gal išvengiame blogo išvengsim“. „Kodėl aš turiu ten būti. Aš — rašytojas. Gal būt, pats metas ką nors rašyti“. „Manęs nesiūlo, eičiau, jei tik siūlytų“. Čia Talevičius rusų adresu pridėjo sūrų keiksmą. „Vargšas rusas, kokių tik satrapų neužkaria! Bet kuo čia dėti mes — lietuviai?“

Mano vienas bičiulis pasiūlė man ryšį su vienu Kauno kapinių sargu, kai aš pasiguočiau, kad protestai kompartijoje nieko nepadedą. Ten, kompartijoje, nėra pasirinkimo. Partija man davė suprasti, kad atsisakymas — pradžia galo. Pagal mano draugo planą, aš galėjau kapinių mauzoliejuje išbūti keletą mėnesių. Kol užaugtų barzda, pasikeistų veidas. Tada Vilniuje man paruoštų dokumentus maždaug už tris šimtus litų. Dokumentų paruošimas man buvo žinomas. Nuo mauzoliejaus atkalbėjo šeima. Ir man pačiam ėmė atrodyti ne taip jau šviesiai.

Protestuoti prieš okupaciją ruošėmės trys: daktaras A. Garmus, mano geras pažįstamas nepartinis, sunkaus darbo žmogus ir aš.

Rengimasis protestui

Dr. Garmus susisieko su Dekanozovu ir Pozdniakovu. Jam buvo pavesta, kaip tarė, „išuostinėti dirvą“. Dekanozovas buvęs rūstus ir be jokių kompromisų. Garmus man prisipažino, kad jam dar netekę kalbėtis su tokiu arogantu - deržimorda. Jis Garmų išvadines

vaikėzu - junoša. Tankai, demonstracijos juk jau parodę. Jeigu Garmus viso to nematęs... kas tai? Žlibumas, kvailystė?

Aš susisiečiau su partiečiu, kurį čia vadinšim Jonu. Jis ir dabar aukštai tebesėdi Lietuvoje. Aš trumpai drūtai išdėsčiau melą, priverstines darbininkų, inteligentų stumdomas demonstracijas. Viena partija, tiek pat kandidatų, kiek yra vietų.

Partietis pirm visko pabrėžė pasikalbėjimą laikyti dviejų paslaptimi. Bet koks protestas būsianti nuoga kvailystė. Visuotinis pritarimas — štai ką turim matyti. Tik pažvelkite į gatvę, paklauskite radijo. Viena partija, kandidatūra be pasirinkimo. O ar kitoks buvęs Smetonos seimas? Ir įstatymai iš-tisai tie patys, smetoniniai, liaudies seimo rinkimams?

Pagal partijos discipliną jis turėtų pranešti Antanui (Sniečkų partiečiai dažniau vadinavo vardu) ar kitam kokiam, kurie man gal geriau paaiškintų, bet tai ir pavojinga. Jis laikysias pasikalbėjimą nesusipratimu ir nebuvusiu. Jis man patapnojo į petį: „Maskvoj toks pasikalbėjimas baigtųsi visai kitaip“. Partietis ištesėjo. Iš atokiau žiūrint, toks pasikalbėjimas buvo beprasmis, partiečiams pavojingas, kaip vėliau arčiau pažinau partiečius, nepasitikinčius, vienas antrą sekančius, įtarius, žiaurius susirūpinimu. Partiečius, kurie galėjo tėvui dantį ištraukti pro ausį, nekaltai apkaltintą geriausią draugą paspirti

koja, apsplaudyti praeitį, melu, išdavinėjimu užtikrinti ateitį.

Dera pastebėti, kad su manim kalbėjusis dar buvo ne Maskvos raugintas partijos automatas. Tikriausiai — dar žmogus, dar ne komunistiškai komunistas, dar lietuvis.

Prieš pat susirenkant Liaudies Seimui, dr. Garmus, nepartinis ūkininkas ir, kaip atrodė, galėjo prie mūsų prisijungti viena kaudietė-deputatė. Dr. Garmus su ja palaikė ryšį.

Kartą vakare dr. Garmus pašaukė atvykti į savo kabinetą. Sutartu ženklu: „Ateik patikrinti plaučių“. Dr. Garmus susitikęs su savo geru draugu advokatu, tarptautinės teisės specialistu, kuris pataręs jokių protestų nedaryti. Viena, vargu ar teksią ir pradėti, antra — trijų keturių protestas tik parodysiąs menkumą opozicijos, tuo pačiu daugumos žymią persvarą. Po tokio pareiškimo, greičiausia, NKVD priverstų atšaukti. Visuotinis melas, totalinis vienos partijos diktatas — šit kas reik išlaikyti ir atitinkamu laiku paskelbti pasauliui.

Aš dar nuvykau pas kunigą Mironą. Mano tėvai kažin kokią giminybę rasdavo su Mironais.

Radau kun. Mironą neblogai nusiteikusi. Jam tikinęs vienas Vokietijos žinovas, kad vokiečių-rusų karas neišvengiamas. Gal ir gana greit.

Gana atvirai išklojęs sumanymą - protes-

ta, kurį laiką laukiau kun. Mirono žodžio. Kun. Mironas kalbėjo gana ilgai. Mane kiek nustebino jo pareiškimas, kad, girdi, Smetona ne nutraukęs, bet perdavęs savo galią Merkiui. Merkys — Paleckiui. Kariuomenė sutikusi, darbininkai vis dar po gatves su muzika, su gėlėmis. Mūsų pyptelėjimas būsiąs tik visos komedijos, Liaudies Seimo rinkimų komedijos, rimtas traktavimas. „Bucharinas, Tuchačevskis, mūsų Putniokas su Uborevičiuku prisipažino vienam dangui težinomas kaltes. Tai seni vilkai - revoliucionieriai. Nusizudyti, kodėl ne, galima. Ar kas atkreips dėmesį?“

Mane ir šiandien stebina kun. Mirono gilus, teisingas anglų, amerikiečių vertinimas. Girdi, jie savo bankais, savo bėdomis užsiverstę. Reikėsią mums patiems nacių ir komunistų užvirtą košę iškabliuoti, tik po to gal ateisias ir mūsų laisvės, mūsų atsistatymo uždavinys. Kun. Mironas neabejojo, kad prieš Liaudies Seimo rinkimus įvykdyti areštai (apie 2300 visoje Lietuvoje) yra savo rūšies apsidraudimas - įkaitai nuo galimų išsišokiimų prieš Liaudies Seimą ir seime. K. Preikšas kartą pasakė, kad bet koks pasipriešinimas rinkimams, prieš kandidatus, kompartiečius tuojau iššauktų „teisingą veiksmą“ — nušluoti šimtus, o gal ir tūkstančius. Už keturių komunarų sušaudymą, girdi, dar neatsakęs liaudies priešas. Dešimtys už vieną, šit kas būsią teisinga.

Kun. Mironas patarė rinkti medžiagą,

vesti užrašus, bet ir toks darbas sovietiniame terore esanti didelė rizika. (Vėliau, vokiečių okupacijos metu, padarytuosius Liaudies Seimo pareiškimus kun. Mironas gerai vertino ir laikė ateičiai — progai nepamainomais).

Kun. Mironas tikino, kad būtina išlaikyti rimtį, neduoti Maskvos ir vietos sadistams progų griebtis teroro, kurio ir be to būsią su kaupu.

Liaudies Seimo metu pasirodė, kad jokio protesto net ir pajudinti negalima. Bet apie tai vėliau.

Himnas ir vėliava

Po rinkimų į Liaudies Seimą buvo aiškus Maskvos planas: viską pakeisti iš pagrindų. Dera pridurti, kad tai nedžiugino kai kurių partiečių, tikėjusių šiokiomis tokiomis lengvatomis Lietuvoje. Kiekvieną dieną staigmenos — brutalūs, be kompromisų įsakymai tirpdė, maniau ir manau, Sniečkaus, M. Meškauskienės, Todeso ir kitų viltį išvengti pastumdėlio naštos — klausyti ir vykdyti. Nemint Paleckio, Gedvilos, Girdzijausko ir panašių, kuriems Dekanozovas, Pozdniakovas kumščiu įrodė pono ir vergo santykį.

Savo artimųjų būrelyje iškėliau sumany-
mą: išsaugoti vėliavą ir himną. Man rodos, sunku rasti daugiau žmonišką, visuotinumu turtingą himną. Tuoju tariausi su tuo pačiu dr. Garmum, Vaineikiene, L. Gira. Mane kiek

nustebino ūmus, vispusiškas L. Giros pritarimas. Jis pasižadėjo susisiekti su vienu iš vadovaujančių mūsiškių ir Pozdniakovu, kurį Gira laikė Lietuvą ir lietuvius suprantančiu diplomatu. Tai, gal būt, buvo tiesa, bet Kremliaus sistemoje Pozdniakovo palankumas negalėjo daug sverti.

Sutikęs mane Laisvės alėjoj, poetas Vaičiūnas nusivedė į teatro parkelį. Jis, supratu, buvo kalbėjęs su L. Gira. Vaičiūnišku užsidegimu jis gyrė mano pastangas. Jeigu ką jis galėtų, visada tam reikalui gatavas. Jis patarė L. Gira daug nesitikėti, ir, girdi, jo poetinis jausmas išsiliejęs nenuspėjamais upeliais, Jis, pats būdamas poetas, niekad nepasitikis poetais. Poetus kažin kas apibūdinęs neatspėjamais kaip meiluzės ir brutaliais, naiviais kaip kūdikiai. Vaičiūnas papasakojo atsitikimą iš Rusijos pirmojo karo pabaigoje. Nuvykus į rusų kariuomenės dalinį ieškoti lietuvių, iš rikiuotės du iššokę prieš komisiją. Vienas nuvožęs karišką kepurę: „Aš esu lietuvis. Jei gu netikit, tai — „Lietuva tėvynė mūsų, didžiavųjų žemė“, padainiui pasakęs lietuviškai, kitką pasakęs rusiškai. „Tegul bus pagarbintas Jėzusas Kristus“, antras šaukte iššovęs.

Man pritarė du kauniečiai, Liaudies Seimo nariai. Vienas liko Lietuvoje, kitas šioje pusėje. Jie, tiesa, nesiryžo patys ką nors daryti, bet pažadėjo man paramą, jeigu kada kas ir jų atsiklaustų.

Garmaus ir Gėros susisiektimas su Pozdniakovu — niekų niekai. Pozdniakovas iš pradžių labai nustebęs, net nepaslėpęs išgąščio. Kaip tokia mintis atėjusi?! Juk respublikų sąjunga toli prašokusi siaurus tautinius interesus ir simbolius. Kiek atlyžęs, Pozdniakovas atsisakęs tuo reikalu ir kalbėti, nes jis — diplomatas, jau gatavas grįžti į Maskvą.

Garmus man pasakojo ir liūdnai juokėsi: kokia visa teroro sistema, kokie menki pliuskinų, sabakevičių, vziatkovičių išperos apniko mūsų šalį. Senas demokratas, už lietuvišką, pažangią veiklą kentėjęs jaunystėje, beveik verkdamas pridūrė: „Nieko neliko. Ką galim pavieniai — padėkim. Aš numatau baisią rytdieną“.

Tada mudu sutarėm vienas kitą palaikyti, padėti, kur bus galima padėti mūsų žmogui. Mūsų žmogui, šitai ir šiandien pažymiu. Jie ne mūsų, jie vergų, pavergėjų šaknis. Jie, iš gilumos Azijos totorių rimbo šimtmečiais plakti, vergų svajone - keršto saldume, apsimetime prastūmę šimtmečius. Išradę kerštingą vergijos sistemą, parazitینگume, nepajėgdami darbu, saiku gyventi žmoniškai, sau ir pasauliui įsimeľavo utopiją — sovietus. Dangus nusigrįžo, velniai nesidomi rusu, kartą pasakė iš sovietų grįžęs lietuvis. Išmokę save apgaudinėti ligi neapsakomo įsimeľavimo, jie patys nežino ir nedrįsta paklausti: kas gi tasai komunizmas, kas gi Marksas, Leninas, Stalinas, Chruščiovas? Kas amžinai taisomoji

sovietinė istorija? Vakarykščio apspiaudymu šandie gražinamas niekšas, kuris bus apspiaudytas rytoj.

Kaip visa tai pakelia jie — rusai? Šit kur žmogaus ir pasaulio likiminis klausimas ir kaltinimas.

Bet aš nukrypau į šalį. Man ir šiandien žarijomis viduje dega anas ilgas ir graudžiai beviltiškos dienos pasikalbėjimas su daktaru Garmum. Kiek daug buvo reikalingų ne programos, ideologijos, bet menkiausio užtarimo, rekomendacijos, pastogės, duonos. O padėti? Kaip mažai, kaip pavojinga padėti.

Mano pasikalbėjimas su vienu iš kompartijos viršūnėje buvo toks, kokio tikėjomės. (Neminiu pavardės, jis ir šiandien Lietuvoje, aukštai). Kompartietis, spėju, jau buvo iš ko nors girdėjęs apie mano pastangas išlaikyti himną ir vėliavą. Jokio išgąsčio jis neparodė, palydėdamas iki durų dar kartą priminė man, kad tokio pasikalbėjimo su juo nebuvę. Tai būsią abiem parankiau.

Kompartietis man pastebėjo, girdi, mums, nusikračius fašistinio režimo, laisvėje galima ir taip svajoti. Taip ir pasakė: „Tai tik tuščia svajonė“. Sovietų Sąjunga turinti savo simbolius, emblemas. Nesą geresnio himno kaip Internacionalas. Jis už jį ne vienerius metus sėdėjęs kalėjime. Aš pastebėjau Vinco Kudirkos paminklą, kur caro samoderžavija iš akmens iškėlė... Kompartietis pasiskubino mane sulaikyti, tardamas: caro samoderžavi-

jos ir Sovietų Sąjungos aš nemanas lyginti. Gan ilgai trukęs pasikalbėjimas su kompartiečiu man paliko išvadą: jeigu nuo manęs, nuo Lietuvos kompartijos tai priklausytų... Jis kalbėjo partinių šablonų, papūgiškai kar-tojamų frazių stiliumi, bet dvasioje buvo pa-žeminis bendras nujautimas: aš tave supran-tu, tu suprask mane! **Juk mes tai — mes, jie tai — jie.** Ko mes norim — tai niekai, ko jie, tai — viskas.

Iš atokiau matant, mūsų, kelių žmonių, pastangose buvo iš naivumo ir iš nepakanka-mo sovietinio totalitarizmo supratimo išplau-kiantis troškimas: beviltiškai grumtis su nau-ja samoderžavija, samoderžavija, astrono-miniais nuotoliais pralenkusią carizmą.

Kodėl neprotestuota?

Dabar ne vienas kai kas klausia: kodėl Liaudies Seime neprotestuota? Net ir grynai fiziškai nebuvo įmanoma. L. Seimo poros die-nų posėdžių metu atstovai buvo planingai su-sodinti — su NKVD parterijoje, apsupti sekė-jų. Balso negalėjai gauti be iš anksto duoto partijos sutikimo. Iš vietos vargu ar būtų buvę įmanoma pasakyti nors porą žodžių, kol nepa-žįstami kaimynai būtų sulaikę. Gal būt, tai ne pati didžioji kliūtis, bet jau mi-nėtasis įkaitų surinkimas ir grasinimas kėlė man pačiam klausimus: kas įgalioja už-traukti kerštą šimtams, gal ir tūkstančiams

jau uždarytų į kalėjimus? Ar pasieks žymesnį efektą šūktelejimas vieno ar dviejų? Gal tai būtų tik opozicijos menkumo įrodymas? Einant toliau, buvo ir toks klausimas: ar tai iš viso bus kokia opozicija, protestas? Juk Nepr. Lietuvos delegacija Maskvoje derėjosi, priėmė ultimatumą, prezidentas išvykdamas paliko pavaduotoją, pavaduotojas perdavė raktus ir antspaudus Paleckiui ir jo draugams, parinktiems Pozdniakovo su Dekanozovu. Liaudies seimui išrinkti pasinaudota jau gatavais buvusios Lietuvos vyriausybės paruoštais įstatymais. (Kalbant apie L. Seimą pravartu gal ir tai atsiminti). Kariuomenė sutiko raudonąją armiją, šauliai ir kitos organizacijos nepavėlavo pareikšti palankumo Paleckio vyriausybei. Balsavimas praėjo be pastebimų incidentų. Kiek balsavo, kaip balsavo? Bet buvo sudarytos rinkimų komisijos, kuriose daugumą sudarė žinomi, parinkti vietos atstovai. Jie protestų nepareiškė, jie prisiuntė tvarkingus protokolus su parašais, su „98 balsavusiųjų“. Kai kas, geru keliu, savo laiku ir ne tuščiomis pasitraukęs į užsienį dabar iškalbingai Krėves, Garmus, Kolupailas ir kitus sodina į niekšiškumo dugną. Bet kas gi jūs, kaltintojai? Paklausti galima, gal ir reik.

Mūsų nelaimių — raudonųjų, rudųjų tironijų šaknys — yra kitur, — žmogaus, valstybės nusilenkime istorijai nežinomam smurtui. 12 milijonų ukrainiečių mirė nuo to smurto, kaip ir milijonai nuo rudojo smurto.

Ir mes visi, toliau ar arčiau, mirties terorą sustikti nutarėm prisitaikymu atsiperkant. Ar tai blogai, ar gerai?.. Eina metai, patirtis, nukentėjusiųjų šauksmas, mirusiųjų liudijimas. Ir ką mes matom milžinuose? Kas Teheranas, Jalta, Kiaulių Ilanka (Bay of Pigs), kas yra tūkstantmečiams slenksčiams prie sostų ir šventųjų? Kaip atsitiko su mūsų partizanų peticija? Kas yra Adžubėjus, Gromyko, kai jie peržengia amžinumo vartų slenksčius? Kas yra su žmogumi, su milžinais - valstybėmis, kai jie prisitaiko, atsipirkinėja laike, įvykiuose?

Ir ateina diena, kai imamasi teisėjo pareigų ir metami niekšiško kaltinimai dr. A. Garmui, inž. St. Kolupailai, Vincui Krėvei.

Buvo padaryti L. Seimo pareiškimai. Vokiečių laikais. Pareiškimų istorija ne tokia paprasta. Vokiečiams jie nebuvo naudingi. K. Berentas, nacių okupacijos metu buvęs aukštas SD pareigūnas, per pulkininką Z. Tallevičių pasišaukęs mane, atvirai perspėjo: „Visiems pareiškėjams gresia mirtis iš sovietų. Jie gali pasiekti ir šioje pusėje“. Kai aš pasakiau, kas bus šaukiami paskelbti pareiškimus, Berentas, buvęs Lietuvos savanoris, Vyties kryžiaus kavalierius, geras mano pažįstamas, striukai paklausė: „Ar apsimoka aukoti šiuos brangius žmones? Ar bus tolygi nauda ateityje?“

Tolesnėje kalboje Berentas, gerai pažin-

damas nacias, pridūrė: „Jums gali ateiti pavojus ne tik iš komunistų...“

Vėliau paaiškėjo, kad ir naciai mus galėjo sunaikinti, kaip jie, pasiuntę automobiliu į Vilnių rusų emigrantų veikėją ir popą, sušaudė kelyje ir viešai paskelbė, kad tai sovietų agentų teroras, kai naciams tatai atrodė paranku.

Visoje sovietų smurto, apgaulės istorijoje tik lietuviai turi tokius išsamius, dokumentuotus parlamentinių rinkimų suklastojimo įrodymus.

Bet iki šios dienos jie buvo ir liko nepanaudoti. Tiek daug visko prirašėm, tuščiai aiškindami mums patiems gerai žinomus dalykus apie sovietinius rinkimų klastojimus, smurtą. Man regis, buvo ir yra mūsų neatidėdamas reikalas paskelbti pasauliui anglų, prancūzų kalbomis buv. L. Seimo narių pareiškimus - dokumentus, rūpestingai parengtus komentarus. Turim žurnalistų, rašytojų. Bet jau nebeturim dr. A. Garmaus, V. Krėvės, St. Kolupailos ir kitų. Nelengva būtų prišaukti pasaulyje išsibarstę dar gyvi liudininkai.

Tegul bus leista sušukti garsiau: surandam milijonus mūsų, kurie pirmu kertiniu akmeniu jau nepriklauso mums, nors paliekama teisė taisyti, išlaikyti, kol dar mūsų ponams naudinga, laikyti mus namų sargais, kampioninkais.

Nukrypstant kiek į šalį, net ir nepriklausomybės laikotarpyje mes nepajėgėm ar ne-

norėjom savęs paklausti, kiek mes esam laisvi kultūrinėje, dvasinėje veikloje? Ką mes pajėgiame patys planuoti, vykdyti, ką mums primeta svetimieji, — mūsų pačių vergiškume ir talkoje?

Atitrūkę nuo savo židinių, ypač Kolumbo žemėje, mes, kaip karosai kanale, nuplukdomi svetimųjų planams, misijoms, mūrams.

Keldami tautos, valstybės nepriklausomumo būtinumą, ne mažiau kelkim patį svarbų nepriklausomumą: sau žmogaus, koki, dalykiškai kalbant, sugebėjo susikurti airiai, žydai, italai.

Bet tai kelionė į platumas, be to, sotaus vergo pavakario kelyje geriau tiktų meditacija, o ne karti tikrovė.

Susitikimas su generolu

F. Baltušiu - Žemaičiu

Donelaičio gatvėje priešmokyklinio Auklėjimo įstaiga gavo visą antrąją aukštą buv. Musteikio name. Po kiek laiko pirmam aukšte apgyvendino gen. Baltušį - Žemaitį. Iš Donelaičio gatvės visi ėjom pro tas pačias duris, iš tolo saugomas civiliai apsirengusių milicininkų. Darbų gausoje ateidavau ir sekmadieniais po keletą valandų dirbti su keletu padėjėjų. Gražų sekmadienio rytą susitikau generolą koridoriuje. Aš žinojau, kas jis, tur būt, ir jis žinojo taip pat. Jis pirmas užkalbino. Pakviečiau generolą apžiūrėti mūsų naują priešmo-

kyklinio Auklėjimo įstaigą. Vizitas užtruko gal pusvalandį. Generolas teiravosi, kaip tvarkomi vaikų darželiai, prieglaudose. Tą dieną jis prisipažino Lietuvą radęs žymiai pasikeitusią. „Geron pusėn pasukta, gerai pasistūmėta“, ne be pasitenkinimo pastebėjo. Generolas atsiminė, kokią Lietuvą palikęs 1919 metais. Jis pridūrė, esą, Lietuvos darbo žmogaus darbštumas iš griuvėsių, pelenų atstatęs.

Nuo savęs pridėjau, kad naujoje valdžioje žmogus dar sparčiau pastūmės mūsų tėvynę. „Sakykim, darbo žmogaus tėvynę“, lyg patikslino Baltušis - žemaitis.

Baltušis - žemaitis buvo išpūdingas generolas. Stambus, atrodė geros sveikatos, inteligentingas. Atrodė, kad ir jis tai žinojo, bet visu tuo nesididžiavo. Naujoje Lietuvos armijos uniformoje, dailiai dengiančioje stangrų generolą, atrodė pagarbus, švarus. Ko taip trūko raudonarmiečiams karininkams, kurie lyg išseilėti iš karvės knygų, raukšlėmis, išklypusiais batais krito į akis. Ir kažin kokia baimė, susitraukimas savyje rodė raudonųjų karių netikrumą, skurdą, dvasinį ir fizinį skurdą.

Kitą sekmadienį generolą pamačiau mažam darželyje, užpakalyje namo. Išgirdęs mane rakinant duris, pakvietė į darželį, kuris gerai prižiūrimomis daržovėmis ir gėlėmis užėmė plotelį tarp namo ir aukštokos tvoros. Susėdė ant laiptų cementinės pakylės, išsileidom kalbon apie Lietuvos ir Maskvos santykius.

Aš tikinau, kad dabar tik nuo Maskvos proto ir rankų priklausys, ką gero gaus ir nori gauti Kremlius, kompartija. Generolas labai santūriai pastebėjo, kad partija — pirm visko. Aš pasakiau, kad karo su Vokietija vargu ar bus galima išvengti. Gal ir gana greit. Dabar Maskva turėtų išlaikyti galimai sveikesnį ekonominį Lietuvos našumą. Taip pat būtų naivu norėti per vieną dieną pastatyti Kremlių, t. y. lietuvių kepte iškepti komunizmo pečiuje. Reikia laiko. Be to, karo atveju suerzintas kraštas bus su priešu - vokiečiais. Aš pastebėjau, kad tas didelis ūpas, milžiniškų demonstracijų srovė aprimsta ir nepaslepia nusivylimo...

„Kokio nusivylimo?“ ūmai paklausė generolas. Man rodos, jis, senas revoliucijų, nusivylimų vilkas, gerai suprato, kad tos demonstracijos, agitpropas — dirbtinė, melaginga butaforija.

„Kad ir areštai, kad ir gerų specialistų, valdininkų atleidimai. Griaunamas ūkis, pramonė, žiūrint partinio bilieto, o ne patyrimo, sugebėjimo“, kalbėjau.

Generolas, kiek ištįsusių žvilgsniu pažiūrėjęs, ūmai nuslydo į šalį ir paklausė:

„Iš kurių reik tikėtis didesnės paramos, kaip seniau sakydavo, pamačės, iš inteligentų, ar iš darbo žmonių, sakykim, liaudies?“

„Pirma, man regis, painiojama inteligentų, darbininkų darbas. Abeji yra darbo žmonės, tik kitose srityse. Lietuvoje jau nėra bur-

žuų. Net mūsų feljetonistams jau atsibodo Vailokaitis, Lapėnas ir Petrulis. Milijonierių pas mus kaip ir nematyti. Paramos reik laukti iš visos Lietuvos. Jeigu mes jos pasitikėjimo, jos gana mažų reikalavimų nemokėsime patenkinti — neteksime visos Lietuvos“.

Generolas pritarė. Jis ir postą priėmęs su panašiomis sąlygomis. Jis pagyrė Lietuvos kariuomenę, ypač žemesnius kadrus. Lietuvoje jį nustebinę radus tiek karininkų, geriausiose užsienio mokyklose įgijusių mokslus, patyrimą. Gal būt, tik Lietuvos sąlygomis tokio mažo krašto vyriausybė galėjusi sudaryti štabą iš keliolikos užsienio mokyklų išmokslintų karininkų - specialistų.

Ta proga aš priminiau Tiesos, Tarybų Lietuvos nešvankius straipsnius prieš buv. **nepriklausomos Lietuvos** karius, ypač karininkus. Generolas labai švelniai pastebėjo, girdi, dabar Lietuva esanti kur kas plačiau **nepriklausoma**, saugoma galingos raudonosios armijos ir kompartijos. Dėl spaudos? Ką gi — aprimsianti.

Jeigu kokia, ar jis galėsias pasinaudoti mano pavarde, keliant kokius nors klausimus? Jis esąs gana nutolęs nuo Lietuvos žmonių, nuotaikų. Jis dar kartą pastebėjo, kaip jam esą malonu radus savo gimtinėje tiek daug inteligentijos, gerovės. Ir armija jam daranti gerą išpūdį. Generolas suminėjo gen. Pundzevičiaus, gen. Raštikio, gen. Vitkausko, plk. Karvelio pavardes. Jis manęs, kad su to-

kiais vyrais būsią galima ir naudinga bendradarbiauti.

Įsidrąsinęs pasakiau savo seną įsitikinimą, kurį Tėvynės Sąjungoje lukštenom diskusijose, ypač Binkio vaizdžiai išdėstyta, kad geriausia bus ir vokiečiams ir sovietams, jei Lietuva bus išlaikyta tvirta ekonomiškai, mažiausiai paliečiant ir mūsų tautinius, kultūrinius pagrindus. Gera valia lietuvis gamins vertybes, bus talkininkas, bet slegiamas, išnaudojamas — nesiduos. Gal būt, laikinai ir nulenks pečius, gal apsimes, bet atėjus progai — nesvyruos atsiskaityti.

Generolas pritarė ir, atrodo, ne apsimestinai. Juo mažiau Maskvos patikėtiniai kišis į vietinių darbus, juo bus geriau abiem pusėm.

„Mums teks nelengvai padirbėti. Arti germanų esam. Taigi labai vožna gauti Maskvos pasitikėjimą“, kažin kaip abejingai ir liūdnai baigė susitikimą. Jis gerai žinojo, ko laukti iš Maskvos kumščio. Generolas pažino Sibirą, nuolatinius kompartijos nukraujavimus, žmogų bauria rūdimi ėdantį nepasitikėjimą žmogumi.

Tai tuojau patvirtino ir generolo F. Baltošio - Žemaičio likimas — jį atšaukė Kremlius, geriau sakant, jį surijo iš Maskvos suplūdę dzeržinskio, berijos, sierovo produktai. Azijos - Rusijos dėsniis: kito rijimu atstumti kar-tuvių kilpą nuo savo kaklo.

Į Baltijos kraštus veržėsi nuplyšę, alkani

valdininkai, kariai, prabangos išalkę enkavedistai. Bet tai maža bėda. Jie buvo nužmoginti — štai kur tikra bėda. Jie žinojo vieną tikrą sovietinės Rusijos įstatymą: kito rijimu apsaugai save, sumažini priešus. Jie rijo. Jie mums atvėrė naują pasaulį: jokios priemonės neblogos, kuriomis gali pasinaudoti. Nėra melo. Yra tik tai melas, ko sovietinis kumštis nepajėgia vadinti tiesa. Nėra žmogaus. Yra dešimtmečius iškultivuotas partijos - NKVD mechanizmas, ryjantis viską, kas ne su juo. Jo negalima sustabdyti, kaip miško gaisro, kol yra sausų medžių.

Generolą Baltušį - žemaitį tyliai išvežė atgal į Rusiją. Jam NKVD pritaikė kaltinimą — pasidavimą vietiniams nacionaliniams iššokiams.

Baltušis - žemaitis, sugrįžęs į tėvų žemę, gal būt, panūdo būti žmogumi, t. y. atsisakė būti mechanizmo rateliu, kuris milžiniško volo jėga, suprosavęs Rusijos vergą, atsirito suprosuoti Baltijos tautų. Mes, baltiečiai, buvom kelyje 12 milijonų ukrainiečių, kelyje su totorių respublika, Pavolgio vokiečiais. Gal būt, reikia tikėti stebuklais, kai mums pavyko išvengti anųjų likimo.

Dviejų jėgų grumtynės

Italų rašytojas, buvęs komunistas, bet vėliau praregėjęs, yra tiksliai pasakęs: paskutinė, lemianti kova įvyks tarp komunistų ir bu-

vusių komunistų. Lietuvoje jau pirmosios okupacijos metu grūmėsi tyliai dvi jėgos: vietiniai komunistai ir su jais dirbusieji, kurie bandė atsargiai, laiko, patyrimo grindžiama veikla pertvarkyti Lietuvos gyvenimą. Daug drastiškų reformų atidėti ateičiai.

Mano įsitikinimu, 1940 m. Lietuvoje tikrų komunistų nebuvo daugiau kaip 300 - 350.

Tankų tratėjime gal ne vienas skubinosi atnaujinti užmirštą partijos bilietą, ieškoti senų draugų.

Vietiniai suprato savo jėgų menkumą. Jie dairėsi į nepartinius, šiuo ar tuo priimtinus naujam režimui. Maskviniai, kurių buvo pradžioje kelios dešimtys, suprato, iš kur eina duona ir įsakymas. Pradžioje jie buvo kiek nedrąsūs, bet su kiekvienu rusu ar lietuviu, atvykusiū iš Rusijos, jie jautėsi priaugančio svorio parinktaisiais.

Ne vienas iš nepartinių, aš pats ir keletas mano artimųjų tikinom Sniečkų, Todesą, M. Meškauskienę, kad reiktų telkti nepartiniai lietuviai, nebijant ieškoti talkininkų ir buvusių partijų eilėse. Mūsų argumentas: dar tik pradžia bėdų. Kur pasuks Vokietija, kiek duos nesugriautas ūkis, kaip pavyks sutelkti lietuvius darbui, mokslui, kūrybai?

Man ir dabar atrodo, kompartija, žinoma, lietuviai ir net lietuviški kai kurie žydai-komunistai bandė ieškoti vidurio kelo. Pvz., pradžioje visu griežtumu pasisakymas prieš kolchozų įvedimą buvo atviras, ir taip buvo

manoma. Palikti buvusiems savininkams 30 ha buvo laikinas dalykas, bet kompartiečiai buvo įsitikinę keletą metų palikti tokią, kaip buvo sakoma, neužbaigtą žemės reformą. Bet netrukus atėjo maskvinių žodis: apkrauti buožes — 30 ha nepakeliamomis rekvizicijomis. Taip, kaip jau buvo daroma sunaikinant Rusijos, Ukrainos ūkininką — atėjo baudžiava prievarta, badu, skerdynėmis.

Kita srovė — kremlinė, lemianti. Ji metėsi galimai greičiau, be jokių svyravimų pakeisti visą kultūrinį, ūkinį gyvenimą. Jokios priemonės neblogos, kurios tinka tokiam chirurginiam operavimui. Tai buvo daugiausia rusai, Maskvos patikėtiniai, Stalino, geriau — komunistinio teroro išugdyti karjeristai: už sriubą, geresnę pastogę gatavi viskam. Jie suprato ir iš praktikos žinojo, kad be teroro, be visiško paklusnumo, be aklo įsakymo vykdymo jiems nepavyks išvengti kalėjimo, duobės.

Pravartu priminti lietuvių komunistų pranašumą prieš maskvinius. Šiaip ar taip, tai buvo visa eilė ir išsilavinimu ir charakteriu pranašesnių. Jie buvo grūdyti patirties, kalėjimo, pagrindžio veiklos. Būti komunistu nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo prabanga, karjera. Kitokius tipus išaugino Azijos - Rusijos rūstus, pataikūniškai veidmainingas tar-dymų, stovyklų iškoštas sovietinis inkubatorius. Lietuvos komunistas buvo fanatikas, savo rūšies kraštutinumas, bet dar žmogus. Dar žmogus, šitai pabrėžkim.

Rusija jau turėjo mechanizmo ratukus. Net ne robotą, kaip mes tai suprantam. Ratu-
kas mašinerijoje, sukamoj krauju, išdavimu. Gana plačiai tarpusavyje svarstėm ir per-
svarstėm 1941 m. trėmimus. Skaičių turim vi-
sokių, bet arčiau tiesos bus 13 - 14 tūkstančių.
Nuo pat pirmųjų dienų, t.y. 1940 m. pabaigos,
NKVD buvo pasiruošusi trėmimams. Ir tai
kur kas platesniu mastu — 140 - 170 tūkstan-
čių. Tai paliudijo likę dokumentai. Trėmimai
turėjo prasidėti 1941 m. kovo mėn. Atrodo,
kad pačios Kremliaus viršūnės, gal Stalinas,
Berija, gal kas kitas Sierovo — NKVD pasi-
ruošimui — planui delėsė uždėti tašką ant i. Aš
juo toliau, juo giliau tikiu, kad Lietuvos kom-
partija, kiek ji buvo pajėgi, nedrįsusi akivaiz-
džiau priešintis, bet visais galimais būdais
delsė. Kiek žinia tikra — spėlioti lieka, bet
man prasitarė vienas partiečių viršūnėse, kad
trėmimams nepritarė net kai kurie žydai ko-
munistai, Adomas - Meskupas, D. Todesas ir
kiti. Gal būt, jie toliau pramatė — karą su na-
ciais, kada lietuviai daug nusikaltimų galėjo
primesti žydams, keršyti. Kažkas panašaus ir
įvyko.

Kremliaus, ypač NKVD planai sunaikinti
baltiečiams buvo žymiai žiauresni, platesni.
Jie nesuspėta įvykdyti dėl kelių priežasčių.
Trėmimų priešininkai Kremliuje įtikinėję ne-
nuoseklumą, kaip trėmimus sutaikyti su ne-
seniai visam pasaulyje pagarsintu baltiečių
šimtaprocentiniu pritarimu. Lietuvos kom-

partija buvusi nuomonės trėmimus atidėti, geriau persijoti sąrašus. Intelligentų pritiriamas, kaip Girdzijauskas, Krėvės, Garmaus, Kolupailos ir kitų, buvo argumentas: štai su mumis išymieji. Jų pagalba mes, kompartiečiai ir NKVD, pamažu išauginsim tikrus Maskvos draugus. Kaskart gausiau plūstantieji Maskvos patikėtiniai, ypač enkavedistai, turėjo įrodyti darbu, planu — pateisinti skyrimą į mažąją Ameriką — Baltijos valstybes. Įrodymai — areštai, trėmimai.

Nuoširdžiai ar apsimestinais parodytas palankumas Maskvos okupacijai buvo pati didžioji kliūtis atvykusiųjų terorui. Labai negausūs Lietuvos kompartijos nariai skystai išsiliejo visam krašte, noromis ar nenoromis turėjo remtis nepriklausomos Lietuvos valdininkais, kariais, kultūrininkais, mokslininkais. NKVD, kaip apkrėtimu įkūnytas naviakas, plėtėsi iš lėto, lietuvių ir kitų tautybių greit izoliuotas, vengiamas.

Baltiečių suvaidintas palankumas Kremliaus totalitarizmui, mano giliu įsitikinimu, išsaugojo dešimtis, o gal šimtus tūkstančių mums tokių brangių širdžių, protų.

Mes gerai žinom, kiek kentėta, netekta. Tai sunkiai pakeliamas nuostolis. Bet vieną akimirką sustokim pagalvoti. Sakykim, mes įsakyti ar gaivališkai išėjom priešintis raudonajai armijai 1940 m. birželio mėnesį. Sutriuškinus mūsų armiją, mes virtom partizanais, maždaug antrosios okupacijos valia ir prie-

monėmis. Mums ne taip jau sunku būtų apskaičiuoti savo nuostolius. Jie galėjo būti ke-
lių dešimtų, o gal ir šimtų tūkstančių.

Rytprūsiuose 1944 m. rudenį, ištrūkęs iš
nacių nuo apkasų kasimo, Tilžėje sutikau buv.
Lietuvos armijos majorą, tuo metu aukštą SD
pareigūną Berentą.

Gal kad Trečiojo Reicho galas buvo ne už
kalnų, gal dėl senos pažinties Berentas man
parūpino laikiną kambarį kažin kokio princų
vardo bombų apdaužytam viešbutyje Tilžėje.
Ten keletą kartų susitikom. Jis, prisiminęs
Liaudies seimo pareiškimus, tikino, kad tai
buvęs geras sumanymas. Lietuvos kovose
valstybei atstatyti tai būsiąs svarus argumen-
tas. Tuo metu beveik visa Lietuva jau buvo
užlieta grįžtamojo potvynio — sovietų.

Berentas stebėjos lietuvių politiniu, vals-
tybiniu subrendimu. Jis prisipažino savo lai-
ku buvęs šalininkas tų, kurie norėjo atsiimti
Vilnių, Lenkijai susidūrus su Vokietija. Bet
įvykiai, laikas parodė, kad tai būtų buvusi
Lietuvos katastrofiška bravūra. Lietuva žo-
džiu ir veiksmu įrodžiusi neutralumą. Beren-
tas sutiko su mano mintimi: komunizmas iš-
siveržė potvyniu, grūmodamas visai žmonijos
senajai kultūrai, civilizacijai. Ne valstybių
sienos, išlikę ar sugriautos, pravartu skaičiuo-
ti, kiek pravartu tolimų distancijų laike ir
erdvėje sutelkti jėgas lemiamai kovai, kuri
gali įvykti po dešimtmečių. Nacių ir sovietų
grumtynės liudija pirmųjų aklą jėgą ir siau-

rą nacizmo supratimą kitų tautų. Sovietai įrodė melo jėgą ir prisitaikymą. Jie, rusai, sugebėjo pravoslavijos, carinės Rusijos žygiais uždegti rusą ir komunizmo mitu apgluštinti žmonijos laisvės nugarkaulį — Angliją, Ameriką.

Lemiamai kovai daugiau padės komunizmu nusivylusieji, negu mitų ir tikrovės maišatyje apgluštinti Vakarų demokratai, ypač intelektualai.

Berentas pasakojo generolo Justo išsitarimus. Lietuviai sugebėję ne tik neįsivelti į Lenkijos - Vokietijos grumtynes, bet ir susilaikę nuo kruvino pasipriešinimo sovietinei okupacijai. Trečiajam reiche naciai, ypač Ribbentropas ir Rosenbergas, darę viską, kas galima, išjudinti lietuvius ginkluotai pasipriešinti. Išskaičiavimai buvę šėtoniški: grumtynėse sunaikinti Lietuvos ūkinį, kultūrinį gyvenimą. Dar svarbiau — naciai buvo tikri galutiniu Lietuvos ir lietuvių sunaikinimu. Ostlandas atsiradęs daug anksčiau, nei jis buvo paskelbtas Baltijoje ir Baltgudijoje. Sovietų armijos, NKVD rankomis būtų buvęs sunaikintas Lietuvos aktyvas. (Taip ir pasakė Berentas: Lietuvos aktyvas). Sumuštos Lietuvos armijos likučiai ir tūkstančiai pabėgėlių būtų pajudėję prie Vokietijos sienos. Nacių partijoje dar nebuvo vienos nuomonės: atidaryti sieną ar ne? Wehrmachto viršūnėse buvusi vieninga nuomonė — atidaryti sieną Lietuvos armijos likučiams. Ir likučių ateitis

buvusi aiški naciams - partijai: sudaryti pagalbinius policijos būrius Rusijai ir Baltijai apvalyti, neįjungiant į Wehrmachtą. Lietuviai su Vokietijon pasitraukusiais armijos likučiais būtų buvę sumobilizuoti taip pat į pagalbinę policiją. Ką darė nacių SS, SD Lietuvoje ir Rusijoje, mes gerai žinome — mes būtume buvę įtraukti į tą žudymo, naikinimo orgiją visu akiplotu.

Berentas manė, kad tik vokiečių, t.y. nacių išdidus arogantiškumas sulaikęs lietuvius nuo įstojimo į Wehrmachto eiles. Vokiečiai buvę tikri savo greita pergale, garbinga pergale. Jie nutarę neleisti jokiai mažai tautai dalytis karo garbe. Girdi, jeigu naciai būtų buvę toliau pramatantys, samprotavo Berentas, lietuviai, latviai, estai būtų žuvę greta vokiečių Stalingrado, Oriolo mūšiuose. Lietuvių neįsijungimas atlikęs dar vieną baltiečių gelbėjimo darbą: naciams nutarus išvežti dešimtis tūkstančių lietuvių darbams į Vokietiją, nebuvo galima įvykdyti dėl Wehrmachto pasipriešinimo. Kai lietuviai parodė pasipriešinimą išvežimams į Reichą, Wehrmachtas sudraudęs nacių, bijodamas partizanų išsivystymo ir Lietuvoje. Partizanai Rusijoje parodė, kokia baisi, slapta jėga yra partizanas vietoje, gyventojų palaikomas. Berentas manė, kad Lietuva yra labai laiminga žemė. Tarp dviejų milžinų, kaip milžiniškos bangos antplūdyje, lietuvis palenkęs pečius, kol persiritusi viską naikinanti banga. Beren-

tas neslėpė man jau tuo metu žinomo Baltijos sunaikinimo plano: viską sunaikinti, prieš sovietams užplūstant. Bet ir partijoje ir Wehrmachte kilęs tylus, bet gilus susirūpinimas: o ką darysim, jei baltiečiai sumanys prieštintis sunaikinimui? Išsklaidyta gen. Plechavičiaus rinktinė — savaip demobilizuoti vyrai, karo metu įsigiję ginklų. Wehrmachtas griežtai atmetęs planą, kai ir SS ir SD ėmę svyruoti dėl sunaikinimo įvykdymo.

Kaip vėliau paaiškėjo, visa Berentų šeima, trijų brolių žmonos, vaikai, nors ir įsijungę į Wehrmachto ar nacių partijos eiles, visada buvo arčiau lietuvių, Lietuvos. Vokiečių okupacijos metu jie ne vienam kiek galėdami padėjo. Ir pergalės dienomis 1941 - 43 m., kai kai kurie Lietuvos vokiečiai nebejuto žemės po kojomis, išsijuosę skubėjo būti naciškesni už nacių, Berentai liko artimi, paslaugūs, kiek jie galėjo nacių bukalgalviškumo išsiveržimuose.

Miniau čia Berentus, kaip dalį mūsų krašto žmoniškumo. Žmoniškumo, kaip jis buvo sunkiai pasiekiamas ir rudųjų ir raudonųjų potvyniuose. Iš atokiau stebint laiką, įvykius dera atrinkti, suprasti žmones, kurie pajėgė išlikti žmonėmis, giminėmis, prieteliais, kai teroras, melas neatlyžtamai bandė žmoniškumo atsparą.

Partijos, programos, diplomai, turtai treškėjo teroro ugnyje. Šitoje ugnyje kartais tyliai, nematomai grūdinosi žmogus, jo atspa-

rumas likti žmogumi. Mes, lietuviai, galim pakelti galvas. Gal senos, amžiais kovojusios mūsų tautos tradicijos, gal gilus lietuvių žmoniškumas ne kartą laimėjo, kai jau rodėsi jokia valia, joks tvenkinys neatlaikys gyvuliškumo potvynio.

Mes turėjom ir išimčių. Jos nei garbės, nei nuopelnų neatnešė, patekusiems į raudonuosius ar ruduosius, šūkį, partijos bilietą iškėlusį aukščiau žmogaus, tautos. Bet jie mažuma.

Mažuma ir tie, kuriuos kai kas, ypač žydai, vis dar bando skaičiuoti, kiek, kur ta mažuma drįso kalbėti daugumos vardu.

Ta proga dėl žydų

Man rodos, mes jausmu akiai vadovaujamės, smerkdami Lietuvos žydus. Sakyti Lietuvos žydus — tai surasti žydus, žydiškesnius už žydus ar mažiau žydiškesnius. Žydas, sakoma, visada išlieka žydu. O kuo kitu jie galėtų išlikti? Ar dviejų tūkstančių metų žydų keliavimas per pasaulį nevertė jų likti tik žydais, visiems juos išskiriant? Lietuvoje žydas negalėjo priklausyti krikščionių demokratų partijai, lygiai tautininkų, liaudininkų. Net socialdemokratai tyliu nusiteikimu privėrė duris žydui, kuris būtų drįsęs peržengti partijos slenkstį. Liko beveik vienintelė partija — komunistai. Čia žydas galėjo būti nariu, vadovauti, būti žydu.

Tenka pridurti, buvo ir internacionalizmo - komunizmo trauka žydai, kuris dažnai šventraštyje ir banke ieškojo tėvynės. Lietuvių kompartijoje didesnė pusė buvo žydai. Kas gi ta didesnė pusė? Tai, gal būt, 235 nariai. Ir tai tik popieriui. Jie jau retėjo, sklaidėsi kaskart geriau prasigyvenančioj Lietuvoje. Dar keletas metų nepriklausomo gyvenimo būtų sutirpdę ir tuos du šimtus su kaupu. Aš juos pažinau pačioj juodžiausioj žmogaus nupuolimo naktį — sovietinio teroro užplūdime. Lietuvos žydas - komunistas dar tebebuvo žmogus. Jis dar nebuvo praradęs krūtinės šilumos, smegenų, kuriuos piktu įniršiu naikino savyje rusai - sovietai.

Tremtyje, pasaulyje žydai nesivaržė pilti pamazgų ant baltiečių. Vėliau jie susimąstė. Jausmus apvaldė protas. Gal kai kuriems ir paaiškėjo, kad lietuviai savos gyvybės kaina gelbėjo žydus. Tai ne išpūtimas žodžio ar minties. Žydai niekur taip nuodugniai nebuvo naikinami, kaip Baltijos plotuose, ir niekur taip nerizikavo lietuviai, gelbėdamas žydą. Aš pats buvau, padėjau, mačiau.

Po karo žydai turėjo teisę ir norą ant daug ko pykti. Žydams nereik pirštu parodyti didžiausią nusikaltėlį — nacius ir sovietus. Stalino, Hitlerio paktas rugpiūčio 23 d. atvėrė duris II-jam karui, tuo pačiu Hitlerio genocidui, kuris sovietų praktikuojamas nuo spalio revoliucijos. Žydai nedrįso pasekti sovietų kelių į praeitį, kur būtų radę dešimtis

milijonų Rusijos plotuose išnaikintųjų, nemažai ir pačių žydų. Hitleris ėjo Dzeržinskio, Jagodos, Sierovo pramintais takais. Jeigu ateinančios kartos susimąstys ant Rusijos, Vokietijos genocido, homocido kapinynų, teks apkaltinti Stalino, Hitlerio kartos žydus išspoksojimu į vieną medalio pusę.

Po nakties ateina diena. Dabar žydai, imliu protu, turtu, žinių ir vadų gausoje rikiuojasi suprasti, kas dedasi sovietų aptvėrime. Man visada nejauku iškiliesiems ką nors pasakyti. Mūsų iškilieji politikieriai, dievai žino kuo remdamiesi, iki šios dienos nerado kelio ar keliuko susitikti su žydais laisvajam pasaulyje. Vienodas skaičius žydų ir lietuvių neša sovietinės Rusijos jungą. Lietuvių ir žydų gal kai kur kitokie keliai, bet laisvės, žmogiškumo skendime sovietiniam liūne gelbėjimasis yra vienodas ir būtinas.

Šioje pusėje pradėtina plati, gal ir labai sunki kova už žmogaus gelbėjimą sovietinėje samoderžavijoje. Ir žydų ir lietuvių jėgų niekad nebus per daug.

Dienos, įvykiai

Su rūpesčiu ir pasitenkinimu, su geroka doze prievartos priėmiau priešmokyklinio auklėjimo skyriaus viršininko pareigas. Rūpestis — neturėjau pasiruošimo, patyrimo. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo sunkus, atsakingas darbas. Norėjau ką nors apčiuopiamo

padaryti su žmogumi, žmogui, — čia buvo pasitenkinimo.

Vaikų darželiai, prieglaudos nepriklausomojoje Lietuvoje buvo beveik labdarių, darbo ieškančių — dažnai laikui praleisti ponių sritis. Ir tos tariamosios poniutės, pašaipos duona skubiems juokdariams, kai kur dirbo sunkų, nuoširdų darbą. Jos ar jie daug kur nešė nelengvą tūkstančių vaikų, senelių aprūpinimo darbą. Galėjau ir galiu visa eile duomenų pakaltinti buvusią vyriausybę neprkl. Lietuvoje, bet turiu duomenų ir geriems užsimojimams ir neblogiems pasisėkimams. Kai dabar, maniako išibėgėjimu, sovietinėje Lietuvoje baigia žmogui smegenis priešukšlinti visokiomis statistikomis, milžiniškais planais, — gera proga galėčiau pateikti statistikų, kuriuos įrodys, kaip nuo 1918 iš pelenų, griuvėsių pakilusi lietuvių veikla buvo toli pasistūmėjusi auklėjimo, globos srityse.

Bet ar verta ginčytis su sovietiniu gramofonu, trūkusios plokštelės atkaklumu kartojančiu: gera gyventi, linksma gyventi, gera gyventi, linksma gyventi!

Teko perimti visą eilę vienuolių vedamų darželių, senelių prieglaudų. Tai buvo keblus bandymas. Tylomis mane sekė nauji švietimo komisariato viešpačiai, partija ir visų akių akis — NKVD.

Vienuolių išlaikomosios prieglaudos, darželiai buvo neturtingi, kaip ir daugelis valdžios, privačių globoje, bet vienuolės skyrėsi

tvarka, švara. Dar svarbiau — jos mylėjo vaikus. Beveik motiniška širdimi, dažnai turėdamos labai kuklius išteklius, gal net trūkumų, buvo gana šilumos, šiltos rankos drabužiui skalbti, lopyti, paduoti šaukštą. Tai buvo labai daug normaliam gyvenime, jeigu tie žodžiai čia tinka. Bet tai buvo priešinga klasinės kovos, komunistinio despotizmo sistemai. Kaip tik tai ir buvo pati didžioji kliūtis, norint palikti nors laikinai vaikus, senelius vienuolių rūpesčiui.

Vienuolės pačios padėjo savo gaubtuvus, regulas. Jos tikrai norėjo vaikams, seneliams būti duonos, pastogės tvarkytojos. Auklėjimą vaikų jos pačios skubinosi perduoti pasauliečiams.

Bet čia neužteko kompartijos įsakymo — nebuvo pakankamai paruoštų auklėtojų. Net ir ūkinis gyvenimas prieglaudose, darželiuose suiro, kur ūmai išiveržė nauji — liaudies tvarkytojai. Bet kompartija sutiko su naująja netvarka, vengdama senosios tvarkos. Kompartija, tiesa, kurį laiką mažai kišosi. Švietimo komisariatas grūmėsi savo persitvarkymo netvarkoje, kokią tegali sukelti sovietinė biurokratija.

Mano padėjėjai, auklėtojai, inspektoriai patarė galimai greičiau paleisti vienuoles. Tyliai ėmiausi negriauti senojo, kol dar neturime naujojo. K. Preikšas, sutiktas rašytojų namuose, pasiteiravo, kaip man sekasi. Ir jis nu-

stebo mano pastangomis vienuolių parama naudotis prieglaudose, darželiuose.

„Tai — darbininkės“, tariau.

„Bet kokios darbininkės!“ atkirto Preikšas. „Jos iš to vynuogyno, kuris seniai prarūgo. Ar tu manai rauginti tarybinius vaikus!“

Po kelių dienų Vyt. Didžiojo universiteto medicinos fakulteto vienoje salėje susišaukiau auklėtojas iš Kauno ir apylinkių. Tai buvo daugiausia vienuolės. Atvykdamos į susirinkimą, kai kurios maniusios, kad tai būsiąs vienu ypu visų atleidimas.

Keletą dienų ieškojau žodžio. Paprasto, žmoniško, ko jau stigo klasiniu kerštu uždegame, pasimetusioj žmogaus dienoje, įvykiuose.

Nuo dienų, kada Tėvynės Sąjungos pasikalbėjimuose ryškėjo likiminis tautos, žmogaus bandymas — visu svoriu slėgė klausimas: kaip mums išsilaikyti? Žmogaus ryšys su žmogumi, kraštu, tauta piaunamas Azijos despotizmo. Komunizmas! Tai tik dalis didžiojo melo, kurį priėmė azijatas - rusas, kartuves, kacetus uždengęs Markso, Lenino milžiniškais portretais. Trijų milijonų artojų, dorų žmonių tautą užgriūna du šimtai milijonų azijatų visai biauria šių žodžių prasme. Viduramžių inkvizicija, šventieji karai, Baltramiejaus naktis — tai tik vaikų išmonė, palyginus su kompartijos fanatizmu, melu, NKVD kumščiu.

Man stojosi akyse vaikystė, dulkėtos kojų pėdos, lengvai šlepsinčios į Čedasus su ele-

mentoriumi po ranka. Tai vėl... gegužės kukū, pavasaris, pirmą kartą Kelmynės berže... tu virsti per galvą, kad tau visą vasarą būtų gerai, karvėms neužtrūktų pienas ir nesuskeldėtų kojų užkulniai. Tai vėl... tėvas už stalo Kūčių vakarą, ant kalneliais iškilusios lininės staltiesės uždėjęs abi rankas, po trumpos maldos, amžinybe alsuojančioj tyloj... „idant visi sveiki, draugėj, brolybėje...“ Ir dėdė Kalpokas, žiemos vakare nebaigias pasakų, ir motinos vargana, niūniuojanti daina, minant ratelį, ir pavasario rytas, ir kiekviena diena, kurią prasideda iš naujo žemdirbio gyvenimas.

Reikėjo suprasti grūmojimą, užgriuvusį mūsų žemę, žmogų, justį ginklo plieną prie smilkinio. Tai keitė mūsų visą būtį, gyvenimą. Galva svaigo mąstant, kokia lemiančiai sunki priešo ranka rovė žmogaus, tautos šaknis. Nuo laukų vagos ligi bokštų viršūnių ardė neregėtu žiaurumu.

Sužiuro į mane daug akių. Aš jas lyg pirmą kartą, tas akis, pamačiau. Ant katapulto dėdamas užrašų popierėlį, girdėjau jo šlamesį kvėpuoti nutilusiuos klausytojuos. Ar jie žinojo, kiek mažai galiu pasakyti paguodžiančio visiškam netikrume — nors lašelį tikrumo.

Tur būt, jie suprato. Ypač vienuolės. Pastūmęs į šalį iš anksto paruoštus kalbos užrašus, kalbėjau kaip kur nors ant prieklėčio atvangai stabtelėjus. Man buvo nesaugu jiems pasakyti, koki sunkų, gerą darbą dirbo. Tai

pasiaukojimo, žmogaus žmogui iš kartos į kartą kartojimas padėti jaunoms širdims, protams. Nauji uždaviniai, naujos sąlygos. Bet mes juos suprantam... Suprantam ir tvarkos, priežiūros, auklėjimo uždavinius. Reikės juos praplėsti. Bendromis jėgomis, viens kitam padedant. Reik mylėti žmogų, esamąjį ir būsimąjį. Kas tuo gali abejoti? Jūs tai įrodėt. Dirbkim ir toliau.

Pridėjau keletą gatvinių frazių. Įsimaišiau arčiau su vienu ar viena pasikalbėti. Mačiau ir ašarų akyse. Ir man taip arti. Kosėjau, rankas gniaužiau. Šitie mielieji veidai, širdys, kurie ne vienas jėgas, džiaugsmą, protą atidavė būsimiesiems — jų pavaduotojams išauklėti.

Einant iš salės, viena auklėtoja, vienuolė, kumštelėjo į alkūnę. Arčiau prislinkusi, patylomis: „Mes jumis pasitikim“.

Ir aš pasitikėjau savo talkininkais. Mano graži, gerų dienų virtinė buvo su jais. Nelengva buvo su jais, jomis skirtis.

Vokiečiams atėjus, kai naujieji nacionalistai, frontininkai lengva širdimi, dar lengvesne ranka talkininkavo užpildant duobes, mano buvusieji talkininkai, talkininkės diena nakčia surinko daugiau kaip du šimtus parašų ir atskubėjo į geštapo centrą Kaune. Manimi jau buvo pasirūpinę kiti, kai tik akimirkos, keleto žingsnių trūko iki duobės, nors ir jų parašai ir nuoširdus manęs vertinimas buvo pravartus.

Bet neužmirštamasis jų dėkingumas liko. Sutikau juos vokiečių okupacijoje, tremtyje. Man regis, mes mokėjome vertinti ne tik pasitikėjimą, bet ir žmogaus esmę — žmoniškumą. Tai ne daug, bet kur, kaip daugiau?

Viena iš panašių

Kauno priemiestyje, Slabadoje, teko perimti vaikų prieglaudą, prelado J. įkurtą ir tvarkomą. Perimti paskyriau inspektorių Rucevičių (seną knygų leidėją) ir inspektore J. Rucevičius kvietė ir mane nuvykti.

Sunku aprašyti. Patalpos gana erdvios, bet apleistos. Lovelės įvairaus dydžio, vaikai 2 - 4 metų, beveik visi gulėjo ant šiaudų. Buvo popietės metas. Atrodė, kad vaikai niekad nesikelia. Kai kurie apšašę. Keletas gulėjo ant nugarų, pūstančiuose, dvokiančiuose šiauduose. Atvertęs pamačiau ištisai nušutusią nugarą. Septyni mirę trijų savaitių bėgyje. Visi tiesė rankutes, pamatę duoną Rucevičiaus rankose.

Prižiūrėtojai — keletas merginų, du vyrai — ūkio vedėjas ir sargas. Dvi vienuolės, laikinai prelado J. iškviestos.

Klausinėjami prisipažino jau seniai negavę pinigų duonai, pienui. „Prelatėlis sako: aš jau ne globėjas. Greit mane kas nors globos“, senyva, davatkos sukirpimo moteris skubinosi man aiškinti. „Viskas dabar ne mūsų, viskas... O, biedni vaikeliai turi, matai kaip...“

Pulkininką L. Butkevičių po kelių dienų paskyriau ištirti, kas, kaip dėjosi minėtoje prieglaudoje. Jam patariau pasirinkti du padėjėju iš švietimo komisiariato.

Po geros savaitės plk. L. Butkevičius atsargiu balsu išdėliojo maždaug tokias tokeles. Tokių apleistų prieglaudų atsiradę keletas. Jis nenoriai vartojęs žodį sabotazas, bet kito žodžio jam nepavykę sugriebti, apibūdinant keleto vaikų namų, prieglaudų būklę. Atskaitomybė — kišeninė. Minėtasis prelatas J., taip garsėjęs pasiaukojimu vaikų, senelių globai, vargu ar tinkąs ir Dievo ir kišenės akivaizdoje nešioti tokią labdario aureolę. Butkevičius gal kiek per daug leidęs, kišdamas nosį į prelato ir dar vieno kunigo atskaitomybę, bet tai radęs neišvengiama. Per metų metus gautos nemažos sumos vaikų prieglaudų, namų išlaikymui. Esą ir šiokie tokie pakvitavimai: tokia ir tokia, dažniausiai vienuolių išlaikoma, įstaiga gavusi iš prelato ar kunigo tiek ir tiek, bet įstaigos knygoje nematyti, kad tikrai tokia suma pinigų tam ir tam sunaudota. Komisijos akyse viena vienuolė pareiškusi, kad tokie pakvitavimai buvę savo rūšies padengimas sumų, kurios dažnai pakvituotojų nepasiekdavusios. Įstaigų vadovybė - vienuolės, vienuoliai ir jų parinkti civiliai nedrįsę pasiteirauti.

Ir minėtoje Slabados prieglaudoje, kur kirmėlės ir parazitai ėdė gyvus kūdikius, radę ir lėšų ir atsargų maisto ir drabužių. Kodėl

nepasinaudota? Atsakymas: „Mūsų globėjas ar globėja įsakė laukti naujų globėjų“. Ir taip diena iš dienos, savaitė iš savaitės.

Tai, žinoma, pasiekė kompartiją. Mane pakvietė Grosmanas - Didžiulis. Daug ką nutylėdamas, atpasakojau L. Butkevičiaus ir inspektorių atidengimus. Matyt, buvo tik įžanga. Didžiulis nusivedė mane pas Adomą - Meskupą. Tai buvo Sniečkaus dydžio žuvis. Kai kuriais taškais, gal būt, Meskupas rėmėsi tvirčiau čia ir Maskvoje. Adomas - Meskupas man visada primindavo pūstančią žuvį. Strazdanotu veidu, tuklus, į tvirtus pečius įtraukęs galvą, žiūrėjo į žmogų kažkaip iš šalies, žvairiu, žalsvai rudų akių žvilgsniu. Apžėlusiomis rankomis, kalvio rankomis, plėšraus paukščio būdu dažnai kėtė pirštus į visas puses, tarsi griebdamas ko daugiausia jam vienam ore matomo grobio.

Adomas - Meskupas atsargiai rodė savo žinias, užsispyrusio jėgą. Jis stebino erudicija, mokėjimu išgvelti priešų silpnumus. Einant koridoriais, sumečiau ko trumpiau leistis į šnekas. Didžiulis, papasakojęs jam, kas mano sakyta, nuolankiai pasiskersuodamas, tyliai išnyko už durų. Meskupas, pasirodo, žinojo ligi smulkmenų. Man priekaištų nedarė, bet pageidavo kaip galima daugiau ir skubiai surinkti žinių, faktų. „Tai milžiniško masto korupcija po sektos priedanga. Dar daugiau, tai Olšausko afera po labdarybės priedanga. Aš nematau, kad be teisingumo įsikišimo

mums teks išsiversti. Tai turėkit galvoje. Taitai svarbiausia — pateikti medžiagą teismo įstaigoms“, ramiai, bet kirčiuodamas išdėstė. Aš linktelėjau galva ir rengiausi atsisveikinti. Tai, atrodė, Meskupą kiek nustebino. „Jūs, drauge, tur būt, turite nuo savęs..?“ Jis iš šalies žvairai sekė mane. „Tuo tarpu daug ko nenorėčiau paliesti. Paskyriau atitinkamą komisiją, tenka palaukti rezultatų“. „Oho, jau paskyrėt komisiją? Sakot, atitinkamą. Tai, žinoma, lauktina rezultatų. Komisija, žinoma, gerai“. Mačiau nežymų nušvitimą nemigo, persidirbimo suvargintam veide.

Komisija. Tai ir buvo palaima. Per komisijų aušintuvus daug visokio susitvenkusio oro išeidavo švelniau. Svarbiausia — komisija nuimdavo nuo tavo pečių daug svorio. Kelios galvos savo ruožtu ištraukdavo švelnesnius išsireiškimus, užkraudavo tuščio autoriteto. Aplamai, kaip ir visose totalitarizmo girnose, lengviau biurokratija malė tave kompanijoje - komisijoje.

Buvo aiškiau negu aišku: ištisas dešimtmetis mūsų gyvenimo norima patraukti į teisimą — viešumos teismą. Propagandai jau ėmė stigti malimo. Agitpropas jau seniai perkūlinėjo Smetoną, Vailokaitį, Lapėną. Atėjo metas sodinti į kaltinamųjų suolą dar vis užnugaryje tūnantį „klerą“. (Kitokio termino, kalbant apie kunigus, nevartojo).

Nutariau delsti. Komisija už poros savaičių atnešė šusnį dokumentų. Parsinešęs na-

mo, nuodugniai perskaičiau. Tai buvo atkakliu rūpestingumu dokumentuotas kaltinimo aktas. Matyt, komisija gerokai buvo išplėtusi medžiagos rinkimą. Tarp kitko, iš kažin kur buvo surasti aukų rinkimo lapai — pajamos kun. K., stačiosio Prisikėlimo bažnyčią Kaune. Buvęs Lietuvos saugumo valdininkas V. prijungė išsamų raportą apie kun. K. Iki smulkmenų buvo aprašyta, kaip mergina G. buvusi sugauta su 36.000 litų. Tardoma prisipažinusi, kad tai paėmusi iš kun. K. seifo po vėlyvos vakarienės, šeimnininkui užmigus. Bet kun. K. užsigynęs. Jam nedingę nė 36 centai. Taip ir kilęs klausimas, kur dėti 36.000 litų. Šmaikšti mergina negalėjusi įrodyti, iš kur gavusi pinigų. Saugumo organai pasilaikę, nors slapčia visi žinoję, kam tie pinigai priklausę...

Man atrodė, minimasis saugumietis, gal būt, įsiteikdamas naujiems duondaviams, buvo pririnkęs medžiagos ir apie Prisikėlimo bažnyčios statybą. Ir specialisto miklumu atidengė skyles, net neslėpdamas, kad tai jam buvo žinoma nuo pirmojo akmens, įdėto į pamatus. Iškvietęs buv. saugumietį V., išklausiau jo žodinio raporto. „Drauge, čia tik pelai. Aš žinau ir įrodysiu juodu ant balto“. Jis žinąs daug daugiau. Esą žinių jo portfelyje, kaip bobučių, senelių patikėti apsaugai pinigai ir po mirties ir prieš mirtį sutirpdavo juodose kišenėse.

Tai buvo ginkluotas, puikiai paraką nau-

dojās priešas. Jis nežymiai pastebėjo, kad ir pakvietimą pasikalbėti dera laikyti laiko gaišinimu. „Aš įrodysiu. Aš atsakau faktais“.

Man ir kilo rūpestis: kas, kodėl prijungė buv. saugumietį, virtusį NKVD talkininku?

Butkevičius paaiškino, kad, Kaune tikrinant vaikų prieglaudą, vienas naujas prieglaudos tarnautojas pasiūlęs susisiekti su buv. saugumiečiu V. Tekę pakviesti.

Užklaustas plk. L. Butkevičius savo nuomonę išdėstė gana apvaliai. Seniai visko ragavęs, buvęs savanoris, dalyvavęs, kad ir netiesiu šūviu, kovose prieš raudonuosius, norėjo išsilaikyti darbe, kurį jis nuostabiu kruopštumu atliko. Kaip senam pažįstamam, aš atidengiau: tai kaltinimas buvusiam, ką jau praradom. Sutikim, kad tai tiesa, bet mes spįaudytume į savo veidą akivaizdoje priešo, kuriam viskas mūsų verta tiek, kiek galima apspįaudyti.

Pirmą kartą pastebėjau pulkininko baily nustebimą. Po nejaukios tylos, ūsus viena ir antra ranka perbraukęs, pasakė, kad jo darbas pasibaigęs medžiagos surinkimu. Pasitikėjimą jis vertinąs labai nuoširdžiai, bet tegu tai būsia tarp mudviejų. Jo manymu, teismo reikalas pasinaudoti medžiaga. Jis pats esąs nustebintas buvusią korupcija ten, kur mes taip ilgai dėję pasitikėjimą, gerą valią. Ne jo reikalas pagal duomenis kaltinti tą ar kitą dvasiškį, bet kas surinkta pagal dokumentus, apklausinėjimus — neginčytina tiesa. Jis,

mano vietoje būdamas, pasiųstų viską kompartijai, kuri žinos, kaip, ką.

Kiek nukrypstant į šalį. Jau tada pajutau žmogaus pasikeitimą, t.y. **pasitikėjimas su-
svyravo** iš pat šaknų. Pasinaudojimas visokiomis priemonėmis išsiplėtė lietuvi, žmogų žeminančiu mastu. Žmogus pajuto biaurią galimybę — atsipirkti kitu. Net ir artimu, draugu. Mintimis dabar perbėgu klaikias grumtynes po II-jo karo, kai kraštas suskilo į dvi stovyklas: vieni bet kokia kaina prisitaikyti, kiti — bet kokia kaina priešintis. Kraujo upėje, priešų malonumui, išmaudyta visa tauta.

Klausiau K. Binkį patarimo. Jis tada laikėsi arčiau lovos. Jau būsiu minėjęs Binkio, mano ir kitų ilgas, atkaklias diskusijas prieš okupacijų išgriūtį. Tai gyvai atsimenu, kai be jokios šypsenos Kazys tarė: „Liudai, iki šiolei aš tave laikiau artimu bičiuliu. Tu jungies prie mano kenkėjų, kurie galvoja, kad aš gudresnis ir už rabino vaiką. Aš ir sau negaliu patarti. Daug kas galvoja, kad aš labai puikiai tvarkausi ekonomijoje, t.y. skolose ir gudrumė, šeimos biudžetą suvedu galas galan. Antstolis — mano geriausias draugas. Kad aš tiek būčiau parašęs poezijos, kiek antstolis mano turtą aprašinėja, buvusį ir būsimąjį, aš būčiau storiau raštais apklojęs ir už Jaską. (Jono Kuosos -Kossu -Aleksandriškio -Aisčio -Aleksandravičiaus Binkis kitaip nevardijo kaip Jaska).

Binkis priminė mūsų diskusijas Tėvynės

Sajungoje. Juk ten mes ryžomės save įtikinti užmiršti asmenines sąskaitas, partijų, sektų šerius susišukuoti. Lietuvis – žmogus, kas jis nebūtų, reik gelbėti. Binkis visada smerkė kunigijos pasinešimą politikuoti. Tai pražudę beveik mistiškai prastuolių akyse švitėjusią aureolę ant pat kunigo viršugalvio. Tos aureolės, Binkio manymu, dvasiškija nebeatgaušianti. Binkis patarė, jeigu galima, sulaikyti komisijos medžiagą.

Plk. Butkevičiui patariau iš naujo nuodugniau patikrinti jau turimąją medžiagą. Jis, žinoma, suprato mano norą delsti. Delšėm. Kompartija užsivertė naujais rūpesčiais. Apklausinėjimo medžiaga po poros mėnesių grįžo atgal. Ji pas mane išbuvo iki birželio 22 d. Pasitraukiant į Vakarus keturiasdešimt ketvirtųjų rudenį teko sudeginti kartu su visų glėbiu kruopščiai mano ir talkininkų surinktos medžiagos. Tarp jų buvo ir L. Seimo scenarijus, atsiųstas iš Maskvos. Scenarijų man teko versti į lietuvių kalbą. Gaila, tai solidi medžiaga respublikų „nepriklausomybės“ įrodymui.

Vilniuje

Prie Aušros vartų buvo didelė lenkų vaikų prieglauda. Ją radau persikėlus į Vilnių, 1940 m. rudenį. Viena didžiausių, gerai aprūpintų prieglaudų. Prieglaudos sandėliuose radosi didelės atsargas šokolado, džiovintų vai-

sių, cukraus, miltų, kakavos. Atsargos stebino dydžiu ir skanumu. Galima buvo numanyti, kad tai ne vien prieglaudos sandėlys. Prieglaudos personalas buvo grynai lenkiškas. Viena pusamžė moteris - auklėtoja kalbėjo lietuviškai, bet labai nenoromis. Teko porą atleisti, ir paskyriau merginą ir vyrą, vilniečius. Jie tuojau pranešė, kad prieglaudos priedangoje dažnai maišosi vyrai, moterys, atseit, vaikų tėvai, giminės. Sužinota, kad civiliais apsirengę atsilanko kunigai, vienuolės. Jie ne tiek domisi vaikais, kiek sandėliu. Išeina su temose su ryšuliais.

Vilniaus prieglaudose, vaikų namuose maža buvo lietuvių. Iš minėtosios prieglaudos porą šimtų lenkų vaikų perkėliau į kitą prieglaudą, o vilnietę, naujai paskirtą auklėtoją K. išsiunčiau į Vilniaus apylinkes parinkti neturtingų vaikų į iškeltųjų vietą.

Pagal kažin kokią seną paragrafą Vilniaus miesto vaikų namuose, prieglaudose turėjo būti tik Vilniaus miesto vaikai. Priemiesčiuose buvo daug vargingai gyvenančių gausių šeimų. Daugiausia tokių buvo lietuvių. Jie nuo seno buvo ujami, traukėsi iš viešumos. Auklėtoja K. surinko per trejetą šimtų priemiesčių vaikų, kurių daugumą sutalpinau minėtoje Aušros Vartų prieglaudoje. Teko atleisti dar vieną auklėtoją, kuri karingai kliudė lenkų perkėlimą ir lietuvių apgyvendinimą. Vėliau pasirodė, kad tai buvo Lenkijos armijos pulkininko žmona. Jos vyras, vyr. štabo pulkinin-

kas, pakeitęs pavardę, dirbo miesto savivaldybėje.

Muzikas N. Martinonis, artimas kaimynas mano tėvams, dažnai Kaune sutinkamas, keturiasdešimtųjų rudenį sulaukė mane Vilniuje, Gedimino gatvėje. Supažindino su pagyvenusiu, juodbruviu vyru. „Būkit pažįstami, tai draugas Vitas“. Tuo metu, kažin kuo užsiėmęs, neatkreipiau dėmesio. Visi nuėjom pietų į valgyklą, pasiūlytą Vito. Vėliau išsikalbėjus Vitas teiravosi apie mano darbą, prieglaudą, vaikų namus. Tada ir aš pasiskubinau pasiteirauti, kaip jam sekasi. Jis, Vitas, iš Leningrado atkeltas į Lietuvą, rodos, statybos inžinierius, turėjo darbo pilnas rankas. Jis buvo Vilniaus miesto Vykdomojo komiteto pirmininkas. Jau tuo metu Vitas kažin ką pasakė lenkų vardu, gana toli nuo komplimento.

Po pietų, kai likom vieni du, Martinonis pasipasakojo, kad Vitas esąs jo senas draugas dar nuo revoliucijos laikų. Jis jį gynė, kaip didelio takto, labai nuoširdų lietuvį. „Kad mums Dievas būtų davęs daugiau tokių komunistų“. Dar pridūrė, girdi, jei tau kokia bėda ar labai svarbi rekomendacija, kreipkis dieną ar naktį į inž. Vitą.

Netrukus mane pašaukė pats Vitas. Jau buvo po keturių. Darbas baigtas. Jis mane priėmė kabinete, kai šlavėjai jau rikiavosi, ginkluoti šluotomis, kibirais.

Mano paliktas praviras duris, kiek pasikalbėjus, Vitas vaikščiodamas uždarė.

„Turiu jūsų malonumui net tris skundus“, sėsdamasis pagniauzė sunkauso darbo nemačiusius pirštus, kaip daro dažnas pavargęs, gal kiek susirūpinęs. „Man apie jus daug gero pasakojo Nikodemas (Martinonis). Lietuviai, kiek aš jų sutinku, jus pažįsta ir, jūsų nelaimei, daugiausia neblogai jus pabudina. Gal aš ne taip sakau? Aš norėjau sakyti, apibūdina. Ką padarysi, gal geriau gerai, ne kaip blogai“.

Vėliau sužinojau, kad gera nuomonė sovietiniame žvėryne lygiai blogai — atkreipia saugumo akis. Gerai. Kodėl gerai? Už ką, kaip jis išigyja tą gerumą? Bloga. Kodėl blogai? Kam blogas — valdžiai ar žmogui? Gal jo blogumas — gerumas sistemai? Šiaip ar taip, bloga nuomonė mažiau pavojinga.

Vitas man parodė vieną skundą. Rašytas gryną lietuvių kalba. Skundėjas, lenkiška pavarde, kaltino mane šovinizmu, lietuvių favorizavimu. Įrodymai — Markso, Lenino raštų citatos apie šovinizmą. Antras skundas, lenkiškai rašytas, tiesiai dūrė į Aušros Vartų prieglaudą. Mano patvarkymu lenkų našlaičiai buvę išmesti į apleistą prieglaudą, atleisti patyrę auklėtojai, nukelti toli nuo savo gyvenviečių. Vieton iškeltųjų atsiųsti lietuviai — šovinistai. Suminėtos pavardės, jų antiliaudiškas nusistatymas. Tai esą smetonininkai, reaktionieriai.

Vitas nesistebėjo. Skundų esą marios. Ne tai svarbu. Jo manymu, esanti biauri trintis lenkų - lietuvių gyvenime. Jis niekad nematęs tokios neapykantos, kokią patyręs iš lenkų. Jų honoras, jų daugumos panieka lietuviams plaukianti iš seno. Mums Vilniuje nuo lenkų tenka viskas: ir intrigos, ir skaičius, ir gražios moterys, ir pagaliau auksas. Trečias skundas dviejų kunigų. Žinoma, lenkų. Vitas tepasakė, kad vienos vaikų prieglaudos vedėjas, mano rekomendacija gavęs butą greta tų dviejų kunigų, kurie iš seno gyvena Vilniuje. Vedėjas esąs girtuoklis, mergišius, per naktis triukšmaująs. Kunigai prašo jiems duoti naują butą, arba iškelti triukšmadarį.

Tai gal tik įžangai. Vitas patylomis papasakojo, kokie santykiai Sovietų Sąjungoje tarp bažnyčios ir vyriausybės. Tai daugiausia liečią pravoslavus ir katalikus. Nesą tikrų duomenų, kas tai iškėlęs. Lunačarskis ar Dzeržinskis? Pagaliau tai ne taip svarbu. Kunigų persekiojimas, bent viešai, Sąjungoje jau nepraktikuojamas. Rastas kitas kelias religijoms sunaikinti — per dvasininkus, per imant sektas savo žinion. Per seminarias buvo ir esą infiltruojami vyriausybei palankūs, apmokami talkininkai — kunigai, popai. Jie yra NKVD agentai. Išpažinties paslapties mitas, tebežavįs tik sutrešusius senukus, bobutes. Viršūnėse dvasiniai dignitoriai gauną rūmus, automobilius, per saugumo - NKVD rankas nemažas sumas. Ir taip sektos pasidarė

sovietų ramsčiais. Yra, žinoma, kunigų dar atsidavusių sektoms, bet jų skaičius mažėjęs, be to, tai daugiau ar mažiau fanatikai arba tiek netinkami, kad jų ir agentais neužverbuoja. Tai žinanti, be abejo, ir Roma. Vakarų Europoje baigią tižti tremtiniai pravoslavai, ortodoksai ir kitokie. Nuo Sov. Sąjungos ir Vokietijos pakto pasirašymo, Vito manymu, per Austriją Roma su Maskva palaikanti nuolatinį vienokį ar kitokį ryšį.

Nėra ir kalbos, sektų amžius Sovietų Sąjungoje esąs jau suskaitytas. Dievas gulis mirties patale. Ir taip esą labai paranku. Užsienis stebi dar neuždarytas cerkves, bažnyčias, o kompartija ir NKVD viešai nerodanti jokio persekiojimo. Jau užverbuoti popai, šventikai, kunigai nenorį viešo persekiojimo. Tai labai pasunkina jų bendradarbiavimą su saugumo organais. Žinoma, kai reikia kokią gaivalą sunaikinti, ištremti ar baimei įvaryti nakčia areštuoti ir be žymės ar garso likviduoti, — dėl to niekas galvos nekvaršina. Kam jis tokią ilgą įžangą padaręs? Jis norį mane perspėti nekliudyti dvasininkų. Jokių. Kurie reikėsia nušalinti, perkelti, geriau kreiptis į saugumo organus. Bet su pamatuotais duomenimis. Jis dar kartą priminė, kad dvasiškosios kišenės netuščios, jiems talkininkų nestingą. Ne visada ir saugumo organuose būna pakankamo atsparumo pinigams, gražioms moterims. Mums, lietuviams, Vilniu-

je tokių išteklių ponas Dievas neparūpinęs. Girdi, mes čia nekenčiami įsibrovėliai.

Vitas buvo įsitikinęs, kad anksčiau ar vėliau Roma ieškosianti susitarimo su Sovietų Sąjunga. Roma tarnavusi visokiom valdžiom, visokiem ponam. Ir Maskva vėliau, kai jau Dievas būsiąs pusgyvis, nebebijosianti Romos įtakos. Ilgiau išsilaikysianti pravoslavija.

Tai rusų tautos religija. Gal ji prisitaikydama liksianti kaip rusų tautos praeities seniena, maždaug kaip tautosaka. Lietuviams abi religijos - sektos esančios svetimos. Per Romą Lenkija visada bandysianti katalikybe turėti įtakos lietuviuose. Tam ir Roma palanki. Vito manymu, mums, lietuviams, dera nesisimaišyti į sektų painiavas. Lietuvių tauta turinti senas tradicijas, garbingą praeitį ir esanti kūrybinga, be jokių prietarų, mistikos. Lietuviai esą realistai. Vitas, pakėlęs balsą, pasakė: „Mūsų tautos sumenkėjimo, beveik suutėlėjimo priežasčių reik ieškoti ir religijoje!“

Martinonio tvirtinimu, Vitas buvęs labai nuoširdus lietuvis. Ne mano vieno, bet ir kiti, kurie turėjo su juo reikalų, gali paliudyti.

Vitui tada prasitariau: didelėse bėdose kartais telieka tik nepakeliama kančia žemėje ir svajonės — Dievas danguje. Tariau, kad mūsų tautai tenka nesaikingai skaudti dalia: dviejų galybių - kaimynų rungtynėse išlikti gyva.

Vitas kurį laiką tylėjo. Sustumdęs ant

stalo išdrikus popierius, nežymiai atsidusęs: „Taigi, išlikti gyva...“

Užbaigai Vito gyvenimo. 1941 m. vasarą, rodos, liepos pabaigoje, Martinonio kviečiamas Kaune, užsukau pas jį. Radau Vitą nuo vokiečių ir mūsiškių besislapstantį. Kitą dieną jam nunešiau antklodę ir keletą šimtų markių. Jis, Vitas, pasakojo, kaip jam, kriukiu pasiramstant, elgetos skuduruose, pavykę iš Vilniaus išsmukti. Aš jam siūliau arti mano uošvio namų nuošalioje sodyboje apsigyventi, kol atauš aistra šaudyti geštapui ir mūsiškiams talkininkams.

Vitas abejojo, ar nuošali sodyba būsianti saugi. Miestas jam visada arčiau širdies. Be to, Vilniuje jo šeima likusi be jokios užvėjos, be išteklų. Martinonis ir aš pasižadėjom paremti šeimą, bet jis, visada kažin kaip svajingas, į tolį žiūrėdamas: „Kaip gi aš be Vilniaus..!“

Ilgokai užtrukusią slogią tylą nutraukdamas, Vitas papasakojo trumpais žodžiais, kaip jam, sugrįžus iš Sovietų, buvę nuostabu atsirasti Vilniuje. „Rytą anksti išeinu, sakysiu, tokia maža kreiva gatvele. Aš ne sentimentalus. Ir girdžiu savo žingsnius. Ir man regis, sakysim, aš tik tada pajutau, kad aš gyvenu. Girdžiu savo žingsnius. Taip niekad nebuvo nei Maskvoje, nei Petrograde, nei — Leningrade“.

Vitas nuėjo prie lango, pataisė užuolaidą. Kai po kiek laiko jis man ilgai spaudė ranką

atsisveikinant, man kažin koks siaubus nujautimas sulaikė žodį, kurį taip baisiai norėjosi ištarti: „Gelbėkimės!..“ Tyliai jam pasakiau: „Saugokis!“

Būtų pravartu paskutinį pasikalbėjimą su Vitu atpasakoti. Tai tviekstų šviesa ant jo beveik mistiško pasilikimo Vilniuje, kai jis ir šeima, rodos, galėjo pasitraukti. Bet jo šeima gyvena Vilniuje. Ką ji į tai? Jo dvi dukreles 1942 m. ir žmoną Vilniaus gatvėje sulaikė saugumo agentai. Ji, Vitienė, su dukromisėjo pas vyrą, pasislėpusį priemiesčio rūsyje. Agentai gerumu prikalbino 5 ir 8 metų mergaites nuvesti pas tėtį. Nuvedė.

Po kelių dienų Vitą talkininkai ir įsakytojai Vilniuje sušaudė.

Mūsų tauta ne lengva ranka šaudė, žudo. Nedera girtis, bet mūsų žmogus - lietuvis jau daug metų stebi — kenčia svetimųjų mirties sprendimus, bausmes. Mes lyg nuošaliai stovėjom; bausmės, mirties sprendimų aistra degė pavergėjai. Mums gal ir tikros nuovokos bausmėms skirti, vykdyti dažnai trūksta. Atpratome. Bausmė — laisvės apsaugos privalumas. Vergijoje teisė spręsti iš mūsų buvo atimta pavergėjų. Bausti ir atleisti didelė ir sunki žmogaus privilegija. Vergams, sektantams tai yra tamsi aistra. Valdovų teisės pajutimo, kurio vergija, dar gi ilga vergija, mums nepaliko. Mirties bausmę 1919 metais visu smogiančiu gaudumu pajutau, kai plk. Glovackio (vėliau generolo) įsakymu buvo su-

šaudytas mok. Pekeliūnas. Jis mūsų mokykloje dvejus metus tyliau atkaklumu, be knygų, be popieriaus mus mokė. Niekada neišdyla jo ramiu balsu pasakota Lietuvos istorija, jo beveik mergaitiškas veidas parausdavo, ėmus jam pasakoti, kaip mes būsime nepriklausomi, turėsime savo teismus, policija kalbės lietuviškai, choras giedos (jis pats giedojo bažnyčios chore, mano brolio mokomas). Kai tėvas, grįžęs iš klebonijos, su ašaromis papasakojo, kaip stebėjosi kun. Kuzmickas tokiu aklu, tokiu baisiu lietuvių pasirodymu! Mūsų namuose ir visoje apylinkėje, kuri pažino mokytoją, ilgai tvyrojo slogus gedulas.

Ta pačia proga, man rodos, generolo Glovackio senatvėje atžarus sudavatkėjimas buvo sąžinės balso aidas, iškilęs pusiausvyros neišbalansuotam charakteryje.

1940 m. rudenį pas mane Vilniuje atvykęs mokytojas papasakojo, kur, kaip gen. Glovackis gana bandą, apsiželdęs barzda, ilga sermėga apsiskuduriavęs. Dvi savaites svarsčiau: gal būt, metas mūsų laisvės kovų epą aptaškusių krauju pašaukti bausmei? Susilaikiau. Ne svetimųjų pagalba ieškoti atpildo. Ir taip gen. Glovackis ir išliko prie kiaulių bandos, kol atėjo vokiečiai. Kaip įtikinau mokytoją, man pranešusį, palikti prie bandos gen. Glovackį bolševikmečiu, atskiras epizodas.

Vytautas Montvila

Nelengviau pergyvenau V. Montvilos mirtį. Susipažinau su juo, rodos, 1939 m. Jis su šeima apsigyveno už Mickevičiaus slėnio, mažam apirusiam namely. Tai daugiau sandari daržinė. Vytautas, iš tolo man parodęs savo gūžtą, nepakvietė apsilankyti. Jis, visada nuostabus mažakalbis, kartą prasitarė, girdi, vasarą su paukščiais ir zuikiais gera draugystė. Žiemą? Kai lauke šilta, tai viduje šilta, kai šalta lauke, tai viduje dar šalčiau. Laikina, girdi, kol ką geresnio.

Kartą Vydūno alėjos autobuse jis nesurado pinigų bilietui, — ir išlipusi prie Galaunės namų pasekiau. Pėsti ėjom į miestą. Pasiūliau 10 litų. Ilgai nesutikęs, pagaliau paėmė 5 litus. „Dešimt — didelė skola. Už trijų dienų grąžinsiu“. Žodį ištesėjo, laukdamas manęs Vydūno alėjos gale, prie Mickevičiaus slėnio. Kartu atvykome į Konrado kavinę, ir jis spyrėsi už mano kavą sumokėti: „Tai bus procentai. Kitą kartą galėsiu vėl pasikredituoti“, be šypsenos kalbėjo Vytautas. Taip mes suartėjom, lyg ir piniginėse transakcijose. Pasitaikydavo vis dažniau susitikti. Atėjus rusų okupacijai, Montvila dar labiau susičiaupė. Jis rašė eilėraščius, vertė Majakovskį. Aš kartą, gana iš tolo, pasiūliau užimti kokią vietą priešmokyklinio auklėjimo įstaigoje. Ėjom Ažuolynu popietės metu. Vytautas pasiūlė atsisėsti po medžiu. Tada, gal kokios ištikties -

nelaimės paliestas, kapotais, trumpais sakiniais, vis lyg apgalvodamas kiekvieną žodį: „Aš, matai, kalinys. Iš principo, sakysim. Dėl laisvės. Man reik visos laisvės. Visos, pasakysiu. Arba — kalėjimas. Kalėjime žinau, kad laisvei yra užbrėžtos ribos. Gera ar blogai — kalėjime esu kaip kevalė“.

Gana atvirai Vytautui pasakiau: būtina užimti kokią nors vietą. Tai mūsų būtinas, gal net likiminis uždavinys. „Kai aš nematau geležinių virbų languose, bet juntu visur... Visur, ore, lauke, miške — man dar slogiau. Erdvėje kalėjimo klausimo neišsprendžiam. Laisvė galima sutalpinti ir labai mažoj krūtinėj, jeigu ji su tavimi“.

Kiek palydėjęs mano namų link, jis prasiitarė, kad anksčiau ar vėliau jis imsiąs koki darbą. Jis turįs sutvarkyti savo žmonos sesers reikalą. Jis gana smulkiai papasakojo, kaip jo „švagerkai“ vieno Kauno knygyno savininkas, priėmęs dirbti knygyne, šešiolikmetei „įtaisė kūdikį“, taip ir pasakė — „įtaisė kūdikį“.

Mūsų nepriklausomybės dienose Montvila, kaip Boruta, K. Jakubėnas, vis po kalėjimus keliavo. Jie visi buvo ne komunistai, jokiai partijai nepriklausė, bet dėl savo maištingos prigimties, sakysim, plataus, atviro valdžios kritikavimo buvo laikomi tautos priešais. Tautos priešo stampas — baisi nuodėmė. Dabar, iš atokiau žiūrint, jaunystės maištingumas, gal anarchistinis nusiteikimas jų žodyje, poezijoje buvo priskaitomas beveik

nepakenčiamu iššūkiu tautai, valstybei. Metų, patyrimo našta juos apramino, jei jau rengėsi, kaip pavasarinė upė, grįžti į vagą, bet dėmė pažymėtus mūsų anų dienų saugumas tautos gerovės vardu — gal net pono Dievo — laikė juos pavojingais laisvėje, bendruomenėje. „Tai beveik Jobo dalia“, kaip kartą man pasisakė K. Boruta, jau šeimos žmogus, visokiai kūrybai pribrendęs, plačiamostis suvalkietis.

Naciams okupavus, minėtasis knygyno savininkas, gal būt, keršydamas Vytautui Montvilai už teismu išreikalautus alimentus švagerkai, su keliais vyrukais nuskubėjo areštuoti. Netruko ir sušaudyti. Kulų naujiems „tautos“, „Dievo“ vardu operuojantiems netrūko.

Skulptorius Grybas, poetas Montvila ir ne vienas panašių buvo ir liks mūsų — vergų bausmės ir laisvės nesuvokimo neištrinami liudijimai.

Iš kur pas mus, pasak Binkio, karalių tautoje, išsiliedavo fanatiško sužvėrėjimo atavizmas? Ypač tuose, kurie jautėsi ir jaučiasi iš dieviškojo šaltinio pasisėmę valią ir teisę?

Su politiniais kaliniais ir Tumėnu

Kelintą dieną po rusų įsiveržimo mane pakvietė į susirinkimą. Ten paaikškėjo tikslas — globoti politiniams kaliniams sudaromas

komitetas. Advokatas A. Tumėnas buvo išrinktas pirmininku, aš — sekretoriumi.

Raštinei vietą pasiūlė Sleževičiaus ar Musteikio namus. Pasirinkom pasitraukusio į Vokietiją Musteikio antram aukšte du erdvius kambarius. Buvo ir išdininkas, rodos, du. Jų uždavinys — rinkti aukas.

Mums kliuvo daugiausia Kauno ir apylinkių politiniai kaliniai. Gerai neatsimenu skaičiaus, bet per komitetą persirito arti trijų šimtų. Buvo iš jų ne vienas tolimas bet kokiai politikai.

Ne kasdienis rytas. Atėjęs jau radau adv. Tumėną.

„Ar mudviem neteko pasisveikinti Valsybės teatre, kai buvo tau iškilmingai įteikta valstybinė premija?“

„Tikrai neatsimenu, buvo šiek tiek sveikintojų. Tur būt, ir jūs sveikintot. Bet aš beveik visas jūsų kalbas išklausiau, kai jūs gynėt suvalkiečių sukilėlius — ūkininkus“, atsakiau.

Taip mes sumezgėm gijas. Kitam kambariulyje technikiniai darbininkai jau pildė anketas, apklausinėjo klientus. Mudviem dar buvo laiko kalboms.

Tumėnas pastebėjo, kad sukilėlio termino jis nevartojęs. Tai esą ir netikslu. Jis lėtu, poilsiu pasiganančiu balsu pasakojo. Jam sukilimas palikęs drumzlinas nuosėdas. Ūkininkų nepasitenkinimas buvęs didelis, pamatuotas. Tačiau to ūkininkų judėjimo, ne su-

kilimo, laiko eigoje išnirę labai abejotinių ūkininkų atstovų. Jis, kaip lietuvis ir žmogus, labai vertinąs vieno agronomo ir kitų moksle prususių pastangas, bet jo nepaliekanti mintis: kažin kas mums pikto, svetimo akinę judėjimą muštynių kryptimi. Muštynės, nei reikalingos, nei nuosaikios, įvykę. Antroji pusė — valstybė aklu pykčiu pasinešusi net mirties bausmei. Tai buvęs ne valstybininkų sąmoningumas, bet pasidavimas kaip tik tos piktos jėgos pageidavimams. Štai kas jam, kaip buvusiam valstybės vienam iš vadovavusiųjų, kaip žmogui, o ypač kaip lietuviui — sunkiai pakeliama.

Ta pačia eile, jau kiek išibėgėjęs, Tumėnas suminėjo Gruodžio 17 sukilimą. Jis niekaip negalėjęs susigyventi su mirties įvykdymu trims komunistams. Tai buvęs bukas, kerštingas kariškių sauvaliavimas. „Matai, sukilimas be kraujo lašo. Geriau negu gerai. O pulkininkai ir leitenantai mano: „Kaipgi taip? Reik antspaud!“ Ir davė antspaudą. Kaip gi, visam amžiui antspaudą. Be teismo, be jokio apkaltinimo, susigriebę nakčia...“ Tumėnas, paėjęs į kambario kampą, į jau išgarsėjusią džiovininko dėdelę piktai nusišpiovė. „Žmogaus mes nemokam vertinti. Žmogaus mes nemylim, Liudai. Štai kas! Gal kad mus mušė svetimi. Kaip geras daktaras nustato diagnozę ir užrašo reikiamus vaistus. Bausmė reikalinga didesnio nusimanymo, dar tikresnės dia-

gnozės. O mes — policininko bananu. Nesukam galvos dėl diagnozės, dar mažiau sukam galvą basliu tvodami. O reikiam, giriamės — krikščionys, net humanistai!“

Artėjo dešimta — priėmimo laikas. Manau, kad tai buvo ilgoka įžanga. Tumėnas patylomis prisipažino, kad jam buvęs netikėtas išrinkimas pirmininku. „Atvirai pasakysiu, aš labai susirūpinau. Net naktį svarsčiau. Suprasti reikia. Juk buvau aš net nepriklausomos Lietuvos ministeris, net pirmininkas. O čia, broli, matau, politinius kalinius globoti. O kas koki skundą?.. Ką mes žinom, o ypač aš, ką, kaip, kuriam? Šelpimas, žinoma, bet šiuo metu?.. Juk jie bus vėliau valdantieji. Gali ir keršyti...“

Papasakojau dviejų politinių kalinių apsilankymą į namus. Vieną pažino mano brolis, kitas, nuo Panevėžio,ėjo paskui brolio pažįstamą. Šis man atvirai pasisakė, kad jis buvęs kaltinamas svetimo turto pasisavinimu. O koks gi tas turtas? Na gi buožės arklys. O kam tas arklys? Nu gi jis, bernas būdamas, turėjęs nunešti į kitą parapiją pirmosios gegužės atsišaukimus. Kodėl nepasinaudoti buožės išnaudotojo arkliu? Sučiupusi policija su atsišaukimais. Dargi — arklys vogtas, suprantat, anais buožių valdymo laikais nepasiteisinsi. Ketveri metai. O kalėjime — draugai. Draugas Vinickis, draugas Vildžiūnas ir taip toliau. Jie gavę siuntinius, jie ir jam davę. Patarę mokytis. Pradėjęs. Bet nespėjęs griebtis

knygos — atsiveria geležiniai, kruvini vartai. Kol kas jis noris paramos nors 50 litų — parodyti į savo tėviškę ir taip toliau.

Tą ir Taip Toliau pasiunčiau į kompartiją. Išėjo nepatenkintas. Antras, mano brolio pažįstamas, buvo tylus, kuprelėn susimetęs pusamžis. Jis patekęs į kalėjimą už naminės lašinimą. Taip, tai buvę lašai duonai, pragyvenimas. Jis esąs mažazemis, o šeimos — septyniese. Naktį varęs naminę. Vienui vienas. Ir taip per krūmus atėję du vyrukai. Būta politinių. Prie šiltos naminės visą naktį išsikalbėję. Iki paskutinių marškinių, kaip žmonės sako. Nuo tada įsijungęs. Ir vieną gegužės pirmąją iškėlęs miestelyje raudonąją. Kalėjimo gavęs. Ten tarp politinių kalinių jis ir knygas skaitęs ir gyvu žodžiu. Kalėjime jam dar netekę įstoti į kompartiją, bet tuojuo paduosiąs prašymą.

Ir tą pasiunčiau į kompartiją. Bet jis nenuejo. Kaip jis nueis, jei buvo naminės meistras, bežemis, bet joks politinis.

„Duokim daugumai poilsio, siųskim į kurtortus. Jie to verti. Vėliau paaiškės, kuris ko vertas“, kalbėjau. Tumėnas gyvai pritarė. Aš jau buvau susisiekęs su Birštonu, Palanga, Sardonimis. Visi sutiko papigintomis kainomis priimti. Tumėnas mėgo ilgėliau paklausinėti. Jį ne vienas pažino kaip advokatą ir mielai pasakojosi vargus, neteisybes.

Kartą vienas, pasiūlius jam Birštoną, atsisakė atostogauti. Girdi, jis nesijaučiąs rei-

kalingas poilsio, kai kiekvienas turįs imtis skubiai ką nors dirbti. Jis gana prisėdėjęs. Paklaustas, gal piniginės paramos reikalingas, politinis kalinys ir rankas pakratė. Jis apsi- stojęs pas gimines Kaune ir turįs pilną išlai- kymą. Tada aš paklausiau: „Tai ko gi jūs no- rite?“ Kalinys kiek sumišęs atsargiai prasita- rė, kad jis norįs mums čia komitete patalki- ninkauti. Darbas jau buvo arti galo, talkinin- kų buvo. Padėkojau, bet vietos nepasiūliau. Čia jis ėmė atsiskleisti, girdi, jam jau tekę pa- tirti ne vieną atsitikimą, kai paramos neverti apsimetėliai, net smetonininkai, gavę iš komi- teto paramą. Paaiškinau, kad žmonės netikė- tai daug lėšų suaukojo. Mes neturim laiko, net galimybių smulkiai patikrinti. Gavusiųjų pa- šalpą sąrašą pasiųsim Vidaus reikalų ministe- rijai. Jeigu nori — tegu tikrina. Jeigu kas no- ri mūsų veiklą kontroliuoti, mes nieko prieš... Bet su viena sąlyga: turi turėti įgaliojimus, paskyrimą. „Ar jūs turite?“ paklausiau. At- siprašęs už laiko trukdymą, išsinešdino. Tai buvo partietis G., kuris, su kažin kuo pasita- ręs, o gal siųstas, norėjo talkininkauti ilgu šnipu — uostinėti komiteto veiklą.

Baigus šelpimo darbą, Tumėnas ir aš ste- bėjomės buv. kalinių taikingumu. Ne vienas jų ir šonkaulį turėjo sulaužytą, ne vienas ga- lėjo jaustis neteislingai kalintas. Dauguma kalinių kurortą, paramą priėmė abejingai, kuklūs reikalavimais. Be keršto, be skundų. Tumėnas kartą valgykloje, laukdamas

grikių košės, į tolį įsmeigęs vandeningas akis, kalbėjo, kaip kančia žmogų išvalanti. Regi, kviečius reik nupiauti, suvežti, iškulti. Taigi, iškulti — atskirti grūdą nuo pelų. Jis matęs ir Rusijos komunistus — revoliucionierius. Tai buvę kažin kas daugiau negu žvėriška. Mūsų tauta, per tokias golgotas eidama, kančioje iškilusi žmoniškumu. Girdi, lietuvis ir komunistas kitoks.

Po kiek laiko, susitinkant gatvėje, namuose, Tumėnas ne be pasididžiavimo pasipasakodavo, kaip toks ir anoks sutikęs jį gatvėje ir kaip dėkojęs už paramą, kurortą.

Net du kartu Tumėnas pasakojo anekdotą, kaip caras Mikalojus su cariene nuėję prie dangaus vartų, Petras atsisakęs įsileisti, atvirai pasakydamas Rasputiną jau esant danguje... ir, žinoma, kas vėl įvyktų, jei caras ir carienė... Bet caras tikinęs, kad jį nužudę revoliucionieriai — muzikai. Argi to neužtenka kankinio vainikui, jeigu toks muzikas — Rasputinas jau seniai danguje?! Čia įsikišusi carienė: „Nikolaška, turi gi kas nors danguje atstovauti ir Rusijos muzikui“.

Liko ilgam kaip skaidri prošvaistė nakties niūroje susitikimas — bendrystė su advokatu Antanu Tumėnu.

Vaikų suvažiavimas

Keturiasdešimt pirmaisiais kažin kam atėjo mintis į Kauną sušaukti vaikų suvažia-

vimą. Tai turėjo būti lyg olimpijada, lyg vaikų šventė.

Nebeatsimenu, kas mane pakvietė, kaip buvusį priešmokyklinio auklėjimo viršininką, į komitetą tai šventei surengti. 8 - 12 metų mergaičių, berniukų turėjo suvažiuoti iš visos Lietuvos apie 10.000 - 15.000. Užsimojimas, kaip ir visa bolševikiška, buvo grandiozinis. Pinigų paskyrė gana. Turėjo įvykti birželio pradžioje. Keliuose komiteto posėdžiuose viskas buvo išlukštenta. Didžiausias guzas tam užsimojime buvo — nakvynės. Kur, kaip suguldyti dviem dienom tokią vaikų užplūdą? Komitete buvo Bieliauskas, Paleckienė, Sprindys (ne solistas), Doktoraitė, kartą ar du buvo atstovai posėdžiuose iš švietimo komisariato.

Per pagrindžio ryšininkus jau buvau gavęs žinią, kad gegužės pabaigoje turėjęs prasidėti vokiečių puolimas. Atėjo kita žinia per ryšininką — birželio 15. O mes ruošėmės birželio 14 jau sukviesti vaikus į šventę. Man buvo pavesta jau tuščiose mokyklose pakloti ant grindų šiaudų nakvynėms.

Su žmona tariausi: kas bus, jei kils karas, užvirs ir Kaune, kai turėsime tūkstančius mažamečių? Ką darys tėvai? Žmona patarė delsti kiek tik galima. Bet jau buvo du kartu atidėta ta vaikų olimpijada. Birželio 18 dienos posėdyje buvo nutarta birželio 20 išsiuntinėti telegramas — šaukti vaikus. Birželio 22 - 23

turėjo vykti visa programa sporto stadijone ir didysis paradas Petro Vileišio aikštėje.

Posėdyje man teliko vienas, bet gana tvirtas argumentas: apvažinęjus arčiau Kauno Suvalkijos ūkininkus, man nepavyko surasti nakvynėms šiaudų. Atsargiai išaiškinau, kad tai ne taip paprasta, kaip kai kurie komiteto nariai skėsčiojo rankomis ir net ima mane kaltinti apsileidimu. Kilo diskusijos. Pavyko įtikinti. Iki birželio 19 popietės aš turėsiu pranešti komitetui, kiek ir kokių šiaudų pavyks birželio 20 pristatyti į Kauną.

Iš pat ryto birželio 19 motociklu pirmiausia pasiekiau uošvio sodybą. Ūkis didelis, bet šiaudų likę nekas, nes raudonosioms gurguolėms teko vežti ir šiaudų. Likusieji gerokai pelių suėsti. Kūlius, kokius darydavo Aukštaitijoje, suvalkiečiai jau pakeitė skardiniais stogais. Pavakare iš Pakuonio telefonavau komitetui. „Tai labai blogai... nejaugi dar teks atidėti“, tai tarė Doktoraitė ar Paleckienė, mat, telefono ragelis komitete buvo perduodamas tai vienam, tai kitam komiteto nariui.

Jutau abejonę komitete. Pasiskubinau pridurti, kad už blogas nakvynes mums gali tekti liaudies kenkėjo vardas. Rytojaus dieną, pasitarus su komiteto nariais, olimpijadą atidėjom birželio 29 d. Nesunku numanyti painiavos dydį, tėvų susirūpinimą, jeigu karas būtų sugriebęs vaikų tūkstančius Kaune.

Kaip žinoma, olimpijada prasidėjo 22, bet kiek kitokios rūšies ir stiliaus. Tautiškai

abejingas, suvargintas Rusijos žmogus, ubagiškai abejinga raudonoji armija atsigaivelėjo mirtinoj nacizmo grėsmėje — grėsmėje bukiausios politikos, antžmogių maniја apsvaigusios, kaustytais batais dundančios.

Eidamas namo, birželio 21 d. Ažuolyne sutikau plk. L. Butkevičių, kaip iš anksto buvom sutarę. Jam neslėpiau džiaugsmo, kad vaikų suvažiavimas atidėtas. Plk. Butkevičiui negalėjau perduoti jokios žinios, nes ir ryšininkas nebuvo gavęs iš Vokietijos. Seno kario nuojauta pulkininkas manė karą prasidėsiant birželio 22 d., sekmadienio rytą, nes taip jau hitlerinė Vokietija praktikavo. Aptarėm kai kuriuos asmenis, numatytus į Kauno apsaugos postus. Deja, kai kurie nepasirodė, arba ne ten, kur buvo manyta. Plk. Butkevičius tikino, kad daug netikėtumų, spontaniškumo atneš laikas, įvykių raida, pagaliau vokiečių karinis ir politinis pasisėkimas. Plk. Butkevičius tebebuvo skeptikas, kaip prieš porą savaičių, kai jis, plk. Talevičius ir dar du pagrindžio talkininkai buvom susirinkę vienoj Kauno ligoninėje. Tada plk. Butkevičius ramiu, patyrusio žmogaus įtaigingumu atmetė vieno civilio fantastines išvadas iš gaunamų žinių apie Berlyno lietuvių veiklą, ypač apie vieno veikėjo-politiko įtakingumą Hitlerio vyriausybėje. Tebėra gyvas anas civilis, jis gali mane patikslinti. Jis tikino gavęs žinių, kokią Lietuvos vyriausybę sudarysianti karinė vadovybė. Po to ateisianti civilinė Vokietijos vyriausybė,

kuri nustatysianti Lietuvos nepriklausomybės ribas, mūsų pareigas kare, taikoje. Tuojau būsianti paskelbta visuotinė mobilizacija; ne paslaptis, kad Lietuvos armijai vadovausiąs gen. Raštikis, kuris jau turįs ir Lietuvos armijos uniformų pavyzdžius.

Čia nebeišlaikė plk. Butkevičius. „Ar jau padarytos ir dėželės kiaušiniams, kuriuos moterys turės surinkti vokiškoms rekvizicijoms“, santūriai paklausė plk. Butkevičius. „Žinot, vyrai, ką aš turiu pasakyti: mus apgaus tie Berlyno š...niai. Vokiečiams reikia raumo. Jie žudo tokią jėgą, pasaulinę jėgą — žydus. Jie tyčiojas iš prancūzų, dešimtimis tūkstančių žudo lenkus. O mums prie Kybartų paties raudonus kilimus, kad Berlyne svaičiojanti mūsų siškių saujelė atžygiuotų į ministerių kėdes. Vokietija neturi jokios tautinės, politinės programos Rusijai, ir šitai — Lietuvai gausybės ragas! Mūsų kraštą uždegė deržimordiška sovietų tironija, ypač tai sukėlė išvežimai. Jei gu tai būtų Maskva nevykdžiusi, aš manyčiau, kad visomis priemonėmis geriau tiktų tramdyti sukilimą, o ne skatinti. Mums nėra reikalo kraują lieti, kai ir taip du skerdikai iš rytų ir vakarų mus kaip plovimui skirtą pušį nusakina“.

Pravartu čia pastebėti plk. Talevičiaus anksčiau padarytąjį lyg ir pranešimą jau minėtame ligoninės susirinkime. Plk. Talevičius netikėjo vokiečių pergale. Jo argumentas buvo labai paprastas: **Rusiją gali nugalėti tik**

patys rusai. Tai yra, Vokietija turi duoti Rusijos emigrantų likučiams pradžioje skelbti, kas, kaip bus daroma bolševizmą nušlavus. Iš pačių rusų ir belaisvių tuoju sudaryti laikinąją vyriausybę, organizuoti rusų, lietuvių, ukrainų armijas. Talevičius, kaip ir Butkevičius, sutiko, kad niekad žmonijos istorijoje vokiečiams nebuvo tokia proga užimti Rusiją, kai jos jėgos ir tautinis atsparumas sužaloti komunistinio teroro, apgaulės...

Visų susirinkusiųjų buvo vienoda nuomonė: nekliudyti pasitraukiančiai raudonajai armijai, saugoti lietuvius nuo sauvaliavimo, sąskaitų suvedimo. Saugoti turtą nuo sunaikinimo. Plk. Butkevičius tikino: „Užsiangažuodami nacizmui, mes negalim tikėtis pasaulinės opinijos pritarimo. Be to, jokia burtininkė dar netvirtino, kas bus laimėtojas. Aš sutinku su plk. Talevičiaus nuomone, kad, ir ligi Uralo nugalėjus Rusiją, komunizmas, jeigu jis nesubraškės, galės gintis ir Sibire, ir Taškente, ir Novosibirske. Kur tada naciai nulems?“ Butkevičius daugiau galimybių paliko Rusijos pergalei. „Mes, įsimaišydami be jokių garantijų su vokiečiais, atsidursim kvailo asilo rolyje, kuris parmuštą spyrė. Tausokim jėgas, nekelkim tarpusavių rietenų, neteikim progų sektantams, kurie partijos ar Visagalio vardu dedasi teisėjais ir prokurorais. Politinės, religinės aistros mums nemažiau pavojingos kaip ir išoriniai priešai“. (Citatos iš užrašų, padarytų kelintą dieną po susirinkimo. L. D.).

Plk. Butkevičius daug prisidėjo, vadovaudamas sukilėliams, kad Kaune 1941 m. vasarą neįvyko masinis pačių lietuvių vienas kito žudymas. Plk. Talevičius buvo vienas iš ryšininkų ir prisidėjęs prie plk. Butkevičiaus, talpininkaujant Kauno apsaugoje. Juos čia miniu, aplenkdamas visą eilę mūsų būrio vyrų, moterų, dirbusių pirmaisiais priešbolševikinėje rezistencijoje. Mūsų būryje drąsus ir daug dirbęs kpt. A. nepasirodė jam skirtam uždaviniui. Kaip vėliau paašškėjo, prieš pat karą jo slapstymosi vietą NKVD agentams nurodė jo žmona.

Prieš kitą priešą

Tai jau kitas puslapis, bet tęsinys mūsų amžinų bėdų. Po kurio laiko mes vėl susitikom — rezistencijoje prieš nacius. Plk. L. Butkevičius kiek atnaujintam mūsų būryje 1943 m. žiemą tarė plk. Talevičiui: „Matai, Zigmai, mums nevyko suklysti. Seniau, kaizerių laikais, sakydavo, kad vokiečiai durnas po pietų. Kada hitlerinis vokiečiai protingas?“ Nelengva buvo abejoti sovietų pergale. Ir kas po to? Ar išgirs mus Amerika, Anglija? Kariai ir čia buvo skeptikai.

Dabar ne vienas buvęs NKVD agentu, gestapo nariu ar prastrainiojęs kur nors už Lietuvos sienų visa burna žiojasi protingai kalbėti, kaip netikę buvo kariai, kaip agonijoje turėjome prastus politikus, valstybininkus.

Valia ir tai skelbti. Bet kur jie, ką jie, kaip jie, tie plačiaburniai?

Mūsų kariuomenė nebuvo jokių būdu blogesnė už pačius garsiuosius karo laimėtojus. Ypač matant herojus, pralaimėjusius karą prie stalo, miegamuosiuose. Karys geriausiai žino gyvybės kainą; karys dažnai žino kaip, kur kaina tikra. Man teko dirbti su kariais abiejose rezistencijose. Pasitikėti, atlaikyti spaudimą, išlaikyti paslaptį mokėjo kariai. Visokių laipsnių. Seni, pirmojo karo užgrūdinti kariai be triukšmo, be tuščių pretenzijų nesvyravo jokiam poste. Ne vienas kai kas dabar meta mūsų kariuomenei priekaištą. Valia ir tai daryti, jeigu tai nebūtų tuščiažodžiavimas, mūsų vidutiniškumas, lengvas atsipirkinėjimas nuo pareigų.

Blaivus protas nelengvai meta priekaištus; priežasčių, sąlygų ieškojimas blaiviam protui duoda sunkų uždavinį — suprasti. Šito uždavinio mes išvengiam, lengvabūdiškai kaltindami viską — nukreipdami akis nuo savų nusikaltimų, teisindamiesi savo nusikaltimuose. Dorybė dažnai yra tik ydos pridengimas. Tai ypač išplaukė tremties putose besitaškant. Praradę žemę ir daug ką, imame girtis jubiliejais, amžiniais pasikartojimais darbe, žodžiuose. Kultūros dirvoje ambicingas, darbštus eiliakalys sėda į teisėjo, prokuroro kėdę, dalija herojų, niekšų titulus; keitęs mintį, darbą pagal košės šaukštą, viešumos aikštėje stato svarstyklės viskam, išskyręs save.

Būtų mažas guzas, prokuroras ir teisėjas po nekaltais marškiniais — gal net dėmesio nevertas sugižusios dvasios išpuolis... bet kas gi daugiau? aukų dėžučių, vakarienių puošniuose viešbučiuose, simpoziumų paplūdimė?

Grižimas į naktį

1944 m. birželio antroje pusėje pagrindžio kovos būrys susirinkom pasitarti. Kauno kapinėse, prie Kazio Binkio kapo. Tada vienos, gal būt, gyviausios organizacijos prieš nacių vadovybę. Kas supras, kodėl neminiu organizacijos vardo, tegu atsako tam, kuris šiandien išeina viešumon su šimtais pavardžių, smalsumą ir neatsakingumą tenkinančiam reportaže, vadinamam net romanu.

Liūdnai simboliška. Prie okupacijos varžtuose mirusio dainiaus susirinkusieji girdėjom tolimą patrankų griaudimą — ateinančią naują okupaciją po okupacijos. Nacių vergijai priešinomės rytdienos viltimi — neišvengiama nacių žūtimi. Ateinantieji raudonieji naciai tirpdė bet kokią viltį; nauja tironija žvilgėjo ruso durtuvais. Ruso carinio, ruso sovietinio grindimas Sibiro dugno mūsų kankinių kaulais nepaliko jokio šviesesnio pluošto rytdienos blogio išgriūtyje.

Vienas mūsiškių, žiūrėdamas į pasvirusį klevą viršum Kazio Binkio antkapio, tarė: „Greit mums teks likti čia arba trauktis. Ką paliekantiems, ką čia liekantiems? Ką?“

Atsakymo nebuvo. Sutarėm, kad dalis turi trauktis į vakarus, dalis likti. Vakaruose vilties daug nebuvo. Aš pats susirinkime pateikiau iš Berento gautas žinias. Mums buvo sunku tikėti, bet laikas patikrino Berento žinių tikslumą apie Jaltos nutarimus. Vokiečiai turėjo išsamias žinias ir neslėpė. „Šituo mums sunku patikėti, bet Roozveltas, Churchillis tylos sąmokslu Stalinui atidavė milžiniškus plotus Europoje? Pabaltijo valstybės — diskusijų nevertas objektas. Šitai mums reik žinoti“, perdaviau Berento žodžius susirinkusiems ant poeto kapo, kuris tokiu giliu nujautimu nuo 1935 metų pramatė mūsų žmogaus, krašto lemtį. Jeigu lemtimi vadinsime dviejų totalizmo sąmokslą — rusų, vokiečių brutalumą.

Susirinkusieji pavedė man parašyti atsisaukimą. Tai paskutiniai žodžiai savoje žemėje organizacijos, kurioje teko būti abiejų okupacijų opozicionieriais, prieš plystant pusiau. Ko tikėtis liekantiems, ką išsineš pasitraukiantieji į Vakarus, geriau — nežinia? Ar kada ir kaip atneš atgal žarijas iš svetur kūrėnų laisvės ugniakurų?

Birželio ramią naktį vienas namuose. Tokia tylą būna prieš audrą. Kaimyno Jono Vagnagaičio languose du kartu sužibusi šviesa ūmai užgeso, atsimušė į tylą du kartu durų uždarymas Balio Sruogos namuose. Aviečių krūmė prie tvoros žiogai čirškė vienodą, atkaklią giesmę. Toli, už Kauno tvirtovės mūrų,

sodybų šuliniuose spindėjo žvaigždėmis vasaros naktis, ganyklose miegojo atsipūsdamos karvės, kaip ir žmonės, trumpą naktį nespėdami išsapnuoti sunkių sapnų. Ten viralinėje ant lentynos iki lubų kvepėdamas dūli duonos bakanas. Nuo amžių tradicijos eile pelė ir žmogus dalijasi duona savitarpio abejingumu. Atvirose tvarto duryse tyška žvaigždžių šviesa, į pripildytas mėslo kvapo atlasas duris. Metai iš metų paveldėjimo ranka perimamos šakės mėžė, vildamosios didelės varpos, skaistaus dobilo žiedo, standaus šiaudo stogui. Stogui, kuriame vėjui šiūlenant ilgesingai pavėsyje praeis metų metai. Po tuo stogu išliks kalba, dainos, pasakos, paprotys, lyg duonos rūgštis. Grobikai, karaliai, sektantai, valkatos apvogę, naikins šiaudinio stogo pavėsyje šaknimis įaugusius. Ir jie, įaugusieji, išlaikys kardo, ugnies, apgaulės užpuolius. Šakes, šaukštus periminės iš raukšlėtų rankų, netolimam kalnelyje suguldydami negrižtamai; į suguldytųjų vietas bobutės su gandrais rinks knygnešius, artojus ir karius. Kad parimusi svirtis šulinyje regėtų žvaigždes ir po šiaudais neišnyktų duonos rūgštis.

Uždangstęs langus, užsidegiau vaškinę žvakę, ūmai užpildžiusią koplyčios kvaptim iki šešėliuose siūbuojančių kerčių. Rašyti. Į ką kalbėti? Kaip? Vėl užgesinau žvakę. Dagtis žarija sunyko, palikdama degančios drobulės gruzdesio kvapą. Ar mums bus lemta būti žvake, ar mes kaip dagtis būsime užgesyti

svečioje šalyje, svetima ranka? Tie, kurie ryžtamės viską palikti, su kuo teks grįžti?

Mintys bėga tolimon praeitin, kur istorijos vėžės dingsta nežinios rūke. Girdis bičių dūzgimas, tankumynu stirna skinasi vietą pėdai ir galvai. Paukščių giesmės alase girdis dūžiai. Tai akmens kirvis kerta liemenį ir šaknį ugniakurui. Po kailiu dengta krūtine kirvio smūgio ritmu plaka širdis. Ar jis prūsas, jotvingis, sūdavas, aukštaitis? Tai mūsų kraujo perėmėjas iš amžių tankmės ir mums perdavęs. Kad mūsų būtų visur. Po visomis žvaigždėmis. Prie Baltijos, Nemuno, Sibire, Maskvoje, prie Hudsono upės, Pennsylvanijos kalnuose. Į kuriuos kalbėti? Mintis regi plotus tarp Nemuno, Dauguvos. Tarp Azijos ir Atlanto vandenyno, šaukštą laikydami už apivaro, kardu gynėte plotus nuo pasaulio valkatų — kryžiuočių, nuo totorių, nuo Maskvos plėšikų, nuo mongolų. Iš kur, kokia jėga sruvėjo gyslomis tose bepaliovinėse kovose, pereinant upes, prasiskinant kelius, kurie atriedės iki mūsų slenksčių?

Į girių tylą, perbrisdami upes, užpuls Vakarų palaimintieji. Mes jų niekad nepasvėrėm proto svarsčiais — kliudė sektantizmas. Romuvos ažuolų pavėsyje jie užpuls. Kas jie? Tai feodalai, tai aliejais patepti avantiūristai, tai Nekalčiausios Panelės Marijos vardu. Jiems reik plotų, vergų, moterų prievartavimo. Tai medžiotojai, kuriems pasaulyje reik plotų žmogaus medžioklėms. Briedį, teterviną nu-

šauti — atsibodęs paprastumas. Užmušti žmogų - pagonį Visagalio vardu — sielos virimas džiaugsmu. Ir taip per du šimtu metų užmušinėjant Visagalio vardu suklupsim priimdami nusižeminę vergiją. Kruvino kardo ašmenimis sudegusio židinio žarijomis skelbę naujas tiesas. Ir taip eis šimtmečiai. Herbai perims svetimą herbą, už aulo užmirštą šaukštą pames, abiem rankom apgriebdami vyno taurę, karvedžio apsiaustą pridengs sutana, šventykloje su kryžiumi, vaišių užstalėje užpuls plėšrūs kaimynai. Vergijos tamsoje pri-riš prie girnų. Ir vėl taip eis šimtmečiai. Urėdas ir diocezijos viršūnė laikys mus mirusia tauta, piastų kūnan įlydyta savęs nežinančio vergo paklusnume.

Rytprūsių žemėje iškils proto, sau žmogaus religija. Ji duos Mažvydą, Donelaitį, Rūgį, Sauerveiną, Vydūną, Jankų. Tai bus kaip mielės, kurios išjudins mintį, atpalaiduos rankas gyvenančių agonijoje: kentėti ir užu žvaigždžių sulaukti atpildo.

Iškils Basanavičius, Kudirka, Petras Vileišis, Tumas.

Proto, veiklos religija iš Vakarų susidurs su jausmo — žemę niekinančia religija. Šioji religijų grumtis atves į knygnešius, į Vilniaus seimą, į sukilimus prieš carus, atves į Vasario 16-tąją, atves į sau žmogaus vertybes.

Neteks mums ilgėliau įsikasti į savą žemę, įstiprinti šaknis Sau žmogaus.

Ir mes vėl carų, satrapų krašto pavojuje,

kai kryžiaus avantiūristų ainiai grįžtamąja banga nuo Maskvos, Kaukazo, laistydami žemę krauju, traukiasi nepalyginamam pralaimėjime prieš žmogų, prieš laisvę. Juos vejasi utopijos kraujuje išmaudę rusų tautą ir dešimtis pavergtųjų tautų satrapų ainiai robotai.

Mes ištverėm ilgų šimtmečių bandymus, užsidarydami savyje, savo jėgų likučiais vėl pakilom budėti sau žmogaus vertybių pavojuje. Kai beviltiška tamsa grūmoja žmogui, minčiai, palikimui, kyla paskutinio šauksmo klausimas: Su kuo? Kas buvo, kas liks būsimiesiems, kai jie lemtingoje valandoje paklaus: Su kuo?

Vienas aną naktį klausiau. Su kuo? Žemė, keliai, tėvų židinytis? Atramos ieškokim mūsų didžiųjų veiduose. Šviesos - kultūros veiduose. Vargo pelė — Simanas Daukantas. Nepalyginamu užsidegimu atidengė, gal būt, pagražintą, girių glūdumoje sau vieną lietuvį, jo darbą, laiką, aplinką. Giria ir lietuvis, žmogus ir lietuvis iškilo jo raštuose skaidria žmoniškumo šviesa. Ten toliau laike ir erdvėje Kristijonas Donelaitis. Ant prūsų kapinių kaizerių amtmonų laidotuvėms ruošiamas lietuvis iškils ariamos žemės, dūminės pirkios pilkumoje, apsuptas gyvenimo paprastumo, darbo meilės. Paspartinim žingsnį. Šitai Kudirka. Vergo nuolankume, dangaus aukštybėse galvą svaiginantį užgrabine svajone ima už rankos tikrovės, tautos dvasios darbininkas

daktaras Vincas Kudirka. Tautą gydęs nuo carinės priespaudos mistinio svaigulio. Sušukęs: Kelkite!

Petys į petį žengia kitas daktaras — Jonas Basanavičius. Jau kitam kontinente iškils daktaras Jonas Šliupas, šviesa pasiekęs širdį, protą svetimoje šalyje be žodžio, be savųjų aplinkos dvasios neviltyje atsidūrusį brolių — lietuvių. Gal reikės dar ilgų metų eilės, kol visa didybe iškils per Atlanto vandenyną Aušros, Varpo ugnį atnešęs daktaras Šliupas, iškėles Sau žmogaus vertę.

Vienas nuostabiųjų vis dar nuošaliai stūkso milžino valia knygnešys J. Bielinis — Erelis — Karalius. Joks vardas jam ne per didelis. Kokiai tautai šis nuostabus knygnešys neneštų garbės, nebūtų pavyzdžiu nepaliaujamos kovos už teisę būti žmogum.

Maironis, laiko įvykių tėkmėje atsiliepęs į tautos prisikėlimą, gilia meile gimtinę kraštą dainon... „Kur žemčiūgai, žalios rūtos, kur raiba gegutė“. Jis kels iš kapų mūsų didžiulius, ir dainos tikrovės susidūrime sielvartinčiai šauks: ...„Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų“. Milžinai nepakils. Iškils iš šiaudinių pastogių arimo vagoj vyžotas artojas, atsisėdusi prie ratelio amžinybe tekančią siūlą verpdama motina su vaiku prie kojų ir elementoriumi.

Jinai prikels šviesai, ką buvo nusmerkę mirčiai antpečiai, auksiniai kryžiai.

Maironio svajonei duos žemę po kojų ir

didvyrio užmoją Vincas Mickevičius - Krėvė. Šarūnas iškils tarp rytų ir vakarų milžinu iš anos gadynės, kai lietuvis buvo sau žmogus. Krėvė iškels Skirgailos kovą senosios ir naujosios religijų kryžkelėje, dievybės ir valdovo grumtynėse. Pačių didžiųjų dramatinės kūrybos lygyje atsistojęs Krėvės Skirgaila lauks dešimtmečius, kol išvys dienos šviesą scenoje, kai okupacijos debesys dengia Skirgailos ainius. Krėvės eilėje atsistos kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas. Gyvenimo šviesa, darbais, kovomis dėl kultūros Tumas-Vaižgantas, kunigas, testamentu žodžiais visu balsu prisipažins tėvynę karščiau mylėjęs nei Dievą. Juozas Tumas, kunigas, tėvynės meilės iškėlimu, gal būt, atitaisys amžių dvasininkų atplyšimą nuo tautos, gyvu pavyzdžiu parodys, kad tauta, kaip sakinama pušis, visomis jėgomis, įsmėigusi akis į debesį, maitino savo grabnešius, laukdama atpildo iš už debesų. Juozas Tumas, kunigas, bus ujamas už skelbimą platesnės tiesos — kaip, kur bus sakai, pušiai mirus nuo nusakinimo? (Ta proga, jau tolimoje tremtyje, lietuviška pušis sakinama svetur išdidžiu fanatiko atkaklumu, iki kelmo išrovimo... gal būt, ruošiant dirvą naujiems medžiams — kitų tautų pušims).

Mes esam kaimynai, kaimynai mums kaimynai. Susipyne keliai. Istorija, likimas

mums lėmė būti dviejų biaučių kaimynų nestora perskyra. Negalima nematyti vokiečių, rusų tautų tragizmo. Atrodo, jie turi pakankamai jėgos ir valios būti viskuo, tik ne tuo, kas jie buvo, yra. Dviejuose karuose, milžiniškam kraujo praliejime vokiečiai nesuvokė, kas, kaip darytina su kaimynais. Kardas, ugnis, tautos, žmogaus persekiojimas iki visiško sunaikinimo. Ir jie suklupo. Milijonus gyvybių pakloję suklupo, regis, prie pat pergalės vartų. Suklupo amžiams įrašę visai tautai gėdos žymę kacetais, sunaikinimo pečiais.

Pažvelkim į Volgos pusę. Didelė, plati šalis, šimtai milijonų širdžių, protų. Matom juos totorių rimbų nučiaižyta kupra sulenktus vergijoje. Matom juos mongolų sukeltų gaisrų pašvaistėse atsistačiusius, šaukiančius: „u nas vsio jest, tolko pariadak net“. Matom juos Petro Didžiojo ranka susmaigstytus ant kuolų aplink caro dvarą, matom tremiamus carų į neaprepiamus Sibiro šaldytuvus, kur žvėris pasiunta nuo nykos tamsiame šaltyje.

Matom Rusiją revoliucijos kraujo potvynyje nukertančią šalies - tautos galvą revoliucijos siautėjime. Per šimtmečius rusų tauta rinko — kaip ir visi kiti — savo aristokratiją (plačiausia žodžio apimtimi). Proletaras liko su propagandos šūkais, šnipais ir nepaliaujama baime būti viskuo, tik ne tuo, kas yra, t.y. žmogum.

Penkias dešimtis metų revoliucijos vaisiai, pakeitę medinį arklą traktoriais, piau-

tuva sputniku, išplėšę milijonus nepajudintų plotų, atsidūrė... Kanadoje. Pirkti kviečių! Ne metams, ne dviems, o dešimtmečiams. Kančių, aukų penkios dešimtys metų įrodė, kad šūkais galima apgaudinėti žmogaus smegenis penkias dešimtis, gal net šimtą metų, bet pilvo apgauti negalima.

Reikia kalbėti į rusą, į rusų tautą. Palikim Marksą, Leniną bibliotekoms, muziejams. Mus, lietuvius, vežė į Sibirą ruso ranka užrakintuose vagonuose. Rusas suguldė aikštėse partizanų lavonus. Ruso valia ir durtuvu praktikuojama sistema pavertė šalį badavimo, vogimo stovykla. Žmogus melagis, vagis sau pačiam.

Palikim komunizmą, kuris atėjęs praeis, gal neatpažįstamai pasikeis, bet liks lietuvių širdyje žaizdos, kurias padarė kaimynas — rusas. Mums, pavergtiesiems, nesudaro skirtumo, kokia firma — caras ar komisaras. Pančiai yra pančiai, vergija — vergija, tironija — tironija. Etiketėmis kalėjimo durų neatrakinasi.

Per penkias dešimtis metų rusą pavertė vagimi, — vogti iš savęs. Vogti viską, ligi žmogų suniekinančio savęs apgaudinėjimo.

Per penkias dešimtis metų rusas žodžio laisvę spiaudė tardymų metu išmuštais dantimis.

Visa tai perkelta į mūsų žemę, kurioje per keletą šimtų metų rusas galėjo ranka pasiekti Vakarų kultūrą, žmonišką civilizaciją.

Dabar tik nuo ruso išsivadavimo iš uto-
pijos ir sugebėjimo išsivaduoti ir leisti pa-
vergtosioms tautoms gyventi sava išmintimi,
savaip duoną riekti, savaip klaidas daryti —
priklauso viskas.

Rusija, rusas stovi prieš uždavinį: būti
sau žmogumi, ar žmogaus, tautos žandarų?
Tik rusas, tiktai Rusija šitai lems. Gal dar
daugiau — žmonija ir Rusija nesudegs pele-
nuose sekundžių sprogime.

Ar mes, savi, savaip rėdę dienas, laiką ne-
galim pakelti galvos prieš mūsų kaimynus?
Kančios, bandymų metuose išlikom kažin kas
kita, nei mūsų kaimynai. Tas kažin kas kita
ir yra mūsų švarios rankos, širdis, skaidri gal-
va.

Parašęs atsišaukimą, abejojau, ar jį su-
spėsime išplatinti. Skubėta. Platinom, kiek lai-
kas, įvykiai leido.

Atsišaukime paprastu žodžiu kviečiau iš-
likti tai, kas esam. Paduoti vienas kitam ran-
ką. Mūsų eilėse nebėra priešų, skolintojų, sko-
lininkų, partijų, sektų. Mes visi po viena dide-
le kančios, išlikimo naktimi. Tamsa, ugnis,
kalėjimai, sunaikinimas mums nepaliko pa-
sirinkimo. Suglauskim pečius, surinkim jėgas.
Bandymų, lemiamų kovų diena dar negreit
ateis, greit mes dalyvausim su savais, dėl
savęs lemtingoje kovoje.

Tokie, apleiami kalbant, buvo mano žo-

džiai, sudėti aną naktį, paliekant žemę ir savuosius. Gal būt, negrižtamai.

Laiko atstume išryškėja įvykiai, žmonės. Turiu galvoje savo pažįstamus, prietelius, draugus. Dabar įprasta mesti aštrų žodį į tėvynėje likusius. Daug ką artimo, intymaus patyręs, žinodamas, kokiomis pastangomis, vargais jų dienos slenka baimėje, slėgime, netikrume, galiu juos suprasti, užjausti. Daug kas būtų buvę žymiai blogiau, gal ne šimtas, ne tūkstantis išlikusiųjų būtų dingę kalėjimuose, Sibiro nykoje, jeigu ne jie, mūsų plūstamieji saviškiai.

Stebiu jų darbus, ypač lietuviškos kultūros, raštijos veikloje. Tai turi džiuginti. Rašalai, kurie šimtmečius laukė dienos šviesos, su gero darbo, šiltos rankos pajautimu išvysta pasaulį. Ir poetai, ir rašytojai, ir muzikai, ir dailininkai. Jie dirba daug ir gerai, kiek sąlygos leidžia. Sąlygos, taigi, sąlygos. Kada lietuvius dirbo geros, laisvose sąlygose? Kada?

Dažnas, iš Lietuvos ištrūkęs, matome propagandos, cenzūros varžtus likusiems tėvynėje. Tai girna po kaklu, pančiai ant rankų. Bet girna sukasi, pančiai žvangia — darbas dirbamas. Tai pripažinkim.

Mes dažnai kaltinimu propaganda numojam į tėvų pusę. Šioje šalyje, laisvoje Amerikoje, su aukų lėkšte prastrainiodami, statydami daržines, rūsių barus, — liekam pasitenkinę tėvų žemėje dirbančius apkaltinę propaganda. O kas mums užvėrė vartus į propagandą?

Į propagandą... Skelbti pasauliui, kas buvo mūsų knygnešiai, kas dabar dedasi mūsų paliktuose namuose, kokia mūsų praeitis, ateitis, kas mes esam, ko mes norim? Ką daro šimtai rašto žmonių, kultūrininkų, kaip jie jėgas, talentus sunaudoja? Argi reik sutikti su Antanu Gustaičiu: „...užspringom, įkvėpę laisvės per giliai“?

Baigiant šiuos pabirus, labai jau atsijotus užrašus, išlenda nepaperkamas klausimas: o kam gi visa tai? Aplink — platyn, aukštyn griuvėsiai. Vaidyba. Niekas taip nesididžiuoja, kaip griuvėsiai. Atitrūkę, išsibarstę griuvėsiai, svetimųjų pakinkyti viskam, tik ne tam, kad mes būtume sau žmonės.

Plačiai skamba Sau žmogus. Didelis, laisvas savo viduje. Jis nebijos aptvėrimų, net mirties, net pančių. **Laisvė žmogaus viduje.** Šit apie ką mąstant laisvėje sunkėja galva, dūsta širdis. Išorėj mes apsimetam, vaidinam. Tai treniruotų vergų kaukė. Viduje mes — vergai. Mes kaip eonine šviesa apšviestam akvariume, kaip šilkiniam tinkle plaukom leistose ribose. Ir mūsų laisvoji raštija, ir mūsų menas, ir mūsų visokia veikla — akvariume apgaulingas pasiplaukymas.

PR. DOM. GIRDŽIUS

CREDO DANGUJE PRASIRADUSIO

1. The Door and Playwood Co.

Subkonscientą palikęs

Cicere įmigusi,

Prie Cermak Road

Kiekvieną rytą

Pašinus aštrius it pleištus

Į kūną sau varydavais,

Drožles iš pusleistuvio rydamas.

Kai saulė pro grotus įvarvėdavo,

Nusiritęs nuo bokšto Viešpaties Angelas

Nutūpdavo tau ant sumuštinio,

Sakydamas:

„Benedicat“.

Paskui ant obliaus išaštrinto

Tu laukdavai vakaro.

Prie Cermak Road,

Kai Čikagos patvoriais

Žlieja atrėpliოდavo,

Sušluodavo tavo jaunystę į kampą

Antonio,

*Atvykęs be vizos iš Sicilijos.
Prie Cermak Road
Sukrovę palikimą,
Didelį, didelį,
Per tutta la citta
Tavo kaulai barškėdavo
Vakare gatvėkariu
Vėl į Cicerą,
Dėde.*

2. Dialogas

(tarp niekadėjo ir JAV vicekonsulo Mrs. C.M. Paryžiuje)

- *Praverk tik dangų, meldžiamoji.*
- *Kaliforniją, ar Ilinoją?*
- *Jankis pasidaryti noriu.*
- *Beisbolą moki?*
- *Gimiau iš tėvo motinos.*
- *Beisbolą moki?*
- *Ištikimas buvau savo žmonai.*
- *Beisbolą moki?*
- *Klausk, ko nemoku.*
- *Įrodymų.*
- *Dirbau vokiečiams.*
- *Dangus — netokiam.*

3. Halsted Street

*Halsted street
Srauni kaip Jenisiejus.
Halsted street
Kaip vieškelis*

*Į infinitum.
Halsted street
Kokakolas teka
Per Čikagos plynės,
Skerdyklų patvoriai
Kvepia kogalviais
Velykų rytą.
Halsted street,
Kai širdy panižo,
Nusispiovei TU.
Žydės ir negrės sakė,
Papus prisirišusios:
„Mandrus — — —“*

4. Good-bye

*Išspiovęs kramtomą gumą, tariau: „Good-bye
Tau, The Door and Playwood Company!“
Abuoja daros man šluostytis ašaras
Pašinuotomis rankomis.*

*Ir tau, bose nagingasis, good-bye, ir tau
Tu, bobute surūkusi,
Prie Pershing išlaikius fabriko nugultą
Dar rūtelę lietuvišką.*

*Tavernos su televizija! Niekad daugiau
Jūsų klemkių netarškinsiu.
Ei, Džiany, Bridžporto airi! Ištiesk man bigę,
Diplomuotasis karpenteris.*

*Čikaga, bėgu šalin nuo tavęs, kleipiu,
Lyg velnių pakibirkštintas,
Palikęs beisbolą, genges vaikigalių,
Ritinėjančių gatvėse širdis.*

*Pro kampą ežero šmėkštelsi man vakare,
It bala, prižirusi žiezirbų,
Paskui, it negrė pritvinkus po dangoraižiu,
Kuisiesi vietoje.*

FAREWELL tau, jankių šalie! Tebūn suum
[cuique.]

*Plakimus širdžių, meilės nuotaikas
Palikim vėžiui. O dabar, kvailai išsišiepe,
Konservuokimės.*

ANTANAS GUSTAITIS

DRAUGYSTĖ

*Draugystė, sakoma, nemiršta,
Tik miršta nuoširdūs draugai,
Kuriuos pasmaugia velnio pirštais
Žmona, merginos, pinigai.*

*Draugystėj, sakoma, iš Kaino
Užgimsta Abelis puikus,
Nors kartais ji šeimoj sumaino
Meilužį, tėvą ir vaikus.*

*Draugystė, sakoma, sujungia
Dvi gyvas širdis vienoje, —
Suglaudžia šqlančią viengunę
Su karšta vedusio svaja.*

*Todėl ir man, tikiu, dar skirta
Sutikti draugę iš arti —
Džiaugsmingą, liūdną, blaivią, girtą,
Ar nuogą Viešpaties pirty.*

MOTERYS

*Visviena: arija ar žydė,
Juodų ar mėlynų akių, —
Jos visos mūs širdy sužydi,
Tiktai nuvysta nesykiu.*

*Palyšę, nuskliaustos, apvalios,
Mylėtos, gundytos slapčia —
Jos visos spindulių vualiuos
Sugrįžta nemigo nakčia.*

*Tos pačios silpnume žavingos,
Tos pačios spindinčios valia,
Bučiuotos, jaunyste sužvingus
Ir nokstant rudenio gale.*

*Tas pat kerėjimas ir žvilgis,
Tarytum vasaros diena,
Tik tai, ko dar merginos ilgis,
Ponioms jau užvakar gana...*

PRASMINGAS PAVASARIS

*Kur žvelgsi — geltona, raudona ir žalia,
Kutenas gyvybė po rojaus kerais,
Tirpina saulutė ir šilką ir valią,
Praskleidžia vėjelis krūtinę apvalią, —
Dairais ir poetu darais:*

*Dainuoja pasaulį, kurs žydi ir šlama,
Palikęs vienatvėj, iš meilės žudais,
O raudom apgerbus ir vyrą, ir chamą,
Numauna poniutė šuneliui pižamą
Ir nuogą apkaišo žibučių žiedais.*

UŽRAŠAS ANT ŽINOMOJO LIETUVIO KAPO

*Užgimęs užaugo, užaugęs paseno,
Tarp lopšio ir karsto taurelėm stukseno,
Daug matė, girdėjo, kalbėjo, galvojo,
Daugiausia gi — plojo, kai kitas kovojo.*

*O priešų tėvynės taip baisiai nemėgo,
Kad bėgo ir bėgo, ir bėgo, ir bėgo.
Pabėgęs kentėjo, kentėjo, kentėjo,
Kol nebeiškentęs per jūras atėjo.*

*Atėjęs čia narsiai ant kranto sustojo,
Ką buvo pasakęs, kartojo, kartojo,
Vis veržės į Vilnių, į protėvių pilį,
Ir galvą paguldė už automobilį.*

BENDRAI

*Bendrai mes maikėjam, bendrai mes vaikėjam,
Vieningai nukeikiam, kurs griaua ar kuria.
Bendrai mes į priešą kiek pasišokėjam
Ir vėl kišam galvas į bendrą kepurę, —
Bendrai mes, tautiečiai, ne šuns vėdarai,
Jei taip išsireikšti bendrai.*

*Bendrai apsirašę, bendrai atsiprašę,
Vėl vyras į vyrą, petys gi į petį
Už bendrą teisybę, už didžią ir gražią,
Vanojam viens kito vėl kailį tą patį, —
Vieniem tenka grūdas, kitiem tik švendrai,
O laurų vainikas — bendrai.*

*Bendrai susidėję, bendrai nusidėję,
Vėl vienas prieš kitą parpuolam ant kelių,
Vėl meilė didėja, aidėja idėja,
Vėl šypsos žvaigždelės, kaip akys vaikelių,
Vėl beldžias į langą dvynukai gandrai —
Mums didina šeimą bendrai.*

*Bendrai užsigėrę už bendrą gerovę,
Apverkiame šešupę, rūtelę ir svirtį,
Ir neša mus vėjai, iš kojų išrovę,
Ir stumia mus žmonos į lovą numirti, —
Ir lieka tėvynei tiktai skudurai
Visų patriotų bendrai.*

SENELĖ MARY

*Senelė švenčia jubiliejų,
Senelė švenčia šimtą trečią.
Kadaise daug karštai mylėjo,
O šiandien širdį šaltis krečia.*

*Ji žino: giltinės šešėly
Daug žuvo, užgimė nebūto,
Vaikaičiai barzdomis apžėlė,
O sukčiai Lincolną nuskuto.*

*Girdėjo: daug tautų nuskendo,
Iškilo budeliai į viršų...
Tik ji tarp žavinčių legendų
Kažkokią pareigą užmiršo.*

*Dar mena Fordą, Shell, Sunoco...
Kažkur kažkas už laisvę mirė...
Ir staigiai ašaros nunoko,
Ir ėmė verkt senelė Mary.*

*Ji šluostė skruostus į sijoną
Ir šaukė, draskoma kančių:
— Šuneliui Jimmy — milijoną,
Pusantro — trylikai kačių!..*

LEISKIT Į TĖVYNĘ

*Baigės žodžiai, jus gaivinę,
Liko doleris žavus, —
Leiskit skristi į tėvynę,
Leiskit grįžti pas savus!*

*Kario batai padkavoti,
Baisūs atomų garai —
Kam už laisvę man kovoti,
Jei vergijoj bus gerai?*

*Čia klajoti nusibodo
Dienos tremtinio dalios —
Ten iš rausvo rojaus sodo
Jums pragysiu atgalios.*

*Užčiulbėsiu, uždūduosiu,
Užkukuosiu gegužę,
Vadui šlovę atiduosiu,
Džiaugsiuos tėviške gražia.*

*Kai sudrebins žemę aidas:
Liaudis, liaudies, liaudada! —
Stūgaus priešas — šuo palaidas,
Grasęs uodega ruda;*

*Ūžaus jūron Nemunėlis,
Volgom — srovės Mituvos, —
Buvęs buožės piemenėlis,
Būsiu skerdžius Lietuvos...*

VEIKSNIADIENIO RAMYBĖ

*Ak, tai tylumėlė, kad girdi, kaip jaunas
Partijos veikėjas sau lizdelį kraunas,
Kaip, iš jo nupelnęs elgetyne būstą,
Senas veteranas lovoj atsidūsta,
Kaip po karo žygių, tautai pranašautų,
Sučirpia balselis žvirbliu nenušauto
Ir ant smaigo dzidos, ašmenų kindžalo
Kalasi lapeliai dolerėlio žalio,
Kaip lentynoj šnabždas atminimų knygos —
Baras jų herojai, viens kitam nelygūs...*

*Ak, tai ramumėlis, kaip gaida lopšinės,
Kai klausais pro snūdą jau nusivaišinęs,
Lyg svaigus saldumas žieduose gulėjus —*

*Be darbų atšventus savo jubiliejus...
Ai, kas aprašytų tą gaudumą tyrą,
Kai mums krokodilo ašarėlė byra,
Kai po sutartinės ir dienos vardinės
Kūną atsipūtęs ir atsivėdinęs,
Vėl geidi pakilti, kur skliautai žvaigždėti,
Tik nuo sunkumėlio negali judėti...*

*Kas gal apgiedoti tą tylos kodilą,
Kai neprasižiojus jau mintis nudyla.
Kai svajoj sugrįžta troškuliai gajausi —
Pagarbos žodeliai tau pačiam į ausį;
Kai girdi iš tolo, rods, kovų arimuos,
Kaip širdy pajautom po audrų nurimus,
Į kalbūno gerklę, alučiu įtrintą,
Asbacho lašelis kaip rasa įkrinta...*

ANATOLIJUS KAIRYS

CURRICULUM VITAE

(Vlenaveiksmė tragedija komiškai)

COPYRIGHT by AUTHOR

Veikia:

*Svajūnas ir Svajūnė, jo žmona
Tarnas ir Juodoji Ponia
Berniukas ir Mergaitė
Statistai ir Statistės*

Laikas: dabartis, nes ateitis tėra galimybė.

Vieta: New Yorkas arba kur susirenka viso pasaulio batų valytojai.

Vaidinimo tąsa: apie 90 min. be pertraukos.

1966

SCENOVAIZDIS

Pereinamasis kambarys, panašus į laukiamąjį, sename viešbutyje, New Yorko mieste, JAV. Pusiau apvalios formos su daug langų ir durų, bet atviruma tik scenos gale, kuria žmonės vaikšto beveik nuolatos. Kiek tolėliau viešas telefonas, visada

užimtas, o dažnai ir eilutė susidaro belaukiant progos paskambinti.

Scena apstatyta laukiamojo kambario baldais. Tarp eilės vienodų durų vienos, arčiau į avansceną, yra skirtingos forma ir spalva: platesnės, aukštesnės ir nudažytos juodai — sudaro geležinės uždangos įspūdį.

Durų aktoriams nėra: įeinama ir išeinama ta pačia atviruma, kuria vaikšto ir kiti viešbučio gyventojai.

Viename scenos kampe, daugiau į uždarumą, stovi 8 pėdų aukščio geltona sienelė persirengti ir persikeisti. Ši sienelė tarnauja laiko simboliu — iš už jos išeinama senesniu.

Po langais ir tarp durų, nes jos nevarstomos, sudėti įvairūs daiktai: lagaminai, dėžės, maišai, rūbai ir t.t. Dėl vietos stokos neatrodo tvarkingai, sakytum gyvenama su ta diena, laukiant kažkokio pasikeitimo...

Uždangai atsiskleidus, scenoje vakaro nuotaka. Šviesos liūdnos, pilnos melancholijos, kažkokio, tik vidumi išjaučiamo, ilgesio... Vienas langas atviras, pro kurį veržiasi gatvės šviesa.

SVAJŪNAS, apie 26 metų, stovi prie atviro lango, svajingai nusiteikęs, ir žiūri kažkur į tolį. SVAJŪNĖ, jo žmona, apie 22, sėdi ant vienos dėžės, ranka galvą parėmusi, nusiminusi ir susikrimtusi.

SVAJŪNAS:

Koks gražus New Yorkas vakaro metu! Liepsnų verpetai sukas Atlante... Ugnis užlieja pakraš-

čius ir vejasi dangoraižių stogais... Pažiūrėk, Svajūne, pažiūrėk, kaip gatvių žiotimis ugniniai ratai rieda... O ten, toli toli, pažvelk, brangute, Laisvės Statula šviesioji, švytuoja pasitikdama naujus laivus, skubančius kažkur į išsvajotą kraštą... Sakoma, kad jon sudėta du šimtai dvidešimt penkios tonos gryo vario...

SWAJŪNĖ:

Varis manęs nešildo.

SWAJŪNAS:

Varis niekada nešildė. Varis skamba. Ir Laisvės Statula pastatyta ne susišildyti, bet skambėti. Ir kuo ilgiau aš į ją žiūrau, tuo ji man labiau skamba. Ir tame skambėjime aš menu mūsų Laisvės Statulą Karo Muziejaus sodelyje...

SWAJŪNĖ:

Svajūnai!

SWAJŪNAS (*Tėsia, lyg negirdėjęs*):

Ir tada aš... Ir tada aš, brangute, imu...

SWAJŪNĖ (*Isteriškai*):

Dėl Dievo meilės! Dėl Dievo...

SWAJŪNAS:

Atleisk man...

SWAJŪNĖ (*Aprimsta*):

Žiūrėk į čia, o ne į ten, Svajūnai. Žiūrėk, kur mes esame, žiūrėk, ant ko aš sėdžiu...

SWAJŪNAS:

Laikinai, brangute...

SWAJŪNĖ:

Laikinai? Jau mėnuo! Argi tai kambarys? Argi tai vieta jaunavedžiams?

SVAJŪNAS:

Laikinai...

SVAJŪNĖ:

Ant tako! Po laiptais! Pajuokai ir pasityčiojimai visiems! Jau mėnuo, sakau!

SVAJŪNAS:

Taip, brangute, jau mėnuo.

SVAJŪNĖ:

O galo nematyt. Kur mes patekome? Kaip mes gyvensime? Galvos neturiu kur padėti!

SVAJŪNAS:

Dėk ant mano krūtinės, brangute. Medaus metai ne kalboms skirti...

SVAJŪNĖ:

Aš pavargau. Aš noriu pailsėti. Aš noriu turėti savo atskirą kambarį. Savo! Savo!

SVAJŪNAS:

Viešbutis perpildytas, o mes atvykome nepranešę. Reikia džiaugtis, kad vietelę gavome po stogu. Kiti gatvėje savo eilės laukia.

SVAJŪNĖ:

Pereinamasis kambarys!

SVAJŪNAS:

Visas pasaulis yra pereinamasis kambarys. Visa žemė yra perpildyta laimės ieškotojais.

SVAJŪNĖ:

Mano galva pabalo nuo tokių tavo žodžių, Svajūnai. Aš kalbu ne apie visą pasaulį ir ne apie laimės ieškotojus. Aš kalbu apie tave ir save. Aš kalbu apie mudviejų gyvenimą ir ateitį. Aš kalbu...

SVAJŪNAS:

Ką aš galiu padaryti? Nepatogu kelti triukšmą

svetimuos namuos ir nemandagu kasti apkasus svetimoje žemėje. Taip yra.

(Tarnas praveda arabų porą su lagaminais)

SVAJŪNĖ:

Ir vėl nuvedė! Vadinasi, yra tuščių kambarių! Yra, bet mums neduoda.

SVAJŪNAS:

Gal jie buvo anksčiau užsisakę arba savo eilės sulaukė.

SVAJŪNĖ:

O gal protekcija?

SVAJŪNAS:

Tu esi per daug kritiška. Argi naujiena taip gyventi? Prisimeni, ką mūsų tėvai pasakojo vestuvių dieną?

SVAJŪNĖ:

Aš nenoriu prisiminti.

SVAJŪNAS:

Mūsų tėvai pereinamajame kambary išgyveno dvidešimt metų ir dabar tebegyvena. Visą laiką jie buvo ir yra kitiems ant kelio ir akių. Kiekvienais metais, kiekvieną dieną, kiekvieną valandą jie laukė, ir laukė, ir...

SVAJŪNĖ:

Ir nieko nesulaukė.

SVAJŪNAS:

Ir tu gimei pereinamajame kambary...

SVAJŪNĖ:

Svajūnai, nesijuok! Man skauda! Man labai labai skauda, nesijuok!

SVAJŪNAS:

Ir man skauda! Ir man sunku pakelti, bet ko-

dėl? Kodėl skauda? Mes per daug turėjom kuni-
gaikščių ir pilių! Ambicingi esame! Tikime, kad
mūsų gyslomis teka karališkas kraujas. Tikime, kad
kiti turi mums duoti ir padėti. Tikime, kad dideli
dalykai ateina be sunkios kovos! Mes tikime į ste-
buklus!

SVAJŪNĖ:

Argi mes ne karaliai? Visus karalius ištinka
tragedija, Svajūnai. Argi mūsų tragedija neliudija
mūsų karališkumo?

SVAJŪNAS:

Ne, neliudija, brangute. Ne karaliai ir ne kuni-
gaikščiai esam. Mes buvome tokie savo žemėj. Te-
nai, už jurių marių, už aukštų kalnų, už upių šimto
devynių liko mūsų sostai ir vainikai...

SVAJŪNĖ:

Tai kas mes esame dabar?

SVAJŪNAS:

Kas mes esame?... Spėk.

SVAJŪNĖ:

Stabmeldžiai?

SVAJŪNAS:

Yra panašumo, brangute, bet ne — kol kas mes
ne stabmeldžiai. Spėk toliau.

SVAJŪNĖ:

Batų valytojai?

SVAJŪNAS:

Ne, ne batų valytojai, bet tu spėji gerai.

SVAJŪNĖ:

Batai?

SVAJŪNAS:

Ne, ne batai, bet eini geru keliu, brangute! Esi smarki, su tavim aš nepražūsiu! Spėk toliau!

SVAJŪNĖ:

Tepalas!

SVAJŪNAS:

Tepalas! Tu įspėjai! Tu įspėjai, brangute! (*Jie apsisuka*) Kaip tu įspėjai?

SVAJŪNĖ:

Aš nežinau. Spėjau ir įspėjau.

SVAJŪNAS:

Taip, brangute, mes esame tepalas. Tepalas, kuriuo valomi karalių batai. Kad blizgėtų labiau, kad visas pasaulis matytų, koks geras yra mūsų tepalas...

SVAJŪNĖ:

Ne, Svajūnai, tu klysti. Gal tu ir tepalas batams, bet aš ne. Aš esu princesė.

SVAJŪNAS:

Tu esi princesė?

SVAJŪNĖ:

Karalaitė. Tu ir vedei mane tik todėl, kad aš turėjau gintarinę karūną ant galvos. Tu įsimylėjai...

SVAJŪNAS:

Svajūne?

SVAJŪNĖ:

Tu vedei MISS DREAMLAND! Ir aš niekada savo vainiko neatsisakysiu.

SVAJŪNAS:

Tik jau ne čia, brangute, tik...

SVAJŪNĖ:

Kaip tik čia. Šioje vietoje aš esu karalaitė, nes

šiamie viešbutyje aš buvau karūnuota. Pašauk man tarną!

SVAJŪNAS (Raminančiai):

Brangute, nepradėk... Ką tarnas padės? Minios suvažiavo, vietų trūksta... Būk gerutė, turėk kantrybės, spėsi dar savo temperamentą parodyti...

SVAJŪNĖ:

Pašauk man tarną greičiau!

SVAJŪNAS (Tramdo ją):

Ne! Nėkelk triukšmo! Turėkime kantrybės išlaukti.

SVAJŪNĖ:

Ko išlaukti?

SVAJŪNAS:

Savo eilės.

SVAJŪNĖ:

Ant neišpokuotų maišų?

SVAJŪNAS:

Didelių patogumų neturime, tiesa, bet gyventi galima. Laisvė padaro gyvenimą laimingu, ne baldai ir ne patogumai, brangute.

SVAJŪNĖ:

Nustok filosofuoti ir imkis darbo! Aš nebūsiu čia ilgiau! Nė vienos dienos! Nė vienos valandos! Tokiam kambary aš negyvensiu! Kaip mane gyvą matai, negyvensiu! Tai ne kambarys iš viso. Koridorius! Laukiamasis! Kalbi kaip pranašas, o žmonos suprasti negali.

SVAJŪNAS:

Mes priklausome laimingųjų kategorijai. Daug kas norėjo patekti į šį viešbutį, o pateko tik išrinktieji.

SVAJŪNĖ:

Pateko daiktai. Kur paliko, ten ir gerai. Be savigarbos. Ką davė, už tai ir dėkui. Todėl mes ir atrodome kaip daiktai: nemato! Kas eina, vis užkliūva. Ir niekas nesiskaito. Viešbučio tarnas jaučiasi karaliu prieš tave! Fui.

SVAJŪNAS:

Svajūnėle...

SVAJŪNĖ:

Gaila, kad negimiau arabu ar negru, seniai savo kambarį turėčiau.

SVAJŪNAS (Griežtai):

Nusiramink!

SVAJŪNĖ:

Jie mus užmiršo, Svajūnai, jie mus užmiršo tikriausiai! Kaip ir mūsų tėvus. Jie išnaudojo jų gerumą ir pasitikėjimą. Jie tylėjo ir tylėjo. Ir ką gavo už dvidešimties metų tylą? Nieko. Bet aš netylėsiu, sakau! Aš netylėsiu, Svajūnai!

SVAJŪNAS:

Jei tu netylėsi, netylėsiu ir aš.

(Tarnas praveda afrikiečių porą su lagaminais).

SVAJŪNĖ:

Pasižiūrėk!

SVAJŪNAS:

Afrikiečiai...

SVAJŪNĖ:

Jiems kambarių tai yra...

SVAJŪNAS:

Taip, jiems yra.

(Įeina JUODOJI PONIA. Juodoji, nes apsirengusi juodai ir dėvi juodus akinius, tokius didelius,

kad uždengia pusę jos veido ir ji atrodo pasibaisėtinai, lyg ne iš šio pasaulio. Konkrečiai ji simbolizuoja egzilio tragediją, apskritai gi — visos žmonijos nepasitikėjimą ateitimi).

JUODOJI PONIA (*Eina ir suklumpa*):

Ooo... Ooo...

SVAJŪNĖ:

Ponia...

JUODOJI PONIA:

Pirštą, koją, pirštą... (*Šoka ant vienos kojos*)

SVAJŪNĖ:

Kurią koją, ponია, kurį pirštą?

JUODOJI PONIA:

Nelieskite! O jūs kas per valkatos?

SVAJŪNAS:

Mes ne valkatos, ponია.

SVAJŪNĖ (*išsigandusi atšoka*).

JUODOJI PONIA:

Ne valkatos? Dėžės ant praėjimo! Maišų pilni kampai! Sprandą galima nususukti.

SVAJŪNAS:

Mūsų dėžės ne ant praėjimo, ponია.

JUODOJI PONIA:

Ką? Jūs ginatės?! Aš koją susižeidžiau! Aš galėjau užsimušti!

SVAJŪNAS:

Bet, ponია, pasižiūrėkite pati. Mūsų daiktai toli nuo praėjimo. Visai ne ant tako, ponია. Aš neįsivaizduoju, ko jūsų kojos užkliuvo, ponია...

JUODOJI PONIA:

Ką? Jūs neįsivaizduojat? Jūs neprisipažįstat? O, jūs taip, oho, jūs...

SVAJŪNAS:

Bet, ponia, iš tikrųjų sakau...

JUODOJI PONIA:

Tylėk! Kas čia jus atvedė? Kas apgyvendino? Kas jus pasotino, jūs, nedėkingi kalakutai! Oi, kaip, oi, kaip skauda... (*Nušokuoja atviruma*).

SVAJŪNĖ:

Reikia pranešti, reikia skųstis...

SVAJŪNAS:

Kam skųstis? Nebent Dievui danguje...

SVAJŪNĖ:

Kas ji yra, ta Juodoji Ponia?

SVAJŪNAS:

Pirmą kartą ją matau.

SVAJŪNĖ (*Su baimė balse*):

Aš ne pirmą, Svajūnai, aš ne...

SVAJŪNAS:

Kur tu ją matei?

SVAJŪNĖ:

Sapne... Aš ją sapnavau. Tikrai ji. Visą naktį mane persekiojo, lyg šmėkla, rodos, ritas mano žingsniais... Kur neinu — vis ji, ką nedarau — vis ji... Visur ji yra, visur jos pilna, bet kai atsigrižtu — nieko nematau...

SVAJŪNAS:

Sapnai ir liks sapnais. Užmirškim.

SVAJŪNĖ:

Nevisuomet, Svajūnai. Man, kaip ir mano motinai, dar tebesivaidina, dar vis tebesirodo kažkas...

SVAJŪNAS:

Mūsų vaikams tikrai jau nebesivaidins. Mūsų

tėvų žingsniai buvo tokie gilūs, kad šimtmečių reikia vandeniui išdžiūti. Nusiramink, brangute...

(*Ieina TARNAS, išdidus ir arogantiškas*).

TARNAS:

Tarnybinė pareiga verčia pranešti, ponai: yra skundas prieš jus. Neslepiant tiesos — daugiau negu vienas.

SVAJŪNAS:

Klausyk, tamsta...

TARNAS:

Pirma jūs paklauskite manęs, ponai. Tris dalykus turiu jums pakartoti. Viena, šio viešbučio esminė žymė yra tyla. Ir iš jūsų aš prašiau tylos labiau negu ko kito. Jūs kalbate per daug ir per drąsiai. Antra, jūs vaikštote ištisusiais veidais. Amžinai nusiminę ir nepatenkinti. Nerodot pasitikėjimo mūsų viešbučio gyvenimu. Nesijuokiat ir nesidžiaugiat. Dejuojate per garsiai ir verkiat per dažnai. Trečia, jūsų daiktai netvarkingai sudėti ir neišpokuoti, sakytum pasirengę bėgti kur. Ko jūs laukiat, ponai? Gaisro? Ko jūs nerimstat?

SVAJŪNĖ:

Atskiro kambario laukiam. Mums buvo pažadėta.

TARNAS:

Kas buvo žadėta, tas bus atiduota.

SVAJŪNĖ:

Mus apgyvendinot pereinamajame kambary!

TARNAS:

Apgyvendinom ten, kur turėjom laisvų vietų.
(*I Svajūną*) Nuneškite šią dėžę toliau nuo praėjimo.

SVAJŪNAS:

Ji ne ant praėjimo, tamsta.

TARNAS (Įsakmiai):

Nuneškite!

SVAJŪNAS (Neša į kitą pusę):

Jeigu norite...

TARNAS:

Ne ten! Prašau nešti ten! (*Rodo pirštu kur*).

SVAJŪNĖ:

Jis įsakinėja! Jis mums įsakinėja!

TARNAS:

O ką tamsta manai? Atvažiavai man įsakinėti?

SVAJŪNĖ:

Koks akiplėšiškumas!

TARNAS:

Pakelkite šį maišą, ponია!

SVAJŪNAS (Ramina žmoną):

Laikinai, na, laikinai...

SVAJŪNĖ:

Aš nekelsiu!

TARNAS:

Lagaminus čia, rūbus čia, šią dėžę čia...

SVAJŪNAS (Nešioja):

Laikinai, brangute, laikinai...

TARNAS:

O kaip ši krūvelė? Manote, ji nueis savaime?

SVAJŪNAS (Kelia į kitą vietą):

Laikinai...

TARNAS:

Ne čia, ne čia! (*Svajūnas perneša į kitą vietą*).

Ne, negerai... (*Svajūnas neša kitur*). Ne, negerai ir čia... (*Svajūnas neša vėl kitur*). Bandykite į kitą kam-

pą... (*Svajūnas neša į kitą kampą, prakaitą nubraukdamas*). Ir malonėkite vikriau!

SVAJŪNĖ:

Vikriau!?

TARNAS:

Taip, vikriau. Mano laikas brangus, ponia.

SVAJŪNĖ:

Ir tu leidi? Ir tu leidi taip save niekinti? Viešbučio tarnui?

SVAJŪNAS:

Laikinai, laikinai...

TARNAS:

O kas, jūs manote, yra jūsų vyras? Princas?

SVAJŪNĖ:

Aš nepakešiu! Aš negaliu! (*Ji sėdasi*).

TARNAS:

Nesisėskite, ponia, o padėkite vyrui nešioti daiktus. Malonėkite dėti vieną ant kito, ponia... Jūsų informacijai... (*Šaukia Svajūnui*) Negerai! Atgal! Neškite atgal!

SVAJŪNAS (*Lyg išgąsdintas arklys, metasi atgal*):

Laikinai, brangute, laikinai...

TARNAS:

(*Jis davinėja įsakymus abiem, ir šie nešioja daiktus iš vietos į vietą visai bereikalingai, ką mato abu, tačiau klauso. Benešiodami ir tvarkydami, jie užmiršta Tarną, kuris jau anksčiau pasišalino, įkinęs abu į tuščią darbą*).

SVAJŪNAS:

Laikinai, brangute, laikinai...

(*Jis užėina už geltonosios sienelės iš dešinės ir po trumpos pauzės įeina iš kairės. Praėjo metai*).

SVAJŪNĖ:

Kad tik būtų laikinai, kad tik būtų...

(Dabar ji užėina už geltonosios sienelės iš dešinės ir po trumpos pauzės įeina iš kairės. Po metų ji dar labiau įpykusi).

SVAJŪNAS:

Tikrai, brangute, tikrai laikinai...

SVAJŪNĖ:

Gana! Toliau nė žingsnio!

SVAJŪNAS:

Kaip tai nė žingsnio?

SVAJŪNĖ:

Iš kvailo ir bažnyčioj juokias! Aš netikiu laikinumu! kažkas vyksta ne taip, Svajūnai!

SVAJŪNAS:

Vieną dieną viskas paaiškės. Praregėsi ir supras.

SVAJŪNĖ:

Aš jau praregėjau ir supratau. Pašauk man tarną!

SVAJŪNAS (Suskambina):

Gera, brangute, jis tuoj ateis.

SVAJŪNĖ:

Laikinai! *(Kelia toną ir jausmą)*. Per sieną bėgom — laikinai! Apkasus kasėm — laikinai! Į lagerį uždare — laikinai! Pesus išdavė — laikinai! Afidevitai į Ameriką — laikinai! Per Atlantą plaukėm — laikinai! *(Šaukia)* Kada bus ne laikinai!? Man nusibodo klausyti tavo pasakų! Kada bus?

SVAJŪNAS (Į žiūrovus):

Ji kalba už mūsų tėvus.

(Įeina TARNAS. Po metų jis žymiai mandagesnis).

TARNAS (Nusilenkdamas):

Ponai.

SVAJŪNĖ:

Jau seniai mums yra pažadėtas atskiras kambarys, bet iki šiol negavome.

SVAJŪNAS:

Tamsta pats prieš metus patvirtinai: kas yra pažadėta, tas bus atiduota. Kaip ilgai reikės laukti?

TARNAS:

Aš nežinau, ponai. Aš kambarių neskirstau. Aš jums pasakiau, kas man buvo liepta pasakyti.

SVAJŪNĖ:

Aš noriu matyti viršininką.

TARNAS:

Mes neturime viršininko, ponia.

SVAJŪNĖ:

Ką jūs turite?

TARNAS:

Mes turime generalinį korespondentą.

SVAJŪNĖ:

Aš noriu matyti generalinį korespondentą.

TARNAS:

Negalima, ponia. Jis labai užimtas.

SVAJŪNĖ:

Aš pasikalbėsiu su jo pavaduotoju.

TARNAS:

Pavaduotojas išvyko atostogų.

SVAJŪNĖ:

Kas pavaduoja pavaduotoją?

TARNAS:

Pavaduotojo pavaduotojas, ponia.

SVAJŪNĖ:

Tuo atveju aš noriu pasikalbėti su pavaduotojo pavaduotoju.

TARNAS:

Aš labai abejoju...

SVAJŪNAS (*Įspaudžia Tarnui banknotą*).

TARNAS:

Gera, ponias, galėsite pasimatyti. Bet jeigu dėl kambario, tai nepatariu jo trukdyti.

SVAJŪNĖ:

Nepatariat?

TARNAS:

Ne nuo jo priklauso, ponias. Ne nuo jo.

SVAJŪNĖ:

Tai nuo ko?

TARNAS:

Nuo svečių. Kada laisva, tada...

SVAJŪNĖ:

Tada?

TARNAS:

Taip, ponias, tada.

SVAJŪNĖ:

Bet tamsta vedi žmones ir vedi. Vadinas, tuščių kambarių yra?

TARNAS:

Vedu, nes man liepia, ponias. Esu tarnas, leiskite priminti. Kantrybė vainikuoja kiekvieną tikslą.

SVAJŪNĖ:

Pamanykite! Kantrybė vainikuoja kiekvieną tikslą! Negirdėjau filosofuojančio tarno.

SVAJŪNAS (*Įspaudžia Tarnui kitą banknotą*).

TARNAS:

Esu įgaliotas pranešti, kad jums kambarys jau paskirtas, ponai.

SVAJŪNĖ (*Džiaugsmingai*):

Paskirtas!

SVAJŪNAS:

Paskirtas!

TARNAS:

Šis kambarys yra jūsų... (*Kažkaip paslaptingai jis rodo į juodąsias duris*) Kai bus tuščias, galėsite užimti.

SVAJŪNAS (*Garsiai nustebdamas*):

Šis!?

TARNAS:

Ššš...

SVAJŪNAS:

Kas ten?

TARNAS:

Svečias...

SVAJŪNAS:

Svečias? Iš kur jis? Kada jis...

TARNAS:

Šiame viešbutyje yra tokia tvarka: kartą duotas kambarys negali būti atimtas. Reikia laukti, iki bus laisvas, ponai.

SVAJŪNAS:

Per anksti apsidžiaugėm.

SVAJŪNĖ:

Labai. Mūsų kambarys, vadinas, užimtas?

TARNAS:

Okupuotas.

SVAJŪNAS (*Šaukia*):

Okupuotas!?

SVAJŪNĒ (*Ļ Tarnā, griežtai*):

Tai kaip pagaliau yra: užimtas ar okupuotas?

TARNAS:

Ne man spręsti, ponai — aš ne kalbininkas.

SVAJŪNAS:

Tai kada šis svečias išsikraustys?

TARNAS (*Ļtartinai tyli*).

SVAJŪNAS (*Ļspraudžia jam trečią banknotą*).

TARNAS (*Mandagiai ir atvirai*):

Tai priklauso nuo jūsų...

SVAJŪNAS:

Nuo mūsų?

SVAJŪNĒ:

Kaip tai nuo mūsų?

TARNAS:

Visiškai nuo jūsų, ponai. Taip jau ne kartą buvo atsitikę. Jei jūs žinote kaip... (*Pauzė, jis padaro atitinkamą miną*) Ir jei jūs norėsite... (*Jis pasakė per daug*) Jūs man atleisite — kiti mano patarnavimų laukia.

SVAJŪNAS:

Bet, tamsta...

TARNAS:

Ššš... (*Prideda pirštą prie lūpų, nusilenkia ir išeina, simptomingai pažvelgęs į abu*).

SVAJŪNĒ:

Svajūnai! (*Ji atsargiai eina prie juodųjų durų*) Pažiūrėkime, kas čia gyvena, ir susipažinkime!

SVAJŪNAS:

Idėja gera, tik...

SVAJŪNĖ:

Tada paklausime, kaip greit šis keistas svečias išsikraustys iš mūsų kambario.

SVAJŪNAS:

...atsargiai, atsargiai...

SVAJŪNĖ:

Nėra ko bijoti. Kambarys mūsų. Žinoma, reikia atsiimti. (*Abu prieina ir apžiūri*) Kaip atidaryti? Nėra rankenos, nėra už ko nusitverti?

SVAJŪNAS:

Gal durys neatidaromos iš oro, gal iš vidaus...

SVAJŪNĖ:

O gal visai neatsidaro?

SVAJŪNAS:

Jeigu yra durys, tai turi ir atsidaryti.

SVAJŪNĖ:

Nuramino ir išėjo. Padavė čiulptuką, ir žaisk.

SVAJŪNAS:

Nespręsk taip greit. Pirma pasibelskime. Parodykim pasauliui, kad ir mes mandagumo taisyklių mokėmės. Eikš...

SVAJŪNĖ (*Beldžiasi*):

Niekas neatsako. (*Smarkiau*) Nieko, atrodo, nėra... Gal jau tuščias?

SVAJŪNAS:

Storos, užbrinkusios nuo nenaudojimo... Sunku išgirsti, kas dedasi kitoje pusėje. Belskime dar smarkiau.

SVAJŪNĖ:

Sutartinai... (*Beldžia, tada klauso*).

SVAJŪNAS (*Dainuojamai*):

Aš girdžiu kažką...

SVAJŪNĖ (*Paima aukštesniu balsu*):

Ir aš girdžiu kažką...

SVAJŪNAS (*Žemu balsu*):

Atidarykite...

SVAJŪNĖ (*Aukštu balsu*):

Atidarykite...

SVAJŪNAS (*Žemu*):

Atidarykite...

SVAJŪNĖ (*Aukštu*):

Atidarykite... (*Kelia ir užspringsta*).

SVAJŪNAS:

Nuo tokio balso durys neatsidarys.

SVAJŪNĖ:

Esu užkimus.

SVAJŪNAS:

Užkimusiais balsais pasaulio nenustebinsim.

SVAJŪNĖ:

Nepaprastos durys... atrodo geležinės... kaip kokia uždanga... atrodo...

SVAJŪNAS:

Na jau, na jau...

SVAJŪNĖ:

Ir ten mūsų kambarys! (*Puola vyrui glėbin*) Aš bijau, Svajūnai, aš bijau!

SVAJŪNAS:

Neprasimanyk, brangute. Kas duos geležinę uždangą Laisvės Statulos papėdėje, New Yorke? Turi lakią vaizduotę, mergaite. Neįsikalbėkime patys sau, ko nėra, ir nekelkime mito! Tai ne uždanga, bet durys. Geležinės, taip, bet aš jas atidarysiu! Tikėk manim — atidarysiu! Paliesk mano raumenis.

SV AJŪNĒ:

Nevaidink, Svajūnai. Tu nesi stipresnis už mane, kai eina kalba apie durų atidarymą. Argi tokios durys? Žiūrėk... *(Ji rodo į kitas, kurios yra atviros, kiek tolėliau, prie telefono būdelės)* Tai durys.

SV AJŪNAS:

Jos atidarytos, o šios uždarytos.

SV AJŪNĒ:

Ir kas?

SV AJŪNAS:

Didelis skirtumas, brangute. Labai didelis.

SV AJŪNĒ:

Aš nematau jokio.

SV AJŪNAS:

Šios — atviros, o šios uždarytos. *(Pauzė)* Tu ne-jauti skirtumo tarp atvirų ir uždurų durų?

SV AJŪNĒ:

Atidaryk — ir skirtumo nebus.

SV AJŪNAS:

Taigi, atidaryk!

SV AJŪNĒ (Liūdnai):

Taigi, atidaryk...

SV AJŪNAS:

Rezultatai nepasirodo lengvai. Tik porą kartų pabeldėm ir stebuklo laukiam? Kalno viršūnė nepasiekama nuogais delnais. Išbandykime kankles.

SV AJŪNĒ:

Gera! sakai! Buvau visai užmiršusi kankles...

SV AJŪNAS:

Vestuvinė dovana dvigubai veikia.

SV AJŪNĒ (Atsineša):

Tu deklamuok, o aš kankliuosiu.

SVAJŪNAS:

Ką man deklamuoti?

SVAJŪNĖ:

Kas tik į galvą ateina. Ir nepermušk mano muzikos! *(Ji skambina, Svajūnas, ištaręs keletą žodžių, nutyla, rankomis daugiau gestikuluodamas...)*

SVAJŪNAS:

Ar neužteks tavęs vienos?

SVAJŪNĖ:

Gal atsidarė, pažiūrėk.

SVAJŪNAS:

Dar ne. Skambink garsiau ir ne taip liūdnei. *(Svajūnė skambina garsiau. Du ar trys, stovį prie telefono būdelės, susižavėję ima ploti...)*

SVAJŪNĖ (Sustoja):

Gal svečias miega ar nepasirengęs mūsų priimti? Kažkas netvarkoj...

SVAJŪNAS:

Palaukime. Padėk kankles ir pailsėk.

SVAJŪNĖ:

Gera, palaukime. Jeigu tu tiki į jų atsidarymą, tai aš sutinku laukti. Tik neužmiršk, kad aš turiu labai gerą uoslę — mano nosis sveiką mėsą tuoj atpažįsta.

SVAJŪNAS:

Pagalvokime... *(Galvoja).*

SVAJŪNĖ:

Pagalvokime. *(Grįžta padėjusi kankles, atsiseda ir galvoja...).*

SVAJŪNAS:

Tu vis sakai, kad rytoj nebus geriau, o aš sa-

kau, kad bus. Ir dabar dar kartą sakau — rytojus bus geresnis. Galvokime toliau (*Galvoja*).

SVAJŪNĒ:

Galvokime (*Galvoja*).

SVAJŪNAS:

Mus stebī, ī mus žiūri... Laisvės Statulos šviesa ne vien ī mūsu langus krenta.

SVAJŪNĒ:

Atrodo, mes ne pirmieji bandome šias duris atidaryti. Minios praėjo, troškimų ir vilčių naštās kruvinais pečiais nešdamos.

SVAJŪNAS:

Taip, mes ne pirmieji... Bet mes pirmieji galime atidaryti, jei surasime raktą.

SVAJŪNĒ:

Raktą?

SVAJŪNAS:

Taip, raktą. Aš tikiu, brangute, aš kažkodėl tikiu, kad raktas nuo šių durų yra mūsų rankose.

SVAJŪNĒ:

Tikrai jo nėra mano rankose.

SVAJŪNAS:

Tavo ir mano. Yra, tikrai yra... Bet ar mes ne per daug kalbame, Svajūne?

SVAJŪNĒ:

Taip, mes kalbame per daug.

SVAJŪNAS:

Pažaiskime geriau.

SVAJŪNĒ:

Pažaiskime.

SVAJŪNAS:

Ką, brangute?

SVAJŪNĒ:

Iš tiesų, kā mes žaisime?

SVAJŪNAS:

Jei nemokame naujų žaidimų, tai žaiskime tuos pačius. Užrišk.

SVAJŪNĒ:

Užrišk.

(Jie sustoja priešais, išsiima nosinaites, užriša vienas kitam akis ir apsuka po kartą).

SVAJŪNAS:

Pagauk mane!

SVAJŪNĒ:

Pagauk mane!

(Gaudo, rankas plačiai išskėtę, eina tai ratu, tai žąsele, prasilenkdami ir suklupdami... Prie telefono būdelės susidariusi žmonių eilutė žiūri į juos linksmai ir ploja...)

SVAJŪNAS:

Svajūnėle mano... *(Bėga)*

SVAJŪNĒ:

Svajūnėli mano... *(Veja)*

SVAJŪNAS:

Kur tu?.. *(Dabar jis veja)*

SVAJŪNĒ:

Kur tu?.. *(Dabar ji bėga)*

SVAJŪNAS:

Aš čia... *(Bėga)*

SVAJŪNĒ:

Aš čia... *(Veja ir išbėga už geltonosios sienelės iš dešinės, o Svajūnas tuo tarpu „sugauna“ rūbų kabyklą).*

SVAJŪNAS:

Jau turiu!

SVAJŪNĒ (*Už sienelēs*):

Kā turi?

SVAJŪNAS:

Sugavau kažkā...

SVAJŪNĒ (*Už sienelēs*):

Kā tu sugavai, brangusis?

SVAJŪNAS:

Nežinau, bet tikrai sugavau. Kažkā stambaus...

SVAJŪNĒ (*Už sienelēs*):

Aklam visuomet geriau sekasi.

SVAJŪNAS:

Atrišk man akis, aš noriu pamatyti laimikį.

SVAJŪNĒ (*Už sienelēs*):

Geriau nežiūrėk, nusivilsi.

SVAJŪNAS:

Atrišk vis tiek. Užrištom akim netoli nueisim, mano Svajūnėle. Šviesi mintis mano smegenis palietė. Naujos idėjos veržiasi svajonių kraštais. Kraujas kaista, ir širdis nerimsta! Turiu, dabar tikrai turiu! Jei ne rankose, tai galvoj! Viena kartą mes parodysim pasauliui, kad mūsų darbai daugiau sveria negu mūsų žodžiai! Mūsų darbai, brangute, ar girdi? Kodėl tu tyli? Nustojai vilties? Nebežinai, ką toliau daryti? Daug ką bandei, bet durys neatsidarė... Aš tau duosiu naują idėją: karūną! (*Svajingai ir šil-tai*) Mano Svajūnėle, mano karalaite! (*Viltingai*) Mano Miss Dreamland! Dreamland...

(*Jis paleidžia kabyklą ir išeina už sienelės iš dešinės. Tuo pačiu metu Svajūnė įeina iš už sienelės kairės. Praėjo 5 metai. Ji apsirengusi tautiniais rūbais, gintarinė karūna ant jos galvos, rankose žaižaruojanti lazdelė...*)

SVAJŪNĖ:

Ačiū už gintarinę karūną, brangusis. Esi vertas pabučiavimo salės vidury. (*Ieško jo*) Pasislėpei? Tu man šiandien labiausiai reikalingas. Miss Dreamland ieško fotografų. Ieško vietos pirmuose laikraščių puslapiuose. Veskite mane į senatorių rūmus. Kvieskite į ambasadorių priėmimus. Renkite man spaudos konferencijas. Svajūnai, tavo svajonės yra mano duona ir vanduo! Ateik, Miss Dreamland ieško palydovo už prožektorių šviesos! O, nebijokite manęs pažinti. Atidarykite plačiai man salonų duris. Aš jūsų neapviliu. Aš būsiu pramoga. Aš būsiu lengvas juokas. Aš būsiu tabakas ir alkoholis. Aš mokėsiu pažaboti savo skausmą raudonais kaspinėliais. Apie savo tragediją aš kalbėsiu linksmi ir dvi-prasmiškai. (*Ji eina aplink, lazdele paliesdama langus ir duris*) Visos durys uždarytos... Grožio karlaitei iš Svajonių šalies visos durys uždarytos... (*Į žiūrovus*) Išveskite mane iš pereinamojo kambario. Aš pavargau kalbėdama, paraduodama ir šokdama tuščiose salėse pati sau... Mano gintarinis juokas nieko nebežavi. Mano gintarinė šypsena nieko nebevilioja. (*Lyg paklydusi*) Svajūnai! Man trošku didmiesčio karštyje! Juodos dulkės ėda mano mėlynas akis. Aš noriu turėti savo sostą. Aš noriu turėti vietą gintarinei karūnai... Svajūnai...

(*Ji tiesia rankas, ir Svajūnas įeina iš už sienelės kairės, taipgi apsirengęs tautiškai, ir lenkiasi jai. Jis irgi 5 metais senesnis*).

SVAJŪNAS:

Mano gražiausioji...

SVAJŪNĖ (*Daro reveransą*):

Jūsų karališkoji didenybė...

SVAJŪNAS:

O, brangute! Tu atrodai kaip iš Svajonių šalies!

SVAJŪNĖ:

Aš ir esu iš Svajonių šalies.

(*Ji atsistoja ant dėžės ar specialiai parengto paaukštinimo ir sustingsta. Dabar ji — statula*).

SVAJŪNAS (*Kalba į ją užsisvajojęs, tai prieidamas arčiau, tai atsiklaupdamas ant vieno kelio, tai iškėlęs rankas meldžiasi, užmiršęs save ir pasaulį*):

Aš netikėjau, kad tu tokia graži! Tokia skaisti! Tokia šventa! Kaip legenda, kuriai parašyti poetas dar nėra gimęs. Žiūrėdamas į tave, aš jaučiuos lyg vienas iš tų laimingųjų karalaičių, kuriam pavyko laimėti gražiausiąją.

Tu mane pavergei. Tu mane įpareigojai nešti laimės žvakę ant ilgesio karštų žaizdų. Todėl aš esu svajotojas: einu per pasaulį, tavo grožį skelbdamas žmonijai.

Mano krūtinė yra tavo sostas. Saugus ir amžinas. Aš keliu tave į aukštį, kad visi matytų. Aš rengiu šventes tau pagerbti. Aš protestuoju kongresuose ir suvažiavimuose, kur nėra kalbama apie tave arba kalbama nepagarbiai. Aš organizuoju paradus ir iškilmes. Aš rašau apie tave. Aš deklamuoju. Aš meldžiuos. Aš šoku ir dainuoju. Tavo tylą liudija mano ištikimybė.

Vieną kartą aš buvau labai išalkęs. Ištroškęs be galo ir pavargęs neapsakomai. Keturiasdešimt vieną dieną melo tyrlaukiuose klaidintas ir kankintas. Tą kartą Vienas prisiartino prie manęs ir norėjo sugun-

dyti. Tris kartus Jis siūlė pagarbinti jį. Žadėjo turtus. Žadėjo garbę. Žadėjo vienturtę savo dukterį, vardu Nežinomoji. Ironija buvo mano atsakymas. Kas man turtai? Kas man garbė? Kas man graži Nežinomoji be Tavęs, visų Gražiausioji?..

Ir jei antrasis Tvanas kiltų, arba žemė imtų kristi degdama erdve, tada viskas viskas žūtų — tu nežūsi! Tu vienintelė gyva liksi, gyva ant mano atvirų, į Dievą atgręžtų veidų...

(Ilgesnė tyla. Svajūnė atgyja ir nužengia nuo paaukštinimo. Ji paliečia Svajūną lazdele, ir šis grįžta realybėn).

SVAJŪNĖ:

Užmigdei mane. Nebuvau girdėjusi tokio pamokslo. Žiūrėk, žmonės juokiasi iš mūsų: čia ne bažnyčia, ir aš ne šventoji, Svajūnai.

SVAJŪNAS:

Žmonės juokiasi iš džiaugsmo, brangute. Iš laimės tos, kad esam dar gyvi.

SVAJŪNĖ:

Ir ryžtamės gyventi, nors ir be vietos. Pažiūrėkime, ar durys dar neatsidarė.

SVAJŪNAS:

Pažiūrėkime. *(Prieina arčiau).*

SVAJŪNĖ:

Dar ne. Tavo žodžių, matyt, nesuprato... *(Pauzė).* Pašokime, kažkodėl man linksma.

SVAJŪNAS:

Pašokime.

(Akordiono muzika iš už kulisų. Jie šoka tautinį šokį, vis sustodami ir pasižiūrėdami, ar durys dar neatsidarė. Sustojus šokti, sustoja ir muzika.)

Prie telefono būdelės vėl vienas ar keli, stovėdami ar praeidami, linksmai nuploja, iki įeina Tarnas).

SVAJŪNĖ:

Atsidarė?

SVAJŪNAS:

Dar ne. (*Šoka toliau*).

SVAJŪNĖ:

Atsidarė?

SVAJŪNAS:

Dar ne. (*Šoka toliau*).

SVAJŪNĖ:

Tu ne į taktą šoki, brangusis, — sek muziką.

SVAJŪNAS:

Brangute, tu ne į taktą...

SVAJŪNĖ:

Aš šoku gerai.

SVAJŪNAS:

Ne, brangute, tu šoki negerai...

SVAJŪNĖ:

Aš? Aš negerai?

SVAJŪNAS:

Sunkiai, labai sunkiai... Pavargusi esi, rodos, velki svetimas kojas, brangute...

SVAJŪNĖ:

Ne kritikuok, bet šok!

SVAJŪNAS:

Durys neatsidaro. Geriau padainuokim.

SVAJŪNĖ:

Dueta?

SVAJŪNAS:

Solo.

SVAJŪNĒ:

Aš noriu dainuoti duetą!

SVAJŪNAS:

Aš noriu solo!

SVAJŪNĒ:

Gera, dainuok solo.

SVAJŪNAS:

Ką nori išgirsti?

SVAJŪNĒ:

Vis tiek. Pradėk!

SVAJŪNAS:

„Barborytė nosį trina...”

SVAJŪNĒ:

Gėdykis! Tokia daina laimės neprišauks.

SVAJŪNAS:

Per aukštai?

SVAJŪNĒ:

Tragiškai.

SVAJŪNAS:

„Kur bakūžė samanota...”

SVAJŪNĒ:

Sustok!

SVAJŪNAS:

Per žemai?

SVAJŪNĒ:

Tu mane pykini. Karūna ant galvos, o ką dainuoji?

SVAJŪNAS:

Gera, aš tylėsiu. Dainuok tu viena.

(Įeina Tarnas, susinervinęs).

TARNAS:

Ponai! Pakęsti nebegalima! Leiskite atkreipti

jūsų dėmesį į faktą, kad čia yra viešbutis. Visi turi teisę į ramybę ir poilsį.

SVAJŪNAS:

Argi kas girdi mūsų dainas ir muziką?

TARNAS:

Daugiau negu jūs įsivaizduojate. Pirmas aukštas apgyvendintas arabais. Antras — azijatais, trečias — afrikiečiais, o ketvirtas...

SVAJŪNĖ:

Mes esame nepageidaujami svečiai?

TARNAS (Atsiprašančiai):

Atleiskite, ponai, tokia mano tarnyba. Ta pačia proga leiskite pranešti, kad generalinio korespondento pavaduotojo pavaduotojas yra pasirengęs jus aplankyti. Būkite pasirengę, ponai.

SVAJŪNĖ:

Ačiū. Mes pasirengę jau seniai.

TARNAS:

Neužmirškite, jis labai skuba. Klausimus jam formuluokite trumpai. Iki pasimatymo, ponai. (Išeina).

SVAJŪNĖ:

Pagaliau turėsime atskirą kambarį! Po tiek metų!

SVAJŪNAS:

Kad tik suprastų mūsų padėtį.

SVAJŪNĖ:

Aš tuo neabejoju nė kiek.

SVAJŪNAS:

Jeigu jis taip užimtas, kaip mes jam viską išaiškinsim? Ir dar trumpai? Ką jam pasakyti trumpai?

SVAJŪNĒ:

Ar ne geriau būtų visus pageidavimus išdėstyti raštu? Kaip tu manai, Svajūnėli?

SVAJŪNAS:

Raštu? Gal ir geriau.

SVAJŪNĒ:

Ir aiškiau. Neužsimirš greit. Vadai keičiasi, žmonių atmintis trumpa. Parašykime jam prašymą?

SVAJŪNAS:

Ar ne geriau — peticiją?

SVAJŪNĒ:

O gal rezoliuciją?

SVAJŪNAS:

Memorandumą!

SVAJŪNĒ:

Pro memoria!

SVAJŪNAS:

Curriculum vitae!

SVAJŪNĒ:

Curriculum vitae? Puiku! Visą savo gyvenimą išdėsim juodu ant balto!

SVAJŪNAS:

Rašyk nuo pradžios.

SVAJŪNĒ:

Nuo gimimo dienos ar nuo persikėlimo per sieną?

SVAJŪNAS:

Nuo Ievos ir Adomo. Nekenks. Tegu žino!

SVAJŪNĒ:

Tai bent gyvenimas!

SVAJŪNAS:

Unikumas! Prie darbo. Tu pradėk rašyti, o aš persirengsiu. (*Išėina už geltonosios sienelės*).

SVAJŪNĖ (*Rašo ore*):

Išrašysim. Išbraižysim. Išgraviruosim. Trim spalvom. Į rėmelius įdėsime. Ir rankų darbo juostele aprišim. Egzilio gyvenimas! Egzilio curriculum vitae! Šventa. (*Pauzė ir ekstazė*) Melskimės dabar visi kartu...

MALDA

O, šventoji statula, kurion sudėta du šimtai dvidešimt penkios tonos gyno vario, įprasmingk mano valkatavimą.

Aprenk mane rūbais, kurie nei šildo, nei šaldo. Pasotink mane iš tuščių indų. Pagirdyk mane iš tuščių stiklinių. Užmigdyk mane ant geležinkelio bėgių.

Leisk man suprasti savo draugus, o nesupratus — apšaukti juos savo ir tavo priešais.

Leisk man nepaklysti, o paklydus negrįžti atgal, nes tik vieną kartą gyvename.

Leisk man mylėti realybę, nes kas gi bus tiesa, jei aš nemokėsiu meluoti!

Esu kaltas, nes myliu save labiau negu tave ir gerbiu save labiau negu tave. Nekark manęs už galvos, bet kark už kojų, idant mano širdis, būdama arčiau žemės, geriau pajustų idealizmo žalą kovoję už žmonijos idealus.

(*Pauzė, ekstazė praeina*). Svajūnai!? (*Ieško*) Tu rašyk curriculum vitae toliau.

(*Ji išėina už sienelės iš dešinės, o Svajūnas bėgte išbėga iš kairės, persirengęs konservatyviai ir atrodo apie 10 metų senesnis. Jis neša plakatą, kuria-*

me išpaišyta Laisvės Statula, bet galva žemyn. Sujaudintas kažkokios žinios, tiesiai į žiūrovus).

SVAJŪNAS:

Dabar tai bus viskas gerai! Gavau pranešimą! Pačiu paskutiniu momentu, bet gavau. Laišką iš brolio! Kai visi suremsime pečius, oho! Gausime ne vieną kambarį, bet du. (*Išsiima laišką*) Taip, atsakymas į mano prašymą. Iš mano geriausio brolio! (*Skaito*).

Mano brangūs broliai ir sesės! (*Į žiūrovus*) Štai, kur žodžiai! Iš pirmo sakinio jauti, kad širdis rašo! Kraujas diktuoja! Ooo... (*Glaudžia popierių prie krūtinės*). Iš visos širdies pritariu jūsų žygiams ir darbams. (*Į žiūrovus*) Mano brolis... Koks atsida-
vimas visuomenės gerovei, koks pasiaukojimas! O, broli, aš džiaugiuos, kad tu esi turtingas! (*Skaito toliau*) Bet... (*pauzė*) paremti negalėsiu... Anoji tavo idėja labai graži ir kilni, bet... (*pauzė, praleidžia da-
lį sakinio*) aš šiuo laiku neturiu atliekamų... Atvirai pasakysiu, turi galvą, brolau, tavo sumanymas ne-
paprastas, bet... (*praleidžia*) pinigų stoka... Žinau, reikalas skubus, bet aš, lyg tyčia, išvažiuoju atosto-
gų į Bahamų salas...

Nepyk, kad negalėsiu atvykti padėti tau atida-
ryti durų — neturiu laiko. Ačiū už kvietimą, bet su-
važiavime nedalyvausiu — neturiu laiko. Parade ne-
būsiu ir... (*praleidžia*) neturiu laiko. Daryk vienas,
daryk šį kartą be manęs... (*praleidžia pirmuosius sa-
kinių žodžius*). Negaliu... nebūsiu... nedalyvausiu...
neturiu laiko... neturiu pinigų... neturiu laiko... ne-
turiu pinigų...

BALSAS IŠ SALES:

Tamsta, ei, tamsta!

SVAJŪNAS:

Prašau, pone, prašau...

BALSAS IŠ SALES:

Tamsta laisvės ideālą niekini!

SVAJŪNAS:

Aš skaitau brolio laišką, pone.

BALSAS IŠ SALES:

Bet kaip tamsta plakatą laikai?!

SVAJŪNAS (Pasižiūri):

Aš nieko nematau...

BALSAS IŠ SALES:

Nematai, tu super-duper patriote! Tavo l a i s -
v ė galva žemyn! Ką! (*Jis grįžta į savo vietą*).

SVAJŪNAS (Pamato):

O, atleiskite... Toks neapsižiūrėjimas... (*Jis
taiso, bet plakatas vis atsisuka galva žemyn, ir taip
keleta kartų. Įeina Svajūnė iš už sienelės iš kairės. Ji
dabar turi arti 40 metų, bet įeina apsirengusi kaip
septyniolikos metų mergaitė ir skaičiuoja žingsnius*).

SVAJŪNĖ:

Ir taip, ir taip, ir taip...

SVAJŪNAS:

Svajūne, ką tu darai?

SVAJŪNĖ:

Ar tu nemanai, kad ir t a u laikas pasikeisti?

SVAJŪNAS:

Aš nieko prieš, bet tavo ta suknelė...

SVAJŪNĖ:

Aš modeliuoju.

SVAJŪNAS:

Modeliuoji?

SVAJŪNĖ:

Viską išbandėme, brangusis. Nebedaug liko kas daryti. Pasižiūrėk į mane rimtai — aš dabar visai kita... (*Apsisuka, pereina sceną, padaro keletą figūrų ir t.t.*).

SVAJŪNAS:

Brangute, tokiame amžiuje modeliuoti...

Ar nereikėtų sumažinti šviesą?

SVAJŪNĖ:

Neįspėsi, kur mūsų laimė laukia ir kada. Aš visą laiką troškau modeliuoti. Brangusis, o kuo tu gyvenime norėjai būti?

SVAJŪNAS:

Aš norėjau būti profesorium, o juokdariu tapau.

SVAJŪNĖ:

Na, matai, dabar mes abu lygūs.

(*Įeina Juodoji Ponia. Ji vaizduoja generalinio korespondento pavaduotojo pavaduotoją. Ją lydi Tarnas. Ji apsirengusi pusiau vyriškai, pusiau moteriškai, tačiau juodai. Juodoji Ponia eina lėtai, pozuoja, iškėlusį veidą, lyg slėpdama, bet Svajūnas ir Svajūnė ją atpažįsta.*)

TARNAS:

Dėmesio prašau!

SVAJŪNAS:

Ta pati? (*Jis atsuka į ją plakata*).

SVAJŪNĖ (*Apimta baimės*):

Ta - ta - ta —

TARNAS:

Ponas generalinio korespondento pavaduotojo pavaduotojas!

JUODOJI PONIA (*Į Tarną*):

A?

SVAJŪNAS:

Ji negirdi?!

SVAJŪNĖ:

Ji ir nemato!

JUODOJI PONIA (*Į Tarną*):

A?

TARNAS:

Ji girdi ir mato, ponai, tik nesupranta jūsų kalbos.

SVAJŪNAS:

Tai kaip mes susikalbėsime?

TARNAS:

Aš pabūsiu vertėju. Prašau kalbėti trumpai ir aiškiai.

SVAJŪNAS (*Po pauzės*):

Didžiai gerbiamieji. Prieš dvidešimt metų mes atvykome į šį viešbutį ir buvome apgyvendinti per einamajame kambary. Mums pažadėta vieta tebėra okupuota. Mes prašome jūsų intervencijos! Iškrausykite okupantą iš mūsų kambario! (*Tarnas duoda ženklą sustoti*).

TARNAS (*Verčia*):

Ponas Svajūnas ir ponias nuoširdžiai dėkoja jums, pone generalinio korespondento pavaduotojo pavaduotojau, už suteiktą pastogę ir šilimą. Jie visai teisingai įvertina jūsų draugišką ranką ir ateityje tikisi jūsų tokio pat palankumo. (*Į Svajūną*) Toliau.

SVAJŪNĖ:

Svajūnai... (*Ji nori atkreipti vyro dėmesį į klaidingą vertimą, bet Svajūnas jos nepaiso*).

SVAJŪNAS:

Mums primetamas liūdesys ir nepasitenkinimas. Mes esame kaltinami entuziazmo stoka gyvenimui. Mes nesijuokiame. Mes nesidžiaugiame. Mes nesijaučiame laimingi. Mes nedarome to, nes, gyvendami pereinamajame kambary, nebežinome, kaip juoktis ir užmiršome kaip jaustis laimingu.

TARNAS (Verčia):

Ponai Svajūnai, kūnu ir siela įsijungę į neribotų galimybių išnaudojimą, pasitikėjimo pilnom akim žvelgia į šviesią savo ateitį. Išpažindami laisvos iniciatyvos principą, jie apgailestauja, kad automobilių kainos pakilo, kad dolerio perkamoji galia numuko ir kad biržų rinkoje katastrofiškai krito akcijos. (*Į Svajūną*) Prašau toliau.

SVAJŪNAS:

Todėl mes piketuojame. Kartais galvas aukštyn, kartais žemyn. Ir piketuosime, iki durys bus mums atidarytos plačiai — kaip arabams, azijatams ir afrikiečiams! Už laisvą Juoką! Už nepriklausomą Džiaugsmą! Mes reikalaujame duotų pažadų vykdymo! Mes reikalaujame atskiros kambario!

TARNAS (Verčia):

Ponai Svajūnai, atsidėkodami už duoną ir druską, iškilmingai pasižada būti gerais piliečiais, dirbti po dvi pamainas kasdien, sąžiningai mokėti valstybinius mokesčius ir ateinančiuose rinkimuose balsuoti už jūsų garbingą kandidatūrą.

SVAJŪNĖ (Panikoj):

Ar girdite, ar girdite!

TARNAS:

Audiencija baigta. Ačiū.

(Jis išlydi Juodąją Ponią ir pats išeina).

SVAJŪNAS:

Egzilio curriculum vitae.

SVAJŪNĖ:

Žodis žodin.

SVAJŪNAS:

O aš taip tikėjau...

SVAJŪNĖ:

Tikėjau ir aš, tikėjau...

SVAJŪNAS:

Jis kalbėjo diplomatiškai.

SVAJŪNĖ:

Aš todėl nesupratau nė vieno žodžio.

SVAJŪNAS:

Mes ne diplomatai, brangute. *(Staiga)* Pava-duotojo pavaduotojas dar nėra viskas. Renkis ke-lionei.

SVAJŪNĖ:

Kelionei? Kur?

SVAJŪNAS:

Teisybės ieškoti.

SVAJŪNĖ:

Aplink pasaulį?

SVAJŪNAS:

Aplink viešbutį.

SVAJŪNĖ:

Puiku! *(Duoda jam linksmą bučkį).*

SVAJŪNAS:

Tu sudaryk maršrutą, o aš kelionei eisiu pa-sirengt. *(Jis išeina už sienelės iš dešinės. Pasigirsta*

muzika, trapi ir tragiška, nelyginant kiltum laiko laiptais be vilties sugrįžti atgal).

SWAJŪNĖ:

Kiekviena kelionė įdomi, o mūsų buvo įdomiausia. Nepasikartojanti istorija. Pasakotina vaikams prieš užmiegant — netikės, kad taip galėjo būti.

Vietos gražios: kilimai raudoni, foteliai žali, baldai brangūs ir auksu imituoti. Bijojome ilgai sėdėti. Žmonės nepaprastai geri. Tiesiog pataikavo mūsų norams, viską pažadėdami išpildyti. Kalbėjo taip pasakiškai, kad mes neturėjome atsakymų. Sakytum muzika, juostelėn įrašyta...

Visur mus kvietė, priėmė, fotografavo. Nuvykę į priėmimus, šeimininkų dažniausiai nerasdavom — toks jau buvo protokolas, nieko nepadarysi... Nekantriai sklaidėme laikraščių puslapius, bet savo nuotraukų nerasdavom, nors fotografų minia lydėdavo... Neįtariu, kad buvome fotografuojami tuščiais aparatais daugiau dėl mūsų pačių akių, tik nuogą faktą konstatuoju. Orkestras grojo iki durų, bet už durų — nė garso.

Meldėsi kartu senatai, asamblėjos, kongresai... Mūsų laiškus, prašymus ir parašų milijonus segė pagarbiai gražion bylon... (*Muzika nutyla*). Matydami mūsų veidus vis nepatenkintus, nustebę klausdavo: argi ne gana? Ko norite daugiau iš mūsų? (*Ironija*) Taip, ko gi norite daugiau?

(*Ji išeina už sienelės iš dešinės, tuo tarpu Svajūnas įeina iš kairės. Praėjo vėl 10 metų. Jis atrodo senstelėjęs, fiziškai kiek pavargęs, bet jo dvasia tebėra nepalaužta, nors balse ir skamba rezignacijos tonas...).*

SVAJŪNAS:

Ir sugrįžome. Nebedaug liko būti... Metai kiti, ir visai namie... Ką mano žmona pasakojo apie mūsų kelionę aplink ir po... (*Pauzė*) tėra blogo pastato gražus fasadas. Branduolys yra kitoks ir kitaip...

Kad būtų negėda pasakoti, šią kelionę aš pavadinau studijine. Tiesos yra, nes išmokau daug, o sužinojau dar daugiau. Atversiu jums didžiausią paslaptį, kurią net nuo žmonos slėpiau: *mes atvykom ne iš ten ir ne laiku*. Štai, vyrai: geros šaknys, bet bloga žemė! *Ne laiku ir ne iš ten*, apverčiant sakinį kitaip, nors naudos iš to ir nėra.

Visi buvo užsiėmę savo namų ruoša. Per tūkstančius metų prisirinko tiek ir tokio brudo, kad žmonės, praradę bet kokią savo asmenybės identifikaciją, lakstė tiesiog panikoj... Vienaime aukšte duktė mušė savo motiną už jos pagimdymą, kitame užsikimšusi karališkoji vieta, vėl kitame buvo likviduojamas haremas...

Pasauliui esant tokioj situacijoje, egzilio problema neatrodė nei svarbi, nei rimta. Nežinojau, kur dėtis, nė kur eiti. Kur teisybė savo veidą slepia ir kam? Pasirodė kelionės galas. Skaudus ir liūdnas, bet ir pilnas vilčių, kaip ir pradžia. Iš skausmo ir liūdesio nusileidau į rūsį.

Rūsio vidury sėdėjo du ponai milžiniškais batais, kuriuos šveitė šimtas trylika batų valytojų. Šviesa buvo tokia stipri ir ėjo tokiu kampu, kad nė vienas nedrįso pakelti akių ir pažiūrėti, kas yra tie du ponai ir iš kur toji šviesa ateina. Todėl visi valytojai žiūrėjo žemyn ir matė prieš save tik purvą ir

batus. Daugiau nieko. Aš, rizikuodamas apakti, pažvelgiau aukštyn: ten švietė du prožektoriai, baltas ir raudonas, varomi atomine energija. Abu prožektorius valdė Juodoji Ponia. Mano nustebimui, ji buvo apsirengusi baltai.

(Tyla. Įeina Svajūnė. Ji irgi 10 metų senesnė, rami, susitaikiusi su likimu, kalboj šalta ir reali).

SVAJŪNĖ:

Taip ir prabėgo gyvenimas. Laimingi buvome, skūstis nedrįstu. Linksminom kitus ir patys save.

SVAJŪNAS:

Kad ir pereinamajame kambary, bet su tavim nebuvo liūdna. Tiesa, kambario durys neatsidarė, bet kiekvienas akmuo buvo pajudintas kelyje į mūsų tikslą.

SVAJŪNĖ:

Ir visas viešbutis žino, kad mes gyvename pereinamajame kambary — užuojautų laiškai ir telegramos plaukia tūkstančiais kasdien.

SVAJŪNAS:

Visi mūsų pusėj dvasia ir jausmais. Taip, brangute, tai didelis laimėjimas. Reiškia: niekam nelikome skolingi.

SVAJŪNĖ (Priekaištingai):

Nebent patys sau...

SVAJŪNAS (Nepatenkintas):

Brangute, tu...

(Įeina Juodoji Ponia. Ji apsirengusi, kaip ir anksčiau, juodai, bet šį kartą kitaip negu anų pasirodymų metu, tačiau ir dabar mūsų herojai ją greit atpažįsta).

JUODOJI PONIA:

Ponai Svajūnai?

SVAJŪNAS:

Taip?

JUODOJI PONIA:

Esu senienų rinkėja. Numizmatikos muziejus mane siunčia paklausti, ar kartais jūs neturite vokiškų monetų?

SVAJŪNĖ (Baimingai):

Vokiškų monetų?

JUODOJI PONIA:

Ir diržų sagčių.

SVAJŪNAS:

Iš kur mes galime turėti vokiškų monetų ir diržų sagčių?

JUODOJI PONIA:

Jeigu neturite vokiškų monetų ir diržų sagčių, tai gal turite svastikų?

SVAJŪNĖ:

Svastikų?

JUODOJI PONIA:

Nacių pasižymėjimo ženklų?

SVAJŪNAS:

Mes savo rankomis tokių dalykų nelietėm!

JUODOJI PONIA:

Jūs jaudinatės, ponai?

SVAJŪNAS:

Jūs šmeižiate mus! Jūs skleidžiate insinuacijas!

JUODOJI PONIA:

Aš supirkinėju senienas, tai viskas. Ieškau nacių partijos žvaigždžių ir kryžių, renku fašistines insignijas...

SVAJŪNAS:

Kodėl čia atėjote?

JUODOJI PONIA:

Jūs turite jų!

SVAJŪNAS (Kategoriškai):

Mes neturim ir neturėjom!

JUODOJI PONIA (Neatleidžia):

Jūs turit! (Pauzė).

SVAJŪNĖ:

O, Dieve... (Ji alpsta).

JUODOJI PONIA (Žiauriai):

Jūs turit, aš žinau! (Išeina).

SVAJŪNAS:

Svajūne! (Jis gelbsti).

SVAJŪNĖ (Atsigavusi):

Ji galvoja, ji galvoja... kad mes...

SVAJŪNAS:

Nurimk, brangute, nurimk...

SVAJŪNĖ:

Tu supranti, kodėl neatsidaro durys? Kodėl kambarys neištuštinamas, tu supranti dabar?

SVAJŪNAS:

Suprantu, brangute, suprantu.

SVAJŪNĖ:

Mus laiko naciais! (Isteriškai) Fašistais! Ji mus laiko karo nusikaltėliais!

(Svajūnas sulaiko žmonos įsiaudrinimą ir kalba jai, bet daugiau kreipia veidą į žiūrovus).

SVAJŪNAS:

Naktis neamžina, kol žemė nesustojo suktis,

Kol saulė spinduliais nugairina dienas tamsoj—

Ir tu ir aš — ir mes visi ant vieno tako,

Kuriuo praeis Tiesa šiandien — arba Rytoj...

(DABAR įeina BERNIUKAS ir MERGAITĖ, abu apie 14 metų, su mažais krepšeliais. Jie sustoja vidury atvirumos ir žvalgosi į visas puses, atrodo nustebę ar paklydę. Mergaitė slepiasi už Berniuko nugaros ir daro viską, ką jis daro, bet į klausimus neatšakinėja).

BERNIUKAS:

Čia... Labai panašu...

(Svajūnas ir Svajūnė atkreipia ypatingą dėmesį, sakytum pats dangus juos siunčia nelaimės ir nusiiminimo valandą. Šiuose vaikuose yra jų viltys).

SVAJŪNAS:

Kur jūs einate?

BERNIUKAS:

Mes atėjome čia.

SVAJŪNĖ:

Čia?

BERNIUKAS:

Tarnas nurodė šią vietą ir liepė palaukti.

SVAJŪNĖ:

Palaukti? (Išgastis jos veide).

BERNIUKAS (Nesupratęs klausimo, tyli).

SVAJŪNAS:

Kaip ilgai Tarnas liepė jums p a l a u k t i ?

BERNIUKAS:

Iki atsiras kambarys.

SVAJŪNĖ:

Dieве, pasigailėk, Dieve...

SVAJŪNAS:

Ką čia nešatės?

BERNIUKAS:

Žaislus.

SVAJŪNĒ:

Ketvirtoji generacija!

SVAJŪNAS:

Iš kur jūs atieinat su tiek daug žaislų?

BERNIUKAS:

Iš Svajonių šalies.

SVAJŪNAS (Paliesdamas blakstienas):

Iš Svajonių šalies jūs atieinat... Prieikite, aš noriu iš arčiau į jūs pažiūrėti... (*Vaikai prieina arčiau*)
Ieškote kambario, a?

BERNIUKAS:

Taip.

SVAJŪNĒ:

Svajūnai! Mes privalome jiems pasakyti tiesą! Mes turime jiems atverti akis ir parodyti...

SVAJŪNAS:

Nusiramink! Leisk man kalbėti.

SVAJŪNĒ:

Tokio kambario nėra! Iliuzija!

SVAJŪNAS:

Nurimk, sakau!

SVAJŪNĒ:

Svajūnai, nemeluok vaikams! Man gaila jų! Man gaila jų gyvenimo! Man gaila jų kraujo! Jie mūsų vaikai...

SVAJŪNAS:

Gana!

SVAJŪNĒ:

Nemaitink jų sapnais! Nepadaryk jų gyvenimo ieškojimu pasakų paukščio! Atskiro kambario nėra!

BERNIUKAS:

Mums sakė, kad yra. Tik dabar užimtas...

SVAJŪNAS:

Teisingai... Ir reikia truputį palaukti.

BERNIUKAS (*Pralinksmėjęs*):

Iki bus laisvas.

SVAJŪNĖ:

Taip jums sakė?

BERNIUKAS:

Taip mums sakė.

SVAJŪNĖ (*Uždengia veidą rankomis, tragišku balsu*):

Ooo...

SVAJŪNAS:

Kiekvienas užgimdamas atsineša savo laimę, Svajūne. Neverk ir neraudok... Kas nepavyko mums, tai nereiškia, kad nepavyks kitiems... Gal šie vaikai turi priemonių, kokių mes neturėjom. Tam vaikai ir yra, kad tęstų tėvų pradėtą darbą. (*Jis pa-ima vaikus už rankų*).

SVAJŪNĖ (*Vikriai pastoja kelią*):

Savižudybė! Aš neleisiu!

SVAJŪNAS (*Bučiuoja Svajūnei veidą*):

Atleisk, kad mano žemė nebuvo derlinga. Nedaug kas joje užaugo. Bet kas užaugo, tuo galima didžiuotis...

SVAJŪNĖ (*Nurimsta*):

Aš melsiuos už jų pasisėkimą.

SVAJŪNAS (*Priveda*):

Šios durys veda į pažadėtąjį kambarį. Taip buvo sakyta mums ir mūsų tėvams, bet mes jų negalėjome atidaryti visą gyvenimą. Neatidarė jų ir mūsų tėvai. Gal jos neatsidaro iš viso, aš nežinau, bet aš tikiu: jeigu yra durys, tai jos turėtų ir atsidaryti.

BERNIUKAS:

Žinoma.

SVAJŪNAS:

Mums taip pat buvo pažadėtas atskiras kambarys ir liepta čia laukti. Mes vis dar tebelaukiame...

BERNIUKAS:

Negalite atidaryti durų?

SVAJŪNAS:

Negalime atidaryti.

BERNIUKAS:

Aš jums atidarysiu! (*Į Mergaitę*) Atidarysime?

(*Mergaitė galvos linktelėjimu sutinka, ir Berniukas įsibėgėjęs rėžia petim durysna*).

SVAJŪNAS:

Atsargiai, Berniuk!

BERNIUKAS (*Įskaudina petį*):

O!

SVAJŪNAS:

Durys geležinės...

BERNIUKAS (*Dabar abu su Mergaite sutartinai įsibėga ir rėžia durysna smarkiau*):

Oh!

SVAJŪNAS:

Vaikų darbai.

BERNIUKAS (*Šaukia*):

O! O!

MERGAITĖ (*Šaukia*):

O! O!

SVAJŪNAS:

Negalima! Ššš. Negalima šūkauti.

BERNIUKAS:

Negalima?

SVAJŪNAS:

Tyla. Tokios taisyklės, ir mes pažadėjom.

Tyla.

BERNIUKAS:

Tyla?

SVAJŪNAS:

Tyla.

BERNIUKAS:

Mes nieko nepažadėjom čia ateidami. Jie bijo triukšmo, sakote?

SVAJŪNAS:

Labai.

BERNIUKAS:

Labai...

(Berniukas ir Mergaitė dabar atidaro savo krepšelius: jie pilni triukšmą keliančių žaislų, angliškai vadinamų vienu vardu „noise makers“, daugiausia naudojamų Naujųjų Metų sutikimo baliuose. Tai birbynės, švilpynės, barškalai, tarškalai ir pan. žaislai).

SVAJŪNAS (Nujausdamas):

Vaikai, vaikai...

BERNIUKAS: (Smarkiai sušvilpia).

MERGAITĖ: (Smarkiai suka tarškalą. Įeina Tarnas, susijaudinęs ir piktas).

TARNAS:

Tylos! Prašau tylos!

BERNIUKAS: (Šaukia įr švilpia dar daugiau).

MERGAITĖ: (Šaukia ir kalą dar daugiau).

TARNAS (Nesusivokia, kas čia dedasi ir kas reikia daryti. Jis laksto po sceną pasimetęs, griebiasi galvos...):

Pirmam aukšte arabai! Antram — azijatai! Trečiam — afrikiečiai! Ketvirtam... Nutilkite!

BERNIUKAS (*Paleidžia gerklę visa jėga*).

MERGAITĖ (*Spiegia ir daužo*).

(*Dabar ima rinktis viešbučio gyventojai prie atvirų angų: įvairių rasių ir spalvų, apsirengimo ir elgesio žmonės. Nekurios durys prasiveria, ir pro plyšius žiūrima į sceną. Vieni patenkinti juokiasi, kiti džiaugsmingai ploja, dar kiti, piktais veidais, graso bei grūmoja...*).

TARNAS:

Tylos! Ką jūs darote, vaikai, ką jūs darote!

BERNIUKAS ir MERGAITĖ (*Neatleidžia triukšmo*).

TARNAS:

Mes sunaikinti! Mes — baigta! Mes...

BERNIUKAS:

Oho! Oho! (*Meta keletą žaislų statistams, ir šie ima švilpti, sukeldami dar didesnę aliarmą*).

MERGAITĖ:

Oho! Oho! (*Ji įduoda tarškalą Svajūnei ir Svajūnei, kurie irgi tuoju įsijungia triukšmo ansamblin*).

TARNAS:

Mes žuvę! Mes esame žuvę!

(*Balsai ir tarškalai skamba viešbučio koridoriais, atsiliepia aidai ir žmonės. Triukšmo kėlėjai eina pilnu tempu, be sugestijos atslūgti*).

BERNIUKAS ir MERGAITĖ (*Diriguoja ir prašo veikti smarkiau. Žmonių renkasi vis daugiau ir daugiau. Vieni laikosi pasyviai, kiti bando įsijungti, ypač afrikiečiai, gavę švilpukus ir tarškalus į rankas, tikrai linksminasi...*).

TARNAS:

Pasaulio pabaiga! Pasaulio galas!

VIENAS STATISTAS:

Ko jie nori?

KITAS STATISTAS:

Ko jie nori?

BERNIUKAS:

Atidarykite duris!

MERGAITĖ:

Atidarykite duris!

(Minia juos suprantą ir tuoj pagauna jų nuotaiką).

ARABAS:

Atidarykite!

AZIJATAS:

Atidarykite!

AFRIKIETIS:

Atidarykite!

VISI (Rūsčiai ir grėsmingais veidais):

Atidarykite! Atidarykite! Atidarykite!

TARNAS (Matydamas, kad nebegalės ilgiau laikytis, įsako atidaryti duris):

Atidarykite.

FINALAS: Durys iš lėto atsidaro. Jose, galingai ir išdidžiai įsirežusi, stovi **JUODOJI PONIA**. Staigi tyla, ir visuotinis nustebimas.

UŽDANGA

PASIMELSKIM, OKEANE

*Pasimelskim, okeane,
Švento vakaro tyloj.
Tavo bangos sieloj mano
Skamba ilgesio maldom...*

*Meldžias palmės tylios, ramios,
Čežesio jų negirdi.
Meldžias debesų kaimenės —
Jūra ir kalnai žali.*

*Skamba erdvės gintarinės
Mėnesienos sidabre,
O tie aukščiai begaliniai
Šaukia atsiliept mane...*

*Ir suklupus prieš altorių —
Žvaigždėms žėrint po skliautus,
Man, šios žemės meteorui,
Palaimą Dangus atsiųs...*

*Pasimelskim, okeane,
Švento vakaro tyloj.
Tavo bangos sieloj mano
Skamba ilgesio maldom...*

1966.VI.10, Santa Monica, Calif.

PASAULIUI

*Kai kančia bangom prabyla —
Širdys plėšos vulkanu,
Mesk, pasauli, klaikų grimą —
Kaukę nuodėmių savų!..*

*Trauk iš stalčių „Laisvių chartas“ —
Meilę sėki širdyse!
Prisigėręs kraujo karšto —
Miršti kūnu ir dvasia!*

*Kelią! Kelią! Laisvės kelią,
Puoštą vėliavom - žiedais,
Te širdis iš plieno skelia!..
Juo visi namon pareis...*

*Kai kančia bangom prabyla —
Širdys plėšos vulkanu,
Mesk, pasauli, klaikų grimą —
Kaukę nuodėmių savų!..*

1966.XI.3, Santa Monica, Calif.

LAUKIMAS

I

*Kada gi tu ateisi,
mano džiaugsme,
kada atidarysi mano vaikiškas
mažas akis
į violetinį salų laimingą
horizontą,
į tyro juoko
ir pasakos tikros
duris?*

*Man gaila laiko
migloje paskendusio,
kai nematau nei saulės
nei žvaigždžių šviesos.
Kai mano žemė buvo
dykuma
ir gyvenau ieškojime iš jos
kelių,
jiems mano skausmas buvo
juokas,*

*ir mano mažas džiaugsmas
nuodėmė.*

II

Naktis.

*Akla ir nepažįstanti spalvų
naktis.*

Ir meilės nepažįstanti.

Ir juoko.

*Ir veltui aš bandau atidaryt
akis, —*

*aplinkui vėjo ir juodos spalvos
prisigėrusi
naktis.*

Ir negirdėti žingsnių,

ir nėra rankų,

tik daužosi krūtinėje

pavargusi širdis.

*Ir vėlei uždarai paklydusias nutilusioje
gatvėje*

beieškančias ir laukiančias

išsekusias

akis.

III

Aš pavargau.

Ir poilsio neberandu

užmerkęs nors trumpam

akis,

nes ir tada kažkur vėl pradėdu

*klajoti
ir vėl ieškot naujų kelių
į tolimus šiltus
namus.*

*Ateik per lūžtantį perkūno
trenksmą,
ateik per šilko šlamesį
ir rožės rasą,
ateik,
kaip baltos spalvos kad užlieja
juodą
ir naktį pakeičia
dienon.*

*Kada gi tu ateisi,
mano džiaugsme,
nušvietęs saule ir žiedais nurimusius
takus
ir mano ilgesio juodas šaknis
išrovęs,
paliesi pirštais
mažojo pasaulio uždaras
duris?*

DIEVŲ MIRTIS

*Palaidokit dievus,
nes jie nerado žemėj
vietos
ir jų nešta ugnis užgeso rankose,
palikdama nebeužgydomas žaizdas,*

*ir iš šviesos į naktį atkeliavę
baisiam kliedėjime ir ilgesy šviesos
turėjo mirt.*

*Palaidokit dievus sidabro
karstuose,
kad jų prisiminimas degintų
sustingusios planetos veidą
ir praradimo sielvartas
atvertų
pagiežos ir klastos
apnuodytas akis.*

TYLUSIS DŽIAUGSMAS

*Aš nebemoku savo džiaugsmą atiduoti
šviesai
ir jį apsiautęs prieblanda laikau
ramiam sielos kampe,
kad nepaliestų jo pašėlęs gatvės
triukšmas,
kad nesutrupintų, kaip dūžtančio kristalo
taurę.*

*Tai viskas, ką turiu išsaugojęs
ilgoj kelionėj iš jaunystės
sapno:
mažyčio angelo prisilietimą klaikią
naktį.
Ir saugau jį ramiam sielos kampe
paslėpęs
ir saugau, kad nebūtų jis —
išduotas džiaugsmas.*

BENEDIKTAS RUTKŪNAS

AŠ NEŽINAU

*Aš nežinau, neišmanau,
kodėl ir kas kiekvieną rudenį —
auksinėm garbanom apkarusį
ar darganų palšų nužliaugtą —
mane taip baisiai liūdina — —*

*Neboju aš lietaus, įkyrusio lig gyvo kaulo,
nei vėjo, draskančio palangę, girgždinančio svirtį —
kas man klevų, šermukšnių lapai, jei juos purvas
[grobja? —*

*Jie prisikels pavasarį, žinau —
prisikėlimo psalmė vėl sugaus — —*

*Tik aš vis negaliu atkusti,
vis liūdesio nenustumiu šalin,
gal būt, dėl to, o rudeni,
kad vienišumo darganotame kely
nesutinku žmogaus — —*

NOKTURNAS

*Nemiegojau mėnaragę, auksažvaigždę naktį. Nemi-
[gau.*

Neišsakomu tolybių ilgesiu sirgau.

*Gal ne žvaigždės. Ir ne toliai — — Gal sapne
girdė vasaros naktovidis mane.*

Jis pripylė buitį juodo laiko spindulių. —

Ir iš sapno to pabusti negaliu.

*Ir sapnuodamas buity skaudžioj budžiu,
lesdamas it paukštis nuobiras žvaigždžių.*

ŠEŠĖLIAI

*Šešėliais vargo dienos šliaužia
pro mane.*

O daug aštraus krūtinėj graužo.

O prieky — nežinia.

Kur nukeliausiu? Kur sustosiu? —

Greit užsimerks diena.

*Ir bus pasaulio balto džiaugsmo
ir sielvarto gana.*

UŽ LANGŲ

Naktis užgulusi krūtinę slėgė.

Ir buvo man baugu.

*Pragydo atpirkimo psalme rytas. Žaižaravo, degė
už langų.*

*Suplazdo paukštis. Nusipurtė miegą. Nusipurtė rasą.
Ir aš tariau — tegu!
Tegu su mano siela džiaugias žemė, vandenys ir dan-
[gūs
už langų.*

*Ir liejos kibirai šviesiosios palaimos iš saulės, iš erd-
[vių bedugnių.*

*Ir buvo šilta ir svaigu.
Ir juokėsi buitis lelijom, rožėm, tulpėm
už langų.*

PAVASARĮ

*Šiandieną vėlei pamačiau
panuovalyje sprogstantį žilvitį.
Ir mano alkanumo žaizdos,
džiaugsmo pirštų gyvastingai palytėtos,
ėmė salti, gyti.*

*Palangės obelys ir vyšnios
dainuoti užsimiršus liepia.
Darželyje lelijos liejas vynu,
ugnies liežuviais prasišiepė.*

*Netrokštu nieko. Tik šypsausi.
Kažkur nugrimzdo skausmas, norai.
Taip gera jausti saulę, vėją
ir gerti saldų orą! — —*

PŪGA

*Vakarą šaltą, vakarą rūstų
pusto ir pusto.*

Užpustė kelią, kiemą ir kryžių — —

Nulėkė paukštis ir nebegrįžo —

*Vakarą šiurpų, vakarą rūstų
pūga pašėlus pusto ir pusto.*

ŽYDRA PAUKŠTĖ

*Džiugiai suriko mano siela naktį,
tamsiausią iš visų naktų,
nes atskridai į mano sapno naktį
su paukščiais tu.*

*Pavasaris! Žiedų ir žvaigždžių miriadai,
lyg žvakių uždegtų.
Ir nežinau, ar žaibas nušvietė palangę,
ar, žydra paukšte, tu — —*

BROLIAI

*Kas tą linksmąjį beržyną
paupy ten pasodino?
Sulą varvina ir ošia,
apsivilkęs balta toše.*

*Vai, beržyne tu kvapusis,
vienas šilto vėjo gūsis
drumsčia ardo žalią tylą:
šakos šlamesiu prabyla.*

*Aš buvau surūpęs, vienas,
vysdamas it pievos šienas.
Su tavim, skambus beržyne,
mano takas susipynė.*

*Ir man linksma. Ir man gera —
šiltą meilę lapai šnara.
Pamiršau, kad siela liūdo — —
Beržynėli, broliai mudu!*

PRO RŪKĄ

*Saulėleidy rūkas sidabro
virš pievų kilo.
Mėnulio sviedinį gaudė
viršūnės šilo.*

*Ir buvo ramu taip ir šilta!
Kvepėjo pušys.*

*Daina ilgesinga it upė
liejos iš gilumos dūšios — —*

*Glaudžiausi prie mingančios žemės,
kančias pamiršęs, kraują. —
Regėjau gimstant pro rūką
pasaulį naują.*

STASYS SANTVARAS

IMPRESIONISTINIAI PAVEIKSLAI

arba

Pluoštas išpūdžių apie senus draugus

Dvidešimties metų nepriklausomybės laikotarpis lietuvių tautai, be abejonės, buvo likimo ar istorijos posūkio didelė dovana. Ar būtumėm iškirtę tiek pradalgių, jei nebūtų kam jų kirsti? Žlunganti Rusijos priespauda gimdė talentus, kurie, nelaisvės ūkanose pakirde, patys nežinojo, kokia lemtis jiems yra skiriama.

Eilę stambių talentų pagimdė XIX a. keturi paskutinieji dešimtmečiai, dar daugiau jų pažiuro XX a. pradžioj. Nepriklausomybės laikotarpis jiems buvo ta nesudrumsta erdvė, kurioj, būdami laisvi, jie galėjo savo polėkių jėgas išbandyti.

Nūdien daugumas tų kūrėjų jau yra perkopę savo gyvenimo kalno antrojon pusėn, nes gi laikas niekam nelemia gyventi su jau-

natvės saule. Eilė mūsų rašytojų 60-ties metų sukaktis atšventė 1966 m. (Jurgis Jankus, Antanas Vaičiulaitis, Liudas Dovydenas, Kazys Inčiūra, Jurgis Gliuda ir kt. — beveik visi mieli ir brangūs bičiuliai), o dabar, štai, atbėga sukaktuviniai metai ir tiems, kurie gimė 1907 m.: Pulgis Andriušis, Bernardas Brazdžionis, Antanas Gustaitis, leidėjas Juozas Kapočius ir dar ne vienas kitų kultūros sričių darbininkas, kurių darbai turi išliekančio svorio.

* * *

Balsiai mes stokojam savo meno ir kultūros žmonių apybraižų. Atsimenant, 1967 m. pradžioj bus treji metai, kai mirė poetas Faustas Kirša. Kiek aš žinau, jo „buitinio vaizdo“ vienas kitas lašas yra išlikęs tik B. Sruogos satyriniame kelionės aprašyme į Stockholmą. Ir nieko daugiau, ir nieko daugiau...

Rūpestingas Pradalgių red. Kazimieras Barėnas sugundė mane duoti nors kuklius paveikslus tų vyrų, kurių artumas vienokiuose ir kitokiuose buvimo vingiuose ne kartą mane guodė, šildė ir stiprino.

Žinau, tas darbas yra labai plonų siūlų audimas — apybraižose, visų pirma, sunku išvengti savojo Aš, kuris tokiais atvejais gal nėra būtinas. Bet kaip nupieši artimo vaizdą, jeigu jį visai nuo savęs atsiesi? Nepretenduodamas rašyti net išsamesnių biografijų,

tad ir sakau, kad tie pasakojimai yra grynai
mano asmeninių išpūdžių paveikslai.

I

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

(g. 1907.II.2)

Mūsų nedalia yra didelė ir sunkiai bepa-
sveriama. Lietuvių tautą užpuolą apokalipti-
niai žvėrys, iš anksto planus pasiruošę, visų
pirma kirto šaknis — stengėsi sudemoralizuo-
ti ir sunaikinti intelektualų gretas. Kai mąs-
tai apie lietuvių rašytoją ar kuri kitą mūsų
kultūros kūrėją, savaime ima sproginėti klau-
simai: ar tokie savo darbuose mes būtumėm,
jei laisvė nebūtų buvusi užgesinta? Ar tik tiek
tebūtumėm nuveikę? Kiek mes išgriauto gy-
venimo pakelėse išbarstėm savęs, t.y., savo už-
simojimų, polėkių, sumanymų, dvasinių ir net
fizinių jėgų? Atsakymai į tuos klausimus ne-
sunkiai surandami. Neras jų tik mūsų laiko
hipokritai ir pavergėjai, tačiau gyvai juos ap-
čiuopiam mes, lietuviai žmonės.

* * *

Bernardas Brazdžionis — poetas misti-
kas, patriotas, poetas par excellence.

Bendrom frazėm mes gana dažnai pra-
sitariam, kad mūsų poetų kūryboje gyvai jau-
čiama kančia, apkartimas, sugriautos natū-

ralios galimybės kurti, sujaukta būtis, sunkiai „svetimuose kalnuose“ praleisti prakeikti metai. Ar nuostabu, kad iš to kyla neviltis, kad ryškiom varsom sutviska netikėjimas, jog gyveni greta žmogaus, ir tikėjimas, kad egzistuoja nuolatiniam žvėries puolimo pavojui?

Bern. Brazdžionis didele dalim savo tremties metų kūrybos liudija žmogaus kančią, nepavargdamas, lyg šv. Jono vakaro ugnis, mēto vilties deglus, rūšiu pranašo balsu skelbia netiesos viešpatavimo žlugimą...

Tačiau Bern. Brazdžionio poezijoje nėra prakeiksmo tiesioginiam lietuvių tautos priešui, jis, kaip gero skonio kūrėjas, išlieka visuotinio žmoniškumo ilgėjimosi aukštumoj. Kas nors „po amžių“, žvelgdamas į mūsų tautos odisėją, galės net tarti, jog mes buvom nepaprastai atlaidūs sutvėrimai! Nenorėčiau ir aš ką nors sakyti rusams, nes ilga eilė metų, kai jie mūsų žodžiams yra akli ir kurti, nors patys vis dar nesiliauja mūsų šmeižti, biauroti ir keikti, kaip don kichotai, išsigalvodami visokių vėjo malūnų.

Atsirėmęs į Bern. Brazdžionio poezijos knygas, aš tik susimąsčiau ir prisiminiau didį rusų poetą Al. Bloką, kuris 1917 m. dienorašty apie savo tautą taip bylojo: „Rusų tauta džiūgauja buikai, niekšingai, savo protu ji yra kvaila, iškrypusi, siauraprotė, bauri (narod naglyj)“... Sunku tokiame sprendime pritarti, sunku ir nepritarti. Tačiau gal gerai, jog tie žodžiai yra ne Bern. Brazdžionio žodžiai...

* * *

Savo vidumi poetas Bern. Brazdžionis yra originalus ir sudėtingas žmogus. Būdingi jo vidiniai bruožai: principingumas, valingumas, ištikimybė draugams, neatlaidumas ir prisiminimas nuoskaudų, tik ne spirgantis pyktis. Jis nelengvai su žmonėmis susibičiulauja, bet susibičiuliavęs yra pastovus ir ištikimas, nors jo būdai charakteringa ir tokia smulkmena: jei klausimas dėl kurių nors priežasčių yra nepatogus, jis moka kelis kartus jo negirdėti, nors tą klausimą jam statytų artimas bičiulis.

Gal tas atsitinka dėl to, kad Bern. Brazdžionio žvilgsnis į gyvenimą, į santykius su žmonėmis yra gilus, grindžiamas abipusiu pasitikėjimu, visada rimtas, niekad nedangstomas klastingom šypsenom.

Poeto Bern. Brazdžionio „vidaus kaukė“, be abejonės, jo paties puoselėta ir dirbdinta, dėl savo ryškumo ir solidumo yra pasigėrėtina puiki. Jos tikrumu ir nuoširdumu bent mes, jo artimi draugai, ne vienu atveju buvom įtikinti. Tačiau iš visai arti — Bernardas kartais yra uždarai kenčiantis, mįslingas, o dažnai paprastas, bičiuliškas, paslaugus, netgi ir išdaigų nestokojąs vyras.

Vieną kartą Gustaičiai ir mes, Santvarai, gavom Bernardo skrupulingai padarytus fotografinių nuotraukų montažus, palydėtus jo sparnuotu žodžiu. Ant. Gustaičio galva montaže užkelta ant elegantaus aukšto vyro stoto, Aleksandra, tiesi lyg žvakė, greta jo stovi pui-

kiai krintančiame, kaip Miškinis tarė, „rudeniniam palte“, o mudu su Ale, lyg kokie grafai, jodinėjimo drabužiuose laukiam, kol tarnai atves žirgus... Pats Bernardas tada išodino save į aukštus batus ir šmaikštaus sportininko aprangą, o savo žmoną Aldoną „pavaizdavo“ irgi kaip sportinių linksmųjų grakščią būtybę (iš tikro tos gracijos jai ir dabar dar nestinga). Tas Bernardo pokštas, anot velionio Fausto Kiršos, buvo tikrai „nice“.

* * *

Bern. Brazdžionis savo išore yra aukštesnis negu vidutinio ūgio vyras. Jaunystėj turėjo tankius ir garbanotus plaukus, o dabar, kaip vieną sykį Ant. Gustaitis prasitarė, „savo praretėjusį viršugalvį dengia kasom“. Kai vairuoja automobilį ar vėjuotą vasaros dieną eina be skrybėlės — Bernardo „kasos“ susidraiko ir vėjuje plazda, kaip kaspinėliai. Tą originalią Brazdžionio šukuoseną ypač ryškiai pavaizdavo dail. Ad. Varnas, kai Vokietijos Ravensburge tapė poeto portretą.

Ilgainiui išorinis Bern. Brazdžionio paveikslas keitėsi. Nepajėgiu atkurti vaizdo tų dienų, kai jis buvo Vytauto D. Universiteto studentas. Galimas dalykas, kad anuo metu mes ir nebuvom akis akin susidūrę. Vėliau, kai jis vedė šaunią mergaitę Aldoną, mačiau jį šeimos ir naujakurstės rūpesčių prislėgtą, ne visada išglostytu drabužiu apsirengusį, vis nešuliais apsikrovusį.

Bolševikų okupacijos metu jo išorinis

vaizdas buvo dar varganesnis. Aiškiai jis pakito Vokietijoje, o kai aš su šeima atvykau pas p. Lapienę, Amerikon, Bernardas, New Yorko uoste mus pasitikęs, be kitų pastabų, pridėjo ir tokią: „Stasy, Amerikoje balti marškiniai ir išglostyti drabužiai yra kasdienybė“. Aš pažvelgiau į jį — ir tuoju buvo aišku, kad jis to papročio laikosi.

Nėra abejonės, tas dabitumo instinktas jau ir anksčiau turėjo būti gyvas jo prigimty.

Jei teisingai prisimenu, pats Bernardas Brazdžionis vieną kartą pasisakė, kad jį ištiko Byrono lemtis. Nežinau, tą ar kitą mintį pasigavęs, senas ir geras draugas Balys Gaidžiūnas, tuomet tautinės srovės atstovas VLIKE, nesyki Pfullingene mus fotografavęs iš visų šonų, kartą, kai pas mane viešėjo Bern. Brazdžionis ir Ant. Gustaitis, atsinešė filmavimo aparatą, nutaikė momentą, kai mes visi trys ejom pro senos vokiškos pilies vartus, nufilmavo mus ne priekin einančius, bet mūsų nugaras. Abejoju, kad būtų daug tokių, kurie sakytų, jog mes esam šlubi, o Gaidžiūno filmas aiškiai rodė, kad mus visus tris paženklino Byrono likimas...

* * *

Neužtvenkiami, nesulaikomi laiko nemunai nuplukdė praeitin nemenką eilę metų, kai mudu su kol. Bernardu dalinamės bendrom gyvenimo patirtim. Ir, kaip man regis, mudviejų bičiulystė niekad nebuvo giliau sudrumsta. Priešingai, daug sykių aš esu paju-

tęs jo širdies šilimą, ne vieną kartą patyriau jo draugystės ištikimumą, ne kartą bičiulio jautrus rūpestingumas palietė artimo širdį. Gal tik vieną kitą akimirką pro mane praskrido Bernardo pasiūsti „juodvarniai“, kai „geri draugai“ vienokias ar kitokias mano pastangas jam kreivai apibūdino.

Berods, tokia reta „kaktusinė“, akimirka yra ir šie jo posmai, man atsiūsti iš Kalifornijos 1958 m.:

Taip žydi dykumose cactus,
Kančia raudonas išdidžiai!..
Stasy, juk taip ir mūsų kaktos
Kovoj atsimuša skaudžiai.

Ir žodžiais Binkio (ne Bernardo),
Mes taip sumaišome planus,
Kad priešui — ranką, draugui kardą
Ištiesę, daužom pentinus...

Tačiau palaukę, po kiek metų
(O laukti teks net neilgai),
Skaudžiai išvysim, kas šio meto
Mums buvo priešai, kas — draugai.

Tai buvo vardinių sveikinimas draugui, kaip jį supranta Bern. Brazdžionis. Aišku, nesunkiai išlukštenamas kaltinimas mane skaudžiai sukrėtė. Ir aš, netrukus po Stasinių atbėgančių Bernardinių proga, pasiunčiau Bernardui tokį laišką:

Iš tolo dailiai žvaigždės spindi,

Iš tolo dega jūros ir kalnai —

Iš tolo kartais mus apgauna

Miražų vaidiniai...

Nors aš brendu per klaikų skausmą,

Nors vėtros drasko širdį — net baugu, —

Dar aš skiriu, kur mano priešai,

Neišdaviau draugų.

Einu, kaip ėjęs, savo kelią,

Tas pats, tas pats, Bernardai, aš esu - -

Ir vis tikiu, kad šviesą rasim

Anapus debesų...

Ir nors aptilo Tavo žodžiai,

Ir nors kitur kitas dienas radai —

Tikiu, tikroji tiesoj neblanksta

Tikrų draugų veidai...

* * *

Pirmasis mudviejų susidūrimas, kurio Bernardas iki šiol negali pamiršti, siekia 1929 m., kai Petras Kubilevičius (nutilęs jaunas dainius, prieš kurį laiką gautom žiniom — žuvęs Sibiro tremty) suredagavo ir Mikas Gudaitis išleido jaunųjų poetų kūrybos antologiją Pirmą dešimtmetį. Nors iki šiol aš nemėgsčiau recenzijų ir kritikų rašyti, ne per daug žaviuosi ir polemikom, bet anuomet poetas Butkų Juzė, pats minimos antologijos dalyvis, be rods, Lietuvos žiniose, davė tokį kreivą to lei-

dinio paveikslą, jog neištverčiau ir šokau su Butkum į kovą. Ir taip nelemtai atsitiko, kad Bern. Brazdžionis buvo vienas iš nedaugelio antologijos dalyvių, kurį Butkų Juzė pagyrė, tai man, polemikos karščio apimtam, jau nežinau kaip išsprūdo žodis, mažiau Bernardui palankus...

Aišku, tai buvo jaunystė, tai buvo polem-
nis susikirtimas, jokia poetinės kūrybos ana-
lizė, tik literatūrinio gyvenimo epizodas, var-
gu kada nors beiškilsias iš praeities ūkanų...

* * *

Kaune, vadinamoj laikinojoj sostinėj, ei-
lę metų mudu su Bernardu tik skrybėles vie-
nas antram tepakeldavom. Tiesa, susitikda-
vom rašytojų susirinkimuose, retkarčiais pas
A. Kniūkštą — knygų leidykloj Sakale, kai
kada Valst. Teatro koridorium vienas pro kitą
prasiirdavom, bet žodžių, atveriančių širdį ir
mezgančių bičiulystę, vis neatsirasdavo.

Bernardas akivaizdžiai kopė į poezijos
meno aukštumas, skynė premiją po premijos,
garsėjo kaip Vytė Nemunėlis, reiškėsi, kaip
plačios amplitudės poetas, o aš tuo metu bu-
vau juodadarbis, dirbau tiesiog katorgininko
darbą, verčiau į liet. kalbą operų libretus...

Kas be ko, išleisdinau porą lyrikos rinki-
nių, bet jie nesusilaukė to garso ir garbės, ku-
ria tada spinduliavo poetas Bern. Brazdžionis.
Be to, patyriau, kad Bernardas prieš kiek lai-
ko dalyvavo jaunų vyrų „šamoksle“, sustab-
džiusiam mano Minių mylimosios II dalies

spausdinimą židiny (gaila, kad taip atsitiko, dabar būtų galima tuos nepakartojamus jaunatvės svaichiojimus perkurti, nes visos trilogijos rankraštis dingo okupacijų sąmyšy). Tokiom tad aplinkybėm, anuo Dangaus palaimintu metu, vėliau išsišakojusi draugystė nepajėgė net stambesnio pumpuro sumegzti...

* * *

Lyg neperkertamo plieno grandys, du nepamirštami susitikimai mane su poetu Bern. Brazdžioniu sujungė tik tada, kai nepr. Lietuva buvo įjungta į Sovietų Sąjungą. Gera prisimenu, Laisvės alėjoj (Kaune, tada jau Stalino prospekte), visai netoli Mickevičiaus g-vės kampo, sutikau, kaip man atrodė, labai suvargusį ir labai susirūpinusį Bern. Brazdžionį. Gana tyliu balsu, vienon kiton pusėn žvilgterėjęs, tada jis manęs paklausė:

— Stasy, ar tu jau buvai Rašytojų sąjungos būstinėj ir užpildei anketas?

Gerokai nustebeęs, aš Bernardui atsakiau, kad nesu to padaręs ir nesirengiu daryti, nes Liet. Rašytojų d-jon buvau priimtas visuotinio d-jos steigėjų susirinkimo (tada studijavau Italijoje), tai kodėl dabar turėčiau prašyti, kad būčiau priimtas į Rašytojų s-gą?

Aišku, žaidimas buvo pavojingas. Bern. Brazdžionis mane kiek pagraudeno ir rimtai įspėjo, kad gyvenam gal patį netikriausią savo gyvenimo laikotarpį. Kiek ilgėliau gatvėj diskutuoti buvo nepatogu, tad mudu su savo nuomonėm ir nuėjom vienas viena, o kitas kita kryptim...

Savaitei kitai prabėgus, šiltą rudenio po-
pietę, mudu antrą kartą susitikom beveik toj
pačioj gatvių sankryžoj. Bernardas ir vėl ma-
ne prikalė prie sienos tuo pačiu klausimu.
Bandžiau jam aiškintis, gal net burnoti prieš
naują valdžią, kai staiga iš kažkur mudviejų
tarpe atsirado prof. V. Mykolaitis - Putinas.
Bernardas, nieko nelaukdamas, tuoj jam iš-
dėstė mano užsispyrimą, apibūdindamas jį
kaip rizikingą žaidimą.

V. Mykolaitis - Putinas, tas didis poezijos
meno meistras, kuriam nuo seno jaučiau gi-
lią pagarbą, ramiu žvilgsniu mane apžvelgė
ir tarė:

— Ir aš tų naujų anketų dar neužpil-
džiau. Einam, Santvarai, Rašytojų s-gos bū-
stinė antroj pusėj gatvės.

Iš tikro toji būstinė tada dar nebuvo įsi-
kūrusi ištaigiuose Vailokaičio rūmuose, jos
nauja ir liet. rašytojų nerinkta valdžia dirbo
poroj kambarių gal buv. Šaulių s-gos namuo-
se, o gal jų kaimynystėj. Prof. V. Mykolaičiui-
Putinui aš nedrįsau spirtis, pagaliau jeigu jis
eina, tai tikrai nėra kaip ir man atsilikti.
Prislėgtom nuotaikom, mažai ką tekalbėdami,
Putinas, Brazdžionis ir aš perėjom skersai
Laisvės alėjos ir netrukus atsidadėm tarybi-
nių rašytojų s-gos būstinėj.

Petras Cvirka, mano kaimynas ir oku-
pantų „išrinktas“ s-gos pirmininkas, sutiko
mus pagal savo būdą — atšakiai ir arogantiš-
kai. Ypač man jis tėškė keletą kandžių frazių,

žinoma, aš nelikau jam skolingas, visa tai būtų įdomus žmogiškų santykių epizodas, bet... gal atsiras tinkamesnė proga apie tai pakalbėti.

Čia miniu tik faktus: anketas užpildėm, palikom jas p. Cvirkos rankose, tačiau aš Rašytojų s-gon buvau priimtas tik 1941 m. kovo pabaigoj ar balandžio pradžioj (deja, Valst. Teatre dirbusio maskviečio Volkovo dėka, kaip libretinio meno specialistas), o mūsų valstybinės literatūros premijos laureatas Bern. Brazdžionis iš viso ton organizacijon nebuvo įleistas...

Kas nors kiek pažįsta sovietinio gyvenimo stilių, kas atsimena valdžios atstumto ir pasmerkto nedalią, tam nesunku bus suprasti, kokioj baimėj ir kokiam netikrume ištisus metus turėjo gyventi poetas Bern. Brazdžionis. Retai jį tuomet tesutikdavau, bet sutikęs visada matydavau vargą jo aprangoj ir kančią veide. Okupantui nebuvo svarbi Brazdžionio talento jėga, galvotrūkčiais jo siekiami tikslai buvo akivaizdūs — mūsų tautinės ir asmeninės laisvės kapai.

* * *

Vokiečių okupacijos metu (1941 - 44 m.) mes negalėjom per daug atkusti, taip pat, kaip zuikiai, kad kur nors neįkliūtumėm, turėjom karpyti ausim, bet iš lėto grįžo pasitikėjimas žmogum, atsigavo ir šiltesnė pasidarrė draugystė. Tie keleri metai, kai karo laiko nepritekliuose stengėmės dirbti visom jėgom,

kai nebuvom saugūs ir nuo naktinio Gestapo agentų apsilankymo, mudu su Bern. Brazdžioniu gerokai suartino.

Galima sakyti, pogrindy buvo suorganizuotas literatūros salonas, kurio narių susirinkimai būdavo rengiami vieną kartą per mėnesį vis kitoj pastogėj. Tų narių negalėjo būti nei šimtai, nei dešimtys, jų buvo tik keliolika, bet visi mes degėm savarankaus ir laisvo pasisakymo troškuliu. Ir per daug nepolitikavom — dažniausiai kibom į tautinės literatūros ir tautinės kultūros problemas, nes daugumai mūsų atrodė, kad tai yra mažiau pavojinga okupanto akivaizdoj.

Poetas Bern. Brazdžionis tame „salone“ buvo itin gyva siela — drąsus savo nuomonės reiškime, taiklus savo brandžiom mintim vienokio ar kitokio pobūdžio pokalby, eruditas literatūros meno baruose. Nors ne visuomet mudviejų nuomonės sutapdavo, kaip du vandens lašai, ilgainiui tame sambūry mudu sudarėm lyg atskirą duetą.

Minimam salone, rodos, 1943 m. pradžioj, gimė poetas Jasmantas, tada kun. St. Ylos pramintas „nežinomuoju poetu“. Atseit, bičiuliai rūpestingai pureno dirvą ir rengė naujo dainiaus pasirodymą! Dabar, 1965 m., Antanas Jasmantas išleisdino savo eilėraščių rinkinį, pavadintą Gruodu, ir iš karto buvo apdovanotas Liet. Rašytojų d-jos premija.

Anuomet, gūdų vakarą, kai vokiečių okupacijos kėsiai darėsi vis rūstesni, Jasmanto

eilėraščius mes skaitėm su smalsumu, su regimu vidiniu karščiu ir savo nuomones apie juos tarėm. Bern. Brazdžionis savo vertinime gal buvo daugiau atsargus negu entuziastingas — nežinomo poeto kūryboj jis išvelgė ryškia R. M. Rilės poetinės kūrybos įtaką. Aš, pagal savo būdą, pakilau Jasmantą ginti — mane imponavo jo eilių formos šviežumas, jo eilių muzika. Dvikovė vyko „nežinomo poeto“ akivaizdoj, nes tada nei Bernardas, nei aš nežinojom, kad nežinomasis yra mūsų pažįstamas dr. Ant. Maceina, nuolatinis sambūrio susirinkimų dalyvis...

* * *

Tvirtai koja įkajon su Bern. Brazdžioniu pradėjom žengti, kai atsidūrėm tremty, Vokietijoje. Ten išgyvenom šiltų, džiaugsmingų ir nemažą sūrių dienų. Pvz., kai prasidėjo vyr. rašytojų puolimai — dažnu atveju būdavom abu ir ant aštrių šakių pakratomi!

Rašytojų d-jos valdyboj Bern. Brazdžionis buvo patikimas ir itin tvirtas mano ramstis. Jis buvo greitas patarimu, vienokia ar kitokia sugestija, buvo greitas savo moraline parama ir konkrečiu darbu. To darnaus sutarimo dėka su juo ir d-jos valdyba Vokietijoje buvo sušaukti du liet. rašytojų sąskrydžiai, Bernardo suredaguotas ir išleisdintas metraštis Tremties metai, buvo suorganizuotos lit. premijos ir surengtos trys literatūros šven-

tės, dar ir šiandien atskambančios mūsų didesnių ar mažesnių kūrybinių laimėjimų atgarsiu.

* * *

Senas posakis taria, kad geriausia žmogų pažinsi kelionėj. O tų ilgų ir trumpų kelionių su Bern. Brazdžioniu mes turėjom apstą. Mūsų ketveriukė — Pulgis Andrieušis, Bern. Brazdžionis, Ant. Gustaitis ir aš — vidurio ir pietų Vokietiją išraižėm skersai ir išilgai. Buvo gyvas pareikalavimas (kurio, deja, dabar jau nėra), tai keliaudavom lit. vakarų programų atlikti. Iš lauko į mus pažvelgus, aiškiai matėsi, kad esam apsirengę lipdytom BALFo „uniformom“, nors stengėmės būti elegantūs, bet iš tikro buvom margi, kaip geniai, atrodėm, lyg viduramžių valkatos dainiai, beveik kaip tikri vagabundai.

Visi keturi buvom prancūzų zonos gyventojai, atseit, neturtingi žmonės, tad Amerikos zonoj rinkom skardinėles su mėsa, su lašiniukais, kruopom, pudingais ir kitokiom gėrybėm. Laikydami si skrupulingo teisingumo, tą lobį dalinomės ir kiekvienas jį krovėm į savo kuprinę, kad namo galėtumėm grįžti apsunkusiom kojom, lyg bitės po sunkaus darbymečio. Neradom vietos, kur tautiečiai mus būtų vėusiai sutikę, šykščiai vaišinę ir nedosniai apdovanoję. Ir lit. vakarų salės visur būdavo sausakimšai pripildytos. Malonu buvo gyventi, kai regėjai tokį akivaizdų liu-

dijimą, jog tu esi savo žmonėm reikalingas...

Kelionių žibučiai, geros nuotaikos ir juoko meistrai buvo Pulgis Andrieušis ir Ant. Gustaitis. Eibę linksmų nuotykių jie sukurdavo kelių valandų laikotarpį. Tačiau draugų tarpe sąmojų kupinas būdavo ir orusis poetas Bern. Brazdžionis, tada mūsų visų vadinamas pranašu — dialogan ar trikalbėn dažniausiai jis įsiterpdavo eiliuotu posmu, klegesį sukeliančiu posakiu, visada kokia nors netikėta staigmena. Ir tikra tiesa — tų puikių humoristinių posmų, lakių sąmojų, rafinuotų dvi-eilių Bern. Brazdžionis anose pakelėse išbars-tė dešimtis (gaila, tada nė vienam iš mūsų neatėjo galvon juos užrašyti). Jei ta medžiaga kur nors būtų paskelbta — poeto paveikslas būtų tūkstantį kartų spalvingesnis. Nūdien aš prisimenu tik vieną jo ketureilį, eks-promptu „tartą“ jau tada, kai jis gyveno Bos-tone:

Jeigu gėrimai geri,

Tai su noru juos geri,

Ir išgėręs pamatai,

Kad svyruoja pamatai...

* * *

Tačiau tokis „kitas“ Bern. Brazdžionis būdavo tik mūsų tarpe, tik „per pasaulį keliaudamas“ draugų gretoje. Viešumoj, svečiuose, vakaronėse, teatrų salėse, mažiau pažįstamų žmonių aplinkoj Bernardas laikydavosi

oriai, sakydavo tik rimtas kalbas, juokdavosi santūriai, jei kalbosna įsijungdavo kokių sąmojum, tai ir tas būdavo aiškiai jo vidaus cenzūros apdailintas. Kiti trys iš to „sambūrio“ turėjom šiokių tokių žmogiškų silpnybių ir nevisada sugebėdavom jas nuo svetimų akių paslėpti. Tuo požiūriu poetas Bern. Brazdžionis mūsų būry buvo išimtis — gausiose ir nuolatinėse vaišėse jis regimai saikingai gerdavo ir valgydavo, atokiai laikydavosi nuo moterų, į pokalbius leisdavosi tik su pažįstamais ir rimtais žmonėmis. Toks jo elgesys į visokias pagundas kusindavo ypač Pulgį ir Antaną, tačiau ir jiems nesisekdavo Bernardo tiesios linijos sulaužyti.

Nepaisant to „kitoniškumo“, negalima būtų sakyti, kad viešumoj Bern. Brazdžionis buvo tik vienas krakmolas, tik atžagarus kaulas. Ir čia jis turėjo savo stilių, gausų kiekį žiburiuojančios vidinės šilimos, žmonės reiškė jam pagarbą ir ieškojo progų nors valandėlę pabuvoti jo artumoj.

* * *

Rašytojų pasirodymas literatūros vakaruose Europoj dažniausiai yra suprantamas, kaip skaitytojų susitikimas su savo mėgiamu autorium. Dailus skaitymas, vaidyba, poza ir kt. scenos meno triksai ten nėra rašytojui privalomi dalykai.

Kiek kitokios „mados“ įsigalėjo lietuvių rengiamuose lit. vakaruose: mūsų klausytojas skaitytojui stato žymiai kietesnius reika-

lavimus — dailiai ir originaliai paduok žodį, suderink su išore bei judesiu balso intonacijas, stenkis taip vaidinti, kad savo „priešą“ salėj įveiktum.

Gaila, tokio pobūdžio lit. vakaruose dingsta tiesioginė ir esminė tokių parengimų prasmė — skaitytojo susitikimas su pamėgtu autorium, mūsų rašytojas yra verčiamas būti aktorium. Vargu tą posūkį ištiesinsim, nes mūsų lit. vakarai jau kuris laikas ėgavo tą atskirą ir gal grynai lietuvišką pobūdį.

Poetas Bern. Brazdžionis nuo seno pažįsta literatūros vakarų auditorijas ir klausytojų reikalavimus, nuo seno turi tik jam vienam būdingą poezijos skaitymo būdą. Didelis balsas, vidinė įtampa, tikėjimas tariamu žodžiu yra itin charakteringi Bern. Brazdžionio savos poezijos skaitymo bruožai. Visa tai mažai ką bendra turi su dailiojo skaitymo menu. Net pačius subtiliuosius, lyrizmo kupinus posmus Bernardas tiesiog griaudžia, atrodytų, lyg jis norėtų savo klausytojus sukrėsti ar įbauginti.

Nelengvai prie šitokio jo skaitymo aš pripratau, todėl vieną sykį, sutelkęs jėgas, bandžiau Bernardą „pamokyti“ — pradėjau deklamuoti jo populiaraus eilėraščio Per pasaulį keliauja žmogus pirmąjį posmą:

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,

Žydro veido, kaip žydras dangus,

Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė

Per pasaulį keliauja žmogus.

Skačiau, vėl kartojau, bandžiau išryškinti kai kurias dailiojo skaitymo paslaptis, o Bernardas pro akinių langus žvelgė į mane ir atlaidžiai šypsojosi. Suprantama, mano pamokymus jis atmetė, nors žodžiu to nepasakė.

Ilgainiui ir aš įsitikinau, kad Brazdžionis būtų ne tas pats, jeigu jis pradėtų „dailiai“ skaityti. Ir gal šimtą kartų girdėjau, kai jo patosas, galingas ir aštrokas balsas klausytojų eilėse kelia entuziazmą, sukelia plojimų audras. Vadinasi, tokia yra jo rečitavimo teisybė — atskira, sunkiai bepakartojama, individuali ir savaiminga.

* * *

Bernardas Brazdžionis yra galingo talento poetas, beveik mitologinis Ikaras savo kūrybiniu polėkiu. Jo poezijos pasaulis yra erdvus ir spalvingas — religinė giesmė, egotistiniai ir gamtos motyvai, santūrūs erotiniai posmai, skambi ir sugestyvumo pilna patriotika, be jokios abejonės Brazdžioniui pelniusi Maironio įpėdinystę.

Jo kūrybinio pasaulio erdvė prasiplečia tom visom knygom, kurias jis taip pagauliai parašė mažajam ir jaunajam skaitytojui. Vy-tės Nemunėlio Meškiukas Rudnosiukas, štai, jau susilaukė trečio leidimo, jei neminėsim tų „laidų“, kurias mamytės ir tėveliai paskelbė be autoriaus žinios, tą poemą perspausdindami mašinėlėm ir kitom spausdinių multiplikavimo priemonėm. Nepr. Lietuvos valstybinė literatūros premija, Sakalo premija, Liet. Ra-

šytojų d-jos premija ir kt. akivaizdžiai liudija, kad Bern. Brazdžionio poetinė kūryba stovi didžiu darbštumu ir didžiu kūrybingumu pelnytoj garbingoj aukštumoj.

Nepakanka turinio ir tematikos — Bern. Brazdžionis yra poetinės formos, poetinės kalbos ir eiliavimo meistras. Turinio ir formos darna yra taisyklė Brazdžionio kūryboj. Jis laisvai žaidžia eilėdaros metrais, įmantariai vartoja grynuosius ir asonansinius rimus, gimtąją kalbą naudojasi, kaip muzikos padargu. Tie poezijos meno pradai yra tai, kas paprastai aptariama iškilia, netarpine ir nepakartojama kūryba.

* * *

Poetas Bern. Brazdžionis nūdien yra ne-
dažna asmenybė mūsų gretose. Jis tiki, kad
viltis neišsemiamą, kad laisvė net ir kacete
nepakariama, kad žodis Lietuva yra pats gra-
žiausias poezijos žodis. Praeitį nesugrąžina-
ma, tą visi žinom; ateitis gal ne visiems pasie-
kiama, bet ji bus tikra dangaus diena, atlėkdi-
nanti žmoniškumo ir teisingumo pergalę, at-
nešanti širdim šaukiamą laisvę...

Bern. Brazdžionis gyvena ta viltim ir su
atkaklumu ją skelbia, nors į patriotiką ar pi-
lietinę poeziją mūsųose jau kuris laikas žiū-
rima su prietaringumu. Tai klaidinga, netei-
singa ir net gi barbariška pažiūra. Bern.
Brazdžionis, be abejonės, liet. grožinės litera-
tūros istorijoj išliks kaip lyrikas ir mistikas,
bet gal ne visi ir ne visada pajęgs tą jo pasau-

lį suprasti, o jo patriotinė giesmė skambėjo, skamba ir skambės plačiuose tautos sluoksniuose, kurstydamą viltį, gaivindama pasitikėjimą savo tauta ir jos ateitimi, įtaigodama gilesnę ir vertingesnę žmogaus gyvenimo prasmę.

Bern. Brazdžionio Lietuva išgyventa, iki širdies gilaus atodūsio išjausta, mylima ir nepamirštama sopulingoji Madonna, ta mūsų visų taip gerai pažįstama savo kančioje nuostabi kentėtoja. Cituoju tik keturias eilutes, bet ir jos akivaizdžiai pasako, dėl ko mes gyvenam, sielvartaujam ir kovojam:

Lietuva, Lietuva, tu kaip saulė gyva

Ir už rudens debesio juodo,

Tu benamių sūnų už kalvų ir kalnų

Ir daina, ir viltis, ir paguoda.

Kas Bern. Brazdžionio patriotiką neigia — vargu turi gryną sąžinę. Antra vertus, tik neieškokim priekabių, dainuokim ir giedokim kaip tinkami, mūsų žemės ir net mūsų tautos erdvė tokia ruiminga — joje visi išsiteksim, kurie turim ką nors vertingo atnešti ir ant iškilmių skobnio padėti...

* * *

Kadaise, anapus daugelio nubėgusių dienų, Bern. Brazdžionis man pasakojo, kad tada, kai jis buvo Maironio muziejaus vedėjas, iš savo namų tolimam Žaliakalny turėdavęs eiti per visą Kauno miestą. Kad kelionės ne-

prailgtų, jų metu jis kurdavo eiles, kurias, nuėjęs muziejun, tuoj užrašydavo. Ne vienas kitas laiką išnaudotumėm prekylangiams apžvelgti, išmuktumėm pakelės kavinėn ar smuklėn, nepraleistumėm progos ir dailiomis moterimis pasigėrėti, o Bernardas — keliavo ir eiliavo...

Tai toks poezijos meno meilės apsėstas žmogus yra poetas Bernardas Brazdžionis.

II

ANTANAS GUSTAITIS

(g. 1907.III.12)

Pietiniame Bostone, JAV seno universitetinio miesto pakrašty, vienoj ar kitoj gatvėj gali sutikti neaukštą, kresną, plačiapetį vyrą, kuris žiemą ir vasarą stambių ir tirštų plaukų kuodą laiko užvožęs plačiabryle skrybėle. Kai ateina tas metas, kada reikia vilkėti apsiaustą, tas jo apsiaustas beveik visuomet būna visų sprindžiu ilgesnis. Susidaro įspūdis, kad stambaus ir didelio vyro stuomeniui nieko daugiau nestinga, o tik truputį ilgesnių galūnių...

Keleivio veidas yra ryškių ir taisyklingų bruožų, malonus, patrauklus, padabintas ryškia vanago nosim, vešlių antakių pridengtom

akim, dar vis nestokojančiom žvitrumo ir spindesio. Tačiau, kai jis keliauja vienas, niekad nesidairo į šalis, atrodo giliai savin nugrimzdes, žvilgsnį įdūręs žemėn, o ne dangun, ne tolumon, kur juk visa dar likusi mūsų ateitis! Kai tose gatvėse jis sutinka pažįstamą — ne kiekvieną apdovanoja šypsniu, kartais net galėtų pagalvoti, kad sutikai surizgusį, sunkiom problemom apsikrovusį ir net nelaimingą žmogų...

Tas keleivis, jau kuris laikas ir dirbęs Keleivy, yra mūsų humoro ir satyros meistras Antanas Gustaitis. Aš nežinau, ar tokį jį išivaizduoja ir mato tie, kurie sakosi jį pažįstą tik iš raštų, ir tie, kurie nuolat su juo susiduria akis akin, veidas veidan. Nėra kalbos, poetas Antanas Gustaitis yra didžiai margas savo vidumi, per vieną vakarą sugebąs apreikšti keletą savo pavidalų, bet man nė karto netvikstelėjo laimė sutikti jį kitoki vienoj ar kitoj P. Bostono gatvėj...

* * *

Mudu su Ant. Gustaičiu, kaip nuodėmingi šio pasaulio vabalai, turim visą kaupą panašių ar lygiagrečių silpnybių. Mėgstam skaniai ir sočiai pavalgyt, mėgstam, kaip jis sako, pavalkataut, turim didikiškų polinkių gražiai ir turtingai gyventi, ne vienu atveju išsižiūrim į tą pačią atraktyvią moterį, riteriškai dėl jos susikaunam, kartais mėgstam ir svaiginančio gėralo saiką padidinti — tiek jo savin supilti, kiek kojos nėra linkusios pakelti...

Bet gi — ir tą pareiškimą galiu kryžium prisiekti — nėra buvę atsitikimo, kad Ant. Gustaitis vienas pats užėitų ton ar kiton Bostono smuklėn, kurios čia užia dieną naktį, kaip širšių koriai. Jeigu tokis nuotykis jį iš-tinka, tai dėl to yra kalti jo draugai ir gerbė-jai (tuo galutinai yra įsitikinusi ir jo žmona Aleksandra), bet ir tas dabar labai retai at-sitinka, nes, anot borisinio vienuolio Varla-amo, „žmonės šykštūs tapo, Dievui duoda ma-žai“...

Labai retai, tik atsitiktinai, tuo požiūriu ir aš esu savo sąžinę apkrovęs „sunkia nuodė-me“. Kai dar gyvenom P. Bostono K gatvėj, tam pačiam pajūrio name, vieną kitą kartą susitikdavom su Antanu grįždami iš darbo. Žinoma, iš anksto nesusitarę ir jokių slaptų planų nesupynę. Tokiais atvejais aš paimda-vau jį už parankės ir įsivesdavau į žaliu dobi-lu pasidabinusią smuklę, kur mudu, prie baro stovėdami, išgerdavom dukart po dvigubą „skotiško vandens“ stiklinaite. Senlietuvis, tos smuklės savininkas, mudviejų apsilanky-mais būdavo labai patenkintas, akivaizdžiai saiko nemažindavo, tad ir mudu jam skrupu-lingai atsilygindavom, kartais dar ir po trečią dvigubą išlenkdami...

Vai, smagūs buvo laikai, tada mes su An-tanu buvom, kaip čia sakoma, tik kvaili nuo-mininkai, jokių nuosavybinių rūpesčių netu-rėjom, kaip jų kasdieną turi Br. Railos dai-liai aptarti „tubeiforai“, privalą daug dirbti ir

kiekvieną ditkę taupyti. Šimtas pypkių, koks čia gyvenimas, kai negali net tokios menkos pramogos sau surengti!..

* * *

Galimas dalykas, tas reginių ir pramogų ilgesys tėra tik mano vieno „kančia“. Kai vėl drauge apsigyvenom naujoje pastogėje, netrukus pramintoj senų lėlių namu, stypsančiu ant marių kranto, kur vandenyse ūbauja okeaniniai laivai, pakrantės yra kupinos meškeriotojų ir meilės nuotykių mėgėjų, o dangus pilnas žuvėdrų ir lėktuvų — poetas Ant. Gustaitis regimai atkuto. Čia jis sodina gėles, pušis, egles ir gluosnius, tuos augalus kiekvieną dieną laisto, uoliai rūpinasi visom ūkininko pareigom — perka trąšas, purena žemę, grębto rudenio atblokštus lapus, rauna piktžoles...

Ilgą laiką Antanas giedojo, kad jo darbui palankiausia buvo į vieną šoną pakrypusi triaukštė lūšna, iki šiol teberiogsanti prie kito Atlanto vandenų iškyšulio. Ten, tos lūšnos antram aukšte, Gustaičiai išgyveno naujakučių įsikūrimo laikotarpį Amerikoje, ten Antanas sukūrė stambią dalį eilėraščių, kurie išspausdinti jo satyrų rinkinyje „Anapus teisybės“. Tačiau ir dabar, kai su savo bičiuliu Vl. Micikūnu beveik kiekvieną vakarą išeinu atgailiom vaikštyti į pajūrį, iš tolo regiu ilgai negestantį žiburį Antano kambaryje. Gal daug nesuklysiu liudydamas, jog tais vakarais mūsų humoristas ir satyrikas, kaip koks vidur-

amžių alchemikas, rymo gaubtos lempos šešėlyje ir kažką dirba. Iš čia juk pasaulin jau išlėkė ir jo naujasis poezijos rinkinys. Ir atskrido juodas varnas! Nors kupinas abejonių ir nepasitikėjimo, nors kartais ir per daug aštriom rykštėm save plaka tas vienišas žmogus, reikia tikėti, kad šiame dailiame žemės kampelyje gims dar ne viena smaikšti, netarpinė humoro ir satyros strofa...

* * *

Impresionistiniam paveikslui, kurį ryžausi tapyti, negana to abipusio artumo Amerikoj, kurio abu su Ant. Gustaičiu labai nenorim sudrumsti, nes gi dabar jau esam pusininkai, susijungę bendrų išipareigojimų grandinėm. Kad paveikslas būtų spalvingesnis — reikia grįžti į tą brangią šalį, iš kurios į šį kraštą atkilom svetimom žemėm ir baugiais vandenim. Ten iš tikro ir buvo sumegzta pažintis, ilgoką laiką buvusi gana pilka ir skurdi...

Antanas Gustaitis, kaip ir Bern. Brazdžionis, retkarčiais man pažeria priekaištų, užraugtų ir atsivežtų iš Lietuvos. Bern. Brazdžionio priekaištus jau šiek tiek paryškinau, o Ant. Gustaitis pasakoja tokią siaubingą istoriją, dėl kurios tikrumo aš iki šiol esu kupinas netikėjimo.

Girdi, vieną kartą, drauge su akt. H. Kačinsku, jie suteikę man garbę, applankę mane tada, kai aš gyvenau Kaune, Donelaičio g-vėj, ištaigiuose inž. Iljino namuose. Alė, atseit, p.

Santvarienė, buvusi vaišinga ir svetinga, paruošusi kavos ir taurių gėrimų, atrodžiusi graži, lipšni ir gundanti, o aš, tikras stuobris, tekalbėjęs tik su Henriku, Antanui Gustaičiui beveik nenorom padavęs ranką...

Na, aš puikiai suprantu, kad puikybė žmones žudo, tad negi ir mane tokia baisi nesąmonė būtų kada nors apsidusi? Tobulai Kačinsko ir Gustaičio apsilankymo nebeprišmenu, na, ir toks mano elgesys svečių aki-vaizdoj turėtų būti ne iš mano pasaulio. Laimė, kad Antanas pats surado nesusipratimo atomazgą: esą, aš toks atžagarias buvęs, nes regimai bijojęs, kad jis, Antanas Gustaitis, nepaimtų Alės už rankos ir neišvestų jos iš namų...

Kai jis ta šake ėmė badyti man į vieną ar kitą šoną, nieko man nebeliko, tik priminti jam seną prancūzų posakį: „La vengeance est un plat que l'on mange froid“ (keršas yra toks patiekalas, kurį reikia valgyti atšalusį)...

* * *

Kitas susitikimas su Ant. Gustaičiu, jau nesukėlęs priekaištų, įvyko svetimoj žemėj, vokiškam Tuebingene. Berods, 1945 m. vėlybą vasarą, Pulgio Andriušio lydimi, mus aplankė Ant. Gustaitis drauge su Bern. Brazdžioniu, abu atvykę iš Ravensburgo.

Karo audra jau buvo pralėkusi, paskui save palikdama sugriautus miestus ir tūkstančius užmuštų žmonių tuose griuvėsiuose, tačiau dar visiškai nesugriovusi mūsų vilčių,

tikėjimo ir pasiryžimo. Tuoj pradėjom megzti planus, kas tuojau turėtų būti bandoma veikti. Tada ir atsirado tos dešimtys progų iš arčiau pažvelgti į Ant. Gustaitį ir į jo vidaus „oro atmainas“.

Visus mus tada skaudžiai slėgė Lietuvos praradimas, bet visi uoliai tebetikėjom teisingumu ir vakariečių išmintim, nors jau matėm atošvaitas jų grubaus nesusigiedojimo ir vaikiško naivumo. Kai kas nors nelemto atsitikdavo, šiaušdavom keteras, stengdavomės nepasiduoti ir nepalūžti. Nepastoviose ir nuolat besikeičiančiose nuotaikose, kurios mus jungė į tampresnį vienetą, netrukus išvelgiau, kad Ant. Gustaitis yra išmintingas, jautrus ir bičiuliškas vyras. Ir tom pačiom dienom, kai nuolat paviršiun iškildavo kieno nors asmeniškai ar bendri sopuliai — Antanas būdavo pirmas mūsų tarpe, kurio akyse sublizgėdavo ašaros. Laikui bėgant, tą jaudinantį jo jautrumą esu išgyvenęs ne vieną kartą. Džiaugsmas, didžiai maloni naujiena, taip pat gali Ant. Gustaitį pravirkdyt. Vargu yra lengva žmogui gyventi šiame nuodų kupinam pasauly su tokiu jausmingu vidum...

* * *

Kai tik arčiau susipažinom, tuoj man susidarė įspūdis, kad Pulgis Andriušis ir Antanas Gustaitis yra dvyniai, nors Antanas savo gimimu yra kapsas, o Pulgis — aukštaitis iš Gaidžių kaimo. Kai juodu būdavo drauge — pokštai, išdaigos ir fantastiškiausios išmislai

neturėdavo galo. Liaudiškai tariant, vienas kalė, o kitas auksino! Juodu akivaizdžiai vienas kitą papildydavo, netikėtan posūkin pakreipdavo, vis nauju sąmojom apkrėsdavo, kad kuris nors neprarastų budrumo — tartum žarijų vienas kitam po kojom pažerdavo. O tai yra nedažnas atsitikimas literatūros gyvenime, kad vienu metu atsirastų tokia darni ir tokia pajėgi rašytojų pora. Jie yra giminingi ne tik savo kūrybos žanrais, bet ir visa eile vidinių polinkių — abu mėgsta linksmybę, alasą draugų tarpe, abu yra nuostabūs pasakotojai. Tiesa, jie turi ir skirtingų bruožų: Pulgis niekad nesileidžia į bylas su svetimom moterim, o Antanas, jei neklystu, kartais nepajėgia moteriško grožio monam atsispirti. Ir beveik visuomet pasirinktai Dulcinėjai savo jausmus jis reiškia viešai — prie jos kojų puola kniūbsčiom! Jo moralė aukštybėn iškilusi tik dabar, subrendimo amžiuje, nes, girdi, atradęs daug patogesnių būdų moterims pagarbą, meilę ir ištikimybę reikšti...

Vienu žodžiu, ir nūdien man neaišku, kaip galėjo Pulgis Andriušis su Ant. Gustaičiu atsiskirti — vienas nusitrenkti Australijon, o kitas atburiuoti Amerikon. Čia tas dvejetas, be abejonių, būtų galėjęs nuostabių kūrybinių žiežirbų iškelti, gal net žaibais sužaibuoti, nes gi žmogus yra socialinė būtybė, dažnu atveju jam būtina artimo petin atsiremti. Galimas dalykas, kad Ant. Gustaitis, neturėdamas šioj žemėj tikro draugo, ir vaikšto Bos-

tono gatvėm galvą palenkęs, akis šaligatvin
įsmeigęs, lyg ant jo pečių būtų viso pasaulio
vargai užgriuvę...

* * *

Mudviejų santykiai su Ant. Gustaičiu
smarkiai sušilo, tiesiog rožėm pradėjo žydėti,
literatūrinėse išvykose per vokiečių žemę. Be-
veik kiekvienoj liet. tremtinių stovykloj mudu
rasdavom dėl ko „nesutarti ir kovoti“. Ypač
moterų akiavaizdoj Antanas mėgdavo skelbti
man savo pavydą: jis apgailestavo, kad neturi
mano balso, ūgio ir net balstančių paausiuo-
se plaukų. Giliai atsidusęs, ne sykį išpažinda-
vo: „Jeigu aš turėčiau ne tavo, nors šaba-
niausko balsą, kiek laimės nukristų į mano
glėbius!“ Abu su Pulgiu, nusitvėrę koki nors
mano paslydimą, imdavo mane pravardžiuo-
ti grafu ar paprastu bajoru, užkabindavo man
pentinus ir kardą, prikergdavo man tokių
nuotykių, kurių aš ir nebandžiau patirti.

Ir visa tai, aiman, buvo tik malonūs bi-
čiulių paglostymai, niekad tuose „susirėmi-
muose“ aš nepajutau ironijos, kandumo ar
pastangos bendrakeleivį ižeisti. Tik dėl to, ir
aš tuo nuoširdžiai tikiu, tie mūsų valkatavi-
mai (mūsų keliones tokiu vardu pavadino
Pulgis) iki šiol išliko tokie mieli, nesudrums-
tos bičiulystės nuskaidrinti...

* * *

Kai atkilom Amerikon, ton pasakiškų ga-
limybių šalin, kuriom iki šiol nesugebam pa-
sinaudoti, Antanas Gustaitis, berods, apie po-

ra mėnesių buvo mano darbdavys. Sunkus tada buvo metas, nemažai šin kraštan mūsų atplūdo, ypač su keliais anglų kalbos žodžiais nelengva buvo darbą gauti. Amerikiečiai mūsų taip nepasitiko, kaip vėliau vengrus ir kubiečius — jų nedomino nei mūsų užsiėmimai, nei pasiekti profesiniai laimėjimai, nei mūsų garbė. Davė leidimą išlipti krantan, o čia jau žinokis! Keista ir nesuprantama buvo, kad netrukus mums nugaras atsuko ir daugumas Amerikos lietuvių. Argi dėl to, kad mes buvom už juos truputį daugiau pamokyti? Be to, mano šeimą Amerikoje pasitiko ligos, ištisa nelaimių virtinė. Tad, kai draugų kviečiamas atvažiavau į Bostoną, visi mano „bajoriški“ puošmenys buvo seniai pakelėj išsibarstę...

Antanas Gustaitis netruko pastebėti, kad Santvarų būklė yra daugiau negu kebli. Ir pradėjo jis tada vakarais ateiti pas mus su didesniu ar mažesniu lauknešėliu, kad nors alkani nebūtumėm. Nenorėdamas būti jautrios širdies išnaudotoju, aš pasisiūliau jam remontuoti jų butą tame kreivame pajūrio name, kur jie tada gyveno.

Antanas sutiko — ir darbai prasidėjo! Krapščiaus ten apie porą mėnesių, vis ir pastovesnio darbo dairydamsis. Teisybė, Gustaičių butą pedantiškai išdažiau ir išgražinau, o jie tuo metu buvo pastovūs mūsų maisto tiekėjai...

Tokiu būdu mano įsikūrimo krizė Amerikoje buvo įveikta. Netrukus atsirado vienas, ki-

tas ir trečias darbas, lyg ir normaliau pradėjo ratai suktis. Niekad bet gi negali būti pamirštas tas žmoniškumas, kurį tom sunkiom die-nom mums Gustaičiai parodė...

* * *

Poetas Antanas Gustaitis ne iš karto prabilo humoru ir satyrom. Pradžioj jis kūrė gryniosios lyrikos eiles, mėgino savo jėgas dramaturgijoje — parašė komediją Slogučius, kurie buvo statomi Klaipėdos valst. dramos teatre, net ir Tremties metų metrašty dar jis buvo „rimtas“ rašytojas — paskelbė jame scenos vaizdų pynę Sekminių vainiką, daug sykių persiritusį per įvairias lietuvių scenas Vokietijoje ir Amerikoje.

Satyron ir humoran Ant. Gustaitis ištraukė tik tada, kai mes pradėjom rengti tremtiniškus literatūros vakarus. Bernardo, Pulgio ir mano akyse gimė nauja mūsų humoristikos žvaigždė! Visi mes greitai sugebėjom pastebėti, kad Antanas Gustaitis surado save, surado savo kūrybinį kelią. Tačiau turėjom nemaža vargo ir kalbų, kol jį įtikinom, kad jo satyriniai ir humoristiniai eilėraščiai geri, kad jie yra neabejotinos meninės vertybės. Pesimizmo ir nepasitikėjimo prislėgtą Antaną Pulgis kartais griebdavo už krūtų ir supurtydavo, o gal kada nors buvo ir batą nusimovęs jam atkrėsti...

Kūrybinės kančios, kūrybinio skrupulingo ir sąžiningumo Antanas ir dabar nėra praradęs — vis dar jis aimanuoja, kad jo ei-

lėraščiai nėra pakankamai išbaigti ir išdailinti. Tokis subtilus santykis su savo darbu, aišku, yra didelė dorybė, tik bėda, kad Gustaitis ne vienu atveju ima ir perveržia būgno uždangalą. Suprantama, tada atsiliepia nebe tie tonai, ir kalba su juo pasidaro gana liūdna.

Tuo tarpu daugumas jo eilėraščių yra talentingo auksakalio darbai. Nesiryždamas čia daryti vieno ar kito bičiulio kūrybos piūvio, aš tik noriu priminti itin puikų ir išliekantį eilėraštį, kurį jis taip „elegiškai“ baigia:

Ir jei tėvynė vėl kada mane pamiltų,
Sugrišiu Garliavon maiše salietros miltų.
Ten pabarstys manim rugelį ar tabaką
Ir rudenį supils į samagono baką,
Ir laisvės metai grįš, apukę didį ratą, —
Ak, ir nugers mane į jūs visų sveikata...

Ir štai pora posmų diskretaūs ir „slapto“ eilėraščio, kurį Ant. Gustaitis, kaip dediką, įrašė vienai damai į Anapus teisybės rinkinį. Kas nors kiek jį pažįsta, gal neabejos, kad to eilėraščio Antanas niekad viešumon nerodys. Aš netyčia jį aptikau ir, man regis, nebūsiu mirtinai nukautas, jei nors dvi strofas tos gustaitinės erotikos paskelbsiu:

Kaip vasaros naktys jos ilgesio akys,
Kaip vasaros dienos — širdies šilima,
Tai kaipgi tikėti, nors Dievas būt sakęs,
Kad šiandien ruduo ar žiema.

Tai kaipgi tikėti, kad vasara baigės,
Kad baigės ir grieko ir meilės daina,
Tai kaipgi tikėti, kad krinta jau snaigės
Ir bala plaukų garbana.

Nėra ko įrodinėti, pastato architektūra
stipri ir įdomi. Ir gal smarkiai neapsiriksiu
pranašaudamas, kad neatsiras daug moterų,
kurios tokių posmų atsisakytų...

* * *

Ant. Gustaitis savo humoristinių ir satyrinių eilėraščių iki šiol yra išleidęs tik dvi knygas — Anapus teisybės 1956 m., Ir atskrido juodas varnas — po dešimtmečio, 1966 m. Vyru, gimusiam 1907 m. žiemą ir turinčiam tokią kūrybinę jėgą, darbų tartum mažoka. Tiesa, Gustaitis satyrikas gimė tremty, bet ir ta jau nutiso į 22 metus. Tai kur paslaptis, kad jis yra toks taupus ir šykštus?

Gal ne visi norės tikėti, bet aš turiu prisipažinti, kad nepažįstu nė vieno lietuvio poeto, kuris taip dejuotų, taip save vargintų, tiesiog sirgtų, rengdamas spaudai savo darbus, kaip Ant. Gustaitis. Žinau, visi mes dailinam ir kartais perdailinam, bet tas, kuris turėtų juoktis — sėdi prie stalo surizgęs valandų valandas, savo eiles perrašinėja po kelis kartus, deda juos į spausdinamų voką, o kitą dieną vėl viską perkrato, gal pusę atrinktų eilėraščių išmeta, susipainioja ir pats nežino, ką toliau daryti. Vadinasi, Ant. Gustaičio poezijos

rinkiniai gimsta sunkiai ir skausmingai, tiesiog su komplikacijom, tad jų ir negali būti nors kiek didesnis kiekis.

Ir atskrido juodas varnas galėjo būti mažiausia vienu spaudos lanku storėlesnė knyga, bet atsitiko taip, kad leidiny liko keli tušti puslapiai — skrupulingasis humoristas medžiagos pritrūko...

* * *

Be dviejų minėtų humoristikos rinkinių, Ant. Gustaitis yra ir daugiau grožinės lit. veikalų sukūręs, tik gal čia ne vieta enciklopedinės žinias kartoti. Vietoj to gal bus įdomiau išpažinti, kad jis yra nepaprastai opus kiekvienam tariamam žodžiui apie jo darbus. Ką nors neigiamesnio išgirdęs (ir tas labai retai atsitinka), jis jaudinasi ir dūsauja, daro priešaikas, kad nieko daugiau neberašysias...

Iš tikro sunkokai suprantamos yra tokios Gustaičio reakcijos, kai prisimeni, kad geriausias jo draugas Pulgis jį praminė „peklininku“ ir ilgose kelionėse nuolat piovė: „Gustaiti, tu verdi smalą, tu peklai tarnauji!“. Tad argi jau taip baisu, kai ir kiti dervos puodą užkaičia?

Pats vienas aš ne kartą pagalvojau, ką poetas Gustaitis darytų, jeigu ilgam laikui apie jį būtų sudaryta užgauli, žeminanti ir skaudi opinija (man tas jau ne vieną kartą teko išgyventi)? Veikiausia, jis kristų žemėn negyvas!..

Bet ar dera šauniam vyrui tokiom salto-mortalėm rizikuoti? Visa, kas pasigirdo kan-

desnio Gustaičio adresu — tėra tik mėgėjų, na, gal moralistų nuomonės. Poezijos meno žinovai vienbalsiai pasisako už jo kūrybą, net paieškodami dailesnių žodžių pagyrimams išreikšti. Ir jiems nėra per daug sunku argumentuoti, nes meistriškai išdailintoj Ant. Gustaičio kūryboj vienas geras posmas veja kitą tokį:

Žinau, žinau, juokies tu, Viešpatie, mus tvėręs,
Apmaustęs marškiniais, ir kelnėm, ir kepurėm,
Apkaišęs merginas, kuo puošias kilnūs žvėrys,
Užritęs ant pečių, ką sunkiai nešti turim,
Išgrindęs mūs kelius ligi dangaus angų
Žvaigždelėm pinigų.

(Ir atskrido juodas varnas, 63 psl.)

* * *

Andrej Sedyjch, parašęs įdomių apybraižų veikalą, pavadintą Tolimi, artimi, daugiau sia apie emigracinius rusų rašytojus, publicistus ir politikus, kai sustoja prie trijų humoristų, taip kalba: „Sunku humoristu būti emigracijoje. Ir ne dėl to, kad nėra iš ko pasijuokti ir ką pajuokti — emigrantinė buitis turi nemaža apraiškų, fantastiškų savo nevalyvumu ir karikatūringumu. Mes bandom juoktis, bet juokas greit nutrūksta, o šypsena pasidaro rūkšti. Taip jau aplinkybės susidėjo, kad mūsų juokas prasiveržia tik „pro ašaras“. Galimas dalykas, tokia prigimtis — tiesiog nemokame

juoktis, tuojau gi kas nors primena, iš ko juokiamės, kad iš savęs juokiamės“.

Tuo samprotavimu Andrej Sedyjch nemaža tiesos skelbia. Jei satyra ir humoras yra subtilus ir sudėtingas menas nepriklausomo žmogaus buity, tai emigrantinis gyvenimas tikrai nėra tas pavasario laukas, kur tiek spalvų, įvairumo ir džiaugsmo. Tremty ar emigracijoje ratas labai susiaurėja, įvykiai pasidaro daug mažesni ir retesni, dažnu atveju asmeniškumais nuspalvinti. Bandymas įsikurti, pralobti, „geresnėj“ miesto daly namus nusipirkti, brangesniu automobiliu važinėti, o drauge nusigrįžti nuo bendruomeninių siekimų ir idealų, nors savo esme karikatūriški ir juokingi, — tikrumoj yra pilka ir neįdomi kasdienybė, tik kartais paįvairinama vienu kitu „jubiliu“ ar žymesnio asmens laidotuvių. Tai ką satyrikas, tas natūralaus ir sveiko juoko kėlėjas, tokioj padangtėj turi veikti?

* * *

Anot Leoncavallo, juk ir pajacas yra žmogus! Tai, savaime suprantama, ir satyrikas, kaip žuvis ant ledo, plakasi tame išsikvėpusiame gyvenime, apžvelgia jį savo atlaidžia šypsena ir kuria juoką „pro ašaras“, juoką, kurio krištole atspindi mūsų pačių juokingi pavidalai.

Antanas Gustaitis savo poetine kūryba, be abejonės, yra išgyvenamojo laiko vaikas. Kokias gelmes prieš savo akis turi, iš tokių ir savo įkvėpimą semia. Jo eilėse nesunkiai rasi

veikėją, vaizbūną, nuotykių pasiilgusią moterį, svaigstantį smaguriautoją, veidmainingų kalbų sakytojų ir, kas svarbiausia, žmogaus bėgimą nuo bendrinių reikalų ir siekių, bėgimą nuo savęs, ar tiesiog užsikalimą asmeniškam kiaute.

Gal klausit, ar visa tai yra juokinga? Labai juokinga, nes Ant. Gustaitis moka taip subtiliai į tą mūsų gyvenimo menkystę pažvelgti, tiek „nepaprastų“ įvykių rasti, kad mes juokiamės ir nepykstam. Ir visa jo emigrantinė poezija nėra aktualijos, kurios, kaip vakarykštis laikraštis, kitą dieną savo sensacingumą praranda. Talentas ir yra ta Dievo dovana, kuri net ir tokiose skurdžiose gyvenimo aplinkybėse pajėgia sukurti išliekančių poezijos vertybių.

* * *

Poetas Antanas Gustaitis yra aistringas nuodėmės mėgėjas! Ką nors pamatęs pro kaimynės ar kaimyno langą, ką nors iš tolo išgiręs, ką nors sutikęs savo bičiulių ar savo visuomenės silpnybėse — jis viską krauna ant savo plačių pečių. Galėtum net sakyti, kad jis yra per amžius vis į kitą asmenį persikūnijantis šykštuolis, veidmainys ir Don Žuanas...

Ir jis pats taria, kad daugumas jo satyrinių ir humoristinių eilėraščių yra **ašutiniai**, kildinami iš žodžio Aš. Tie ašutai yra kandūs, jie ir negali būti nekandūs, bet pilni elegancijos ir šmaikštaus karikatūros meno. Skaitai ar klausai — ir tiki, kad kitų nusidėjėlių pa-

saulų beveik nėra, tik vienas Ant. Gustaitis nepajėgia išbristi iš didelių ir pragarų pelnančių nuodėmių! Berods, tuose „ašutuose“ ir slypi paslaptis, kad žmonės tautiečiai Ant. Gustaitį pamėgo, kad jų daugumas nevengia su juo susitikti ir net petys petin atsiremti, nes gi jis „nusavino“ daugelį artimo silpnųjų, už daugelį pats vienas ryžosi būti juokingas ir nuodėmingas...

* * *

Ant. Gustaičio poetinė kūryba nestokoja klasikinio humoro, klasikinės satyros pradų. Klysti ir klaidas daryti — tuo tarpu yra amžina tiesa žmogaus gyvenime. Ant. Gustaitis „pamėgo“ tas klaidas apdainuoti, bet jis nenukrypsta nuo žmoniškumo, neperpildo saiko, geras skonis ir tauri intencija yra akivaizdžios kolonos jo kūrybinėj kelionėj. Ir jo poezijos forma yra išieškota, išdailinta, skambi, muzikali, įvairi savo strofika ir ritmika — rafinuotas ir tikras meistro darbas.

Poetas Henr. Nagys, neseniai Bostone aptardamas naująjį Ant. Gustaičio eilėraščių rinkinį Ir atskrido juodas varnas, tokių minčių pareiškė: „Antanas Gustaitis mūsų išeivijos gyvenime tapo trubadūru, bet jo dalia nepatraukli, sunkesnė už poetų lyrikų, nes jo poezijos tiesa daugelio nesurasta, nepastebėta ir, lengvapėdiškai juokiantis, pamirštama. O Gustaitį, tokį trubadūrą, mes turim tik vieną. Kai skaitom ar jo klausom — juokiamės iš savęs, juokiamės iš savo skausmo“. Henr.

Nagio pastabos taiklios — vargu čia reikėtų ką nors daugiau pridėti.

* * *

Gal truputį geriau aš pažįstu tik tris poetą Ant. Gustaičio pavidalus — tą, kuris kasdieniniame gyvenime gana dažnai būna apsi-
blausęs ir kalba apie mirtį, tą, kuris draugų tarpe mėgsta linksintis ir siautėti, tą, kuris, išengęs į sceną, persikūnija į aktoriaus pašaukimą. Visi tie pavidalai originalūs ir įdomūs, pirmasis kartais net nuobodokas, bet čia tik pluoštelis „naujienų“ apie tai, koks yra Ant. Gustaitis savo humoro ir satyrų skaitytojas.

Pasirengimas tam „žodžio sakymui“ visada būna rimtas ir pedantiškas. Antanas nemėgsta skaityti senesnių savo kūrinių, nors, tikriausia, daugumas klausytojų tų jo darbų neatsimena. Kai ruošiasi keliauti naujon literatūrinėn išvykon (tokių ir dabar jam pasitaiko keletas per metus) — jis savo darbo kambary žibina lempą iki vidurnakčio, rašo naujus eilėraščius ir juos pats vienas repetuoja. Tokiu metu jis yra opus, paslaptinas ir nelabai mėgsta, jei kas svetimas į duris pasibeldžia. Bet kai ateina išvykimo diena — jo veide atsiranda viltingų šypsenų, jis kalba gudriom užuominom, geros nuotaikos sparnai akivaizdžiai pradeda plazdėti...

Žengimas į sceną — kita apeigų virtinė. Ir kasdieniniame gyvenime Ant. Gustaitis mėgsta elegantišką ir gerą drabužį, visada švariai ir tvarkingai išlaikomą. Prieš „atnaša-

vimą scenoj“ jis niekad nepamiršta savęs apžvelgti, sagų patikrinti, didelėm šukom perbraukti stambius, tankius ir garbanotus plaukus, kurie šiuo metu paausėliuose jau pradeda balti. Po to, lyg kokių burtazolių vaistą, sutaiso retai regimą šypseną ir pakumpt, pakumpt pasirodo klausytojų akivaizdoj. Tie, dar jam žodžio netarus, pradeda spurdėti ir juoktis, o jis papurto gauruotą galvą, vėl plaukus pataiso ir, vieną akį šelmiškai primerkęs, salėj apžvelgia savo drauges, draugus ir priešus. Tada ištraukia iš kišenės pluoštą popierių ir pradeda skaityti.

Akinių iki šiol Ant. Gustaitis vengia, lyg slogos, matyt, bijodamas, kad neatrodytų senyvas ir per daug rimtas, tai rankraščius persirašo gerokai pastambintom raidėm, nes gi prastokam apšvietime gali ir savoį giroį paklysti. Jo balsas, nors truputį kimus (gal nuo stipraus indėniškų žolių vartojimo), tikrumoj yra vyriškas ir tvirtas, baritoninio atspalvio. Skaitydamas šiek tiek pakelia vieną ar kitą ranką, pakraipo ar palinguoja galvą, ypač gerai dirba veido raumenim, bet kitokių judesių ir „vaidinimų“ vengia — jo skaitymą turi apipavidalinti tai, kas atkyla iš vidaus.

Poeto Ant. Gustaičio vidus yra tikrai spalvingas. Savo poeziją, žinoma, jis rečituoja, kaip autorius, jo skaitymas faktiškai yra autoriaus skaitymas, bet ne išpuoselėta ir išieškota aktoriaus deklamacija. Tačiau dailiojo skaitymo, vaidybos, aktoriaus darbo pradų

yra apstu Ant. Gustaičio rečitavime. Jis gyvai pabrėžia atskirų eilėraščių nuotaikas, žaidžia eilėraščio melodijos ir ritmo slinktim, lanksčiai moduliuoja balsą, virpa visu savo vidumi.

Teko girdėti ir kitus, bandančius Ant. Gustaičio satyras skaityti, bet tai jau buvo kito pobūdžio menas. Poezijos deklamavimas aplamai yra subtilus ir labai nelengvai įsivainamas amatas, daug autorių ir aktorių nepajėgia jo nugalėti, bet Ant. Gustaitis yra išimtis — kai išeina scenon, jis žino, kaip reikia veikti. Ir bent šiuo metu, berods, jis yra pats geriausias savo kūrybos interpretatorius.

* * *

Prieš porą metų, Antaninių proga, Ant. Gustaičiui sudėjau tokias eiles:

Praganėm spiečių metų, kaip vištų būrį,

O kas pasakė mums, kad valioj žirgas neskraidys?

Nors velnias nuodo trišake pažandėn Tau įdūrė —

Jeį ne iš vakaro, tai rytą dar giedos gaidys.

Narsus gaidys, ne taip kokia palaikė kirka,

Jo gerkle kaimynystėj džiaugias seniai ir vaikai.

Giesmės galia tikėdama, tą gaidį Alė Tau nupirko —

Ir tai nėra menkai menki juokų juokai...

Rodos, nedaug laiko nubėgo, o aš jau nebeprisimenu, nei koks buvo tas gaidys, nei kaip jis giedojo. Tebėra atminty gyva tik „nogla“ negalia, kuri tuo metu buvo įsimetu-

si į Antano pasmakrę. Tai kam čia reikėjo tas eiles rodyti? Niekam daugiau, tik kad nors truputį atsiskleistų mūsų abipusių santykių šilima, nors menkas kraštelis jos intymumo.

Netrukus sukaks dešimt metų, kai Bostone su Gustaičiais gyvenam po tuo pačiu stogu. Aišku, tokioj artumoj visko atsitinka, ir to visko čia neišpasakosi. Jei ryžomės „pastoviau“ (kas šiame gyvenime yra pastovu?) drauge apsigyventi, tai, matyt, ravų tarpusavėj neiškasėm.

Tačiau Antanas, kai jį apima koks tūžmas, sako, kad aš esąs kenkėjas, pridaręs jam eibes blėdžių, pridaręs tų blėdžių šen ir ten, bet ypač dailiuose salonuose ir dailių moterų akivaizdoj... Ir tą savo tūžmą jis lieja tiesiai man į akis, o kartais ir už akių. Galimas dalykas, toks ir esu, nes gi sunkiausias triūsas tai save patį pažinti...

* * *

Bet argi tie pasmerkimai galėtų būti neperlaužiama tiesa? Pastaruoju metu su Ant. Gustaičiu taip dažnai drauge nekeliaujam, kaip anksčiau keliaudavom. Retėlesnė proga pasitaikė, kai dar neseniai abu skridom į Chicagą — jis vienam, o aš kitam vakare savo eilių skaityti. Kelionėj atgal, kai mūsų astro-džetas buvo pakilęs į bauginantį 30.000 pėdų aukštį, mudu šnekučiavomės ir dalinomės išgyvenimais, patirtais tame didžiajame šio krašto kaime — Chicagoj. Porą ar trejetą kartų pro mudu praėjo daili ir patraukli stiuar-

desė, lyg norėdama nugirsti, apie ką mudu kalbam. Paskui ji prie mudviejų sustojo, paklausė, ar mes ne vokiečiai, o tuoj ir atsisėdo, nes greta Gustaičio buvo tuščia sėdynė. Aš pamačiau stamboką deimantą ant jos pirštuko ir jaunai sužadėtinei ištariau pasveikinimą. Tuo tarpu Ant. Gustaitis elegantiškai pakėlė jos ranką, visų pirma pabučiavo tą deimantą, o po to kiekvieną merginos pirštelį atskirai...

Įvykis viešas, atsitikęs aukštoj padangėj, gal nieku ypatingas, bet gi byla tuo nesibai-gė. Kai lėktuvas laimingai nutūpė Bostone, trys stiuardės stovėjo prie durų ir atsisveikino keleivius. Mūsų pažįstama, mudu pamačiusi, žaviai nusišypsojo ir man pirmam o f i c i a l i a i tarė:

— Good-bye, Sir!

O, praleisdama pro šalį Gustaitį, užgiedojo:

— Bye-bye, Darling!

Aš gi pirmas deimantą pamačiau, pirmas sveikinimą surezgiau, o kas garbę ir laimę pasigrobė? Tad kuris iš mudviejų yra kenkėjas ir blėdininkas, aš nesimu spręsti, tegu tą padaro Ant. Gustaitis...

* * *

Vėlybas vakaras, beveik vidurnaktis, žinoma, ne visoj mūsų žemėj, tik čia, Amerikoje. Anoj pusėj sienos, kuri skiria du darbo kambarius, jau niekas nekrabžda, mano kaimynas ir bendrakeleivis jau ilsisi kartu su sa-

vo Penelope. O aš jį regiu: štai, jis eina Bostono gatve — tiesus, elegantus, neapsiriktum tardamas, jog tai yra banko ar stambios prekybinės įmonės direktorius. Tik jo nuotaika nekelia optimizmo — gal nepasisekė už numatytą kainą parduoti prekių, kurias į Bostono uostą atplukdė keli laivai...

Regiu jį vienur ir kitur, bet žvilgsnis ilgiausiai užtrunka ties poetu satyriku ir humoristu, kurio žvaigždė yra tokia šviesi ir akinančiai žavinga...

III

PULGIS ANDRIUŠIS

(g. 1907.III.18)

Pasakoti apie Pulgį Andriušį, dailiosios bei lyrinės prozos ir prozinio humoro meistrą, tą plačiai pagarsėjusį žolių, vabalų, dirvonėlių ir kitų gamtos gyvių daktarą — tai ne medum apteptą ragaišį valgyti! Jis yra nuostabus pasakotojas, mokąs tuo menu naudotis gyvu žodžiu ir raštu, galįs žmogų savo vidine šilima aprieti, iki ašarų prajuokinti, o jei širs-teleja — ir vienu kitu sakiniu nukauti. Bet vardan tos sukakties, kuri jį neišvengiamai pasitinka, teko pasiryžti, susikaupti ir pamedituoti.

Atsisėdęs su senu bičiuliu ir bendradarbiu pasikalbėti, susirankiojau jo knygas, kurios dabar yra nemenkas kalnas ant mano skobnio, pradėjau jas vartyti, ir palengvėle nutolęs paveikslas pradėjo atbusti (nors iš tikro laikas bei atsiskyrimas ir nebuvo jo užgesinęs).

Štai du stambūs tomai, didelio formato — viename telpa 568, o antrame 638 puslapiai, išleisti tarybinėj Lietuvoj 1959 m. (pakartota nepr. Lietuvoj išleisto veikalo laida). Tai Cervantės Don Kichotas, kuri lietuvių kalbon iš originalo išvertė Pulgis Andriušis. Tiesa, tarybinis leidinys visai nemini vertėjo pavardės, tik Servantesą, tai gal kuris nors mokslininkas, turįs šiek tiek daugiau laiko, imtų ir patyrinėtų, ar Cervantes savo Don Kichoto nebus parašęs lietuvių kalba?! Aš pats, matyt, kantrybės neturėdamas tų tyrinėjimų sulaukti, savo ranka į tuos du tomus įrašiau: „Iš ispanų kalbos į lietuvių kalbą vertė Pulgis Andriušis“.

Atsivertę perskyrimą XXXV, „kuriame pasakojama apie siaubingą ir klaikią Don Kichoto kovą su raudonojo vyno maišais, o taip pat baigiama neprotingojo smalsuolio novelė“, paskaitykim tik šį dramatišką epizodą:

„Nedaug buvo likę skaitymo iki novelės pabaigos, kai staiga iš pakraigės, kur gulėjo Don Kichotas, išbėgo susijaudinęs Sanča Pansa, šaukdamas visą gerkle:

— Bėkite čionai greičiau, senjorai, gel-

bėkite mano poną, kuris įsivėlė į aršiausią ir pasiučiausią kovą, kokią tik yra regėjusios mano akys! Dievaži, jis taip smarkiai dėjo kardu milžinui, senjoros princesės Mikomikonos priešui, kad švariausiai nupiovė jam galvą it kokią ropę!

— Ką tu sakai, brolau? — paklausė kunigas, nutraukdamas paskutinių novelės puslapių skaitymą. — Ar tau protas aptemo, Sanča? Kaipgi tat, po velnių, gali būt, jeigu milžinas gyvena per du tūkstančius mylių nuo čia?

Tuo tarpu jis išgirdo didelį triukšmą pakraigėje ir griausmingą Don Kichoto balsą:

— Laikykis, žmogžudy, plėšike ir pasipūtelė! Tu pakliuvai į mano nagus, ir nieko čia nepadės tavo kalavijas!

Ir atrode, jog tuo metu kažkas smarkiai daužo į sienas kardu.

O Sanča tarė:

— Ko čia dar stovėti ir klausytis, — eikite verčiau, išskirkite juodu arba padėkite mano ponui, nors gal to ir nebereikės, nes milžinas jau, be abejo, užmuštas ir dabar duoda Dievui ataskaitą, pabaigęs savo nedorąjį gyvenimą. Aš mačiau, kaip tekėjo ant grindų kraujas ir kaip nukrito į kampą nupiauta galva, kuri bus ne mažesnė už didelį vynmaišį.

— Užmuškite mane, — suriko smuklininkas, — bet tasai Don Kichotas ar don Šetonas tikrai jau bus perkirtęs vieną raudonojo vyno maišų, padėtų prie jo galvūgalio, o iš-

siliejusį vyną vargšas žmogelis, matyt, palaikė krauju“.

Tokiu lengvu ir lakiu sakiniu, tokia me-
nine tiesa Pulgis Andriušis perpasakojo Cer-
vantės nemirtingąjį Don Kichotą lietuvių
kalba. Tai būta didelio ir sunkaus darbo! Kiek
mes turim klasikinių veikalų vertimų, be abe-
jonės, Pulgio Andriušio verstas Don Kichotas
žygiuoja iškiliųjų darbų pirmoj gretoj.

* * *

Šiom dienom atėjo 1966 m. spalio mėn.
Aidų numeris. Ir jame, kaip malonią staigme-
ną, radau Pulgio Andriušio humoreską, pava-
dintą Namai — pragarai. Net norėjosi riktelti:
Pulgi, sveikas gyvas! Kaip gi tu, broleli,
laikaisi?..

Aidai yra nesunkiai pasiekiamą lektūra,
kas norės, pamatys, kaip Pulgis Andriušis pa-
sakoja apie Australijos naujakurių „vargus“,
kurių tapatumo ir Amerikoje nestinga. Tik šio
pobūdžio jo žodis čia dar daugiau išieškotas,
sakinyi išdailintas, pašaipa tiesiog subarokin-
ta — paskaitykim tik porą pastraipėlių:

„Bet ar manote, kad pragaras išsidvėšė
apsigyvenus geroj apylinkėj? Priešingai, rei-
kalai dar priklausau pašvinko siera ir smala.
Geri namai geroj gatvėj, vadinasi, geri bal-
dai, geri tarpsieniniai kilimai, geras šaldytu-
vas ir visa kita gerų daiktų litanija, kuriai
niekuomet nepasakysi amen.“

Kišenės, stalčiai, spintos, garažo lenty-
nos, unriniai kuparai prisipildė popieriukų,

pakvitavimų, išsimokėtinų sutarčių, paraginimų, grasinimų kalėjimu. Pašto dėžė neužsidaro dieną naktį, kas eina pro šalį, tas ir meta. Rytoj įnašas už skalbimo mašiną, poryt — už pūkines duknas, Rastapkevičienei vis plakant vyrą naujų reikalavimų botagu, kurio kirčiai užpildo visą laiką, nesunaudotą dvidešimt keturių valandų bėgyje. Likusios šešios valandos miegui taip pat neatneša poilsio: stveria už gerklės, lipa ant krūtinės, smaugia, dusina; bėgi — nepabėgi, rėki — neišrėki, spiri koja, žiūrėk, pabudus žmona jau klykia: ko gi čia, arkly, spardaisi!“

Ištrauka iškalbi ir spalvinga, vargu būtų reikalingas advokatas „jai apginti ir išteisinti“.

* * *

Ir dabar Anoj pusėj ežero — Pulgio Andriušio lyrinės apysakos, išleistos 1947 m. ir apdovanotos Liet. Raud. Kryžiaus literatūrinė premija. Daug neieškodamas, atsiverčiau knygos 37 puslapį, drauge bandydamas atidengti ir kitą Pulgio Andriušio kūrybinio veido pusę:

„O viršum vandens žydi lelijos, ant blizgiųjų lukšto staltiesių išstačiusios savo baltus vazonėlius, saulė šokinėja svajingai rožiniais elodėjų žiedlapiais, nesuteptai žaliom plūdenų galvutėm.

Ežeru besipildami spinduliai, baigę sliđią kelionę, siurbiasi į paliūnės gražuolius

žiedus, kurie lyg žvakės jau iš tolo varva violetais, oranžiais ir akvamariniais, vairuodami švyturiais į save peteliškes ir visą zvimbų broliją, kuri nelabai mėgsta drėkinti sparnus tose pakrantėse. Štai dėl ko šioje karklamėčių, gailiarūgščių, vilkdalgių, braguočių karalijoje tiek daug rėkiančio puošnumo, trenksmingų spalvų, atrių kvapų, šaukiančių išskabų!“

Tokiam paežerės vaizdui sukurti — neužtenka tik paežerėj pasivaikščioti, reikia į tuos gamtos įvykius išžiūrėti, reikia juos pastudijuoti ir gerai pažinti. Tik tada ir gali gimti tokie lyriniai posmai, kurie, anot vysk. Barausko, „vat, taip linksmina dūšią, užu širdies tveria“...

* * *

Atkreiptinas žvilgsnis į Pulgio Andriušio raštų gimtąją kalbą — ji yra sodri, plastiška ir ypačiai turtinga žodynu. Kažkas išeivijoje jau skundėsi, kad P. Andriušio kalba yra per daug turtinga, pilna rečiau girdimų žodžių, todėl jau ne visiems suprantama. Na, čia tai jau tikra Lozorius giesmė, jokio pagrindo neturinti grožinės literatūros gyvenime! Jei mes pajėgiam po kelis tūkstančius žodžių išsivinti svetimos kalbos, tai argi jau taip sunku savąją nors tūkstančiu žodelių praturtinti? Pulgis Andriušis, sudedęs į savo raštus savo gimtojo krašto retesnius žodžius, stebina ne tik savo atmintim, bet ir didžiai pagirtiną

darbą dirba — ateis diena, ir jo raštai bus pavyzdys, kaip reikia pažinti ir mokėti savo gimtąją kalbą.

* * *

Savo išore Pulgis Andriušis yra truputį mažesnis už vidutinio ūgio vyrą, bet proporcingai ir dailiai sudėtas. Drabužiai krinta nuo jo pečių, kaip gerai pasiūti kunigų arnotai. Kaklaryšius dažnokai keičia, mėgsta pasmakrėj dėvėti „varliukes“, bet dėvi ir tysinius, kuriuos pariša savotišku stambesniu mazgu. Jo veidas yra dailių ir patrauklių bruožų, visada rūpestingai nuskustas, akys ramios ir niekad nebijančios žvelgti tiesiai į kitas akis, nors tos nebūtinai tik draugo akys. Judesiai laisvi, natūralūs, atspindį vidinę Pulgio stiprybę. Plaukai buvo tamsūs, gražiai sušukuoti, turį sveiką žvilgesį, o dabar, kaip viena nuotrauka liudija, jau yra balti, kaip obels žiedai. Ereliukonosis, kiek šoktelėjusi priekin, Pulgio veidui teikia rimtumo ir net poniškumo. Eisena rami, gal daugiau lėta, beveik absoliučiai nerodanti vidinio skubėjimo ir išsiblaškymo. Vadinasi, visu savo lauku Pulgis Andriušis yra rimtas ir solidus vyras.

* * *

Ak, tas jo rimtumas! Ką jis bepasakotų, ką besakytų, koki nuotyki bepintų, net patį neįtikimiausią ir juokingiausią — pats niekad nesijuokia, net rūstokas atrodo, tokiais atvejais net ir šypsena retai kada jo veidą nu-

plieskia. Ir širsta, kai pokalbio dalyviai juokiasi ir klega.

Tačiau Pulgio dvasia plazda! Ji yra pilna šilimos, jautrumo, bičiuliško jausmo, tauraus ir nemeluoto žmoniškumo, pilna nepavargstancio išradingumo ir gyvastingumo.

Pulgis Andriušis visu savim nepakenčia neteisingumo, veidmainystės, suktumo ir tuštybės. Pagavęs tokias blėdis darantį, jis čaižo jį savo kandžiais sąmojais, kaip ugnies ryškėm. Užuojauta kiekvienam, kuris kada nors buvo į tokį Pulgio teismą pakliuvęs! Ir sveikinimai tiems, kurie yra jo pasitikėjimą įsigiję — jo bičiulystė nėra egzaltuota, bet patvari ir ištikima.

Taigi ir savo vidum Pulgis Andriušis yra spalvinga, originali ir didžiai patraukli asmenybė.

* * *

Kiekvienas žmogus turi savo kalbėjimo būdą, daugiau ar mažiau originalų savęs išsakymą. Deja, daugumas naudojamės konvencionalia frazeologija, per daug nesigilindami į žodžių ir posakių atranką. Pulgis Andriušis ir šiuo požiūriu yra atskiras ir savaimingas individas. Ir kasdieninė jo kalba, vartojama pažįstamų ir draugų tarpe, yra kupina retų ir mažiau girdimų žodžių, pilna sąmojų, rimtumo ir juoko. Jis gi Vokietijoje iš senų kalbos aruodų iškasė vaizbūną, vaizbą, degtinę vadiną degtiene, o jos gėrimą valgymu. DP pa-

krikštijo Dievo paukšteliais, Ant. Gustaitį praminė peklininku, o Bern. Brazdžionį — pranašu, kai scenoje mums užkimdavo ar kirktelėdavo balsai — jis atrado piepūtį.

Pulgio Andriušio „žargonas“ turi daug įtaigos — jo žodžiai tuoj prigyja, netrunki jų gyvastingumą pajusti ir juos įsisavinti. Labai gaila, kaip Bern. Brazdžionis, ir Pulgis Andriušis daug žavių sąmojų, daug puikių posakių išbarstė neramiose gyvenimo pakrantėse.

* * *

Svetimų kalbų mokėjimas yra ne tik žmogaus dorybė, bet ir kasdieniniam gyvenimui labai naudingas dalykas — tą ypač puikiai patyrėm mes, kuriuos lemtis nutrenkė į įvairias šalis. Ir dažnas mūsų tų kalbų pramokom vieną kitą, o Pulgis Andriušis yra kalbinis poliglotas — prabilti svetima kalba jam yra tartum pramoga, tiek jis yra savo galvon svetimų žodžių prisikrovęs. Aš tikrai nežinau, kaip jis susidorojo su slavų, pvz., lenkų ir rusų kalbom, niekad neteko girdėti tom kalbom jį kalbantį, tik žinau, kad vieną ar kitą tų kalbų jis moka, bet jau tada, kai gyvenom Dievo paukštelių gyvenimą Vokietijoje, jis mokėjo ispanų kalbą (nes gi jau buvo iš originalo išvertęs Cervantės Don Kichotą), kalbėjo vokiškai, skaitė ir susišnekėjo prancūziškai, visai laisvai naudojosi anglų kalba. Gana dažnai, mane sutikęs, prašnekindavo itališkai. Atsimenu, tos kalbos jis nebuvo giliau studijavęs, bet buvo prisirinkęs tiek itališkų posakių, jog galė-

jai susidaryti išpūdį, kad ir tą kalbą jis įkerta.

Pulgis Andrieušis yra ir esperanto kalbos žinovas. Jei teisingai prisimenu, nepr. Lietuvoj to tarptautinio susižinojimo reikalu ilgesnį laiką jis bendradarbiavo su žinomuoju prel. A. Dambrausku - Jakštu. Vokietijoje Pulgis paruošė ir atspausdino tokį veikalą: Esperanto vadovėlis su žodynu (išleido Mūsų Kelias 1947 m.). Atseit, ką tu jam padarysi, tam Pulgiui!

Kada ir kur jis kitas kalbas išmoko — niekuomet neatėjo mintis jį patį iškvosti. Galima spėti, kad gimnazijoje eiti kalbų mokslai tų lobių negalėjo jam sukrauti, negalėjo visko duoti ir universitetas. Vadinasi, pats Pulgis dirbo, ir visa tai, ką jis dabar turi, yra apčiuopiami ženklai, kad svetimoms kalboms įsisavinti jis turi nepaprastų gabumų. Iš lauko pusės į jį pažvelgus, net sunku būtų patikėti, kad jo atminty sutelpa tiek daug žinojimo, tiek daug savų ir svetimų kalbinių dalykų išmanymo.

* * *

Sunku man apčiuopti, kaip kiti su Andriešiu susipažino, bet mano akysna visų pirma įkrito jo vardas — Pulgis! Reikia pasakyti, kad lietuviai yra nuostabūs meistrai vardams daryti! Argi jau taip lengva būtų išlukštentti, kad Pulgis yra kilęs iš lotyniško vardo Fulgencijus? Tas Pulgis yra toks savas, toks

originalus ir mielas, rodos, net savo šakny neslepiąs nieko svetimo, o tačiau jo tėvas yra... Fulgencijus. Visą Andriušio tėviškę Aukštaitijoj tuo vardu apkrėtė kažkuris kunigas vikaras, pats tuo vardu krikštytas. Žmonėms vardas patiko, atrodė naujas ir egzotiškas, todėl jie ir savo vaikams tą vikarinį vardą pradėjo duoti. Šitaip iš Fulgencijaus, to romėniško vardo, į mūsų gyvenimą atėjo ir Pulgis Andriušis!

* * *

Kaip rašytojas, literatūros ir meno apžvalgininkas, kaip spaudos žmogus Pulgis Andriušis gimė nepr. Lietuvos periodikoj. Pradžioj jis spausdino literatūros ir teatro vaidinimų recenzijas, trumpas apyskaites, feljtonus. Ir staiga jis sukėlė beveik visuotinį susidomėjimą, kai pradėjo spausdinti savo humoristinius išpūdžius iš kelionės po Europą ir Maroką. Tą kelionę jis atliko žemaičių žirgeliu, pakinkytu į nedidelį vežimėlį. Nuostabūs buvo tos kelionės nuotyčiai ir jų aprašymai, o jos tikslas — pasiekti Cervantės tėvynę, susipažinti su ispanais, nes jau tada Pulgis puoselėjo Don Kichoto vertimo mintį.

Kelionę jis atliko ne vienas, originalus vyras pasirinko ir originalų bendrakeleivį — teatro dail. Zelmanavičių, kuklų, darbštų ir gana juokingą žydėlį, berods, II pas. karo sąmyšy žuvusį. Kai dabar iš tolo į tas jų keliones pažvelgi, susidaro vaizdas, kad tame žygy

Pulgis Andriušis buvo Don Kichotas, o Zelmanavičius Sanča Pansa...

* * *

Ilgesnį laiką su Pulgiu Andriūšiu mudu susitikdavom tik rašytam žody. Galimas dalykas, nugara nugaron atsiremdavom Konrado kavinėj, Versalio ar Metropolio restoranuose, o gal, frakais pasižaboję, drauge sukomės ir spaudos baliuose, kur Pulgis būdavo vienas iš „veikiančių asmenų“. Tačiau iš tų susitikimų ryškesnio vaizdo atminty nebeliko. Tebėra gyvi tik du jo straipsniai, bet ir tie nėra iš anų gerų laikų — gimę Kaune, vokietme-ty.

Hitlerinės okupacijos metu Kaune teturėjome tik porą laikraščių — Ateitį, skiriamą miestui, ir Ūkininko Patarėją, skiriamą kaimui. Nuo seno buvau įpratęs laikraščius truputį rimčiau paskaityti. Ir vieną sykį, tur būt, jau 1943 m., grįžęs iš teatro, atsiverčiau Ateitį ir pradėjau peržvelgti jos vedamąjį. Jis buvo skirtas alkoholio blėdingumui įrodyti, jame liepsnojo ne tik blaivinimo dvasia, bet ir gilus pažinimas tos žalos ir tų nelaimių, kuriomis alkoholis gali sugriauti net ir doro žmogaus gyvenimą. Perskaičiau tą straipsnį pats, perskaičiau žmonai, dar kartą sau pačiam, vis negalėdamas pasigėrėjimo iki valios atsigerti.

Ateities vedamasis buvo be autoriaus parašo, tai tik spėlioti buvo galima: tą straipsnį turėjo rašyti išmaningas alkoholio žinovas!

Paslaptis atsidengė vėliau, jau Vokietijoje. Ir to straipsnio atsiradimo istorija — ne per daug linksmas karo meto nuotykis.

Pulgis Andriušis, keliaudamas Kauno Laisvės alėja, sustojo prie vokiečių knygyno, kurio prekylangy buvo iškabinti žemėlapiai, mažom svastikinėm vėliavėlėm pranešą „naujienas“ karo frontų įvairiose linijose. Greta jo netrukus atsistojo pora SS karininkų. Pulgis Andriušis, išstudijavęs visas atmainas rytų fronte, giliai atsiduso ir greta stovinčius žiūrovus rimtai ir iškilmingai pasveikino:

— Heil, Churchill!

Du karininkai pradžioj nesusivokė, lyg bandė nusišypsoti, Pulgis tuo tarpu pakėlė jiems skrybėlę ir pradėjo tolyn eiti savo keliu. Bet SS vyrai susigriebė, veikiai Andriušį pasivijo ir, paėmę jį už pažastų, nuvedė tiesiai į Gestapo įstaigą...

Nuotykis galėjo labai piktai susiraižgyti, bet Gestape atsirado žmogus, kuris Pulgį Andriušį šiek tiek pažino. Netrukus jo gelbėti šoko draugai rašytojai ir žurnalistai, tardytojams buvo išaiškinta, kad suimtasį tą posakį ištaręs „taurelės įtakoj“, tad ir sprendimas buvo vokiškai „kietas“: jis turįs Ateity paskelbti rašinį, visiems laikam suniekindamas alkoholį ir žmonėms įrodydamas to velniško gėralo kenksmingumą.

Pulgis Andriušis, atgavęs laisvę, tą sunkią bausmę atliko pasigėrėtinai puikiai.

* * *

Gamtos mokslai — pasaulis, kuriame Pulgis Andriušis nardo kaip šapalas. Ypačiai jis mėgsta skraiduolių vabzdžių, aplamai vabalų ir augmenijos sritis. Kai jis apie kurią nors gentį pradeda pasakoti, atrodo, kad jis pats drauge su ja kovojo, šėlo ir linksminosi.

Ryškus P. Andriušio pasakojimų bruožas — augalų ir vabzdžių suasmeninimas, tarytum ir jie būtų „mąstančios būtybės“. Lyrinių apysakų rinkiny Anoj pusėj ežero gali rasti nuostabių pasakojimų apie laumžirgius, apie įvairias paežerės gėles ir įvairius vabalus, apie snaudalį dirvonėly, apie geriausią žuvų tėvą raguolį, dumbles, skendenų kraštą ir kitus re-gėtus, bet mažai tepažįstamus Dievo tvarinius.

Vokiečių okupacijos metu, jau po minėto nuotykio su dviem SS vyrais, Ūkininko Patarėjuje, kurį tuo metu redagavo Ant. Rimydis, Pulgis Andriušis paskelbė studijinio pobūdžio straipsnį apie tarakonus. Cenzorius Berentas (Behrendt) į rašinį pažvelgė kaip į gamtos mokslų populiarizaciją, skiriamą kaimo žmonėms, visai nesigilino į Pulgio pasakojimo stilių ir leido straipsnį spausdinti.

Kai laikraštis išėjo — bomba netruko sprogti! Žmonės tuoj išvelgė, kad Andriušio aptarti rudmarškiniai tarakonai, veltėdžių ir svetimo turto grobikų veislė, yra labai giminiga su nacių uniforma, siekimais ir polinkiais. Matyt, apie straipsnio sensacingumą išgirdusi, vokiečių cenzūra susigriebė, bet

šaukštai jau buvo po pietų — Ūkininko Patarėjo laida buvo išparduota (girdėjau, kad atsirado žmonių, kurie už tą laikraščio numerį mokėjo šimtą markių).

Ūkininko Patarėjo vyr. red. Ant. Rimonydis, berods, turėjo nesmagumų ir pasiaiškinimų cenzūros įstaigoj, bet nei prie jo, nei prie straipsnio autoriaus vokiečiai neprikibo (gal atsiskaitymo valandą palikdami vėlesniam laikui), nes Pulgis Andriušis tarakonus „aptarė“ pagal autoritetingus mokslininkų stebėjimus, niekur nuo mokslo tiesos nenutoldamas. Antra vertus, jei kibsi, pats paliudysi, kad esi tarakonų giminė! Man regis, tą rašinį ir šiandien būtų smagu paskaityti.

* * *

Mudu su Pulgiu Andriušiu suartėjom ne Lietuvos paežerėse ar panemunėse, bet sename universitetiniame Tuebingeno mieste. Tame mieste, kur, kaip velionis prof. Vaclo. Biržiška ištyrė, jau XVI a. lietuviai didikai, bajorai ir nebajorai sėmėsi įvairių mokslų šviesą ir tiesą. Pulgis Andriušis su šeima gyveno Tuebingeno tolimam vasaros vakarų pakrašty, pakelėję į Stuttgartą, o mano šeima beveik paskutiniame miesto name pietryčiuose. Tarpas tarp mudviejų — gal kokie trys ar keturi kilometrai — ilga kelionė per visą miestą, nes nei autobusų, nei samdomų automobilių tuoju po karo ten nebuvo.

Pulgis, kiek prisimenu, savo šeiminkais nesiskundė, o aš, Tuebingene gyvendamas, įtikėjau, kad ragana nėra pasakos vaiduoklis, kad ji yra pačiupinėjama žmoniška būtybė. Tokia buvo mūsų šeiminkė, kuriai niekaip negalėjom įtikti. Ji skundė mus prancūzų žandarmerijai, tie kelis kartus naktim pas mus darė kratas ir, žinoma, nieko baustino nerado. Pagaliau, matyt, susiprato ir mūsų skundėjai „už valdžios klaidinimą“ davė metus kalėjimo atostogų...

* * *

Akis akin, iš visai arti, į Pulgį Andriušį pradėjau išžiūrėti, kai 1945 m. pabaigoj abu patekom į Rašytojų d-jos vyriausybę. Tuebinge, o vėliau, kai prancūzai mus ištrėmė į Pfullingeną, mudu sudarėm valdybos „smogiamąjį vienetą“. Bendradarbiavimas su Pulgiu buvo darnus, džiaugsmingas ir nepamirštamas.

Daugumas mūsų esam pakankamai garbingi ir pareigingi žmonės. Tačiau tokio ryškaus ir tvirto pareigos vykdytojo, kaip Pulgis Andriušis, antrą kartą man, rodos, niekur neteko sutikti. Tūli asmenys veikiau yra linkę pareigą (ar išipareigojimą) sumenkinti, padaryti ją nereikšminga, kad tik galėtų darbą kitai dienai atidėti arba ir visai jo neatlikti.

Tokių žmonių tobula priešingybė yra Pulgis Andriušis. Jei būdavo koks nors posėdėlis ar pasitarimėlis (ano didžio veikimo metu jų

niekad netrūkdavo) — nebuvo atsitikimo, kad Pulgis vėluotų nors penkias minutes. Ir niekad neteko išgirsti atsikalbinėjimo, kad tas ar kitas darbas yra nereikalingas — kas jo daliai atsaikuota, tą jis padarė, sutartą dieną ir valandą atnešė ir paklojo akivaizdon.

Kas nors truputį yra dirbęs visuomeninių darbų, tam nesunku bus suprasti, kad toks darnus rinktų pareigonių bendradarbiavimas vienam ar kitam visuomenės sambūriui yra tiesiog palaima.

* * *

Radiofonų ir laikraščių redaktoriai apie Pulgio Andrieušio pareigingumą, apie jo ištar-to žodžio tesėjimą, man yra pasakoję tokių „nebūtų dalykų“, jog juos būtų galima vadinti nepaprastais nuotykliais ar legendom. Tokių nutikimų ir man Pulgis pateikė ne vieną.

Atsimenu, kai dar gyvenom Tuebingene, vieno posėdžio išvakarėse susitikom kažkur mieste ir sutarėm kitos dienos 11 val. ryto susitikti pas mane. Tam susitikimui Pulgis turėjo paruošti, kaip mums tada atrodė, porą ar trejetą reikšmingų raštų.

Kai mieste atsiskyrėm, aš parplasnėjau į namus, o Pulgis, pasirodo, pakliuvo į kitų draugų glėbius ir namole grįžo su saulės tekėjimu. Atsirado akys, kurios tą jo kelionę matė, atsirado ir gražbylys, kuris spėjo man pranešti apie „didžiai pavargusį draugą“...

Žinoma, aš buvau tikras, kad ši kartą

Pulgis pamirš mudviejų susitarimą ir tą reikalą teks kitai dienai atidėti. Tačiau, lyg savim nepasitikėdamas, priėjau prie lango, ir vos mano akys nesprogo, kai lygiai 11 val. ryto pamačiau Pulgį prie mūsų kiemo vartelių bestovintį ir siunčiantį man jaukų šypsnį į II a. platų langą. Sutarti raštai buvo parašyti švairiai, reikliai ir taisyklingai! Tik mano bendradarbis, matyt, baisiai skubėdamas, pamiršo užsimauti batus — per visą Tuebingeno miestą pas mane jis atšlepsėjo apsiavęs šliurēm...

* * *

Kelionėse Pulgis Andriušis būdavo nepavargstantis geros nuotaikos skelbėjas. Jis visada turėdavo ką pasakoti, visada jo žodis būdavo įmantrus ir spalvingas, o drauge su Ant. Gustaičiu gana dažnai iš nieko jie padarydavo didelį ir baisiai juokingą nuotykį. Jeigu juokas ir džiaugsmas ilgina žmogaus gyvenimą, tai mes tų „žygių“ metu savo dienas tikrai prailginom...

Literatūrinės kelionės nebuvo lengvai organizuojamos. Kvietimų ir laukimo kitose zonose būdavo pakankamai, kartais net su kaupu, bet mūsų valdžia ne visuomet norėdavo mus iš savo zonos išleisti. Ir labai sunku buvo suprasti, kodėl jie taip rūščiai elgiasi. Jeigu mes ir vaizbūnauti būtumėm keliavę, ne dailųjį žodį savo žmonėms vežę, tai ir tuo atveju argi jau būtų buvę taip baisu, kad žmonės po

karo, bado ir praradimo metų patys savo jėgom stengiasi atkusti?

Mano bendrakeleiviai — Andriušis, Brazdžionis ir Gustaitis — kai kada patys leidimais apsirūpindavo, kai kada aš jiems tuos popierius prancūzų komendantūroj išprašydavau, bet atsitikdavo ir taip, kad leidimų iš savo zonos išvažiuoti negaudavom. Būklė pasidarydavo ypačiai kebli, nes eilėj liet. stovyklų Amerikos zonoj literatūros vakarai būdavo sutarti ir datos paskirtos.

Tokiais atvejais įsidrąsinom rizikuoti — keliaudavom skolintais ar jau negaliojančiais leidimais. Žinoma, skolintam leidime neatitiko ne tik keleivio vardas ir pavardė, bet ūgis, plaukų ir akių spalvos, neatitiko ir kokie nors ypatingi asmens ženklai. Kai su tokiais dokumentais slinkdavom per sieną — aišku, būdavo ir nervų įtamos ir nesmagaus nerimo.

Viena tokia kelionė iki šiol tebėra atminty. Mūsų traukinys, pajudėjęs iš Reutlingeno, artėjo prie Nuertingeno, kur visuomet leidimus tikrindavo amerikiečiai MP. Bandėm juokauti ir pinti planus, kaip reikės išsipainioti, jeigu pakliūsime kalėjiman, nes, regis, tą sykį tik mano vieno leidimas buvo tikras. „Suklastoto popieriaus“ savininkas Pulgis Andriušis ramiai sėdėjo prie lango, tarytum kelionė būtų buvusi iš Kauno į Garliavą. Nei jis jaudinosi (bent iš lauko to nebuvo galima matyti), nei jis ką nors planavo, gal tik mūsų vieną ar kitą kalėjiminio pragaro baisybėm baugino.

Traukinys Nuertingene stabtelėjo, ne-trukus į jį išoko Amerikos karo žandarai, pa-prastai dailūs ir išblizginti vyrai. Kai jie ati-darė mūsų kupės duris ir paprašė parodyti lei-dimus, mes dar nespėjom rankų į kišenes įbrukti, kai staiga Pulgis Andriušis pakilo iš savo vietos, prisiartino prie jų, iškilmingai nusilenkė ir gera anglų kalbos tartim tarė:

You are MP,

We are DP —

That's it!

Kariai viens į kitą žvilgterėjo, pradėjo garsiai juoktis, kažkuris pliaukštelėjo Pulgiui per petį, užtrenkė mūsų ruimo duris ir dau-giau nebepasirodė. Šitaip netikėtai mandriai Andriušis išgelbėjo savo draugus nuo nema-lonaus sąlyčio su valdžios pareigonimis.

* * *

Įvairiose lietuvių tremtinių stovyklose pažįstamų visi mes nestokojom, bet nė vienas ta žmogiško gyvenimo palaima negalėjom prilygti Pulgiui Andriušiui. Vos tik, būdavo, įžengi į kurį nors tautiečių kiemą, žiūrėk, tai iš vieno ar kito kampo, tai iš kurio nors lango ar tarpdurio jau sklinda balsai: „Pulgi! Pul-gi! Pulgi!“ Na, ir bėga keletas vyrų Pulgiui tiesiai į glėbius.

Gana gerai pažindamas savo tautiečių vaišingumą, ypačiai tų sprausminių, kurie pasitikdavo Pulgį, pradžioj aš nusigąsdavau ir, taktą praradęs, imdavau draugą mokyti susilaikymo ar panašių dorybių. Tačiau labai

greitai paaiškėjo, kad tie mano baimės prie-
puoliai buvo visai nereikalingi — Pulgis An-
driušis subėgusiems bičiuliams, lyg kokį pa-
mokslą, čia pat išdroždavo:

— Draugai, bičiulystė ir toks mielas susi-
tikimas yra dideli dalykai! Tačiau žinokit,
kad turiu literatūros vakarą ir dėl to degtie-
nės nevalgysiu nė lašo. Po literatūros vakaro,
jeigu ir tada jūsų širdys bus tokios jautrios,
tegu įvyksta tai, kas yra iš anksto nuspręsta ir
neišvengiama...

Taisybė, ir nebuvo nė vieno įvykio, kad
Pulgis išeitų scenon dirbtinio linksmumo
stumdomas. Pasirodymą lit. vakaruose jis lai-
kė atnašavimu ir didžiai rimta pareiga. Nors
gana dažnai iki lit. vakaro būdavo ištisa nak-
tis ir diena laiko, nors jo pažįstami rodydavo
jam lyg Saharos sausros išdžiovintas gerkles,
nors gal ir jam pačiam raselė gėrimo nebūtų
pakenkusi — Pulgis savo įsipareigojimo laiky-
davosi atkakliai ir nesulaužomai. Tas Andriu-
šio bruožas ir vėl yra kažkas nepaprastai sa-
varanku, patrauklu ir net didinga.

* * *

Vaišės po literatūros vakarų paprastai
būdavo kelių aukštų. Visų pirma — tai tie ofi-
cialūs skobniai su oficialiom sveikinimų ir pa-
gyrimų kalbom. O po to „veselija“ kur nors
intymesnių ir geriau pažįstamų bičiulių būry,
rinktinių moterų ir rinktinių vyrų tarpe. Čia
atsipalaiduodavo mūsų sąnariai, atsiverdavo
širdys ir suliepsnodavo visi talentai, kokius

tik mes beturėjom. Pvz., su Ant. Gustaičiu mudu sudarydavom duetą ir su visais išraitymais dainuodavom jo populiarią dainą:

Pliaže liūdnokai švilpia vėjas,

Įtūžus purtosi banga, —

Aš, tuščią krepšį užsidėjęs,

Tariu sudievu, Palanga!

Anot Petro Vaičiūno, „geri buvo laikai!..“

Neduok, Dieve, jeigu tokioj intymių draugų sueigoj įsimaišytų asmuo, kuris Pulgiui Andriušiui atrodytų esąs ne to paties raibumo paukštis. Pradžioj, ir beveik be atvangos, tokią jis pradėdavo kapoti savo satyrinių žodžių kapliu. Jei „išrinktasis“ nesusiprasdavo ir nedingdavo, Pulgis nusimaudavo vieną savo batą, kuris paprastai būdavo lengvas, tuflinio modelio, ir, iš užpakalio prisėlinęs, lengvai kaukšteldavo jam per pakaušį, pats po to smagiai nusikvatodamas, lyg dėl to, kad bausmę pasisekė įvykdyti...

Tokių nuotykių su Pulgiu turėjom ne vieną. Dažniausiai incidentas baigdavos linksmai, nes Pulgis niekad to nedarė piktai, tai būdavo toks jo pokštas, bet pasitaikė vienas kitas, kuris, rodėsi, čia pat skutuosin sudraskys mūsų draugą. Žmogaus galva vis dėlto yra rimtas padargas, tai gal ir pateisinama yra tokia karšta individo reakcija, kada į tą padargą atsitrenkia tegu ir lengvo batuko kulnis. Tačiau Pulgis Andriušis organiškai nepa-

kenčia veidmainiavimo, vadinasi, jeigu jis nepajėgė ko nors pamilti, tai tą, vieno ar kito susitikimo proga, neišvengiamai turi ištikti čia apskelbta nelaimė...

Aiman, bet gi aš jau keliolika metų Pulgio Andriušio nesutikau jokioj žmonių spūsty! Per tą laiką mes geroką gabalą nuburiavom vadinamojo „rimto amžiaus“ pusėn, galimas dalykas, kad Pulgis pasikeitė ir jau nebevykdo to savo teisingumo.

* * *

Pulgis Andriušis, kaip ir Antanas Gustaitis, tuo tarpu, kaip man rodosi, yra nepakeičiamas savo žodžio sakytojas. Nors jo balsas nėra toks skardus ir galingas, kaip poeto Bern. Brazdžionio, pasakyčiau, yra vidutinio skardumo baritonas, bet jis moka tuo balsu operuoti, savo raštus skaito su aktoriškos interpretacijos raiškumu ir vidine šilima, gerai intonuodamas ir reikšmingus epizodus išmesdamas priekin, nors... kai kada ir neišvengdamas „piepūtinio nuotykio“, kuris mum visiems (Brazdžioniui, Gustaičiui ir man) būdavo tikra paguoda...

Laukdamas savo eilės žengti scenon, Pulgis Andriušis kažkodėl visada murmedavo rusų kalba: „Vchodyt rižyj, vchodyt rižyj“ (atseit, įeina juokdarys, įeina juokdarys)... nors jo veide tuo metu ryškėjo susikaupimas ir aristokratinė rimitis. Ant. Gustaitis nevengia su savo klausytojais pasidalinti šypsenom, o Pulgis pats nesišypso ir piktinasi, kai kiti ji

juoku pasitinka. Ką būtų beskaitęs — humoristiką ar lyrinę apysaką, išėjęs iš scenos, beveik visuomet jis kreipdavosi į mane ir sakydavo:

— Santvarai, ko jie juokiasi, na, ko jie juokiasi, aš juk taip rimtai kalbėjau!..

Tiesa, ne kartą teko girdėti klausimą: kodėl klausytojai juokiasi net ir tada, kai Pulgis Andriušis rečituoja savo dailiąją prozą, narplioja tokį dailų ir spalvingą audinį? Iš tikro, kai pats skaitai jo feljetonus ar humoreskas, tai ir tąsyk visų pirma krinta akysna peltakėliais audžiamo kūrinio vaizdas, šmaikštus, išdailintas sakinyš, puiki ir turtiniga kalba, o karikatūros — humoro ir satyros — menas lyg ir pradingsta. Teko girdėti, kai tie juoko pradai dingo ir tuo atveju, kada Pulgio Andriušio satyrinį kūrinį bandė interpretuoti prityręs aktorius. O tačiau kai scenon išeina pats to rašto autorius, visuomet labai rimtas ir be šypsniū, klausytojų gretose juokas pradeda visoj erdvėj sproginėti. Berods, tokia įtaigi ir nepakartojama juoko tiesa yra pats Pulgis Andriušis.

Kai miniu tas mūsų „valkatavimo“ dienas, seno draugo paveikslas iškyla visu ryškumu: tvarkingas, kaip to laiko sąlygos leido, švariai ir skoningai apsirengęs, net ir po užmo naktelės sugebąs savo pavidalą atstatyti ir įprasta rimtim aprenkti. Negaliu pamiršti ypačiai štai ko: Pulgis Andriušis skrupulingai dėjo makšnelėn kiekvieną anaipol ne taip

lengvai uždirbamą markę, pagundų nestokojančiose pakelėse niekur tom markėm nesišvaidė, rūpestingai savo kuprinėn dėjo kiekvieną pelnytą skardinėlę, kad tik namuosna būtų kas pargabenti. Kas turėjom moteris ir vaikus, ilgesnį laiką vargstančius nepritekliuose, gal nesunkiai pajausim šį vyro ir tėvo rūpestingumą. Kai dabar, gyvendamas jau „savo“ viloj, prisimenu tokį Pulgį Andriųšį, net graudulys mane ima smaugti...

* * *

Pulgis Andriušis galėtų man netikėti ir net supykti, jeigu aš pradėčiau įrodinėti, kad jis yra tokia skaisti ir nesutepta būtybė, kaip kuri nors jo apdainuota paežerės lelija. Ne, jis mėgsta žmogaus silpnybėse paklaidžioti (sergėk, Dieve, tik ne svetimoteriauti), mėgsta gerų draugų būry daugiau „degtienės pavalgyti“ (ko ir mes, silpni žmonės, neatsisakom), savo puikią moterį užrūstinti, kuri tik juo ir šeima tesirūpina, savo dienas ir darbus, savo rūpesčius ir širdį tik šeimai atiduodama.

Va, už tokius „persivalgymus“ Pulgis kai kada būna ir sunkiai baudžiamas. Vieną sykį jis pasakojo mano žmonai, kad jo moteris, kai supykstanti, tai galinti porą savaitių tylėti. Girdi, viskas tau bus rūpestingai padėta — švarūs baltiniai, sutvarkyti drabužiai, pusryčiai, pietūs ir vakarienės, tik prie viso to liukuso — nei žodelio! Ir Pulgis pasipasakojimą maždaug taip baigė:

— Šimtą kartų man būtų geriau, kad to-

kiom nelemtom progom žmona mano galvon
lėkštę ar puodynę sudaužytą, tik kad netylė-
tų, tik kad nors viesulu prabiltų!

Atseit, p. Andriušienė puikiai pažįsta sa-
vo vyrą ir žino, kaip reikia jį bausti...

Suprantama, ši Pulgio atvirybė negali
mesti jokio tamsėlesnio šešėlio ant Andriušių
šeimos. Nėra namų be dūmų, bet, kiek aš An-
driušius pažįstu, ten yra bendra kalba, bendri
siekimai ir troškimai, gal net retokai pasitai-
kanti šeiminė darna.

* * *

Pulgis Andriušis mėgsta pats apie save
sudaryti opinią. Deja, tas jo darbas ne visuo-
met būna tiesa, gana dažnu atveju — tai šar-
žas, karikatūra ir net šmeižtas, Atleisk man,
Pulgi (o taip pat ir Antanui, kuris parodė man
Tavo laišką), kad aš lendu ir į tokius Tavo
„vidaus reikalus“. Kai Ant. Gustaitis pasiuntė
Pulgiui Andriušiui porą dešimčių dolerių ta-
riamo honoraro už įvadą į rinkinį Anapus tei-
sybės, tai Pulgis, draugo taurumą pagerbdam-
as ir jo pirmo poezijos rinkinio pasirodymą
sveikindamas, pasirinko pačią ilgiausią Ade-
laidės gatvę,ėjo iš baro į barą ir vis išlenkė
taurelę Gustaičio sveikaton, kol atsiūsto ho-
noraro kišenėj nebeliko...

Kuo ta Pulgio kelionė pasibaigė, aš netu-
riu patikimų žinių. Tačiau Pulgis pats ją laišk-
e aprašė, tai, vadinasi, gėrimai Australijoje
turi būti labai brangūs, jeigu sveikintojo

„našta“ nepasidarė per sunki ir jis pajėgė tą kelionę taip šviesiai atsiminti...

Bet ar ši „istorija“ jau šimto nuošimčių teisybė? Aš gerai pažįstu ir kitą Andriušio būdo pusę — pinigą, patekusį į jo rankas, jis moka stipriai užgniaužti, parnešti namo ir žmonai atiduoti. Neįtikima, kad ir Gustaičio pasiųstą honorarą jis galėjo vėjavaikišku mostu „išpūstyti“. Išgėrė porą - trejetą taurelių, o padarė ilgos gatvės smuklių lankymo nuotykį draugui palinksminti...

Pulgis Andriušis nevengia tokių istorijų pinti laiškais ir gyvu žodžiu. Ir jis yra taip sumistifikavęs ir aptemdęs savo veidą, jog lengvatikiai jo kitokio ir nebepajėgia atpažinti: juokinga būtybė, beveik nieko neveikianti, mėgstanti nugerti ir palėbauti, tai jį Pulgis Andriušis!.. Koks didis džiaugsmas, jog ta kreatūra, didžiausia dalimi, yra paties Pulgio sukurtas autoportretas! Jo gausūs ir geri literatūriniai darbai yra to sukarikatūrinto paveikslo priešingybė: sąžiningas, kūrybingas ir tauriai doras žmogus yra Pulgis Andriušis!..

* * *

Kiek prisimenu, aš buvau, berods, aštuonias eilutes Pulgiui suposmavęs. Turėjau intenciją šia proga tą „veikalą“ paskelbti, bet visus popierius apžvelgiau iš visų pusių — niekur jų neradau. Atsiras, kai bus nereikalingi! Taip žaidžia žmogum daiktai, kai jais apsikrauni iki svirno palubių...

Tad ir vėl atsiremiu į kupetą Pulgio An-

driušio knygų, mintim peršoku tas gyvenimo prarajas, kurias jam jau pasisėkė aplenkti. Ir gyva širdim jaučiu: rašytojui būtina sava žemė po kojom, sava tauta, gyvenanti ir žengianti į ateitį drauge su juo, bet rašytojas — tikras kūrėjas regi savo kraštą, jaučia jo žmonių tvaksintį pulsą ir gyvendamas ne savo tėvynėj, o, kaip dainoj dainuojama, — toli už jūrų marių...

Tokioj nelemty jau trečią dešimtį metų plakasi ir Pulgis Andriušis, ne retais protarpiais savo tautiečius apdovanodamas vis nauju savo kūrybiniu darbu. Paimu rankosna jo humoristinį romaną *Tipelį ir skaitau*:

„Laisvės Alėjos tarpuvartėse šaudė speigas, danguje atviromis žaizdomis varvėjo žvaigždės, vežikų vietoje ant ožių pūpsojo seniai besmegeniai, iš burnų leisdami kamuolius garo, arklių pabarzdžiuose žvagėjo ledo žvakės, pavažos skaudžiai piovėsi į šerkšno pluta, o liepaitėse puikios rožės gražiai žydi, tik dabar — baltos, baltos“.

Iš tikro rašytojas Pulgis Andriušis, ta didžiai savaranki ir savaiminga asmenybė, yra sunkiai bepasveriamas Dangaus dovana draugams, tai aplinkai, kurioje jis gyvena, ir, savime suprantama, visiems laikam savajai tautai.

IV

Knygų leidėjai ir JUOZAS KAPOČIUS (g. 1907.X.19)

Laukuose ir gatvėse, kur žmonės gyvena, susitinka įvairūs amatai ir pašaukimai.

Rašytojas ir knygų leidėjas, galima sakyti, yra du bendrakeleiviai, kuriuos tampriai jungia bendri rūpesčiai ir siekimai: autorius kuria viešumai, leidėjas rūpinasi, kad rašytojo darbai, anot Pr. Vaičiūčio, „lėktų iš kaimo į kaimą pas jaunos, senus“.

Paėmiau rankosna Liet. Enciklopediją, kurią Juozas Kapočius jau beveik baigė išleisti, ir tyčia pažvelgiau, ką gi ji pasakoja apie leidėjo amatą bei veiklą. Štai ta iškarpa, žinoma, dalyko žinovo (V. Civinsko) parašyta:

„Knygų leidėjas ir pardavėjas, kaip tarpininkas tarp rašytojo ir skaitytojo, žinomas keli tūkstančiai metų. Sen. Egipte, Graikijoje ir Maž. Azijoje poetai ir filosofai atiduodavo ar parduodavo savo veikalus turtingiesiems, kurie rūpindavosi jų perrašinėjimu ir pardaavinėjimu. Talmudo liudijimu, maždaug prieš 3000 metų žydai ne tik pardavinėdavo knygas, bet už nustatytą atlyginimą jas skolindavo negalintiems jų nusipirkti. Aleksandrijos bibliotekoje, sudegusioje I a. prieš Kristų, buvo patalpos knygų perrašinėtojams ir skelbimų

lentos, kuriose skelbdavo parduoti skirtas knygas. Cezario laikų Romoje biblioteka kiekvienuose patricijų namuose buvo sudėtinė namų apstatymo dalis“.

Atrodo, kad principinis santykis tarp rašytojo ir leidėjo nėra pasikeitęs ir mūsų dienomis — juk ir iki šio laiko absoliuti dauguma rašytojų savo kūrybinius darbus „atiduoda ar parduoda turtingiesiems, kurie rūpinasi jų perrašinėjimu (atleiskit, dabar jau kitas terminas — spausdinimu) ir pardavinėjimu“.

Beliktų tik vienas, gal šiek tiek ir storžieviškas, klausimas: ar mūsų laiko patricijų namuose biblioteka tikrai yra „sudėtinė namų apstatymo dalis“? Ir truputį asmeniškai, gal tautiškai — ar biblioteka yra būtinybė lietuvių išeivių namuose, dažnu atveju gana ištaigiuose? Tų tautiečių, kurie, kiek aš juos pažįstu, vargu ar lengvai atsisakytų patricijų vardo?..

Juozas Kapočius būtų kompetetingas į tą nekuklų klausimą atsakyti, tik abejoju, ar jis norės į tokį keistą ir nesmagų reikalą veltis.

* * *

Nuo to meto, kai Gutenbergas išrado kilnojamus spaudmenis raštams spausdinti, daug kas knygų gamyboj ir leidykloj pakito. „Turtingaisiais“ tapo spaustuvininkai, daugeliu atvejų pasidarę ir knygų leidėjais. Tą tiesą patvirtina ir lietuviškosios knygos istorija. Miniu tik keletą spaustuvininkų, kurie drauge buvo ir knygų leidėjai: O. v. Mauderc

dė, M. Jankus, E. Jagomastas Tilžėj, Zavads-
kis Vilniuje, Sal. Banaitis Kaune. Buvo ir
daugiau jų, tik negi būtų reikalas juos čia
minėti?

* * *

Mūsų gyvenamo laiko pasauly yra tiek
daug rašytojų, jog ir apstą dalykų su-
siurbiančioj atminty vargu jų visų pavardės
galėtų sutilpti. Tuo dar kartą įsitikinau, kai
1966 m. vasarą teko dalyvauti P.E.N. kongre-
se, New Yorke. Kai jie visi buvo krūvoj, atro-
do, kad visi turėtų būti žymūs ir garsūs, bent
gimtuose kraštuose turėtų skambėti jų var-
dai. Juk į kongresą tik rinktinių atstovų susi-
rinko apie septynis šimtus! Ar tai yra blogy-
bė? Ne, veikiau tai yra augančių tautinių kul-
tūrų gyva ir veržli apraiška.

Rašto žmonių gausa nesunkiai pastebima
ir JAV, naujų grožinės literatūros veikalų su
daugiau, mažiau ar visai nepažįstamais au-
torių vardais šioj šaly kasmet pasirodo šim-
tai — jei ir nieko neveiktum, vis tiek jų visų
nepajėgtum perskaityti!

Berods, tai yra viena iš priežasčių, pakei-
tusių rašytojo santykį su skaitytoju. Dar ne
taip seniai skaitytojas ieškojo pažįstamo au-
toriaus, tarpininkas jam nebuvo labai svar-
bus, o dabar vis daugiau skaitytojų jau žiūri,
k a s tą ar kitą veikalą išleido. Vadinasi, lei-
dėjo autoritetas iškopė į priekį, leidėju prade-
dama daugiau pasitikėti, negu nauju ir nepa-

žįstamu autorium. Išimtis tesudaro tik tarptautinio garso, visuotinai pripažinti rašytojai. Taip šiuo metu dedasi Vak. Europoj, taip ir Amerikoj.

* * *

Man rūpestingoji lemtis neleido kiek didesnio leidėjų skaičiaus pažinti. Antra vertus, daug jų ir neturėjom.

Lietuvis rašytojas aplamai yra savy užsidariusi ir neveržli būtybė. Juk mes net savo P.E.N. klubo neįsteigėm, nes, veikiausia, kas nors samprotavo, jog tai yra neskubu ir nesvarbu...

Tuo tarpu estai ir latviai ir šiandien toj tarptautinėj rašytojų organizacijoje savo tautas reprezentuoja, per ją ieško angų savo darbams į platesnį pasaulį. Mūsųose tik vienas Stepas Zobarskas, tas tylus, kantrus ir darbštus aukštaitis, pralaužė užtvarą lietuviškam raštui į angliškai kalbantį pasaulį, įsteigęs Maryland leidyklą. Jeigu jis nebūtų išdrįsęs, mes ir šiandien, niekieno nepastebimi, kaip sraigės, lindėtumėm savo uždaruose kiautuose.

* * *

Didžia pagarba ir skaudžiu sopuliu miniu savo pirmąjį leidėją — tilžiškį E. Jagomastą, spaustuvės Lituania savininką. Jis išleido pirmąsias mano knygas Saulytę ir Saulėtekio maldas. Ir jaunam dainiui, anaip tol ne tobu-

lu balsu pragydusiam, ano meto valiuta jis sumokėjo garbingą honorarą.

Tiesa, tą honorarą aš gavau per knygų leidyklą Švyturį, kuri E. Jagomastui buvo skolinga už atliktus spaudos darbus. Ne mano leidėjas buvo kaltas, kad aš daug sykių turėjau svilinti akis, kol savo dalį iš švyturio atsiėmiau. Kaip žinom, Švyturys gal per plačiai buvo užsimojęs, neišsilaikė ir sugriuvo, kaip spėjau, ir mano pirmajam leidėjui neišveikęs visų skolų padengti.

Šiurpu minėti, puikią ir tvirtai lietuvišką E. Jagomasto šeimą naciai sunaikino netrukus po to, kai vokiečių kariuomenė 1941 m. įžengė į Vilnių.

* * *

Antrasis mano leidėjas buvo Šiaulių mieste įsikūrusi Kultūra, išleidusi Minių mylimosios I-ją dalį. Su tos leidyklos žmonėmis niekad nebuvau susitikęs ir asmeniškai susipažinęs — visus reikalus tvarkėm laiškais. Mano dramaturginį bandymą jie atskiru raštu išgyrė ir netrukus jį išleido. Nūdien patys klausimai skrieja: ko gi skubinau, kodėl gi jiems neatidaviau viso veikalo, kurio III-ji dalis jau buvo daug brandesnė? Tegu tai buvo netobula jaunatvės giesmė, tegu tai buvo žaliava, o vis dėlto gaila, kad ji pradingo...

Keistų dalykų žmogaus gyvenime atsitinka. Daug ką Lietuvoj palikom, viską palikom, aš nepasiėmiau ir to Kultūros b-vės lei-

dinėlio, savo Karaliaus Lydingo. Geras žmogus, patyręs, kad aš tos knygos neturiu, man ją surado ir padovanojo Amerikoj.

Kopija ne nauja, gerokai aptrinta, bet ir radinys joje nekasdieniškas — knygų paskutiniame puslapy ranka įrašyti šie žodžiai: „Dėl tokios rimtos B-vės — visgi per silpna premija... J. Guzevičius, 1926 m. XII.24“. Kaip ši knygelė atsidūrė Amerikoj, gal tik ji pati galėtų pasakyti, jeigu galėtų prabilti...

Man regis, J. Guzevičiaus sakinį „per silpna premija“ reikėtų taip išversti: per silpnas veikalas. Ar J. Guzevičius turi ką nors bendra su A. Guzevičium, pirmuoju tarybinės valdžios saugumo viršininku Lietuvoj, dabar minimu rašytoju Aleksandru Guzevičium - Gudaičiu, negaliu įspėti, nes įrašo rankraštis man visai nepažįstamas. Galimas dalykas, mano kritikas yra dabartinės garsenybės brolis, o gal ir jis pats buvo vardą pakeitęs.

Ir nenoriu su pastabos autorium ginčytis. Net pritariu, kad mano draminis bandymas buvo neišbaigtas. Tačiau, jeigu okupantų atneštoj naikinimo aistroj Minių mylimoji nebūtų dingusi, šiandien aš bandyčiau ją perkurti, gal ir šis tas gerėlesnio atsirastų, nes gi jaunystės skrydžiai ir už auksą nėra nuperkami.

* * *

Trečiasis leidėjas, palikęs itin malonių prisiminimų, buvo Ant. Kniūkšta, Sakalo

b-vės, o vėliau Valst. leidyklos direktorius. Visi mano leidėjai buvo puikūs žmonės, bet Kniūkštą, kaip daugelis jo autorių, ir aš mi-
niu su pasigėrėjimo ir dėkingumo jausmu.

Du įvykiai, kol būsiu gyvas, negalės išdil-
ti iš mano atminties. Jie mano akyse Ant.
Kniūkštą aukštai iškėlė kaip žmogų ir leidėją.

Sakalas išleido du mano lyrikos rinkinius
— Pakalnių debesį ir Giesmes apie saulę ir
sielą. Honorarą iš tos leidyklos aš atsiimda-
vau knygomis, pinigų neprašydavau, nes teat-
re jų pakankamai užsidirbdavau. Tačiau vie-
nų atostogų metu Palangoj tuč tuoju turė-
jau sumokėti valdžiai 150 litų už prijungtą
prie mano „dvaro“ gabalėlį žemės. Ištekliai,
lyg tyčia, tuo laiku buvo išsekę, todėl minėtą
sumą reikėjo kur nors sumedžioti.

Šovė mintis paskambinti į Kauną leidė-
jui Kniūkštai. Taip ir buvo padaryta. Kitą
dieną pinigai honoraro sąskaiton man buvo
į Palangą atsiųsti telegrafu! Rodos, menknie-
kis, bet kai žiūri į jį iš toumos, kokia jaukia
šviesa jis apšviečia Ant. Kniūkštą kaip žmo-
gų!

Kitas įvykis jau buvo žymiai stambesnis.
1939 m. pabaigoj ir 1940 m. pradžioj, kai bū-
davo skiriamos literatūros premijos, Rašyto-
jų d-jos kuluaruose sklido gandas, kad aš
gausiu Sakalo premiją už Giesmes apie saulę
ir sielą. Ir Ant. Kniūkšta, kai prisiartino pre-
mijos skyrimo laikas, nedviprasmiškai m-
davė suprasti, kad manęs laukia laureato gar-

bė; įvykio išvakarėse jis buvo paėmęs spaudai mano biografinius duomenis ir net foto nuotraukas...

Tom dienom prie Konrado kavinės durų sutikau poetą Ant. Miškinį, kuris savo įpročiu man padeklamavo:

— Dainiau, tai sveikinu patį, kaip laureatą sakalinį!

Ant. Miškiniui aš atsiliepiu, švelniai pamėgdžiodamas jo intonaciją:

— Dainiau, kai teisėjas man reiškia tokią pagarbą, tai aš lenkiuosi ir jam dėkoju...

Tais metais Sakalo b-vės Jury komisiją sudarė Ant. Kniūkšta, dr. V. Maciūnas — leidyklos atstovai, poetai Liudas Gira, Kazys Boruta ir Antanas Miškinis — Rašytojų d-jos atstovai. Tuo metu aš jau nieko gero negalėjau tikėtis iš L. Giros ir K. Borutos, bet mano brangus leidėjas Ant. Kniūkšta, matyt, buvo tikras dėl Ant. Miškinio balso, nesgi tasai mane jau beveik oficialiai buvo pasveikinęs kaip „laureatą sakalinį“...

O, Viešpatie, kai Jury komisija susirinko ir pradėjo balsuoti, du balsai krito už Giesmės apie saulę ir sielą, du už kažkurį P. Cvirkos darbą ir vienas vis buvo metamas „baltas“. Komisija ilgakai kankinosi, bet rezultatai rodėsi vis tie patys.

Šitaip tad ir atsitiko, kad 1939 m. Sakalo literatūros premija, kuri eilės tvarka buvo laikoma pirmąja po valstybinės, visai nebuvo

paskirta. O tai nepr. Lietuvoj juk buvo p a s-
k u t i n ė Sakalo literatūros premija...

Kai ryšium su leidėjais tą įvykį prisimi-
niau, man ir šiandien gomury kartu darosi.
Tačiau anuomet aš pajėgiau „paimti save į
rankas“ ir į tą nesmagią bylą bei jos dalyvius
pažvelgti su šypsena.

Leidėjas Kniūkšta įvykį išgyveno labai
skaudžiai — kelis kartus jis atbėgo pas mane,
kelis kartus nelauktą nesusipratimą aiškino,
aiškiai matėsi, kad jo širdis buvo įžeista ir su-
kruvinta...

* * *

Ketvirtasis leidėjas, su kurio keliu sveti-
moj žemėj susitiko mano kelias, buvo Jonas
Lenktaitis, vokiškam Fellbache prie Stuttgar-
to įsteigęs knygų leidyklą Patria.

Tikras dalykas, tai buvo pats linksmiau-
sias ir giedriausias vyras, kokių ne taip daž-
nai šiame gyvenime sutiksi. Ir jo energija, ir
jo veiklumas liejosi per krantus! Kur beveik
niekas negalėjo įlįsti ir spausdiniui leidimo
gauti, J. Lenktaitis, pro vienas duris išprašy-
tas laukan, pro kitas išeidavo plačiai šypsoda-
masis ir su leidimu rankoj...

Kai kada aš mėgdavau jį vadinti Suktai-
čiu, bet jis tik kikendavo ir niekad nepykdamo.
Ir ne vienu atveju man atrodė, kad komer-
ciniuose dalykuose jis yra užsigimęs genijus.
Toj erdvėj jis nardė, kaip ešerys giedriam
vandenį! Nepaprastu pastabumu ir susivoki-

mu J. Lenktaitis mokėjo išnaudoti kiekvieną pasitaikiusią komercinę progą, visuomet dirbo švilpaudamas, lyg tie darbai nelengvu pokario metu tebūtų tik paprasti juokeliai.

Jono Lenktaičio Patria Vokietijoje mūsų grožinei literatūrai yra supylusi pačią stambiausią duoklę. Iš Lietuvos atsivežtu papratimu, ji ir premijas skyrė liet. rašytojams „už geriausią kūrinį“, kurį vienerių metų laikotarpį Patria buvo išleidusi. Jos knygų tarpe yra ir mano Laivai palaužtom burėm. Tačiau itin vertingi jos leidiniai yra liet. rašytojų metraštis Tremties metai ir dr. A. Šapokos Lietuvos istorija. Yra ir dar stambus būrys veikalų, eilė iš jų premijuoti, kurie garsiai skelbia, kad J. Lenktaičio Patria buvo rimta ir pajėgi knygų leidykla, platų kultūrinio darbo barą iškirtusi pokario Vokietijoje.

Kaip baisiai gaila, kad tas linksmo ir giedro veido vyras, tas Jonas Lenktaitis, neiškilo viešumon JAV pakrantėse, kad šioj šaly neišsilaikė ir jo Patria! Atrodo, kad ir mes beveik visi pasidarėm kitokiais žmonėm, mylias nubėgę nuo tų pomėgių, dėl kurių sielojomės ir sirgom...

* * *

Penktasis mano raštų leidėjas yra Juozas Kapočius. Bostone jis jau yra išleidęs mano lyrikos rinktinę Atidarus langus, eilių rinkinį Aukos taurę, o taip pat dailiai atmušęs Kantatą apie Lietuvą. Tikiuosi, jei dar ką sukrapštysiu, jis ir tuo atveju neatsisakys mane

„išvesti į pasaulį“. Nors labai nejauku taip šnekėti, galimas dalykas, kad Juozas Kapočius bus ir paskutinysis mano leidėjas.

* * *

Kaip galėjo taip atsitikti — sunku dabar apsaityti. Kaune aš buvau aplankęs beveik visas spaustuves — senelę Šviesą, Varpą, Viltį, Rytą, Spindulį, Raidę, Narkevičių, bet niekad nebuvau užsukęs į Vaizdą, kuris tame mieste švietė teatro kaimynystėj. Nors gal nestigo vienuoliškų polinkių, šventumu nesidangščiau, kai atsirasdavo proga ar geismas — užsukdavau pas Konradą, pavakarodavau Versaly ir Metropoly, su draugais įsmukdavau ir į „božegraikos“ kiemą...

Juozo Kapočiaus pavardė man buvo pažįstama, girdėjau, kad jis yra vaišingas ir šaunus vyras, pats mėgstant pasilinksminti ir kitus pavaišinti. Bet gi man Kaune su juo neteko susitikti. Turėjo pradingti daug sunkių ir beprasmiškų dienų, turėjo susipainioti, susikruvinti žmogus ir jo keliai, kol mes iškilom kitame žemės krante. Juozą Kapočių aš sutikau ir susipažinau tik Bostone, tokiame negrįstame akligatvy, kurio vardas Burrill Place.

* * *

Ak, tas Burrill Place! Tikrumoj tai beveik perdėm lietuviška gatvelė P. Bostone. Kai mes ten gyvenom, gūžteles toj vietoj buvo susukusios kelios lietuviškos moterys, gyvenančios

savo buvimo vėlybą saulėleidį (jos buvo geros ir mielos), keliuose butuose buvo įsikūrę šalti ir išdidūs „pranašai“ Bimbos mokytiniai (tie su mumis iki tol sveikinosi, kol mes jiems galvas lenkdavom), bet akligmatvio druską sudarė vadinami DP — naujakuriai naujajame pasauly.

Komp. Jul. Gaidelis, Burrill Place apsigyvenęs su žmona Felicija, tame akligmatvy sukūrė pluoštą geros muzikos kūrinį; malonus ir geras vyras Bronius Baškys iš čia smarkiai veržėsi į aukštuosius mokslus (aiman, savo Ph. D. tesidžiaugęs tik porą metų, miręs visai jaunas); eiles rašė ir veiklų gyvenimą gyveno inž. Zigmas Gavelis su šeima; kiek vėliau „place“ atsirado mieli Žukauskai, na, ten pat buvo įsikūrusi ir mano šeima.

Akligmatvis buvo žvyru pabertas, tik šaligatviai turėjo cementu išlietą siaurą takelį, bet geras jis buvo, nes vaikams negrėsė pavojus po automobilio ratais palįsti. Namai dideli, bet primityviai įrengti, tik su būtinų patogumų priedu. Kai aš savo globėjai Pr. Lapieniei netyčia prasitariau, kad neturime vonios, tai ji mane aprėkė: girdi, tokių butų Amerikoje nėra! Bet mes tuose bevoniuose apartamentuose gyvenom apie septynerius metus, namų savininkui Mr. Slips'ui (ir tokių lietuviškų pavardžių Amerikoje yra!) mokėdami neaukštas nuomas. Butus patys išsigražinom, tai, po stovyklinio gyvenimo, jie visai neblogai atrodė: vasaromis buvo šviesūs, saulėti ir karšti,

o žiemomis, kai pakildavo paatlančio vėjai, langų užuolaidos siūbuodavo, lyg jos būtų ant džiovinimo virvės pakabintos...

Keletą metų tame Burrill Place mes buvom laimingi. Regis, trumpas laikas ten sudegė, o ko neišgyventa ir ko nepatirta! Jei kas ryžtųsi papasakoti, aš galvoju, kad žmonės ir gyvenimas Burrill Place atrodytų neblogiau už tuos įvykius ir žmones, kuriuos Amerikoje plačiai išgarbinta Grace Metalious pavaizdavo savo Peyton Place...

* * *

Tai, va, į tą akligatvį, rodos, 1952 m. pavasarį, pas mane atėjo nepažįstamas vyras. Jis atrodė vidutinio ūgio, lieknas, kiek padžiūvusiu ir akiniuotu veidu, rimtas, beveik be šypsenos, bet gražiu, aiškiai nepigiu drabužiu apsirengęs. Ir atsinešė jis tokį milžinišką sumanymą, jog pirmam susitikime nelengva buvo patikėti, kad jo pečiai galėtų šitokią švino naštą pakelti.

Tai buvo Juozas Kapočius. Ir tas jo milžiniškas užsimojimas — Lietuvių Enciklopedija.

Nūdien, po keturiolikos metų, smagu tuo pasimatymu pasidžiaugti! Kai J. Kapočius anuomet savo planą išdėstė, staiga mano galvoj susimezgė klausimas: sumanymas puikus, bet ar turim tiek pajėgų, kurios galėtų enciklopediją parašyti? To klausimo nekėliau J. Kapočiui, bet pats mintimis perlėkiau lietuvių intelektualų gretas, o tuomet ir atsaky-

mas susikristalizavo: nėra abejonės, enciklopedininkų, įvairių sričių specialistų, turime pakankamą kiekį, kad tik jie stotų į talką.

Ir nuo tos valandos, berods, pasidariau vienas tų J. Kapočiaus ramsčių, kuris dėl jo sumanymo pesimizmo neskleidė, o veikiau, kiek laikas ir jėgos leido, vienu ar kitu petim jo pastangas parėmė.

* * *

Taip, Juozas Kapočius yra spaustuvinin- kas ir leidėjas. Pradžioj šio „paveikslo“ yra duota jo gimimo data.

Nauja asmenybė atsirado Aukštaitijoje, Antatilčių km., Žemaitkiemio vl., pasiturinčių liet. ūkininkų šeimoj. Vidurinį mokslą J. Kapočius ėjo Ukmergės gimnazijoje ir Aukštesniojoje Technikos mokykloj Kaune. 1927 m. jis išvyko į Urugvajų ir 1930 m. Montevideo mieste baigė spaustuvininkų mokyklą.

Su tokia profesija buvo galimybių ir sve- timam krašte neblogai įsikurti. Tačiau vidi- nis balsas J. Kapočių šaukė namo keliauti. Į Lietuvą jis grįžo 1933 m. ir tuoj buvo pakvies- tas Klaipėdon, kur buvo Ryto b-vės spaustu- vės technikinis vedėjas. 1935 m. persikėlė į šiaulius Vilties spaustuvės darbams vadovu- ti. Netrukus ši spaustuvė buvo perkelta į Kau- ną. Kaip Vilties spaustuvės technikinis vedė- jas, J. Kapočius dirbo iki 1937 m.

Pastarieji metai yra itin reikšmingi jo gyvenime — 1937 jis įsteigė savo cinkografiją Vaizdą, kuris akivaizdžiai augo ir bujojo. 1939

m. jau veikė to paties vardo spaustuvė, ne-trukus perkelta į Vilnių, aprūpinta moder-niom spausdinimo priemonėm, turinti vyriau-sybės ir visuomenės pasitikėjimą, tuo pačiu Vaizdo vardu Vilniuje spausdinanti knygas iki šių dienų.

Rusai bolševikai, 1940 m. okupavę Lietu-vą, J. Kapočiaus Vaizdą nacionalizavo, pats jis „pasislėpė“ Panevėžy ir tą sunkų laiką bu-vo Panevėžio Valst. dramos teatro vicedirek-torius. Su karo liepsnom atėjus vokiečiams, J. Kapočius grįžo į Vilnių, 1941 - 1944 m. lai-kotarpy buvo Lietuvos spaustuvių įgaliotinis ir nacionalizuoto Vaizdo direktorius.

Nepr. Lietuvoj jis pasižymėjo kaip spaus-tuvių modernintojas. Klaipėdos Ryto spaus-tuvę jis aprūpino moderniom rinkimo maši-nom, o Kauno Viltį — keturių spalvų rotacine mašina laikraščiams spausdinti. Kai tas komplikuotas robotas atsirado, atsimenu,ėjom žiūrėti, kaip dirba jo daugybė ratų ir ra-tukų, kaip greitai dienos švieson jis išmeta atspausdintą laikraštį. Kalbos nėra, Kaune ta rotacinė mašina buvo dienos sensacija.

Juozas Kapočius Lietuvoj pradėjo reikš-tis ir kaip leidėjas — Vilniuje jis leido lietu-viškos dvasios laikraščius lenkų kalba Nowo Slowo ir Nowo Slowo Rolnicze.

* * *

Atsidūręs tremty, Vokietijoje, mano leidė-jas su šeima gyveno anglų zonoj, regis, ilgiau-sią laiką Detmolde. Ten su jo talka buvo lei-

džiami jauniminiai laikraščiai Skautų Aidas ir Saulutė, pats išleido kun. St. Ylos maldaknygę Apsaugok Aukščiausias.

Nuo seno būdamas didelis teatro mėgėjas, J. Kapočius nemaža prisidėjo, kad Detmolde būtų pastatyta, o vėliau po lietuvių salas pavežiota G. Rossini opera Sevilijos Kirpėjas, kuri faktiškai buvo nepr. Lietuvos vyresniųjų solistų gulbės giesmė. Chicagos Lietuvių Opera, be jos steigėjo op. solisto ir chormeisterio Vl. Baltrušaičio ir dirigento Al. Kučiūno, laikosi tom vokalistų pajėgom (D. Stankaitytė, St. Baras, J. Vaznelis, o dabar jau L. Šukytė, D. Mongirdaitė ir kt.), kuriuos išaugo ir subrendo ne Lietuvoj, o svietimuose kraštuose.

* * *

Karo viesului praūžus, palaimingiems stovykliniams vargams pasibaigus, mano paveikslo modelis 1949 m. rudenį atkilo į JAV ir apsigyveno Bostone, nes šiose apylinkėse būta p. Kapočienės artimų giminių. Pradžioj J. Kapočius dirbo amerikiečių spaustuvėj, 1951 - 53 m. jis buvo T.T. pranciškonų spaustuvės (Brooklyne, N.Y.) technikinis vedėjas, o 1953 įsteigė savo spaustuvę Bostone ir pradėjo leisti Lietuvių Enciklopediją.

1953 - 1966 — trylikos metų laikotarpis, gal net nei aguonos grūdas amžinybės perspektyvoj! Tačiau per tokį trumpą laiko tarpą ir vienas žmogus, jeigu tik jis pajėgia už-

simoti, pasiryžti ir vykdyti, gali tolimą kelią nueiti ir dideles aukštumas pasiekti.

Leidėjas ir spaustuvininkas Juozas Kapočius pajėgė užsimoti, pasiryžti ir įvykdyti! Per keturiolika metų, be abejonės, jis baigs išleisti Lietuvių Enciklopediją (dar liko Lietuvos tomas ir papildymai bei patikslinimai). Greta šio solidaus, rūpestingai suredaguoto ir sunkiai beivertinamo leidinio, Bostone J. Kapočius išleido dar šias knygas: dr. V. Maciūno suredaguotą Vinco Krėvės pomirtinę raštų laidą (šešis tomus), Vytės Nemunėlio Meškiuką Rudnosiuką su spalvotom VI. Stančikaitės iliustracijom, Grišmanausko Toliuosius kvadratus, J. Andriaus parengtą Lietuvos žemėlapi su dr. A. Salio patikrintu Lietuvos vietovardžių išsamiu sąrašu, St. Santvaro poezijos rinktinę Atidarus langus ir V-tą eilėraščių rinkinį Aukos taure, Henr. Nagio lyrikos rinkinį Mėlynas sniegas, leidžia didžiulį Br. Kviklio veikalą Mūsų Lietuva (iš keturių didžiulių tomų nesenia pasirodė trečysis tomas) ir kt.

Kas be ko, Bostono liet. koloniją Liet. Enciklopedijos spaustuvė aprūpina įvairaus pobūdžio smulkiais spausdiniais. Ir jau buvo ne vienas atsitikimas, kad tai ar kitai organizacijai J. Kapočius tuos spausdinius padovanojo, atseit, iš užsakytojo nepaėmė nei skatiko. Tas faktas, žinoma, neužrakina žmogaus lūpų, kartais nuvapančių, kad L.E. leidėjas yra brangininkas...

* * *

Nerami ir tikrai veikli yra J. Kapočiaus dvasia. Gal jau metai laiko, kai jis sielojasi savo nauju sumanymu — enciklopedinę li-tuanistiką išleisti anglų kalba! Projektas nu-mato šešis stambius tomus, kuriuose turėtų tilpti atrinkti, perredaguoti, mūsų tautos pra-eitį ir dabartį, mūsų iškiliųjų žmonių darbus vaizduojantys straipsniai.

Turėdami prieš akis emigracinio gyven-i-mo galimybes ir sąlygas, galim nesunkiai su-vokti, kad Lietuvių Enciklopedijos išleidimas yra tikrove tapęs stebuklas. Lietuvių Enciklo-pedija anglų kalba — būtų nemenkesnis įvy-kis mūsų kultūros gyvenime. Tokiam veikalui pasirodžius, daugeliu atvejų pradingtų savų ir svetimų nusiskundimai, kad apie Lietuvą ir lietuvius nėra medžiagos pasiekama kalba. Toks leidinys, be jokios abejonės, būtų sun-kiai besugriaunama granito siena, į kurią su-dūžtų daugumas falsifikatų, kuriuos taip uo-liai gamina lietuvių tautos pavergėjas.

Jeigu J. Kapočius ryžtasi, gal jau, po jo išlaikytų egzaminų, nedera abejoti, kad Liet. Enciklopedija anglų kalba bus išleista. Ir jos pagrindas yra tvirtas — XXXV tomai enci-klopedinio lobio liet. kalba, anaip tol ne tie tyrlaukiai, kuriuose buvo pradėta redaguoti ir leisti sava enciklopedija.

Sąlygos angliškam leidiniui atsirasti tuo tarpu gali būti tik trys: a) jeigu liet. išeivių visuomenė išgirs ir supras to užsimojimo reikšmę ir jį nedelsdama parems, b) jei atsi-

ras darbininkų, kurie imsis šio sunkaus darbo, c) jei pats J. Kapočius dar keletą metų bus toks sveikas ir tvirtas, koks jis yra šiuo metu.

Lietuviai nuo seno yra pažįstami, kaip talkos dvasios žmonės. Tikėkim, kad toji dvasia ir dabar dar nėra išblėsusi, nėra tik be-sielė pelenų sauja...

* * *

Leidėjas Juozas Kapočius yra gyvas ir veiklus asmuo savo visuomenėj. Jam yra artima Lietuvių Bendruomenės idėja, jis yra buvęs JAV Liet. Bendruomenės tarybos narys, aktyviai dalyvavęs jos veikloj. Kiekvieniame reikšmingesniame Bostono lietuvių parengime jis būna nuolatinis svečias, visuomet be skrupulo atverias savo piniginę visuomeniniam ir kultūriniam užsimojimams paremti. Ir pats asmeniškai dalyvauja bendrinėse Bostono lietuvių organizacijose, jungiasi į kiekvieną darbą, kuris, jo įsitikinimu, lietuvių tautai yra naudingas.

Teatrininkas J. Kapočius kurį laiką aktyviai dalyvavo ir Bostono lietuvių teatriniam gyvenime, ypač konkrečiai paremdamas Inčiūros - Gustaičio Vinco Kudirkos statymą. Neįveikė jis ir savo operinės silpnybės — kai tik Chicagoj būna parengta nauja operos premjera, piligrimas iš Bostono, atidėjęs į šalį net skubius darbus, keliauja ton liet. operinio meno Mekkon. Kiek tik Chicagos lietuvių opera parengė atskirų statymų, tiek jų aplankė spaustuvininkas ir leidėjas J. Kapočius.

* * *

Savo pasaulėžiūra J. Kapočius yra vidurio srovės žmogus — tvirtas ir nesvyruojantis tautininkas. Ir beveik tikras paradoksas, kad ir šiuo atveju senas posakis nemeluoja: sunku būti pranašu savam kaime!

Sveikai ir blaiviai į reikalą žiūrėdamas, rodos, turėtum neabejoti, kad pagarba, pripažinimas ir širdies šilima visų pirma žmogų turėtų pasitikti savoį srovėj, bendraminčių tarpe. Man asmeniškai net kilnesni vaizdai vaidenasi: laisvojo pasaulio tautininkai šiandien jau galėtų didžiutis J. Kapočium ir jo įveiktais darbais!

Deja, savom akim jau ne kartą regėjau, kai Liet. Enciklopedijos laidėjui tuose sluokniuose buvo patiekta tokia raugalinė ir neskanioji putra, jog nebuvo kur žvilgsnio dėti. Taip, tai buvo tik vieno ar kito atskiro asmens „narsumo“ paradas, bet... viešuose susirinkimuose tvirto ir griežto pasmerkimo tie „pasirodymai“ nebesusilaukė. Žinau, J. Kapočius tuos įvykius labai skaudžiai išgyveno, tai yra neabejotina jo gyvenimo tragika, bet jis ir toliau eina savo pasirinkta vaga. Ar nederėtų ir antroį upės pusėj kiek rimčiau apsižvalgyti ir nors truputį palankesniais balsais atsiliiepti?..

* * *

Juozas Kapočius yra ūmaus ir karšto būdo vyras. Kartais ir dėl menko dalyko jis pradeda spirgėti, nervintis ir pykti. Tokiais at-

vejais jis pradeda čiaupsėti lūpom, pakyla iš vietos, įtempia gryo ir stipraus balso stygas. Šis būdo bruožas gerokai apsunkina jo santykius su žmonėmis ir ypačiai su bendradarbiais, nes gi ne visi pajėgia karštį ir liepsną pakęsti.

Didelio užsimojimo darbe, aišku, gali būti ir nemenkų nesusipratimų. Leisdamas Lietuvių Enciklopediją, J. Kapočius tų nesmagumų neišvengė. Nors visą laiką jis kietai laikėsi principo — nesikišti į redakcijos darbus, bet ir su redaktoriais jo santykiai ne visuomet rūtom mėtom kvepėjo. Daugelis tų nesusipratimų — menkniekiai, geriausi atveju — tragikomedijos metmenys, bet būta ir žymiai kietesnių susidūrimų.

„Aukų“ tarpe aš buvau, berods, pirmasis — iki šiol iš leidėjo duotų atostogų į darbą nebegrįžęs L.E. redakcijos sekretorius! Nema-lonus jo atsiskyrimas buvo ir su prof. Vacł. Biržiška, kuris savo autoritetu pridengė Liet. Enciklopedijos leidimą. Ir visa tai atsitiko ne vien dėl J. Kapočiaus staigaus būdo, bet ir dėl to ar kito patarėjo sugestijų, kuris, kaip galima įsivaizduoti, gal ir savo asmeniškų interesų turėjo.

Tačiau dar ne laikas apie tuos dalykus kalbėti, nes tiesų gali atsirasti kelios, o tada ir visą bylą nebus lengva saliamoniškai išspręsti.

Ką anuomet, kai buvau paleistas „atostogų“, aš kalbėjau, tą patį dabar galiu pakar-

toti: nereikia ieškoti žmogaus perfekcijos, nedera kabinėtis prie jo silpnybių, nes ožių visi pakankamai turim, o reikia žiūrėti, ką ir kaip tas žmogus dirba. J. Kapočiaus sumanymo bei pasiryžimo akivaizdoj mano asmeninis „biznis“ menkas atrodė anom nesusipratimų dienom (nors asmeniškai su L.E. leidėju aš jokio nesusipratimo neturėjau), ne didesnis jisai ir dabar yra.

Bet... kur gyvenama, ten ir kovojava, nors ta kova kartais tėra tik paprasti pasistumdymai, o kartais gal ir Don Kichoto kautynės su vyno maišu...

* * *

Rūpesčių, nemigo, nepriteklių, baugios atsakomybės ir sunkaus darbo buvo kupini tie dveji ar treji metai, kai J. Kapočius pradėjo Liet. Enciklopediją leisti. Pats jis važinėjo ir rinko leidinio prenumeratas, skolinosi pinigų, iš kur tik buvo galima jų gauti, banke, kaip jis pats tada prasitarė, užstatė savo visą šeimą ir vaikų ateitį, pats rūpinosi nemenkos įmonės administracija, pats prie spausdinimo preso stovėjo, pats knygas rišo, adresavo ir į pašto įstaigą vežė...

Po kelerių metų įtampa atsileido, atėjo ir viena kita atsikvėpimo valanda, bet kritiškų dienų ir vėliau nestigo. Nūdien, reginį iš tolo apžvelgus, nėra labai sunku ir išvadą padaryti: Juozas Kapočius yra darbo pelė! Vargu tas milžiniškas sumanymas būtų buvęs įveiktas, jeigu L. E. leidėjas nebūtų pajėgęs

į užsimojimo vykdymą įdėti tiek daug savo energijos ir darbo.

Savaime suprantamas dalykas, aksioma: Liet. Enciklopedija šiandien nebūtų apčiuopiama vertybė be sudėtingo ir sunkaus redaktorių darbo, be kelių šimtų bendradarbių talkos. L. E. redaktoriai prof. Vaclo. Biržiška, prof. Pr. Čepėnas, dr. J. Girnius, prof. dr. J. Puzinas ir dr. V. Maciūnas, o taip pat ir tie šimtai bendradarbių, irgi yra enciklopedinės istorijos didžiai nusipelnę ir garbingi dalyvai. Bet gi... čia yra tariamas žodis apie žmogų, kuriam 1967 m. spalio 19 d. sukanka 60 metų...

* * *

Juozas Kapočius, išleidęs Lietuvių Enciklopediją, po savo kojomis pastatė granito pastovą. (Ak, leiskite nors man taip samprotauti!). Tad vieną ir kitą dieną galvojau, kaip man reikėtų tą „keistą“ jo būklę aptarti. Ir nieko įmantresnio neradau, o tik eilėraštį, kurį knygon, kaip dediką, įrašiau Atidarytųjų knygų leidėjui. Labai norėčiau, kad tie posmai pasakytų nors lašelį to, ką aš dabar jaučiu:

Lyg bitė, krauni aukso kori,
Nors skendi toluoj gimti namai,
Nors priešai ateitį sugriovė taip ūmai
Ir laisvą mintį, tartum valkatą, pakorė...

Sunku tikėjimo netekti,
Sunku tikėti šalta nedalia - -
O gal gi širdyse rusenanti galia
Padės mum perbristi tą klaikią naktį!

I ryto dangų skrenda ugnys,
Savoį širdy tą ugnį pats neši —
Ir spygliai sublizga gimtos šalies pušy,
Ir darosi nebaisios pakelių bedugnės...

O, bitės grįš į aukso rytą,
Atverti bus medaus pilni koriai,
Keleivio rankoj ramstis pražydės sodriai,
Giedra apšvies tą darbo pergalės granitą!

Audrų ir viesulų dar galim sulaukti, nes
per amžius tokis neramus yra žmogaus gyve-
nimas.

Labai svarbu žemės drebėjimo metu išsi-
laikyti, gal net didvyriška — nesugriauti ir
nesunieinti tų laimėjimų, kurie per vargą ir
kančias buvo pasiekti.

Jeį pajėgsim toį aukštumoj išlikti, neabe-
jokim, „giedra tikrai apšvies darbo pergalės
granitą“, ir žmonės, ant to granito parimusį,
regės L. E. leidėją, kuris kasdienybėje tebėra
paprastas, kuklus ir tikrai mielas žmogus,
nors laike tų keliolikos metų pabalo jo smilki-
niai ir visa galva apsižėrė pilka pelenų spal-
va...

M Ū Š U A U T O R I A I

PULGIS ANDRIUŠIS (g. 1907.III.18 Gaidžių k., Tau-ragnų vls.) — romanai: **Sudiev, kvietkeli** (premijuota), **Tipelis, Rojaus vartai** (premijuota), apysakos: **Anoj pu-sėj ežero** (premijuota), **Purienos po vandeniui, feljetonai:** **Ir vis dėlto juokimės, Siuntinėlis iš Amerikos, Daina iš kito galo**, vaikams: **Vabalų vestuvės**, vertimai: **Cervantes Don Kichotas, Dorgeles Mediniai kryžiai** (su P. Cvirka).

ALGIRDAS TITUS ANTANAITIS (g. 1927 m. Tra-keliuose, Naujamiesčio vls., Panevėžio apskr.) — kritikos darbus spausdina periodikoje.

BALYS AUGINAS (g. 1917.VIII.4 Taline, Estijoje)—poezijos knygos: **Pamažu vis degu, Paparčio vėduoklė.**

PETRAS BABICKAS (g. 1903.IV.29 Virbališkių-Lauk-miniškių k., Panevėžio vls.) — apysakų rinkiniai: **Vakar, Marių pasakos, Gintaro krantas**, poezijos knygos: **Gelto-na ir juoda, žmogaus remontas, Toli nuo tėvynės, Sveti-moj padangėj**, kelionių knygos: **Elada, Brazilija**, vaikams: **Nuostabi Jonuko kelionė, Tra ta ta ta ta, Murziukas** (pre-mijuota), **Vilniaus vaikai, Aš karys, Gyvenimas laimė**, ispaniškai: **Lithuania**, redagavo almanachą **Jie jums.**

ALBINAS BARANAUSKAS (g. 1924.VI.3 Bartnin-kuose, Vilkaviškio apskr.) — romanas: **Karklupėnuose** (premijuota), novelės: **Sniego platumos** (premijuota), **Kalvos ir lankos.**

LIUDAS DOVYDĖNAS (g. 1906.I.1 Trumpiškyje, Panemunio vls., Rokiškio apskr.) — romanai: **Ieškau gyvenimo draugo, Broliai Domeikos** (premijuota), apysakos: **Per Klausučių ulytėlę, Tūkstantis ir viena vasara, Cenzūros leista, Buvo žmogus be kojų, Kortų namelis, Žmonės ant vieškelio, Mes ieškom pavasario**, knygos jaunimui ir vaikams: **Pabėgėlis Rapsiukas, Kelionė į pievas, Jaujos pasakos, Varpinės šuva, Buvo kartą karalius, Naktys Karališkiuose**, atsiminimai: **Užrašai**.

ANTANAS GUSTAITIS (g. 1907.III.12 Gustaičių k., Kvietišio vls., Marijampolės apskr.) — poezijos knygos: **Anapus teisybės, Ir atskrido juodas varnas**.

ANATOLIJUS KAIRYS (g. 1914.VIII.28 Petrapilyje) — poezijos rinkiniai: **Blaškomi lapai, Auksinė sėja**, draminiai veikalai: **Būkime angelaičiai, Laisvės medis, Diagnozė, Viščiukų ūkis** (premijuota).

DONIUS REMYS (g. 1925.II.10 Mažeikiuose) — poeziją spausdina periodikoje.

STASYS SANTVARAS (g. 1902.V.27 Rūsteikoniuose, Seredžiaus vls., Kauno apskr.) — poezijos rinkiniai: **Saulėtekio maldos, Pakalnių debesys, Giesmės apie saulę ir sielą, Laivai palaužtom burėm, Atidari langai, Aukos tau-rė**, draminiai veikalai: **Saulytė, Žvejai, Minių mylimoji, Žemėj nesusitikę, Kaimynai, Moterų santarvė**.

Po pluoštą žinių apie kitus šio metraščio dalyvius išspausdinta Antrojoje Pradalgėje.

TURINYS

<i>J. Aistis</i> — Mano giminės giesmė	5
<i>V. Alantas</i> — Štai Saulės, Dievo dukrytės, auk- sinis vežimas!.. (ištrauka iš XIII amž. kro- nikos „Šventaragis“)	9
<i>P. Andriušis</i> — Iš vienos kišenės į kitą	89
<i>A. T. Antanaitis</i> — Periodinės spaudos įnašas literatūron	93
<i>B. Auginas</i> — Uola, Aušrų vyturiai, Sielvarto vinis, Jaunystė, Praeities slėnis, Sietynai žydi, Išsigelbėjimas, Paminklas	123
<i>P. Babickas</i> — Paklydusi kulka	129
<i>A. Baranauskas</i> — Šimtas nerimuotų eilučių apie įvairius dalykus	137
<i>A. Baronas</i> — Sraigės kiautas suskilo	143
<i>L. Dovydenas</i> — Pusbalsiu kalbant	154
<i>P. D. Girdžius</i> — Credo danguje prasiradusio: 1. The Door and Playwood Co., 2. Dialo- gas, 3. Halsted Street, 4. Good-bye	240

<i>A. Gustaitis</i> — Draugystė, Moterys, Prasmingas pavasaris, Užrašas ant žinomojo lietuvių kapo, Bendrai, Senelė Mary, Leiskit į tėvynę, Veiksniadienio ramybė	244
<i>A. Kairys</i> — Curriculum vitae (vienaveiksmė tragedija komiškai)	251
<i>Pr. Lembergas</i> — Pasimelskim, okeane, Pasauliui	303
<i>D. Remys</i> — Laukimas, Dievų mirtis, Tylusis džiaugsmas	305
<i>B. Rutkūnas</i> — Aš nežinau, Nokturnas, Šešėliai, Už langų, Pavasarį, Pūga, Žydra paukštė, Broliai, Pro rūką	309
<i>S. Santvaras</i> — Impresionistiniai paveikslai arba pluoštas išpūdžių apie senus draugus: Bernardas Brazdžionis, Antanas Gustaitis, Pulgis Andriušis, Juozas Kapočius	314
<i>Mūsų autoriai</i>	411